

POD LIPO

POGOVORI S SLOVENSKIMI ZADRUGARJI

DRUŽINSKI MESEČNIK ZA
VSE, KI SO DOBRE VOLJE

LETO III.

UREDIL ANTON KRISTAN

IZDALA ZADRUŽNA ZALOŽBA R. Z. Z O. Z. V LJUBLJANI
1926

TISK J. BLASNIKOVIH NASLED. V LJUBLJANI. — ODGOVOREN MIHAEL ROŽANEC.

POD LIPOM

POGOVORI S SLOVENSKIMI ZADRUČARJI
V KRAJINSKI MESSČNIK ZA
MAREC DO DOBRE VOLEJE

LETO III.

UREDNIK ANTON KRISTAN

IZDANJE ZADRUČARJEVA KRAJINSKEGA KURIRJA V Ljubljani

1896

DRUŠTVO SLOVENSKIH ZADRUČARJEV V Ljubljani - DRUŠTVO SLOVENSKIH ZADRUČARJEV

Dosedanji sotrudniki:

- Albrecht Fran, pisatelj v Ljubljani;
 Albreht Ivan, pisatelj v Ljubljani;
 Bitežnik Stanko, uradnik OUZD v Ljubljani;
 Cerkvénik Angelo, železniški uradnik v Ljubljani;
 Cugvic Anton, okrožni nadzornik Konzumnega društva za Slovenijo na Jesenicah — Savi;
 Čobal Melhijor, ravnatelj Splošnega konzumnega društva „Posavje“, Zagorje ob Savi;
 Čufar Tone, Jesenice-Sava;
 Dolinar Fran, rudar v Črni;
 Golouh Rudolf, vodja Borze dela v Mariboru;
 Gradnik Alojzij dr., sodni svetnik v Ljubljani;
 Hladnik Ivan, strojni tehnik v Ljubljani;
 Hönigsmann Anton, uradnik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani;
 Klopčič Mile, dijak v Zagorju ob Savi;
 Kocjančič Karlo, novinar v Trstu;
 Kopač Josip, pis. ravnatelj Delavske zbornice v Ljubljani;
 Kopriva Alfonz, učitelj v Marenbergu;
 Kristan Anton, predsednik Zadrúžne banke v Ljubljani;
 Kristan Cvetko, slušatelj modroslovja na vseučilišču v Ljubljani;
 Kuhar Lovro, uradnik Bratovske skladnice v Guštanju;
- Mihevc Ignacij, monter in predsednik „Jugometaliije“ v Ljubljani;
 Mlinar Ivan, uradnik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani;
 Perko Ivan, delavec v Tržiču;
 Peterlin-Petruška Radivoj, uradnik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani;
 Plestenjak Jan, slušatelj modroslovja na vseučilišču v Ljubljani;
 Pogačnik Fran, novinar v Ljubljani;
 Prepeluh Albin, publicist v Ljubljani;
 Rehar Radivoj, novinar v Mariboru;
 Strniša Gustav, zasebni uradnik v Ljubljani;
 Šorli Ivo dr., pisatelj in notar v Mariboru;
 Štukelj Ciril, tajnik Kult. prosv. odseka Delavske zbornice v Ljubljani;
 Tanc Anton, nameščenec Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Mariboru;
 Tekavc Karol, uradnik I. del. pokarne v Ljubljani;
 Tuma Henrik dr., odvetnik v Ljubljani;
 Vuk Ivan, zasebni uradnik v Ljubljani;
 Zavernik Jože, glavni urednik lista „Prosveta“ v Chicagu Ill. U. S. A.

Vsebina.

I. Pesmi.

a) Izvirne:

Albreht Ivan: Ljubeča mati	1
Mati in sin	7
Mati ljudem	7
Mati premišljuje	7
Srečna mati	1
Čufar Tone: Dekletu v spominsko knjigo	107
Čulkovski: Dajte luči	121
F. P.: Hrepenenje	40
Klopčič Mile: Bilje	71
Iz kitajske lirike, Ši-kinga:	
Hruševo drevo	146
Iz kitajske lirike, Ši-kinga:	
Pohod	146
Iz kitajske lirike, Ši-kinga:	
Vojak svojemu vojskovodji	146
Iz kitajske lirike, Ši-kinga:	
Vojni pohabljenec	145
Iz Ši-kinga: Tožba	49
Tu Fu: Bič	50
Kitajska lirika pred 3000 leti:	
Bojna pesem Kitajcev	17
Domotožje	17
Pesmi na povratku domov	18
Poslednje pismo	23
Sonetje	49, 83, 97, 136, 137
Kocjančič Karlo: Prah	39
Maček Tone: Noč	100
Planinski svet	117

Peterlin-Petruška Radivoj: Narodna	170
Nova pesem	169
Pepelnična pesem	185
Poslednji list	169
Pogačnik Fran: Epigram	9
Predpust	9
Pozaba	26
Rehar Radivoj: Blizu je čas	131
Faraon	163
Na najine ljubezni	179
Napotil sem se rano	113
Naši dnevi	117
Ves ta večer	152
Rinva: Solnce in trpeči milijoni	89
Vuk Ivan: Pesem tovarne	89
Vstanite k svobodi	34

b) Prevedene:

Goethe Wolfgang von, (Petruška): Dobravska rožica	185
Freiligrath Ferdinand (K-čič): Slovo „Novemu renskemu časopisu“	162
(Čulkovski): Svoboda! Pravica!	162
Heine Heinrich (Čulk.): Enfant perdu	52
Šlezijški tkalci	51
Hughes Langstom (Cvetko Kristan): Črncev spev (Predspev-Epilog)	155
Sperk Franc Kurt (Cv. K.): Miren in tih	38
Nevošljivci	56
Toller Ernest (Čulkovski): Pesnikom	40
Zid ustreljenih	26
Willgans (Alfonz Kopriva): Ubožstvo	123
Zschokke Heinrich (A. K.): Življenska modrost	139

II. Pripovedni spisi.

a) Izvirni spisi:

Cankar Ivan: Lepa naša domovina . . .	81
Čulkovski: Griška Onučin in njegova žrtev 2, 18, 35, 52, 72, 83, 100, 115, 131, 146, 163,	179
Kuhar Lovro: Sektor št. 5	118, 136, 152, 170
Vuk Ivan: Samo, da ne razžalosti mater 58, 73, 86,	104
Služkinja	39
Za vsakdanjo skorjico kruha .	24

b) Prevedeni:

Negri Ada (dr. A. Gradnik): Bela duša	9, 22
Zur Mühlen Hermynia (Čulkovski): Rdeči Zveličar .	5

III. Članki, eseji, spomini.

a) Izvirni:

Albrecht Fran: Mojster in učitelj Ivan Can- kar	65
A. K.: O početkih socialističnega gibanja na Slovenskem, 57, 76, 92, 109, 124, 140, 158, 175,	187
A. T.: Frankfurt	13, 29, 42
Cv. K.: Anastasius Grün	177
Č.: Heinrich Heine	50
Golouh Rudolf: Naš jubilar	97
Historicus: Ameriški Slovenci 102, 121, 137, 155,	185
Iz Cankarjeve korespondence .	68
O balkanskih socialno demo- kratskih konferencah	55
Pablo Iglesias	8
Pisma Ivana Cankarja	41
Klopčič Mile: Ši-king	145
Kristan Cvetko: Antonijn Němec	126
Wilhelm Liebknecht	74

M. K.: Glasnik revolucije	161
—r—: Trocki o Leninu	12, 28, 45, 62
Tekavec Karol: Iz mojih zapiskov 15, 30, 46, 63, 95,	111
Tuma Henrik dr.: „Borba“	91

b) Prevedeni:

Mac Donald J. Ramsay (A. K.): O socija- lističnem gibanju	11, 26, 33, 59
Olberg Oda (A. K.): Giacinto Menotti Se- ratti	89
Strindberg A. (Čulkovski): Katekizem, ki ga naj zna vsak	34
Schär J. Fr. (A. K.): Ljubimo ideale	17
Shaw Bernhard (Cv. K.): Govor ob sedem- desetletnici	129
Šarašidže D. (A. K.): Spominu Nikole Čajdžeja	113
Wendel Herman (A. K.): Hristo Botjov . .	107

IV. Zadrugarstvo.

Abramovski Edvard (A. K.): Socialne ideje v zadrugnem pokretu	81
Francke, prof. dr. E. (Cv. K.): Moč zadrugne ideje	1
Grünfeld, prof. dr. E. (A. K.): Duhovne ko- renine zadrugarstva 44, 60, 79, 94, 110,	123
Munding K. (A. K.): Stavbna in stanovanj- ska zadruga kot celica socialne orga- nizacije	113
Ribot A. (A. K.): Zadrugarstvo — mirna idejna revolucija	49

V. Aforizmi.

A. T.: Utrinki	21
J. W. Goethe (Cv. K.): Aforizmi	44
Misli	86
Multatuli (A. T.): Utrinki	38

VI. Listek.

Listek 16, 32, 48, 64, 80, 96, 112, 128, 144, 160, 176,	191
--	-----

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. JANUARJA 1926.

ŠTEV. 1.

UREDIL ANTON KRISTAN

Prof. dr. E. Francke:

MOČ ZADRUŽNE IDEJE.

A ko pregledamo razvoj konzumno združnega gibanja od najmanjših in najbolj skromnih početkov do njegovega današnjega stanja, se čudimo doseženim uspehom. Predrzne zahteve pravičnih ročdalskih pionirjev je resničnost daleko nadkrilila. Kljub temu pa se po mojem prepričanju nahajata sistematična preskrba in vodstvo konzuma ljudskih množic tudi danes šele v začetku svojega uresničenja. Konzumno združno gibanje bo vabilo in sprejemalo vase vedno nove kroge. Privlačne sile so: število zdrugetarjev in prijateljev združne ideje, ki postaja z vsakim dnevom impo-

zantnejše, potem velikost in mnogovrstnost nalog, ki se vsak dan v novi obliki porajajo. Poleg tega pa bo nastopila še poglobitev v idejo in njeno uresničenje, ki bo najsilnejše vplivala i gospodarsko i etično.

Konzumnim zdrugetam pripada velika naloga, da v vsakem gospodinjstvu uvedejo in izvedejo vzgojo množic za racionalno gospodarjenje. Nič manjša pa ni njihova dolžnost, da vzbudijo in utrdijo duha življenske in usodne skupnosti tako, da bo nastala resnična zdrugeta medsebojne pomoči in medsebojnih vezi.

Ivan Albreht:

SREČNA MATI.

Lep je, prelep prostrani svet,
lepše pa tvoje so oči,
srca ti mojega sladki cvet.

Kaj je meni do vsega sveta,
dokler v naročju mojem živi
dete, ta sladki pozdrav iz neba!...

Ivan Albreht:

LJUBEČA MATI.

Ali veš, otrok moj zlati,
kako mi je, ko kličeš: mati?!

Na srček bi rada se ti naslonila,
utripe poslušala, štela
in vsakega blagoslovila:

Tik — eden za srečo,
tik — drugi za čast,
da nikdar ne vjameš
v pogubno se past.

Ali veš, otrok moj zlati,
kako mi je, ko kličeš: mati?!

Nebesa bi rada k tebi prizvala,
v njih čisto sama s tabo ostala.
Le Bog naj bi gledal naju, Bog sam,
in skril naju v svoje ljubezni hram.

Ali veš, otrok moj zlati,
kako mi je, ko kličeš: mati?!

Nimam besede več... Le iz oči
vsa moja sreča naj tebi žari! —

Čulkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Iz zapiskov iz ruskega vojnega vjetništva.)

Bilo je dan pred Rojstvom Gospodovim (po pravoslavnem štetju) leta 1917. Mračilo se je že. Ostra burja je medla od sibirске strani čez valovito step severno od Azovskega morja. Silen veter, ki je pošiljal mráz do kosti, je dvigal cele plasti suhega snega in ga odkladal v kotline in dolinice, kjer ga je kupičil po več metrov visoko. Od besnečega meteža je bila vsa step zavita v gosto snežno meglo, da nisi pet korakov pred seboj mogel razločevati predmetov. Vse, kar je bilo živega, se je skrilo pred neusmiljeno burjo; še celo kavke so iskale zavetja. Skozi sunkovito tuljenje burje se je le zdaj pa zdaj zaslišalo lačno volčje zavijanje. Vsa okolica je bila zavita v enakomerno, sivkasto-belo barvo besnečih vrtincev in oko je zaman iskalo predmeta, na katerem bi moglo odpočiti. Le v neki plitvi kotlini se je plastično obri-sovala v snegu oblika, kakor s snegom zametana velika rakev, iz sredine se je iz kratke, pločevinaste cevi dvigal rahel dim, ki pa je takoj izginil v burji, čim se je pojavil.

*

To je bila zemljanka Griška* Onučina, kjer je živel s svojo materjo, bogaboječo starko. Prišel je Griška Onučin iz Smolenske gubernije. Tam so posedovali Onučinovi šest desetín slabe, peščene zemlje z leseno kočó, medlo kravico in pregnano kljusé. Oče Denis je že davno umrl in gospodarili so sami, to se pravi mati, dva sina in hči, kakor so vedeli in znali. Njihovo majhno zemljišče je bilo kmalu opravljeno in potem so se navadno udinjali premožnejšim sosedom, ali pa na bližnji grajščini, da so se zamogli borno preživeti. Pa prišla je vojna, in starejši sin Ljonka — je bil vpoklican. Dvakrat je zaporedoma pisal od tam, potem pa ni bilo več glasu od njega, dokler niso prejeli nekega dne uradnega obvestila od tamošnjega „urjadtika“, načelnika vaške kazaške policije, da so ga zagrebli z drugimi vred v daljnih Karpatih.

Op. u. r. To lepo povest je spisal slovenski delavec, ki je kot vojni ujetnik živel več let v Rusiji. Čulkovski je psevdonom slovenskega delavca.

* Griška ali Griša, deminutiv za Gregor.

Ni bilo slišati od Onučinovih glasnih tožb, saj je padel njihov Ljonka za sveto stvar, za carja in zaščito svete matuške Rusije proti krivovernim in krvížejním Germancem, ali polastil se jih je nedolóčen strah, strah pred življenjem, strah pred bodočnostjo.

Tudi Griška čaka gotovo ista usoda, saj mu je že precej čez dvajset let in kaj naj začneta potem slabotni ženski sami, če še on pogine? — Bil pa je Griška izredno plašljive narave: že pri sami besedi „vojna“, ga je stresel mráz. Ko so prihajali selski fantje tu in tam od vojakov na dopust in jih je vaška dečad radovedno obkoljevala ter vlačila njihove sablje in bajonete iz nožnic, je Griška plašno opazoval le od daleč to početje. Če pa bi bil moral kedaj slučajno srečati kakega kozaka, ki so opravljali po selih policijsko službo, se mu je izognil že od daleč.

Vaški razposajenci so njegovo plašljivost izrabljali v svojo zabavo in ga strašili z orožjem in raznimi groznimi pripovedkami, ter mu zatrjevali, da bo on v prihodnje gotovo prvi, ki bo moral iz njihovega sela odriniti na fronto, in to prav v prvo vrsto, kjer se koljejo z bajoneti in sabljami. To je bilo vzrok, da se je Griška vojne vedno bolj bal in se je vedno bolj izogibal ljudi. Že pri vsakem nenavadnem šumu je vztrepetal, in po noči so ga mučile strašne, krvave sanje.

Pa je prišel nekoč tam doli od juga, od tam, kjer se nahajajo med rekama Don in Donec veliki premogovni revirji, starejši sosedov sin Vasilij, ki je že pred vojno odšel za zaslužkom v tamošnje rudnike, ker se mu je zdelo mučenje na rodni grudi brez koristi. Bilo je tudi za njim še več bratov in so ga doma lahko pogrešali. Prišel je za nekoliko dni pogledat, kako mu žive svojci. Hotel se je tudi v domačem kraju postaviti s svojimi sto rublji, katere si je tekom dveh pritrgal od ust.

Vsa vas je romala tiste dni k sosedovim poslušat Vasiljeva samozvestna pripovedovanja o tujih krajih in ljudeh in o mukepolnem trudu v skrivnostnem osrčju zemlje. Kar verjeti niso mogli, da more človek zaslužiti po cel rubelj in še več na dan. Saj so se morali v domačem kraju mučiti v poletni dnini od zore do mraka za petnajst ali dvajset kopejk. Le star

mož, z dolgo, sivo brado je zmajeval z glavo in izjavil:

„Tudi če mi jih plačajo po sto na dan, bi ne hotel lezti sto sženjev globoko pod zemljo, kamor nikdar ne prodre solnčna svetloba in kjer ob vsakem koraku preži na človeka smrt, da ga zavratno zmečka kakor majhno miš.“

„Jaz tudi pravim tako,“ se oglasi Vasiljeva mati. „Bolje je jesti enkrat na dan nezabeljeno zeljno juho in se pustiti žgati od solnčnih žarkov, a srkati pri tem vase dišave cvetočih polj, kakor pa počasi hirati pod zemljo. Le pogledajte ga, kako je bil prej čokat in zagorelih lic in kako je sedaj suh in bled. Ko bi bilo po mojem,“ je zaključila mati, „bi nobeden mojih otrok ne hodil od doma; pa kaj hočemo, žetve so slabe, zemlje imamo malo, a davki so od leta do leta večji. Poleg tega pa še ta nesrečna vojna —!“

Vasilij je nekoliko v zadregi odvrnil: „Saj ni tako hudo, mati; vsemu se človek privadi.“

„I seveda,“ reče na to sivobradi starrec, „tudi konj se privadi batin, ali —.“

Vasilij je odredil vse potrebno, da so za dobrodošlico skuhalo vedro krepkega kvasu, seve skrivaj, da ga ne zavohajo policajski kazaki, ker bi sicer bilo joj. Ob izbruhu vojne so bili prepovedali vse opojne pijače. (Ta prepoved seve ni motila bogatašev, ki so jih lahko uživali kolikor so hoteli; treba je bilo le nadzorovalno oblast z gotovimi darovi omečiti, pa je zatisnila oči). Mati se je zasukala okrog ognjišča in napekla cel kup mastnih mlincev in pirogov. Med resnim modrovanjem domačih in dobrodošlih gostov iz sosesčine, se je med mladino kmalu pojavila harmonika in balalajka in po gladkih ilovnatih tleh je zavalovil strastni ples „kazačok“.

Tudi Griška je prišel pozdravit Vasilja, saj sta nekaj skupaj pasla vsak svojo kravico in hodila v bližnjo šumo nabirat gob. A Vasilij se mu je zdel sedaj vse bolj postaven in možat, tudi govoril je nekam bolj izbrano ter važno zastavljal njemu tuje besede, katerih bi najbrž ne razumel niti sam vaški starosta. Bil je v zadregi, kako ga naj ogovori; ali bo razžaljen, če ga nagovori z Vasja, kakor nekdanj, ko mu je moral vračati kravo, medtem, ko je on stikal za jerebicami? Pristojalo bi, da ga nagovori z Vasilij Petrovič.

Vasilij pa ga z dobrodušnim pokroviteljstvom potrepnje po rami:

„Zdravstvuj Griša, kako se še imaš?“

To je Griška opogumilo in odgovoril je zaupljivo:

„Hvala za vprašanje Vasja, že gre, z božjo pomočjo.“

„No kaj, Griška, ali te še niso vzeli na fronto?“ (Griška se zdrzne). „Vidiš bratec, če bi prav vse drugo bilo zanič v rudnikih, vsaj to je dobro, da nas od tam ne pobirajo v vojake, ker je premog enako važno sredstvo za obrambo pred neprijateljem, kakor topovi in puške, ker, če ni premoga, tudi orožja ne morejo izdelovati. Vsi rudarji v revirjih smo prav tako potrebni državi, kakor vojaki na fronti in zato nas ne gonijo v strelske järke. Zato pa tudi ostanem vsaj tako dolgo rudar, dokler bo trajala vojna.“

Griška se zamisli. Nato pa pocuka Vasilija in ga boječe vpraša:

„Ali misliš, da bi jaz dobil delo tam doli, v rudnikih?“

„Aha, ti ne diši stradati in pasti uši tam na fronti, ter se nastavljati puškam in bajonetom?! Poskusi. Če se toliko stotin premožnih trgovcev in bogatih posestnikov lahko skriva pred vojaško dolžnostjo po rudnikih, kjer so kot pazniki in priganjači le v napotje in škodo pravim delavcem, zakaj bi pa revež, kakor si ti, ki je poleg tega edini hranilec svoje stare matere, ne našel doli zaslužka? Pojutrišnjem odpotujem, preskrbi si pri starosti in urjadtiku potrebne listine in greš lahko kar z menoj.“

Kdo bi popisal veselje Griška? Takoj je hitel povedat materi in sestri o svoji nameri. Mati je sicer nekaj časa nedoumevajoče zmajevala z glavo, ko pa ji je začel s prepričevalnimi besedami slikati, koliko lažje bosta živeli s sestro, če bo on toliko zaslužil kot Vasilij in jima vsak mesec lahko poslal par rubljev, in kar je glavno, ne bodo ga silili v vojake in si ona le na ta način lahko ohrani edinega sina pri življenju, tedaj ni več ugovarjala.

Drugo jutro se je podal z materjo v spremstvu selskega staroste, ki je Griški že izdal občinsko potrdilo, da je edini vzdrževatelj svoje matere in potreben zaslužka, ter v vsakem oziru lojalen državljan, k urjadtiku, kateremu je mati najprvo izročila dva funta svežega masla in par tucatov jajc, da ga s tem pripravi v milostljivejše razpoloženje.

„Nesi te stvari v kuhinjo moji ženi!“ je rekel in malomarno pokimal. Poznalo se mu je, da je to noč malo spal; bil je na godovanju pri vaškem kramarju, kjer seve tudi vodke ni manjkalo, kljub alkoholni prepovedi. A vsakdo se je zavedal, da je tako vsemogočno osebnost treba večkrat vabiti v goste, in da ob takih prilikah ne sme manjkati ničesar, kar more človeka spraviti v dobro voljo. Ker je isto jutro od drugih strank, ki so bile prej pri njem, prejel nekaj prav izdatnih dokazov spoštovanja „in natura“, je po kratki zaslišbi izdal Griški potni list s potrebnim pojasnilom za Donecki revir.

Težko se je poslavljajl Griška od rodne strehe, ki je do tedaj še nikdar ni zapustil, še težje pa je bilo materino slovo od edinega sina, ki ji je bil vse upanje in tolažba, le pritajeni vzdihji so tu in tam izdajali njene skrbipolne misli.

Pekla je sinu za popotnico mlince in zavijala trdo kuhana jajca, a sestra je gladila in spravljala v bratovo vrečo skromno perilo in par novih opank iz ličja.

„No, si že gotov?“ zakliče veselo Vasilij, ki je vstopil. „Voz naju že čaka, vlak vozi ob šestih zvečer in do postaje imamo dobre tri ure vožnje.“

Mati je postavila na mizo samovar. Vseu so se, da še enkrat skupaj pijejo čaj. Razgovor je tekel prisiljeno, v pretrganih stavkih.

„Torej mati,“ je izpregovoril Griška, „polje je obdelano, ozimina je vsejana in težjega dela do spomladi ne bo več; potem se bo pa že videlo; če se bo dalo živeti tam doli, potem pridete še vedve za menoj, njivico pa izročite v najem sosedu, če pa ne, pridem pa do takrat še lahko sam nazaj. Sicer pa, bomo že videli...“

Mati je imela še prvi kozarec čaja poln pred seboj, Griška je izpil jedva dva, ko je začel Vasilij priganjati:

„Skrajni čas je že, pojdiva!“

Griška je vstal, vrgel na sredi prevezano vrečo, ki mu je služila mesto kovčka, čez ramo, privezal pločevinast čajnik za pas, ogrnil z ovčjo kožo podšito šubo, potisnil kosmato kučmo čez ušesa in se začel poslavljati:

„Torej z bogom mamica! Čas je, da gremo. Kolikor bom mogel, vama bom že pošiljal, da ne bosta preveč trpeli. Z bogom Dunjaška! Skrbi za mamo! Ostanita zdravi!“

Sredi sobe se je trikrat prekrižal in poklonil v kot svetim podobam, nato pa poljubil na lice mater in sestro.

„Golobček moj! Nada mojih sivih las!“ je zajavkala mati, v kateri je nena doma izbruhnila na dan vsa zadrževana bolest ločitve, da se je onemogla sesedla na stolec.

Sestra je še par korakov stekla za vozom ter zaklicala za njim.

„Pa kmalu nama piši!“

*

Griška je bil sprejet v delo na istem rudniku, kjer je bil zaposlen tudi Vasilij.

Popolnoma nov svet ga je obdajal, svet neprijazen in zloben, podoben onemu, ki si ga je slikal v otroški domišljiji, ko je poslušal bajke o krvoločnih in zlih duhovih — velikanih, v katerih so ti duhovi mučili svoje žrtve, ki so jim padle v oblast in pili njihovo kri. Cela pokrajina se mu je zdela kakor ostudna rana na svežebarvnem, zdravem telesu velike Rusije. Vse, kar je tu videl, se mu je zdelo oskrunjeno od hudobnih rok, omadeževano s črnimi sajami, nikjer svežega zelenja, nikjer drevesa ali grma, ki bi vabil v poletni vročini na odpočitek v svojo senco, vse žalostno in brez življenja in črn premogov prah je pokrival vse, vegaš kolibe, zanikrne gredice pred njimi in vso golo okolico. In iz tega obupnožalostnega obzorja so se dvigali v večjih in manjših presledkih zakajeni, rdečkasti dimniki, ki so noč in dan bljuvali oblake gostega zadušljivega dima, ki se je kakor težka megla vlegel na vso okolico, iz katere je bilo tu in tam videti rjavkaste in sivkaste gomile iz podzemelja narite prsti in kamenja, podobne večjim in manjšim stožastim vulkanom in gričem in ki so se zdele kakor ostudne otekline in kraste na bolnem telesu gobavca.

Griška se je polastil strah pred tem novim, sovražnim in rogajočim se mu svetom. Da ni tako daleč od doma, bi bil najraje utekel in bi raje doma glodal vse življenje suhe skorje, kakor pa da mora tu živeti. Videl je takoj prvi dan, kako so nesli v bolnico rudarja, ki mu je skala, zmečkala nogo. Ali ni tudi tukaj vojna? ga je zazeblo. Kako je že rekel Vasilij: tudi v rudnikih se dela za obrambo domovine —. Torej tudi tu fronta; in glej ranjencev! Hotel se je izogniti dežju, pa je prišel pod kap. Toda sedaj je tu. Če se vrne, se mu bodo vaščani smejali in fronti

ne ubeži. In Vasilij je že dve leti tu, pa je še zdrav. Poskusiti bo treba.

Od začetka mu je bilo delo odkazano zunaj na površini, kar ga je nekoliko po-

tolažilo. Tu se mu vsaj ni bilo treba bati, da se utrga nad njegovo glavo kaka skala in ga zmečka ali ga zaduši kak zavrtni plin.
(Dalje prih.)

Hermynia zur Mühlen:

RDEČI ZVELIČAR.

Cerkev. Na oltarju gore sveče. Nad oltarjem se dviga velik, črn, lesen križ. Na stopnici pred oltarjem stoji moška postava, bosa, ogrnjena v razcapano haljo z izmučenim in trpečim izrazom na obličju. Z eno roko se opira na oltar.

DUHOVNIK (*v mašnem ornatu, vstopi skozi stranska vrata; sledita mu dva mala ministranta v belih srajčkah. Stopa proti oltarju, a se mahoma ustavi in strmi na razcapanca*): Tuj moški pred oltarjem? Neposvečene roke oskrunjajo svetišče, Bogokletstvo! Proč! Proč!

RAZCAPANEC: Jaz sem v svoji hiši.

DUHOVNIK: Ne izzivaj jeze božje. Kaj iščeš tu?

VEČJI MINISTRANT (*plašno pocuka duhovnika za ornat*): Prečastiti, pogledjte, križ...

DUHOVNIK (*se naglo ozre na križ in vzdikne*): Prazen! Kje je Zveličar?

MANJŠI MINISTRANT (*plaho*): Tu stoji, pri oltarju.

RAZCAPANEC: Blagor njim, ki so čistega srca, ker njih je nebeško kraljestvo.

DUHOVNIK (*strmi v razcapanca in zdi se, da ga polagoma spoznava. Z grozo*): Kako? Kaj naj to pomeni? Zveličar mora vendar na križu viseti.

RAZCAPANEC: In če stopi enkrat doli v življenje? Saj sam učiš, da tvoj bog ni mrtva stvar. In zdaj vidiš: on živi.

DUHOVNIK (*zmedeno*): Zveličar spada na križ... Ko pridejo verniki k maši... In najdejo križ prazen... Zveličarja tu, živega, kakor človeka... (*kriče*): Nazaj na križ, nam je potreben mrtev bog!

RAZCAPANEC: Da, takšen, ki ne vidi in ne sliši, mrtev kos lesa.

DUHOVNIK (*obupano*): Takšen nered! Ti stopaš raz križ, kakor stopa naveden človek iz svoje postelje. Naprav-

ljaš zmedo v naših pojmi... To ne pristojajo Zveličarju...

RAZCAPANEC: Ne praznujete li danes moje vstajenje? Saj vendar veste, da živim.

DUHOVNIK: Tako učimo mi nevedneže, ljudstvo.

RAZCAPANEC: Zakaj?

DUHOVNIK: Zato, da se da lažje voditi naši volji, če v tebe veruje.

RAZCAPANEC (*začuden*): Tega ne razumem.

DUHOVNIK: Ker se boji tvoje jeze, če bi se nam protivilo.

RAZCAPANEC: Jaz nisem tako učil.

DUHOVNIK: Tvoj nauk je kakor neravno zrcalo, v katerem vidi vsak spачen svoj lastni obraz.

RAZCAPANEC: Moje življenje nudi drugačen vzgled.

DUHOVNIK: Tvoje življenje? Ali imamo sploh dokaze, da si ti živel?

RAZCAPANEC: Vi torej učite nekaj, česar sami ne verujete?

DUHOVNIK: Kdo pa še veruje dandanes v pravljice?

RAZCAPANEC: Kaj smatraš ti za pravljico?

DUHOVNIK: Tvoje vstajenje na primer.

RAZCAPANEC: Slepci! Tisočkrat sem že pred vašimi očmi vstal in vi tega niste videli?

DUHOVNIK (*strogo poučujoče*): Ti najbrž ne poznaš legende, ki ovija tvoje ime; ti si samo enkrat vstal: v Jeruzalemu.

RAZCAPANEC: Ne. Tisočkrat sem vstal v vsakem človeku, katerega ljubezen je bila močnejša od smrti. V vsakem uporniku, ki je obtežen z okovi gineval v temnici. V vseh onih, katere ste obesili na vislice, sem bil vnovič križan.

DUHOVNIK (*ogorčeno*): Bogokletnik!

RAZCAPANEC: Ali zamore bog boga preklinjati?

DUHOVNIK: Tvoje božanstvo je zelo dvomljivo, saj si se sam imenoval sinu človekovega.

RAZCAPANEC: Samo en bog je, človek, ki ljubi!

DUHOVNIK: Govoriš o ljubezni. Ali so ljubili tvoji uporniki žrtve, katere so pomorili?

RAZCAPANEC: V čistih rokah je vse čisto.

DUHOVNIK (*z grozo*): Zločinec! Morilec! Boljševik!

RAZCAPANEC: Mar hočeš pozvati policijo?

DUHOVNIK (*razjarjen*): Kaj bi tratil čas tu s teboj. Ti sploh ne eksistiraš, nisi nikdar živel.

RAZCAPANEC: Za tebe in tebi enake gotovo ne.

DUHOVNIK: Mrtvi ne smejo vstajati. Tega zakon ne predvideva. Mrtvec mora ostati mrtev. Nazaj na križ!

RAZCAPANEC: Zdi se mi, da cerkev uči, da se z vsakim grehom Zveličarja vnovič križa?

MANJŠI MINISTRANT (*vneto*): Da, tako so nas učili pri verouku.

RAZCAPANEC (*mahoma razsrjen*): Vi me križate vsak dan, vsako uro. Kjer kdo trpi po vaši krivdi, kjer dete joče od gladu, kjer kdo umira od revščine, kjer kdo omaga pod težo suženjskega dela, tam sem jaz križan.

DUHOVNIK: Ti si vendar mrtev, brezčuten kos lesa in ne moreš videti.

RAZCAPANEC: Vaša krivda je tako strašna, da mora celo mrtva materija dobiti vpričo nje oči, da jo vidi in usta, da proti nji kriči.

MANJŠI MINISTRANT (*začne jokati*): Strah me je.

RAZCAPANEC (*milo*): Nič se ne boj! (*poklekne poleg malčka*): Glej, zdaj sem pa jaz še manjši ko ti, in tako je prav, ker ti si bodočnost, mali človek, mali bog.

DUHOVNIK (*kriče*): Bogokletnik!

RAZCAPANEC (*se dvigne*): Vi ste bogokletniki. Vsako dejanje, vsak vaš okret je bogokletstvo. Vaši pitani trebuh, s katerimi se mimo lačnih drenjate, svileni oblačila, s katerimi mimo polnagih šumite: bogokletstvo. Vaše tovarne, ki oholo proti nebu svoj smrad bljujejo in požirajo življenja delavcev: bogokletstvo. Plesnjava stanovanja v smradljivih kletih, kjer hirajo reveži: bogokletstvo. Javne hiše, v katerih se ljubezen kupuje za denar: bogokletstvo. Bojna morišča, kjer umirajo ljudje, da vam polnijo nenasitne žepe: bogokletstvo. Vi sami, vaše bistvo in vaše življenje: bogokletstvo!

DUHOVNIK (*porogljivo*): Ti nas ne boš spravil s sveta.

RAZCAPANEC: Misliš? Ali ne veš, da že stopam raz vseh križev, na katere ste me pribili? Da, vstajam iz vseh grobov, v katere ste me položili!

DUHOVNIK (*zmedeno*): Govoriš kakor blaznik. Kdo si vendar?

RAZCAPANEC: Jaz sem vstajenje in življenje v človeku!

DUHOVNIK (*omamljeno*): Kaj je vstajenje in življenje?

RAZCAPANEC (*silno*): Revolucija!

DUHOVNIK (*odstopi preplašen za korak in zakriči*): Revolucija... Na pomoč... Policija... (*k ministrantom*): Tecita! Privedita policijo! Saj sem vedno sumil, da je moral Kristus, če je res kdaj živel, biti blazen. Ker normalnega človeka bi gotovo križali.

RAZCAPANEC: Prav imaš, normalni ljudje dobe odličja.

DUHOVNIK (*obupano*): Temu človeku ni nič sveto. Sedaj zasramuje še celo vlado! To je nevarnejše kakor zasramovati boga, ker bog ne razpolaga z biriči, oboroženimi s strojnimi puškami in pendreki. Tecita vendar otroka, privedita policijo! (*Oba ministranta odhitita. Cerkveni zvonovi začno zvoniti.*)

DUHOVNIK: Verniki bodo vsak čas tukaj. Prazen križ nad oltarjem... Tak nered... Če škof zve... In ravno v moji župniji se je moralo kaj takega pripetiti... (*proseče*): Vzpni se nazaj na križ in jaz ti bom služil zato vse svoje življenje!

RAZCAPANEC: Kolikokrat ste to že ljudstvu obljubljali?

DUHOVNIK (*obupano*): Ljudstvo, ljudstvo! Kaj mi mar ljudstvo?

RAZCAPANEC: Jaz sem ljudstvo, katero ste križali. Jaz sem mrtvo ljudstvo, ki je vstalo k življenju. Gorje vam! (*Dva policaja planeta v cerkev*).

DUHOVNIK (*v eni sapi*): Tukaj... Ta človek... Bogokletnik... Hujska k razrednemu sovraštvu... Boljševik...

PRVI POLICAJ: To zadostuje.

DRUGI POLICAJ: Čakaj. (*K razcapancu*): Imaš dokumente? Kdo si?

RAZCAPANEC (*se dostojanstveno vzravna*): Jaz sem rdeči Zveličar, ki je prišel, da sodi.

PRVI POLICAJ: Tu imaš; torej „rdečkar“. (*Oba policaja se spravita nad razcapanca ter ga vlečeta iz cerkve*.)

DUHOVNIK (*zmedeno*): Težke sanje... Strašna mōra... Ni bil nekdo tu, ki je trdil, da je legenda o Kristusu resnična, da bog živi?...

(*Orglje zabučijo, s kora zadoni pesem: „Kristus je vstal! Aleluja! Aleluja!“*)

Ivan Albreht:

MATI IN SIN.

„Na podlogo zlato
sanje vezla bom srebrne,
ž njimi vsega ogrnila,
kadar se moj sinko vrne.

Solze v bisere prelijem,
žulje pa v mehke blazine,
da bo moj sin večno ljubil
sanje materine.

Ali jojme, kri kanila
mi na zlato je podlogo!
Nit srebrna se krotiči —
čuješ, sin moj, mater ubogo?!”

Tam na Krasu se zamaje
in se zgane siva skala,
a pod njo sin mrtvi vzdihne:
„čujem, mati... Hvala, hvala!“

Ivan Albreht:

MATI PREMIŠLJUJE.

Moji dnevi, moji dnevi,
ali jih je ljubil kdo?
Bori dnevi, mrki dnevi,
ni jih božalo nebo.

Le dve svetli zvezdici
vanje sta pogledali.
Vrt moj pa se takoj razcvetē,
kadar otrok moj nasmehe se.

Ivan Albreht:

MATI LJUDEM.

Oj vi, ki hodite mimo nas,
ali poznate, spoznate naš glas,
kadar zapoje mati:
lala, lala, lala...,
da slajše bi mogla zaspati
njena edinčica? —

Oj vi, ki hodite mimo nas,
ali poznate, spoznate naš glas,
kadar zaplaka mati
iz svoje duše dna,
ker mora v grobu spati
njena edinčica? —

O, da vam je to doumeti,
kako bi mogli živeti,
kako bi se mogli smejati,
kadar zaplaka mati?...

Historicus:

PABLO IGLESIAS.

Lanskemu socijalističnemu kongresu že ni prisostvoval kot zastopnik španskega proletarijata Pablo Iglesias, ki od l. 1889 ni zamudil nobenega kongresa; poslal je le pozdravno pismo in se opravičil, da mu zaradi bolezni in visoke starosti ni mogoče potovati v Marselj. „Bodite pozdravljeni. Star vojščak socijalizma, ki že ne more veliko več storiti za sveto stvar Socijalizma, pozdravlja vas, ki ste najboljši njegovi zastopniki in ki bodele gotovo vse storili, da se približamo času, ko bo človeštvo razbilo svoje okove.“

10. decembra (1925) pa je telegram svetu sporočil: da je 76 letni španski socijalist Pablo Iglesias v Madridu umrl.

Pablo Iglesias je bil ustanovitelj socijalistične delavske stranke v Španiji. Po poklicu je bil tiskar (stavec). V javnem življenju se je pričel udeleževati v dobi, ki je bila tudi za Španijo nad vse burna. Bilo je to po l. 1874, ko je Španija bila nekaj časa republika, ki je nastala kot rezultat vihnih političnih in socialnih premetljajev. Republiko so reakcionarci udušili in nova monarhija je pogazila sleherno sled svobode. Pod vplivom dogodkov, ki so sledili porazu pariške komune, so v Španiji kruto zatrli vse, kar je le spominjalo na revolucijske poizkuse.

Romanske dežele so bile pod vplivom anarhistov in pa Bakunina, ki so živeli le v geslih: nobene politične stranke delavcev, nobenega udeleževanja v javno-pravnem življenju, le zarote in priprave na oborožene upore. In ta gesla so na Špance delovala. Med delavci, ki itak niso bili bogve kako številni, sta bili dve struji: ena s pravkar citiranimi gesli, druga pa republikanska, ki je imela veliko privlačno moč, zlasti z ozirom na novo brezobzirno monarhijo.

Takrat je v Španijo pribežal kot emigrant, borec pariške komune, P. Lafargue. Skupina intelektualcev in nekaj zavednih delavcev so tvorili družino tega odličnega vodje in propagatorja naukov marksističnega socijalizma. Med njimi je bil najbistrejši in najenergičnejši Pablo Iglesias. Kot rezultat razmotrivanj in dela te skupine se je l. 1879 ustanovila španska socijalistična stranka, ki je dobila precej pristašev med delavstvom Madrida, katalonskih industrijskih krajev

ter velikih luk Vigo in Bilbao. Špansko delavstvo je bilo pobožno, bigotno, analfabeti so prevladovali. Delo za organiziranje je bilo zelo težavno. Vendar je stranka začela tudi s svojim glasilom „El Socialiste“, ki ga je izdajala tedensko.

V tem listu je bila pokazana prava smer: marksistični socijalizem proti bakuninskemu anarhizmu, proti meščanskemu republikanizmu in proti sindikalizmu, ki so hoteli razkrojiti še ono malo, kar je bilo v Španiji sposobno za borbo v dosego osvoboditve proletarskega razreda. Duša vsega gibanja je bil Pablo Iglesias, ki je tudi od 1886 dalje urejeval „El Socialiste“.

Španija je imela splošno volilno pravico že v dobi, ko se je proletarijat drugod komaj začel pripravljati na politične boje, ki bi mu naj prinesli volilno pravo. Ali nezavedno ljudstvo ni vedelo s svojo volilno pravico kaj začeti. Delavci so bili zastrupljeni po anarhističnih geslih, kmečko prebivalstvo pa je živelo v strahu božjem pod vodstvom duhovščine in pod komando okrajnih glavarjev. Neumornemu Pablu Iglesiasu se je vendar posrečilo, da je utrdil socijalistično gibanje. In l. 1889 je na prvem kongresu Internacionale v Parizu bila zastopana tudi Španija. Poziv za ta kongres je nosil že podpis: Pablo Iglesias, zastopnik španskega proletarijata. 1. maj 1890 je tudi Španija mogočno praznovala. Novi zakoni v prid španskega proletarijata so kmalu bili na dnevnem redu španske zakonodajne zbornice, ker je delavsko gibanje od dne do dne pridobivalo na vplivu in moči. L. 1910 je uspel madridski proletarijat pri volitvah v drž. zbor. Pablo Iglesias je postal prvi španski socijalistični državni poslanec.

Ko je general Primo de Rivera povzročil znani državni prevrat v Španiji in postal španski diktator, bil je seve Pablo Iglesias med onimi, ki so se neustrašeno borili proti generalski diktaturi. Nastala je doba krutega preganjanja. Diktatorjevi rablji so vrgli hrabrega socijalističnega vodjo, ne oziraje se na njegovo starost, v ječo. To pa je vzbudilo v Španiji tak odpor, da je celo kruta diktatura izprevidela, da je najbolje, da ga izpusti iz zaporov.

Pablo Iglesias je v nad vse težavnih časih dramil španski proletarijat, mnogo je trpel za svoje socijalistične ideale, ni omagal niti v dneh, ko se je delavstvo, razcepljeno pod vplivom demagogov kladlo med seboj niti v dobi, ko je absoluti-

stična oblast pritiskala k tlom vse svo-boščine španskega ljudstva. Dosegel je, da ima delavsko ljudstvo Španije organizacijo, ki pripravlja ob boku ostalega proletarijata poti do končnega Cilja.

F. Pogačnik:

EPIGRAM.

Če žvižga preko pleč ti bič,
pokloni se, ne reci nič!
Pa boš podoba domovine,
nesrečne majke jadni sine!

F. Pogačnik:

PREDPUST.

Karnéval, korzo in maske — — —
Jaz mislim na tvoje zlate laske.
Božal sem jih, še božal bi jih.
Daj, vrni mi tiste prelepe časke!

Po ulicah, čuj, veselice predpustne!
Jaz mislim na tvoje sladke ustne.
Poljubljal sem jih, poljubljal bi jih,
v omami užival slasti neizustne.

In tvoja lička in tvoje očke!
Kje so tiste božanske nočke?
Prečul sem jih, prečul še bi jih,
poljubljal bi tvoje prebele ročke.

Karnéval, korzo, zabave,
ej, zame ni sreče prave;
zapala mi slanica je srcé,
spomini mi tožni pojó le pozdrave.

Ada Negri:

BELA DUŠA.

Rozanine oči so bile drobne in prosojne, sinje ko zrak, jasne in vedre; v njenem glasu pa je bila vedrina in prosojnost njenih oči.

Oglata v telesu — ker ni izgubila nikoli mršave okornosti svoje mladosti — z navadnimi ali ne vsakdanjimi potezami, z brado in lici, pokritimi s plavkastim puhom, ki so ga poredneži tiste vasi nazvali „mišja dlaka“, je imela samo eno lepo stvar, kite: dve čudoviti kiti bakrene barve, zlato rižasti, tako gosti, da sta neprestano silili na tilnik in da se je zdelo, da se hosta sesuli. Znala se je tako nasmehniti, da je vzdignila koticke še svežih ustnic do zobov, ki so bili bolj sinjasti nego beli; in dovolj je bilo, da se je nasmehnila, pa je že imela od svojih učencev vse, kar je hotela.

Učencev je imela vsako leto okoli šestdeset: vsi še mali, od šestih do osmih let, čili in umazani, urni ko srne, bolj pripravljeni plezati čez zidove, dolbsti klopi in metati petarde, nego preiskovati

skrivnosti pitagorejskega nauka. Prihajali so iz vasi in pristav razkropljenih po ravni: vztrajni pozimi, so prinašali v šolo duh od hleva in kepe snega; njih čevlji so bili obloženi z blatom in prsti otekli od ozebkov: ali spomladi so uhajali zavoljo dela pri sviloprejkah in na polju, tako da je bila „gospa profesorica“ vsa obupana.

In leta so hitela; ali nji so se zdeli dečki vedno isti, zavoljo čara milobne samoprevare in tudi zavoljo priimkov, ki so se vedno ponavljali: kakor je pač na vaseh, kjer se maloštevilne družine, početnice rodu, razcepijo v neštete veje: Friggi, Caserio, Conti, Corbetta, Mazzoni, Salvestri.

Ona je natanko poznala podedovano lastnost Contijev, ki so pisali s kljukasto skrčenimi prsti, držeč vrat vtisnjen v ramenih in debelo glavo nagnjeno na levo. Friggijevi so bili skoro vsi brljavi na enem očesu, pripravljeni z zausnicami, vedno skregani s slovnico. V malem Gvi-

donu Corbetta je opazila, z najrahljšim ganotjem, isto bolestno lehkoto zardevanja, isto gibčnost ust in pogleda onega drugega Corbette, starejšega, ki je zdaj pri vojaki in ki ji je pošiljal iz svoje garnizije tiste razglednice iz celuloze, ki so se ji zdele nenavadno okusne.

Oboževala jih je — in oni so jo oboževali. Rojena v istem kraju, se je odtrgala od doma samo, da je dokončala za silo nauke na učiteljski v bližnjem mestu: in kakšne težave, moj Bog, kakšne težave so bile to, da je dobila revno spričevalo samih „šteric“. Še dobro za njo, da je pokazal profesor iz matematike nekoliko usmiljenja; ni ji namreč šlo v glavo, zakaj so na svetu algebrastične formule, koreni na kub in kvadrat. Pred „Božansko komedijo“ je obstala preplašena kakor negibna ptica na veji, premagana po magnetični sreposti skobčevih oči, ki slone na njo v naglih koncentričnih kolobarjih. Kar se tiče zgodovine, ni znala nikoli jasno razlikovati Albaina od Teodorika, Pipina od Karla Velikega, Markizane Mantovanske od Katherine Riaro Sforza. Mrtvi in pokopani so bili vsi Bog jim daj mir in pokoj!... Čemu jih znova oživljati za njo, ki je mislila na vse kaj drugega?... Proti koncu tretjega letnika bi se bili Rozanini možgani lahko primerjali s kotlom, ki je vrela v njem najneverjetnejša zmes znanja in se kregala z zdravo pametjo. Pa kaj za to?...

Ona je želela samo to: vrniti se, za vsako ceno, kot učiteljica v svoj rojstni kraj, kjer je mesto za njo bilo že pripravljeno. Učiteljica malčkov prvega razreda: o drugi sreči ni sanjala. V boječem in štorastem selskem dekletu, ki je bila v zasmeih gojenkam modernega sloga, ali zdravem kakor seno in svežem kakor marjetice na travnikih, je gorel čisti nabožni duh podeželske učiteljice. V preprostem srcu je čuvala čist in nedotaknjen svoj poklic, noseč ga v sebi kakor neprecenljiv zaklad, ki ji ga, mimo smrti, nihče in nič na svetu ne more odvzeti.

Ko je stopila prvič v kmetiško, nekoliko mračno sobo, med klopi, počrnele od tinte in stare, obledele zemljevide, se je Rozanino obličje vse ožarilo in tako je bila srečna, da je bila skoro lepa. Nikoli mirna, vedno med vrstami dečkov, ročna, urna, je podučevala z ono isto naravnostjo, s katero je dihala in hodila. Naglo je prehajala od ene snovi do druge in je vzbujala novost, radost, svežost. Jasnost

besede in kretnje se je prelivala v njene učence liki čudo.

V razred je prinašala žive rože, žive mircese za poduk, ki je bil podoben izletu po poljih. O, tako bi bila lahko prinašala tudi vrabce in lastavice, drevesa in vode, zvezde in oblake!...

Ko se ji je zdelo, da so otroci utrujeni, raztreseni, nemirni, jim je jela pripovedovati pravljice, sedeč med njimi na vogalu klopi z rokami prekrizanimi v naročju in nekoliko sključenimi rameni, ki so bila še vsa mladostna v njih nežnih črtah. Naivne pravljice, preproste in bele, liki njena duša, ki so jih pili otroci z odprtimi usti, nepremični in vse očarani od onih vedrih oči in onega vedrega glasu.

*

Ali Rozanina šola ni prenehala ob treh popoldne. Brez očeta, brez matere, samo jo je gnalo srce, da bi živela življenje svojih malčkov. Paoluccio De Giuli, šepavček, z navihanim obrazom veverice, se je vračal večkrat domu z lahko mrzlico: k njemu torej, kar v predpasniku in brez klobuka — samo oni lepi in težki lasje bakrene barve so ji pokrivali glavo — navzgor po kameniti Meniški ulici za cerkvijo, do hišice, kjer je morala preprositi mater, ki je bila vsa rmenkasta po obrazu, čemerna in brezoba že v tridesetih letih, da je položila dečka v posteljo in mu dala povžiti pilulo kinina. Starejša sestra Marka Frissija iz Rdeče pristave, se je imela poročiti in si je šivala opravo sama: in glej jo, učiteljico, na potu s platnom, čipkami, vzorci za perilo, med revnimi njivami posejanimi z žitom, tožnimi prekopi in gozdiči z jesenovci in hrastjem. Rdeča pristava se je zdela kakor odločena od vsega sveta, med grmovjem in reko. Tičin, šumeč, sinji in deroč, je polagoma požiral meleče se žolto obrežje. Molčeče pustinje: samotne vode: samotne šume. Ali ona se ni bala ničesar. Bila je hči te zemlje, poznala je sleherno drevo, sleherni grm. Kaj bi se ji moglo pripetiti?

In dobri Mazzoni je imel paralitično mater: in Peter Sabbia, počasen in trdoglav bi sam gotovo ne znal rešiti naloge...

Tako si je snovala Rozana za svoje življenje harmonijo potrpežljivega in čuječega materinstva; ker ni poznala fizične bolesi, je poznala le sladkosti, hrepenenje in ponos duha. To ji je bilo v zadoščenje in njeni dnevi niso mogli biti srečnejši.

Prijateljci ni imela. In druge učiteljice v vasi, iz bližnjih vasi? ... Nobena, nobena. Vse je priklepala k delu železna veriga potrebe. In vse so se bile že, več ali manj, izgubile.

Kdo ve zakaj se učiteljica na deželi ponavadi izgubi? ...

Marija Barni, ki se je bila poročila z nekim pekom in je dala vsako leto življenje enemu otroku, je propadala med šolo in hišo, zardevajoč ob omejenosti svojega moža, ki ni znal niti čitati. Ginetta Paloschi, blede in šiljasta pod modrikasto čelado kodrastih, arabskih las, izhlapevajoč oster duh po mesu in osuti roži, se je

sestajala vsak večer za cerkvijo z novim ravnateljem svilarnice, ki je imel ženo in otroke. Margerita Massini, visoka, oblastna, elegantna, poševnih oči podčrtanih z modrilom, je hodila po enkrat na teden v Milan, in tisti, ki so bili bolje poučeni, so posmehujoč se pripovedovali zakaj; ali samo natihoma, da bi jih ne klicala pred sodišče zavoljo žaljenja časti ali obrekovanja, ona lepa ženska, ki se gotovo ni bala škandala.

Za vse je bila šola samo sredstvo, da so si služile kruh; njih duša pa je živela daleč od nje, kakor ona nevernika od žarkov božje milosti. (Konec prih.)

J. Ramsay Mac Donald:

VZAJEMNA POMOČ.

(Poglavje o socijalističnem gibanju).

Vzajemna pomoč je igrala med ljudmi v zgodovini ljudstev najmanj takšno vlogo kot boj za življenje. V svojem rodu in plemenu se je potegoval posameznik za vlado nad drugimi posamezniki. Poglavarji so spletkarili in morili, prestoli so marsikakšnega konkurenta privabili pod svoje vznožje in spolna izbira je izbirala in določevala že od početka potomstvo, ki naj druge preživi. Vendar je ta individualna izbira imela vedno socijalno tendenco. Če je bila slaba, ni umrl človek, marveč je izginjal rod, če je pa bila silna, se ni rodil tiran, ampak je bil porojen narod.

Romantična zgodovina pripoveduje o junakih, znanstvena zgodovina pa piše zgodovino narodov. Konflikti in gibanja, ki so tvorila zgodovino, so bili konflikti in gibanja množic in organizacij. Velika zgodovinska postava je bil mož, ki ni imel zmožnosti, da bi v sebi centraliziral življenje svoje dobe.

Radi dramatičnosti si mislimo na nekakšen začetek z Adamom — na zapuščen otok, na moža samotarja, na sovražno stopinjo v pesku. Pa naj že objasnjujemo gospodarske, politične in etične zakone kakor že koli, vedno moramo takoj uvesti že drugega človeka v stik s prvim, da imamo tu izmenjavo, tržišče, delitev dela, društvo, skupni interes, kajti skoro vsaka navedenih je gibljiva sila napredne izpremenitve. Ko se gradi ograja, ko se dela nasip in koplje prekop, se gradi, dela in koplje za splošnost, ničdar za posameznika; ko se zida grad, se

zida, da ne varuje samo gospodarja, marveč tudi družino; ko se izvoli kralja, se ga voli kot reprezentanta ljudstva. Osebnostna moč je reprezentativna.

Zakoni se sklepajo in ubogamo jih v blagor celote; zato so tu, da zadržujejo močnega človeka v njegovem razmahu in branijo slabega, da kaznujejo krivičnega in nagrade pravičnika. Zakoni niso za to, da bi posamezniki imeli prav, ampak da bi mogla družba obstojati in razcveteti. Pojem individualnih pravic in pravičnosti prihaja mnogo pozneje. Vsled konfliktov med narodi in plemeni prihaja fevdalizem — organizacija množice, katere obstoj je ogrožen in ki ogroža existenco drugih množic. Nastaja delitev dela in odgovornosti, moči in vrednosti, nastaja razmerje med članom plemena in njegovim načelnikom, med svobodnim gospodarjem in kraljem. Gospodarski sistemi sužnjev, podložnikov in posestnikov niso plod individualne volje in previdnosti, ampak so odgovor na zakon o vzajemnosti, ki je prav tako nujen kot zakon, ki določa, da morajo čebele graditi svoje celice v oktaedrih, ne pa v kubusih.

Pojem individualnega prava začenja svojo vlogo v zgodovini, ko je bila že zagotovljena socijalna solidarnost. Težnje za njim so se pokazale že davno poprejšno, predno je stopil v sestav praktične politike. Iz teh teženj je izšlo v angleški zgodovini lolardstvo¹. John Ball² in kmečki punt³. skrajna krila independentskega razkola ob času Cromwella in pa prvo

socijalistično gibanje. Bile so to seve sanje o njegovem postanku in oblikovanju, ki so vznemirjale družbo in vodile do prelivanja krvi in maščevalnega pritiska od takratnih vladajočih osebnosti.

Razumeli so jih šele, ko so njihovi glasniki umrli in so same bile zasramovane še po več generacij in seve, kot po

navadi mnoge dragocenosti, že položene v omare starinskih muzejev. Socijalna organizacija nastaja, da varuje celoto; seveda jo predvsem skušajo imeti in izkoriščati silni in močni.

Ta dvojna nit izkoriščanja in pobune proti izkoriščanju se vije po zgodovini.

¹ Pod imenom „Lolardi“ poznamo pristaše Wyclifa iz 14. in 15. stol., ki so se v duhu svojega učitelja bojevali proti neredu in zlom v takratni cerkvi. Izvršili so več vstaj, ki so se končale zelo krvavo. Pregarjali so jih zelo za časa Henrika IV., V. in Edvarda IV.

² John Ball (1585—1640)) je bil puntarski bogoslovec. Njegova knjiga o principih krščan-

stva je postala katekizem angleških puritancev.

³ Independentsko gibanje je izšlo iz puritanskega. Izvir njih vere je sv. pismo, ne priznavajo hijerarhije, so proti vmešavanju države v cerkvene reči. V angleški revoluciji 1644 so s svojim republikansko-radikalnim programom imeli veliko vpliva. Tudi Cromwell je bil njihov pristaša.

— r —:

TROCKI O LENINU.

Ze stari grški učenjak je dejal, da je človek „družabna žival“, ki je vedno živela v družbi in nikdar izven nje. To pomeni, da ima vsaka osebnost za svoj milje, za svojo okolico — družbo. Če pa je družba vedno milje za vsakega posameznika, potem je jasno, da ta milje tudi vpliva na človeka: v eni družbi (miljeju) zrastejo taki, v drugi drugačni ljudje.

S tem pa nikakor ni rečeno, da je človek navadna ničla. „Ljudje delajo zgodovino“, je dejal Marx.

Tudi človek sam vpliva na družbo bodisi neposredno sam ali pa posredno potem te ali one organizacije. Le motive za svoje delo črpa človek iz družbe. N. pr. ruskemu kmetu je tudi še po padcu carizma dopovedovala provizorična meščanska Miljukovova vlada in pozneje social-revolucionar Kerenski, da se je treba vojskovati do konca proti Nemcem. Kmet pa ni videl koristi zase od te vojske, ker se je zavedal, kako velika in plodovita je ruska zemlja — ki pa ni bila v rokah kmetov, temveč veleposestnikov. Zato je ruski mužik zapustil strelski jarek, šel domov in si vzel veleposestniško zemljo.

Milje, okolica tudi omejuje uresničljivost namenov posameznega človeka: Miljukov je skušal upostaviti moč ruske buržuazije in se nasloniti na entento, toda zmagal je Lenin, ki je dejal kmetom: „Vzemite zemljo“; delavcem pa: „Vzemite oblast v svoje roke!“

Človek se vzgaja v družini, na cesti, v šoli, v društvu itd. Govori jezik, ki je produkt družabnega razvoja, misli v pojmi, ki so jih ustvarili prejšnji človeški rodovi, vidi okrog sebe ljudi z njihovo moralno in običaji, hodi z življenjem, ki vpliva na njega vsako sekundo. Kot goba vsrkava vase vse nove vtise. Tako se razvija človek v „osebnost“. V vsaki osebi je torej nekaj družabne vsebine. V majhnih razmerah se težko razvijejo velike osebnosti.

Kdor najbolj razume dane razmere, kdor ob primernem času nasvetuje večini najpotrebnejšo reformo, kdor zna za dosego svojega cilja ustvariti tudi odgovarjajočo organizacijo, se tudi dvigne iznad drugih ljudi, katerih družabni pomen je mnogo manjši.

Marx se ni umetno povzpел do slave, ki jo uživa kot utemeljitelj in prvi učitelj modernega, znanstvenega socializma. Marx je izmed vseh sodobnikov najgloblje preiskal gonilne sile človeške zgodovine in današnje družbe še posebej in je pokazal tudi nujno pot razvoja k višji, socialistični družbi.

Vsak veliki učitelj ima dobre in slabe učence. Nemški učenjak Hegel je na smrtni postelji obupano dejal: „Nobeden mojih učencev me ni razumel.“ Marxu so pa sledili tudi dobri učenci, ki so njegove ideje ne samo razumeli, ampak tudi izvedli, ali vsaj poskusili, da jih uresničijo. Med te spada gotovo Lenin in to

mora priznati vsakdo brez ozira na to, ali je Leninist ali ne.

Proletariat mora poznati svoje velike može zato, da se od njih uči, da iz njihovih nauk in izkušenj črpa nauke za svoje bodoče delo. Iz teh nagibov moramo govoriti tudi o Leninu.

Najhvaležnejši material za to nam nudi Trocki, ki je brezdvomno za Leninom druga največja glava ruske revolucije, čeprav so to njegovi lastni sodruzi hoteli ovreči. Trocki je napisal debelo knjigo „O Leninu“ — o kateri sam pravi, da je material za biografa.

Za razumevanje Trockega moramo pripomniti še to-le: Trocki je postal boljševik šele l. 1917. Prej je bil levi menjševik, propagator takozvane „permanentne revolucije“. Z Leninom je delal skupaj nekaj časa med svetovno vojno kot pristaš grupe „internacionalistov“, to je onih socializmov, ki so se ves čas borili proti svetovni vojni in imperijalizmu, niso pa imeli v tem oziru tako odločne taktike kakor boljševiki.

(Dalje prih.)

A. T.:

FRANKFURT.

Na peronu so nas sprejeli zastopniki sprejemnega in stanovanjskega odbora Olimpijade, prvi z rumenozelelenimi, drugi z rumenočrnimi trakovi na rokavih. Vse olimpijadno vodstvo je bilo namreč razdeljeno na 16 odsekov, kakor: finančni, tehnični, stavbni, razstavniki, ekonomski, rediteljski, prometni, sanitetni, nastanitveni, novinarski itd. s celimi štabi pomožnih organov, ki so se razločevali drug od drugega s trakovi različnih barv, katere so nosili na levem rokavu. V vsakem odseku je bilo pridrženo tudi gotovo število delavskih esperantistov za tolmače tujim gostom. Tudi naši skupini se je takoj stavil en tak uslužen esperantist na razpolago, imel je na rokavu bel trak z zeleno esperantsko zvezdo, vendar smo se mu zahvalili za uslugo tolmača, ker smo skoraj vsi znali nemško; esperanta pa med nami žal menda nihče ni razumel. Pač pa nam je služil s tem, da nas je spremil do stanovanja, ki je bilo nam določeno. Vozili smo se s cestno železnico precej dolgo skozi celo mesto, kjer stoji „Lersnerschule“, ki je bila določena za bivališče nam in Čehom, na nasprotni strani mesta, skoraj na periferiji. Prvi hip je napravila na nas vtis sicer velike, vendar priproste dvonadstropne učilnice sredi obširnega dvorišča, a notranjost je kazala v vsakem oziru modern in higieničen učni zavod. Postlano je bilo v velikih šolskih sobah na tleh; slama, preko nje velike rjuhe in za vsako osebo po ena nova flanelasta odeja. Nekateri so se utrjeni od dolge vožnje in neprespanih noči koj vrgli po ležišču in zaspali, drugi smo se pa očistili, ter se odpravili na

ogled po mestu, ali pa zopet s cestno železnico skozi mesto, do več ko eno uro oddaljenega štadijona.

Frankfurt je zgodovinsko mesto prvega reda; že za rimskih časov se je nahajala tu naselbina, vendar so bila tla krog nje takrat tako močvirna, da so morali Rimljani, ki so zidali tu mimo ceste, katere ostanki se še danes poznajo, izpeljati isto v velikem ovinku po trdnjšem svetu. Najstarejše listine, ki pričajo o mestu, so iz l. 793, in iz njih je razvidno, da je bil tu že takrat precej obljuden kraj. Cesar Karl Veliki si je postavil tu svoj cesarski dvorec in Ludovik Pobožni ga je l. 838 utrdil z obzidjem in nasipi. Leta 1152 je bil v Frankfurtu prvič, (a od takrat dalje običajno) voljen rimskonomški cesar, a „zlata bula“ papeževa je l. 1536. določila Frankfurt za stalno mesto, kjer se naj volijo in kronajo rimskonomški cesarji. Meščani so znali izrabljati naklonjenost kronanih glav, ki so se mudile pri njih, ter so si tekom stoletij pridobili raznih privilegijev, kakršnih ni imelo nobeno drugo mesto. Priznavati so sicer morali vrhovno oblast nemških cesarjev, a drugače so bili popolnoma samostojni, nekaka meščanska republika z lastno upravo in neodvisnim sodiščem.

V Frankfurt se je v srednjem veku priselilo, radi njegove razvite trgovine, mnogo Židov, ki so ostali ves poznejši čas prvi predstavniki frankfurtske trgovine in industrije, ter so si znali mnogo pravic pridobiti. Ko je l. 1612 potrdil cesar Matija meščanstvu njegove privilegije, so frankfurtski arijci vprizorili protizidovske demonstracije ter so pregnali vse žide iz mesta. Cesar je poveril

sosedni kneževini Mainz in Hessen-Darmstadt, da napravita v mestu zopet red, kar se jima je pa šele po štirih letih posrečilo, ko so se uredile meščanske pravice s posebno pogodbo in so se odpravili takozvani „cunfiti“, srednjeveška obrtniška združenja. Židje so se smeli zopet vrniti v mesto in obietnico tega dogodka praznujejo vsako leto na svečan način kot židovski praznik „Purim Binc“. Še danes je 10% prebivalstva židovskega pokolenja.

Med tridesetletno vojno si je znalo mesto ohraniti nevtralnost, trpejo je pa dosti od raznih nadlog kakor so lakota in kuga. Med sedemletno vojno je bilo zasedeno po Francozih. V reformacijski dobi se je vršilo tu več konventov protestantovskih knezov. Med prvo francosko revolucijo je bilo mesto dvakrat zasedeno od Francozov in jim je moralo plačati občutno kontribucijo, kar je povzročilo, da se je proglasilo za avtonomno in nevtralnno. Od leta 1806 do 1813 je bilo mesto v Napoleonovih rokah, ki ga je napravil za glavno mesto novoustanovljene velike kneževine frankfurtske, ter proglasil v njem enakopravnost vseh veroizpovedanj. Dunajski kongres, ki je napravil konec Napoleonovi invaziji, je proglasil Frankfurt za svobodno mesto „nemške zveze“, ki je imela od l. 1816 tu svoj sedež.

Od 18. maja do 31. maja l. 1848 je zboroval v Frankfurtu v protestantovski cerkvi sv. Pavla takozvani „Frankfurtski parlament“, revolucionarna skupščina, ki je pripravljala podlago za bodoči državni zbor ujedinjene in demokratične Nemčije. Žal, je bil ta parlament po okrepitevi reakcije in po pruskem absolutizmu razgnan. Najbolj revolucionarni predstavniki tega parlamenta sta bila publicista Blum in Vogt ter pesnik Uhland. Blum je bil pozneje v novembru istega leta v dunajskih revolucionarnih bojih ustreljen na barikadah. V avgustu l. 1863 je zboroval v Frankfurtu kongres vseh nemških knezov (med njimi tudi avstrijski cesar Franc Jožef), ki je razpravljaj o obliki nove „nemške zveze“, ki pa se radi zahrbtnosti Prusov ni mogla oživitviti. V prepiru med Avstrijo in Prusko, kateremu je sledila vojna l. 1866, je Frankfurt kazal očitno simpatije Avstriji, kar je dalo Prusiji povod, da je mesto zasedla in mu naložila težko kontribu-

cijo, ter ga s kraljevskim dekretom z dne 18. oktobra 1866 priključila pruski državi ter mu odvzela samostojnost. Tukaj se je tudi podpisala dne 10. maja 1871. leta med Nemci in Francozi takozvana „Frankfurtska mirovna pogodba“, ki je končala nemško-francosko vojno, v kateri so izgubili Francozi Alzacijo-Loreno, a so si jo s svetovno vojno zopet priborili.

Frankfurt je bilo od nekdanj predvsem trgovsko mesto; že za cesarja Karla Velikega, je bilo tu središče evropske kontinentalne trgovine in s tem v zvezi tudi političnega življenja. Celih tisoč let se že obdržavajo tu znameniti frankfurtski sejmi („Frankfurter Messe), po dvakrat na leto, spomladi in jeseni, in celo v težkih časih tridesetletne vojne niso prenehali. Ves trgovski promet med jugozapadnim in severoiztočnim delom Evrope se je večinoma pretakal čez Frankfurt, kjer je zato vsikdar vrvelo zelo živahno in pestro življenje, a blagostanje mesta je vedno naraščalo. Vojskovodje, ki so hoteli preskrbeti svoje čete s potrebno opremo in konji, so morali na frankfurtski sejm, kjer so našli vsega, tudi prostovoljcev različnih narodnosti za vojne avanture, katerih ni nikdar manjkalo. Tu so se zamenjavale orijentalne tkanine in dragocenosti za severnoevropske poljedelske in lovske pridelke. Tu so se shajali vsi tedanji evropski knezi in vladarji na kronovalne svečanosti in kongrese. Skratka, Frankfurt je bil v srednjem veku v političnem oziru prvo mesto za Rimom, v trgovskem oziru je pa pomenil za zapadno in srednjo Evropo isto kakor Nižji Novgorod za vzhodni del Evrope in za Azijo. Danes je Frankfurt važno središče železniškega omrežja, a po rekah Rajnu in Majnu ga spaja parobrodni promet z morjem. Frankfurtska borza je priznana soliden zavod in „Frankfurtska banka“ ima celo emisijsko pravico.

Razvoj mesta se najbolj zrcali v naraščanju njegovega prebivalstva: l. 1800 je štel mesto komaj 40.000 prebivalcev, leta 1885 že 155.000, a danes šteje okroglo pol milijona ljudi ter malo zaostaja v tem oziru za Münchenom, ki ima okrog 600 tisoč prebivalcev. V isti meri je pa naraščala tudi najrazličnejša industrija, od železnih konstrukcij do svilenih tkanin.

(Dalje prih.)

KAROL TEKAVC:

IZ MOJIH ZAPISKOV.

(Spomini na prošle dni.)

I.

Izučil sem se v Ljubljani za krojača, in sicer pri krojaškem mojstru Antonu Orehku v Šelenburgovi ulici l. 1879. Svoje vajeništvo sem sicer začel v trgovini s kratko robo „pri Rantu“ na sedanjem Marijinem trgu, ali sem kmalu zamenjal svoje nagnjenje za „kratko robo“ s krojačijo. Vzrok je bil v glavnem krojaški mojster Strekar, češki Nemec, ki je imel svoj delavnico v Zvezdi in je bil eden prvih ljubljanskih krojačev. Imel je po 15 in več pomočnikov. Z mojim šefom sta bila dobra znanca. Hodil je v našo trgovino kupovat razne potrebščine in je „z visokega“ gledal na nas „komije“ in „štacnarske lerpobe“. „Komi“, po njegovem mnenju, ni nič. Rokodelec — krojač velja. Kot pomočnik greš po svetu; za krojača je vedno kruha in dela. Krojači so gospodje. „Kleider machen Leute“, je končaval. To je bil refren njegovega razglabljanja. Mene ravno moja stroka ni veselila, besede g. Strekarja pa so bile zapeljive in nekega dne sem šel k njemu in zmenila sva se, da bom njegov vajenec. V krojaški delavnici je bilo mnogo veselejše in zanimivejše kot v mali trgovinici, kjer smo bili samo trije: gospod, pomočnik in jaz. Krojaški pomočniki so bili zabavni; ker so bili mnogo po svetu, so vedeli prav mnogo povedati. Mnogokrat sem slišal tisto znano: „wer eine Reise tut, der kann auch was erzählen“. Takrat so delali za pomočnika pri Strekarju n. pr. Cassermann, poznejši krojaški mojster v Ljubljani, roj. na Vrhniki, ki je prišel z Dunaja kot „gospod“ s cilindrom, potem neki Ivković, ki se je udeležil vstaje v Hercegovini in smo mu rekli „insurgent“, bil je to resen mož z veliko brado, potem Piš, nekje iz Poljske; Knoblehar, dovtipen Dolenjec, ki je veliko po svetu potoval, pa Majer, ki je rad mnogo pripovedoval itd.

Krojaška stroka me je zelo zanimala, zato sem se ji z vnemo posvetil, no, mojster mi pa še po poldrugem letu ni pustil „samostojno delati“, kar me je tako zjezilo, da sem odšel h krojaškemu mojstru Orehku v Šelenburgovo ulico, kjer sem se izučil.

Učenci smo delali mojstru zastonj. Začeli smo zjutraj ob 7. uri in delali z opoldanskim odmorom do 7. ure zvečer. Pomočniki so delali prav tako, le ker so bili vsi na akordu, so jo velikokrat potegnili „Durchmarsch“, to se pravi: skozi celo noč so delali, če je bilo potreba delo izgotoviti. Zaslužili so takrat navadno dobri krojači po 9 do 12 fl. na teden, nekateri včasih tudi več, celo 18—20 fl. Plačani so bili od kosa: hlače od 1 fl. 20 do 1.50, vestje istotako, sakò od 5 fl. do 6 fl. Razlikovali so se po delu: „Grossarbeiterji“ so delali le suknje, jopiče itd., „kleinarbeiterji“ pa vestje, hlače itd. Bilo je delo točno razdeljeno kot v tovarnah, po zmožnosti.

Učenci smo morali v nadaljevalne šole. Najprej sem hodil na Graben v ljudsko šolo, potem pa na realko. Na Grabnu nas je učil učitelj Tuma, na realki pa so nas muštrali: ravnatelj dr. Mrhal, dr. Seneković in pa ris. učitelj Globočnik, ki je takrat edini z nami po slovensko govoril. Pripovedoval nam je rad o sebi, češ: učite se, da bo iz Vas kdaj kaj več, glejte mene, ki sem postal to kar sem, iz dimnikarskega vajenca. Nam je silno imponiralo: preje dimnikarski učenec, sedaj pa naš profesor.

Bral sem takrat zelo rad. Doma sem vse pregledal in prečital. Mohorske knjige, potem Čebelico, pa Blasnikove in Giontinijeve knjige. Zvedel sem, ko sem iskal čtiva okrog, da je v Ljubljani „Arbeiter Bildungsverein“ in pa Gesellenverein. Pomočniki so se pogovarjali o obeh in zvedel sem, da imata lepe knjige, ki jih izposojujeta članom. V „Arbeiter Bildungsverein“ se nisem upal, ker so mi rekli, da tam sprejemajo le pomočnike in mojstre; v Gesellenverein pa sem bil. Takrat je v tem društvu, ki je imelo oficijelno ime „Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov“ in bilo ustanovljeno po vzoru škof Ketterlerjevih društev, bil glavni činitelj duhoven Gnezda. Sprejel me je ljubeznjivo; na mojo željo, da bi rad knjige, pa mi je dal neko „Življenje svetnikov“, kar me je tako razjezilo, da nisem šel več tja, češ: svetnike poznam vse iz pratke in mohorskega koledarja.

Bolj pa me je zanimalo „Delavsko izobraževalno društvo“, kamor nisem

mogel. Pomočniki so med seboj razpravljali včasih prav živo o delavskih družtvih, o socializmu, o tajnih časopisih. Prav tiho sem bil in pazljivo poslušal. Silno mi je zbudilo radovednost pripovedovanje o velikem dunajskem veleizdajniškem procesu l. 1870, ko so obsodili Henricha Oberwinderja na šest let ječe, Andreja Scheua, Johanna Mosta in Johanna Pabsta pa na pet let ječe, več drugih pa na manjše kazni, ker so razširjevali v Avstriji in specijelno po Dunaju eisenški socialno-demokratski program, ki ima v programu take strašne reči: kot to, da stremi socialna demokracija za tem, da se mesto sedanjih držav ustanovi svobodna država (Freier Volksstaat) in da so dosedanje politične in socialne razlike kar najbolj krivične in jih je zato z vso energijo pobijati. Rad bi prebral tisti program, o katerem je neki pomočnik razlagal, da tvori temelj nemške socialnodemokratske stranke, ki so jo ustanovili 7., 8. in 9. avg. l. 1869 v Eisenachu na Nemškem. Slišal sem takrat o hudih sporih med

delavci, ki da so se delili v tzv. „Ehrliche“ ali „Arbeitervereiner“ in v Lassalejance. Tisti pomočnik je bil Lassalejanec in nam je z veliko navdušenostjo razlagal pomen in vrednost Lassaleja in njegovih hotenj. Potem so pripovedovali o socialističnem kongresu v Gothi l. 1875, kjer so se vsi združili v enotno gibanje.

Razume se, da bi rad kaj več zvedel o Lassaleju. Pravili so mi, da je v knjižnici Arbeiter Bildungsvereina več brošur in knjig, ki jih je spisal Lassalle. Zanimalo me je: kaj je to Selbsthilfe (samopomoč), ki jo je propagiral Schultze-Delitzsch, in kakšna je „Staatshilfe“ (državna pomoč), ki jo je propagiral Lassalle. Iskal sem, koder sem mislil, da bom kaj dobil, ali knjige ali časopise.

Rad bi razumel, ali je Schultze-Delitzsch bolj prav imel, ko je trdil, da si mora človek le sam pomagati, le štediti in štediti — ali je boljše ono, kar je učil Lassalle. No, koj ko sem se izučil, šel sem v delavsko izobraževalno društvo in se vpisal za člana.

Bilo je to l. 1879.

LISTEK.

V TRETJE LETO.

„Pod lipo“ si je v dosedanjih dveh letih pridobila precejšen krog prijateljev. Delavska javnost je pogrešala revije, ki naj pové njene težnje in njene želje. Delavski inteligentje, samouki in iz raznih šol, so potrebovali tribune, da uveljavijo svoja hotenja. Delavske hčere in sinovi so pa dobili zabavno in poučno čtivo...

Meščanska javnost je šla mimo nas; sluti v nas sejalice, ki ji niso všeč. In prav ima. Delavska kultura je precej daleč od meščanske polkulture. Tudi raznim sektarjem, ki so po nesreči in naključju zašli med delavske množice, smo bili neugodni. Na potu smo jim, ker se boje kulture.

No, tu smo v tretjem letu! Prijatelji naj pomagajo, da pride „Pod lipo“ v čim največ slovenskih delavskih domov, in naročniki naj redno pošiljajo naročnino. Pa bo vse dobro.

Program ostane kot doslej: kvišku srca, pamet v glavo in pridno na delo v blagor skupnosti.

Ameriški družinski koledar za l. 1926. Izdala in založila Jugoslovanska delavska tiskovna družba v Chicagu. Cena 75 centov. — Ameriški sodrugi so izdali zopet prav lep družinski koledar, *Klobuk z glave!* Naši sodrugi v Ameriki so lahko vzor delavcem v Sloveniji. V težkih borbah za vsakdanji kruh, med tujimi velikimi narodi — in evo njihovih res krašnih publikacij. Vsebinsko izbrano, tehnično dovršeno, lično in prikupno. — Družinski koledar v Chicagu izhaja že dvanaajsto leto. Naj mu sledijo enaki še naprej.

Ameriški slovenski socialisti so zelo čili. Združeni so v glavnem v Slovenski Narodni Podporni Jednoti, ki ima 57.000 članov in izdaja dnevnik „Prosveto“ (pod uredništvom našega prijatelja s. Zavrtnika in mesečnik „Mladinski List“). — Jugoslovanska socialistična zveza pa izdaja v Chicagu tednik „Proletarec“.

Delavski žepni koledar za l. 1926. Izdala Strokovna komisija za Slovenijo. Ima zanimivo vsebino. Krasi ga več slik. Cena Din 12.

Zadružni koledar za l. 1926. Izdala Zadružna založba v Ljubljani. Uredil Anton Kristan. O tem koledarju je napisala „Delavska Politika“, političen dnevnik v Ljubljani, da je sila podučen ter velike vrednosti za slovenske delavske zadrugarje. Stane 5 Din.

Namen „Stan in Doma“ je naslov XII. zvezku Zadružne knjižnice. Emil Podkrajšek opisuje v njem našo marljivo stavbno zadrugo „Stan in Dom“. Cena 2 Din.

Zveza gospodarskih zadrug za Jugoslavijo. Spisal R. Golouh. Kot XIII. zvezek Zadružne knjižnice je izšla statistika s popisom naših zadrug za l. 1925. Priporočamo.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. FEBRUARJA 1926.

ŠTEV. 2.

UREDIL ANTON KRISTAN

J. Fr. Schär:

LJUBIMO IDEALE.

Poleg gospodarskih namenov in nalog konzumnih zadrug ne smemo pozabiti njih duhovnih in npravstvenih nalog. Čim več store konzumne zadruge za pospeševanje izobrazbe svojih članov, tem večje je njihovo dobrodelno udejstvovanje.

Pravilno gospodarjenje je le mogoče, če se razvijajo v in z gospodarskimi močmi tudi etične, npravstvene in duhovne moči! In v resnici: dober zadrugar je tudi npravno dozorel in dober človek. Iz naj-

globljih korenin moralne zrelosti ljudstva izrastejo najplemenitejše gonilne sile naroda in človeške kulture in se razvijejo v najlepši cvet, v okras skupnosti, posamezniku pa v pravo srečo.

Zato: ljubimo ideale in gojimo jih. Krepimo vero v ljubezen in zvestobo, bodimo vestni, izpolnjujmo dolžnosti, ker dolžnost in krepost sta cilja zadrugarjev! Ne izgubimo vere v končno zmago istine in dobrote na svetu.

Mile Klopčič:

KITAJSKA LIRIKA PRED 3000 LETI.

BOJNA PESEM KITAJCEV.

Da nismo zreli?

To je napev, ki so gonili ga povsod
stoletja nam, sirotam vseh sirot.
S tem ste nas trepljali,

nade ljudstva ubili,
v razsodnosti zmotili,
bodočnost nam teptali.

Da nismo zreli?

Vedno, o vedno za srečo na zemlji smo zreli.
Srečnejše in bolje bi radi živeli.
Zreli smo, našo bol razodeti,
zreli, vas nič več nad sabo trpeti,
zreli, za svóbedo vse pretrpeti.

DOMOTOŽJE.

Položil sem svojo glavó na obličje gorá.
Preslab je moj pógled, da segel bi v daljo,
kjer oče stanuje.

Pod motnim odsevom potujočih zvezdá
vzdihuje moj oče: „Moj sin je šel v vojno.
Ne dan in ne noč mu ne dasta pokoja
ne sladkega sna radi boja.
Daj, vrni se, vrni domov!“

Položil sem svojo glavó na obličje gorá.
 Preslab je moj pógled, da segel bi v daljo,
 kjer mati stanuje.
 Pod varavim bleskom v nič padajočih zvezdá
 vzdihuje mi mati: „Moj sin je šel v vojno.
 Prizanesite mu, ogenj in voda, nevarnosti bojne,
 sovražnik in zmaga! Vrne se, vrni iz vojne,
 pameten bodi in pridi domov!“

Položil sem svojo glavó na obličje gorá.
 Umrl je moj pógled, ker ni segel v daljo,
 kjer moj brat stanuje.
 Pod zublji sovražnih zvezdá
 vzdihuje moj brat: „O brat moj v vojni,
 spametuj se, pozabi cesarja.
 Da se povrneš med svoje,
 da nas živiš, to dolžnosti so tvoje,
 in ne: umreti v daljavi!“

PESEM NA POVRATKU DOMOV.

Kaj sem kar tako
 od doma šel?
 Cesar je velel
 iti nam v vojsko.

Dolga pot,
 glad povsod.
 Sto žaljenj in več
 sem pretrpel,
 odkar sem šel,
 odkar namesto pluga v roki
 mi je meč.

Ko smo šli v vojskó,
 je kalila setev;
 ko domov gremó,
 jalova je žetev.

Ko smo šli v vojskó,
 je cvetelo drevje;

ko domov gremó,
 v snegu je vejevje.
 Raskave cesté,
 žalostno poljé,
 žeja, glad —
 dovolj!
 Nikdo ne vé
 za to gorje,
 ne za mojo težko bol.
 Dovolj!

Priobčeni motivi so vzeti iz „Ši-Kinga“, zbirke kitajskih narodnih pesmi iz 12. stoletja pred Kristusom. Pesmi so prirejene po nemškem Ehrensteinovem prevodu.

Čulkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Dalje.)

Po dvanajst ur na dan je prevažal in pehal železne vozičke napolnjene s premogom, katere so v nekakih železnih kurnikih vlačili iz šahta*, in jih je gonil preko dolgega, lesenega mostu, na koncu katerega jih je prevračal in izsipaval pod most na cele gore že izsipanega premoga, kjer so ga potem drugi delavci nakladali v železniške vagone, ki so stali spodaj na tiru.

Poleg njega so begale sem in tja bledične ženske in nedorasli fantalini, ki so opravljali isto delo. Nevešč raznih gibov in kretenj, ki so olajševale delo, je bil

spočetka grozno neroden in pot mu je curkoma tekel po licu od prevelikih naporov. Takoj prvi voziček mu je padel s tračnic, predno ga je prignal do cilja. Za njim so drvili drugi ter vpili in kleli nad oviro ter zmerjali Griška kot povzročitelja.

„Če si ga znal s tira vreči, ga moraš znati tudi nazaj dvigniti,“ so ga škodoljelno obstopili tovariši.

Griška se je napejal za žive in mrtve in stokal krog vozička, a ta je ležal kot primrznjen. „Polnega jaz svoj živ dan ne vzdignem,“ si je mislil, ter

* Poslužujem se izraza „šaht“ ker je v internacionalni rabi, ter tudi naše delavstvo samo tega razume, ne pa importiranega češkega izraza „jašek“. Besede so mrtve, dokler si jih narod ne osvoji. Predno se bo pa naša montanistična ter-

minologija udomačila tudi med delavstvom, bo preteklo še mnogo desetletij. Ker pišem za delavce, polagam v prvi vrsti važnost na to, da me razumejo.

začel izmetavati vsebino, da bi praznega lahko nazaj postavil. Izbruhnil je splošen krohót.

„Se vidi, da si še zelen,“ se oglasi nek frkolin, steče po močen drog, ga podtakne med kolesa na visečem koncu vozička, pljune v dlan, se zježi in — ho-o-ruk —, se je zazibal voziček zopet na tračnicah.

„Od kod pa si ti, mila jera?“

„Iz Smolenske gubernije.“

„Saj sem si mislil.“ Zopet krohót. (Smolenčani igrajo med Rusi n. pr. isto vlogo kakor pri nas naši Ribničani).

„Ali si že kedaj jahal kozo v Kijev na božjo pot?“ ga je zopet vprašal frkolin in opogumil s tem tovariše, da so si izbrali Griška za tarčo svojih šal.

In tako je bila osebnost Griška med tovariši zaznamovana in njegovo mesto v tem novem svetu opredeljeno. Če je bil kdo ozlovoljen, se je spravil nad Griška ohlajat svojo jezico; če je v komu prekipela prešernost, je zopet moral biti Griška objekt za njegove razposajenosti. Vendar se je to zgodilo z nekako dobrodušno pomilovalnostjo, kakor se postopa navadno s telesno in duševno manj vrednimi ali naivnimi osebami. Kadar si ga je že kdo le v preveliki meri izposodil v zabavo sebi in drugim, in se je Griška začel obupno ozirati okrog kakor da išče pomoči, se je vedno našel kak starejši ali treznejši sodelavec, ki ga je vzel pod zaščito in hudomušneže zavrnil.

Zlasti stari Trjapkin, ki je pri šahtu vlačil polne vozičke iz železnih kletk in porival na njih mesto prazne, se je vedno za Griška zavzel, kadar mu je le prehuda predla. Griška je zato čutil veliko spoštovanje do tega prekljastega, malo pripognjenega možakarja z zmršeno kratko brado in dobrodušnimi, malimi očmi, katerega dolge roke, nategnjene od večletnega vlačjenja težkih vozičkov iz kletke, so se zdele kakor iz železa.

Včasih, med kratkimi odmori, kadar je slučajno zmanjkalo vozičkov, se je Griška začuden in plašen ustavil par korakov pred krog in krog ograjenim, črnim in zevajočim prepadom, ki, kakor se mu je zdelo, nima dna in iz katerega so se neprestano pojavljale težko natovorjene železne kletke in se zopet potapljale, viseče na neskončno dolgih železnih vrveh.

Z občudovanjem je opazoval početje svojega pokrovitelja, ki se je zdel popolnoma zatopljen v svoj posel in je nepre-

stano prisluškal na najmanjši šum, prihajajoč iz globine.

„Griška, porini mi one prazne vozičke bližje k šahtu!“ Griška je izpolnil povelje.

„Zdaj pa porini prvi prazni voziček v kletko in jo zapri!“ je ukazoval Trjapkin dalje, medtem ko je držal kazalec pripravljen na gumbu električnega zvonca, da dá znamenje strojniku.

Griška je neodločeno obstal, nato pa je zapodil voziček od daleč z vso silo v kletko, a zapreti se je ni upal.

„Ali se bojiš te luknje? Saj ne moreš nikamor pasti. Prej ali slej se ji boš moral privaditi in se tudi sam spustiti v njo, če boš hotel kaj več zaslužiti.“

Na Griškovem obrazu se je pojavil smehljaj zadrege.

„Na stotine tovarišev se vsak dan spušča v to luknjo in pridejo navadno zopet vsi zdravi, dasi izmučeni iz nje. In, ali ne mrjo ljudje tudi doma v posteljah, na pernicah? Da ne govorim o fronti —?“

Griška se je zopet obesil za prvi polni voziček, ki se je pojavil iz šahta ter zamišljen zavil z njim proti mostu.

*

Stanoval je Griška v baraki za samske delavce. Bilo je to podolgasto poslopje iz ilovice, obito od zunaj z deskami in ločeno čez sredino v dve polovici, vsako s svojim vhodom. V podolgastem prostoru se je raztezal ob obeh straneh ob steni lesen pograd, na katerem so bile tu in tam razprostrte umazane in posvalkane slamnjače, vmes so se pa videla ležišča na golih deskah. Po sredi prostora je stala dolga in okorna miza, zbita iz surovih desk ter istotake klopi. Ogromen, primitiven štedilnik z železno pločo brez cilindrov, je stal v veži, ki je služila ob enem za kuhinjo.

Vodili so skupno gospodinjstvo. Za gospodinjo jim je služila možata, krepka in zdrava ženska, Matrjona, „soldatka“, to je, žena vojaka, ki pa je moral že med prvimi na fronto in od takrat ni bilo o njem ne duha ne sluha več. Matrjona se je že sama prištevala med vdove. Kuhala in prala je rudarjem, in če ji je kdo obljubil kako malo darilo, mu je tudi za silo zašila. Kadar so pa zvedeli, da se kje v bližini skrivaj kuha priljubljeni kvas ali braga, ob kateri se je dalo za trenutke pozabiti težko življenje, je bila zopet Matrjonina dolžnost, da jim je vtihotapila

pijačo v barako. To je tem rajši ubogala, ker je tudi sama ljubila požirek opojne pijače. To se je godilo navadno vsakih štirinajst dni, ko so prejemale rudarji svoje plačilo.

„Pri Morozovih danes kuhajo, Matrjona, imej posodo pripravljeno!“ jo je ob takih prilikah obvestil Brjažkin. Bil je to čokat možak, doma tam neke od Kurska, s kodrastimi lasmi, počesanimi nizko na čelo, nad katerim je izzivalno čepela čepica s senčnikom, pomaknjena po fantovsko na desno uho, z izjemoma vedno obritim obrazom in nasukanimi brki. Vzbočenih prsi in z rokama v žepih se je postavil pred Matrjono in ji pomenljivo pomežiknil.

„Dobro! Kedaj pa bodeite vsi skupaj?“

„Zvečer ob sedmih. Saj jutri je nedelja in nam ne bo treba zgodaj vstajati. Pa ne pozabi gredoč stopiti k Iljinu in mu reci, naj tudi pride in prinese še svoje karte seboj.“

In zvečer se je začelo pirovanje. Po mizi je bilo razstavljeno nekaj obtočlenih kozarcev, vmes pa prstene steklenice z odbitimi ročaji. Sredi mize so bili razloženi na papirju slanki in veliki kosi kruha. Iz velikega pločevinastega čajnika se je nalivala v skodelice kalna tekočina, rezkega okusa, skuhana iz rži, drož in rozin mesto sladkorja, katerega je takrat že občutno primanjkovalo povsod.

Spočetka so pili umerjeno in preračunano, kakor da drug drugemu požirke štejejo. Ko pa so izpili vsak nekaj meric, se je mahoma zdelo, kakor da se jih je neviden čarovnik dotaknil s svojo čudotvorno palčico. Kretnje so postale živahnješe, oči so blestele v dobrodušnem, tu in tam škodoželjnem ognju, jeziki, kakor da so se razvezali, so začeli pripovedovati, tu o davno ostavljenem domačem kraju, tam o nesrečni ljubezni, eni so preklinjali to pasje življenje, drugi so kovali neverjetne načrte za bodočnost. Med njimi se je pa sukala Matrjona, ljubljena in oboževana od vseh teh zapuščenih in ponizanih ljudi, kakor obljubljena vila njihove sreče, ter se je dobrodušno in ljubeznjivo smehljala na vse strani in odgovarjala na pikre in dvoumne opazke, ki pa so imele med temi ljudmi enak pomen kakor komplimenti v salonih, z istotako razposajenimi in vzpodbudajočimi besedami.

Griška je sedel ob strani na pogradu ter od tod opazoval pirovanje. Obnašanje in pogovori njegovih tovarišev so se mu zdeli duhoviti; sebe je smatral za premalenkostnega pred njimi, kaj še da bi se kaj vmešal v te pogovore. Pil je samo, kadar mu je kdo ponudil, sam si ni upal natočiti, dasiravno so pri plačevanju zvalili dobršen delež nanj. Sicer se pa niso dosti brigali zanj, samo kadar se jim je pretrgala nit pogovorov, so si pomagali z njegovo osebnostjo, ki jim je morala služiti kot snov za razne dovtippe, da se je na ta način obdržala zabava v teku. To pa samo tako dolgo, dokler jih ni opojnost preveč prevzela; ko pa so se enkrat na „široko razmahnili“, je pa Griška navadno izginil s svojo slamnjačo, ali na podstrešje ali pa v drvarnico.

Igrala se je tudi harmonika. Pri njenih zvokih se je začela Matrjona zibati v bokih, vzela je v roko belo rutico ter mahala z njo nad glavo, ter vzlikala:

„I-ha, i-ha, i-ha-ha!“

Šviglast fant v škornjih je pomaknil „furažko“ na uho, tlesknil v dlani ter se zavrtel krog nje, zdaj je odskočil od tal kakor žoga, zdaj zopet nizko počenil ter stegoval noge od sebe z bliskovito hitrostjo po taktih ognjevitiga „kamarinskega“ plesa.

Napol pijan rudar, krmežljivih oči, je skočil na pograd, prebiral s prsti po balalajki in pel s šegavim glasom:

Moja ljubezniva ženka
večkrat me spodi od hiše;
ko pa zopet k nji se vrnem,
si od radosti solze briše.

Splošen smeh spremlja njegove grimase, v katere zateguje obraz pri petju; zdaj se kaže kot bedasta lutka, zdaj zopet kot razsrjena megera, kakor pač zahteva vsebina pesmi.

Družba se je napila do tiste meje, kjer prehaja veselost v solzavo ginjenost. Pogledi so postali nesigurni, oči vlažne in tope, obrazi so se razblinjali v široke smehljaje, na katerih je bilo opaziti nekaj podobnega zadregi in ustne so trepetale kakor da hočejo nekaj zelo milega povedati, ali kakor da se jim hoče poljubljati.

„Bratci!“ je vzkliknil bledečen, slaboten mladenič, „bratci, tako vas imam rad —. Glejte, — mi vsi — kakor ena obitelj —,“ zamajal se je in se oprl z rokama na ramena dveh tovarišev kraj sebe.

„Matrjona!“ je zaklical znova, „tudi tebe imam rad — zdiš se mi kakor dobra mamica. Pojdi sem, daj se poljubiti!“

„Oj revček!“ se približa Matrjona, „misliš, da me žeja po dvojih negodnih ustih, zelenjad kilava? Me ženske ljubimo zdravje in ognjevitost in objem krepkih mišic. Za tebe je pa zdajle najbolj, da ležeš!“

In prišla ga je za roko ter odvedla v ozadje, kjer je poravnala na pogradu posvalkano slamnjačo in ga kakor otroka položila na njo ter pokrila z neko suknjo. Fant se je udano pokoraval njenim odredbam. Pogladila ga je po laseh:

„Tako mali. Za tebe je počitek, ne pa pijača!“

Ležeči je s hvaležnimi očmi spremljal odhajajočo Matrjono in pri duši mu je bilo toplo, a obenem neprijetno, kakor otroku, ki ga je mati zasačila pri laži.

Medtem se je družba zabavala dalje, toda ne več s prejšnjo prekipévajočo prešernostjo, polastila se je je neka težka resignacija in melanholija. Harmonika ni igrala več poskočnic, temveč izvabljala le pretrgane, hreščeče in plakajoče disakorde. Pesmi se niso pele več šegave in razposajene, njih mesto so prevzele otožne melodije, polne boli in hrepenenja ruskih step.

Zakaj preganja nas zla usoda,
iz kraja v kraj neskončne Rusije?

A. T.:

UTRINKI.

Demokrat je mlad konservativec, nasprotno je pa mlad konservativec star demokrat.

Emerson.

Najhujše trinoštvo je ono, ki se vrši pod zaščito zakonov in pod praporom pravičnosti.

Montesquieu.

V čast se mora človeškemu rodu šteti, da preganjanja in zatiranja vedno le število branilcev v mučeništvo gnane ideje množijo; to je večna odlika človeškega rodu in večni odmev njegove zgodovine.

Castelar.

Svojemu vladarju dopasti ni največja krepost moža.

Horacij.

Idej še ni bilo nikdar mogoče z bajneti in kanoni iz kake dežele pregnati.

Foks.

Zakaj nam gine up, mladost, svoboda,
v mrzli burji snežne Sibirije?

je pel pevec in strune na balalajki so drhte in plakale ž njim.

Visok fant s črnimi kodri, katerega so splošno klicali za „študenta“, je deklamiral:

Morje šumi,
a v mojem srcu je rana skeleča;
tam daleč se jadro beli,
ž njim je odplula moja sreča —.

Govoril je ta človek le malo, a iz vsake njegove besede je zvenel cinizem. Le včasih, kakor ob tej priliki, se je spremenil njegov sarkazem v obup, kateremu je dal jokal zdaj pa zdaj duška v podobnih stihih, ki so mu še ostali v spominu izza njegovih dijaških let, ko še ni spoznal nezvestobe sveta. Govorilo se je, da je iz ugledne harkovske rodbine, da pa je bil radi udeležbe pri nekem političnem društvu izključen iz študij ter ad contumaciam obsojen v pregnanstvo, radi česar mu je tudi njegova lepa zaročenka obrnila hrbet. Vendar gotovega ni nihče vedel, ker ni z nikomur o tem govoril, silili pa niso vanj, ker je vzbujal med svojimi tovariši sočutje. Videti je bilo, da si nalašč uničuje mlado življenje z nezmernostjo in vsakdo je bil prepričan, da ne bo dočakal starosti.

(Dalje prih.)

Polovica opravičb slabih vlad je navadno tale sofistična dvoreznost: če je ljudstvo nezadovoljno in nemirno, tedaj še ni zrelo za svobodo; če pa je mirno, potem pa itak ne zahteva svobode.

Macaulay.

Največji vzrok revolucije je, da medtem, ko napredujejo, njihove državne ustave stoje na mrtvih točkah.

Macaulay.

Veliki gospodje bi morali vendar enkrat tudi velika očala natakniti na nosove in ne gledati vedno le skozi prste; ne smela bi jim biti pravica kakor pajčevina, skozi katero lahko veliki ptiči zlete, majhne mušice pa na nji obvisе.

Abraham a Santa Clara.

Ada Negri:

BELA DUŠA.

(Konec.)

Najmlajše so se šopirile včasih z učnostjo, kakor da bi bila Guido Cavalcanti in Agnolo Poliziano z njimi krave pasla. Uh, ta šola!... Ti otroci!... Kakšno breme, kakšna veriga, kakšna muka!... Rozana bi bila v svoji nedolžni priprostosti sprejela v neizmerni ljubezni v svoje naročje vse one dečke in deklice, ki so bili za njo brez učiteljice. Tudi za nje bi našla ljubezni!... Njeno srce se ji je zdelo neizčrpno, sveže od nevsahljivega vira. Da, ljubezen. Tej besedi ni vedela drugega pomena: ona, ki se je bila smejala v obraz najemniku Castelletta, ker jo je hotel rešiti šole in vzeti za svojo ženico: ona, ki ni stopila nikoli brez groze v hišo Vanija Conti, svojega ljubljenega malčka, v strahu, da ne sreča pogleda in ust starejšega brata Marijana. Pogleda in ust, ki so se je oprijemali, pohlepni in zasmehljivi, sesali ji kri in misli in jo ranili do dna njenega droba.

Mariano Conti je držal rad roke v žepu. Morda je skrival v njem nož, da ga potegne, nenadoma, ko bi se tega najmanj nadejala.

In v resnici je delal vtis nožev ostrine s svojim slokim telesom, trioglatim obrazom in rezkim pogledom. Bil je mršav, ali herkulično močan: odporen za vsako delo, ali razborit; v njem je bila tista zajedajoča razboritost, motna in negativna, ki ustvarja potepuhe, lopove in anarhiste. V presledkih je izginjal in v presledkih se je zopet pojavljal v vasi, skrivnostno in zloben. Poizkusil je že vse posle, ali najraje je prevaževal kamenje in les s svojo barko na Tičinu, od svoje domače vasi do nasprotnega vigevanskega brega; polunag, prost, vesljajoč z vso silo in pojoč kvantarske pesmi.

Mati se ga je bala in je trepetala in ni mogla spati. Ko ga je zagledala pred seboj po dolgi, neznani odsotnosti, kakor da bi bil puhnil iz zemlje. Bil je brez ustnic; njegova usta so bila podobna brazgotini. Če je gledal komu v obraz, ga je prevrtal do dna duše s svojima špičastima svedroma.

Rad bi bil imel malo učiteljico v svoji barki, čepečo na krmi, vso belo v črnem oblačilu, z rokami oklepajočimi se

obrobkov in debelimi rmenimi kitami, ki so od prevlike teže, klapele po tilniku. Zlato in baker sta bila v teh laseh: kakšno bogastvo!... Povedal ji je to nekega dne; in ji je bil tudi ponudil prostorček v svoji „karkasi“, mežikajoč ji napol spoštljivo, napol dvoumno. Ali Rozana, blede ko lilija, mu ni niti odgovorila. In tedaj se je porogljivi mladenič odstranil, z rokama v žepu, kakor ponavadi, s svojo gadjo glavo vso zakopano v ovratniku iz samih konopcev in vozlov, žvižgajoč po popevki: „Sem Šapnjolka in plešem bolero“, svojo strupeno misel: Nagodel ti bom, nunica, boš videla!

Nekega meglenega novemberskega večera se je vračala „gospa profesorica“ sama od Rdeče pristave. — Krik-krik — so ječali pod njenimi nogami mrtvi listi. Mislila je: gozd je postelj mrtvih listov... Nenadoma jo je nekdo zagrabil.

Ni utegnila niti opaziti človeka, ki je planil iz grmovja: in že je hliptala v njegovih kleščah. Vpiti ni mogla. Bila je okoli sebe, izdabila obupana nekaj odrezanih besed, zarila je svoje nohte v vrat napadalca, slepa, blazna. Bil je to oni prvotni boj — brez sočutja na strani močnejšega, brez upa na strani šibkejšega — ki so ga morda v pradavnini, videle bojevati one divje šume med samcem, ogrnjenim z ovčjimi kožami in samico pokrito samo s plaščem svojih las. Na takšen način se je razodela ljubezen učiteljici prvega razreda, ki je imela čisto dušo komaj rojenega otroka in asketične oči kakor Giottove madone.

*

Naslednjega dne ni moglo več šestdeset Rozaninih učencev spoznati njih drage gospodične v prstenem in zaokroženem bitju, sedečem pred njimi z odsotnim pogledom in usti, ki so jih mučili konvulzivni trzaji! Zdelo se je celo, da je padla v naslanjač in da nikoli več ne vstane.

Ni bila več ona.

Govorila je s hripavim glasom; trudila se je, da bi predavala kakor ponavadi, ali zopet in zopet se ji je beseda raztrgala že na jeziku. Morda je bila bolna. Vsi so to mislili, ker niso mogli in

niso vedeli drugega vzroka za njeno izpremembo. In stali so tako ginjeni in mirni, upajoč, da jo bodo videli jutri zopet vedro in smejočo kot vedno, njih učiteljico: njo, ki je nobena druga ni mogla nadomestiti, ki so jo ljubili in ki so se je bili privadili, kakor da je njih rodna mati.

Ali ona je bila mrtva.

Na njenem mestu se je gibala, govorila in učila poštrevanko in abecedo druge ženska, daljna, tuja, ravnodušna — nepotrebna. Rozana se ni zdela več vredna svojih otročičev. Telo in dušo ji je ogrnil nekdo z umazano obleko. Ni mogla več ostati na svojem mestu, živeti poleg otrok, žareti v njih svetlobi, govoriti jim o dobrem, o dobroti, o zemskih in o nebeških lepotah. Ni bilo dobrega, ni bilo dobrote, ni bilo upanja; ni bilo drugega izhoda nego samo ta, da se vrže na tla, pod kolesa voza in umre.

Otroci so ji polagoma odrekli: postali so neposlušni, naučili so se klepetati, smejati se med podukom, rezljati klopi z nožički, odgovarjati z skomizganjem in kljubovanjem. Magnetični tok je bil pri kraju. — Beppe Salvestri je prinesel nekega dne krastačo v šolo. Kaznovan, je kazal osle za hrbtom učiteljice; in vsi so se razhohotali.

Blazen strah je oledenel kri nesrečnice, ji zamračil pogled in jo navdal z občutkom agonije.

Morda so vedeli za grozno stvar; in glej, zato so se ji rogali, ne bi je mogli več spoštovati, pustiti njih malo dušico v njenih rokah: nikoli več, nikoli več!...

Hirala je in hirala. Ženice so šepetale med seboj, da si je učiteljica Rozana pokvarila kri vsled prestanega strahu, za čigar vzrok ni nihče vedel in o čigar vzroku je sama trdovratno molčala; in najpraznovernejše med njimi so govorile o coperniji.

Ko je je bila samo še kost in koža, samo zobje in lasje in je upadla tako, da

ji telo ni moglo več dvigniti rjuhe, ni mogla več vstati iz postelje. Po čudežu, ki pri sušici tako olepša umirajoče, je v poslednjih dneh našla zopet svoj deviški obraz, svoj umirjeni obraz, božajočo milino svojega nasmeha. Klicala je natihem, po imenu, svoje učence: „Kako? Ga ni?... morda je bolan...“ In potem: „Pozor: črka U...“

Ali na zmedenem jeziku se je zlogovnica mešala z Gašperčkom in pravljica o Rdeči kapici je plesala po Indiji Koromandiji in je potem umirala sladko v pesmi, ki jo znajo vsi otroci na izust:

„Kaj bo sinku sen prineslo,
ptičje krilo, tenko veslo,
ali kita rožmarina?“

Slednjič je delirij prenehal in ženska je vzdihnila, skušajoč pregibati prozorne prste, kakor da drži za pero; smrt ji je dala popolno vedrost.

Nikoli še ni bil noben pogreb tako bel; ali na januarski sneg, trd, zamrznjen in iskrec se od malih kristalov je metal deviški prt položen na krsto in pajčolani Marijinih hčera čudno motne lise. Krsto, ki so jo nesli na rokah, so položili v jamo med padajočim žebranjem žensk.

Vani Conti, ki je bil njen ljubljencek in je plakal resnične solze v svojem malem, nevednem srcu, je vrgel na krsto prve kepe prsti pomešane s snegom. Potem so sledile ena za drugo polne lopate, brutalni veliki udarci, in vsi so se odstranili in Rozana je ostala v miru. Čez noč je zapadel nov sneg; celo pokopališče je postalo en sam ogromen brezimen grob, obkrožen z molkom.

V kmetskih hišah in v zakajenih hlevih so nekaj časa marnjevali, vpraševali in ugibali in šepetali skrivnostno in nemirno o smrti nje, ki je toliko let živela tako srečno. Nekateri so molili za njo. Ali skoro je prišlo delo na poljih in v vinogradih; in ko so spomladi čudežno, kakor biseri, zabliščale goste trave med križi, je bila Rozana že pozabljena.

Mile Klopčič:

POSLEDNJE PISMO.

Mislil sem, da sem ti pisal poslednje pismo. Vendar noči so tako dolge in prazne svetlobe, da moram iskati utehe, da spomnim se nate. Veš, tik ob polnoči

pogosto začujem, da pojejo lehe, da zemlja se v smehu razkošnem boči — pa čutimo vsi, da ljudje nič več nismo, veš, takrat se misli koljejo blazne.

Ivan Vuk:

ZA VSAKDANJO SKORJICO KRUHA.

Rudar Blaž se je dvignil s trdega ležišča. Pogledal je na budilko na mizi. „Čas je“, je zamrmral in se jel oblačiti.

Zraven na starinski postelji je zastokal otrok, tiho, pridušeno. Rudar Blaž se je nagnil k njemu. Nežnost mu je bila v očeh. Pogladil je ličece deteta in vprašal šepetaje:

„Kako je Tonček?... Boli?“

Otrok je prijel z drobnimi prsti žuljavo roko očetovo in jo stisnil k sebi.

„Ne“, je odgovoril otrok kratko in se nasmehnil. Bogve, kako je ta osemletni otrok razumel, da treba očeta tolažiti a ne ga pustiti odhajati na težko delo v skrbah.

Rudar Blaž ga je gledal skrbno ljubeče. Čutil je otrokovo ljubezen.

„Ozdraviš, Tonček... o, ozdraviš... Glej, pomlad bo vsak čas privriskala v deželo. Saj se že sliši njen vrisk od daleč. Takrat poskočiš, Tonček, tja na travnike, vse zelene in v cvetju in pozdraviš bregove, oblite s solnčno svetlobo; da, Tonček, tiste bregove, pod katerimi kopljem jaz črn kruh, da nismo lačni. Takrat, Tonček, boš zdrav in veselo bo...“

Žena je prinesla zajutrek. Kavno s kruhom od predvčeraj. Popil jo je, kruh pa vtaknil v žep. Za malco bo v jami, ko bo treba oddahnniti.

„Ali greš po kruhka, oče“, je vprašal otrok.

„Po kruhka, Tonček.“

Tedaj se je oglasila tovarna. Zatulila je medena sirena zateglo, divje, kakor šakal v džungli, ko sluti plen.

Rudar Blaž je vstal in poiskal kapo. Pri vratih je še obstal, se nasmehnil sinčku, ki je gledal za njim in dejal:

„Adijo!... Priden bodi, Tonček...“

Tonček je pokimal z glavo. Rudar je zaprl vrata.

*

Okno v pekel je požiralo ljudi. To je bil vhod v podzemeljski svet, v državo premoga. Rudarji so šli osvajat, kakor vsak dan, črno kamenje iz roke nevidnega podzemeljskega gospodarja. Šli so, da izklešejo kruha sebi in svojim, trdega in črnega, kakor je sam premog... Na zemlji solnce, bližina pomladi, svež vonj življenja; tu doli pod zemljo vlaga, mračne stene, vonj smrti.

Rudar Blaž se je podal na svoje določeno mesto. Ozek rov je imel, opasen rov. Treba ga je dobro podpreti z bruni.

Ko je podpiral, je mislil na svojega Tončka, ki leži doma na slamici in je bolan. Ko bo potegnil mezdo, takoj pokliče zdravnika in mu reče, naj zapiše dobra zdravila. Takšna, ki bodo pomagala. Bo že plačal. Zaslužil je in plačal bo. Samo da bo Tonček mogel na travnike trgati cvetlice in gledat bregove, pod katerimi koplje premog on, njegov oče. Naj uživa, revček, svojo pomlad; petek nevolje ga objame prekmalu. A do tistega trenutka naj mu sije solnce. Zato bo skrbel on, oče njegov.

Ko je tako sanjaril, so njegove močne roke dvigale bruna in podpirale rov. Ob straneh je curljala voda. Svetilka se je tiho gugala in metala njegovo senco daleč tja nekam v črno žrelo. Bilo je zadušljivo. Nekaj težkega, svinčenega je tiščalo prsi Blaža rudarja. On tega ni zapazil. Preveč je imel opravila s Tončkom.

„Samo rudar naj ne bo“, je mrmral v mislih. „Samo krt naj ne bo.“

Ob straneh se mu je režala gola zemlja, iz katere je bil že izsekan premog, kakor da se mu posmehuje.

„Kaj pa misliš, da bo, ha?“

„Samo rudar ne.“

Staremu rudarju se je zdelo, kakor da se nekdo smeje za njegovim hrbtom. Pljunil je v stran odločno in rekel:

„V šole ga bom dal... Suh kruh bom jedel, on, moj Tonček pa se naj uči.“

„Kaj pa, če te stisnem sedaj tu“, je reklo nekaj iz sten. „Kaj bo pa tedaj s tvojim sinom?“

„Bog nas varuj in sveta Barbara“, je zamrmral preplašeno rudar.

Glas pa je govoril:

„Kako te je pogledal Tonček, ko si odprl vrata in stopil na prag?! Sladko, ljubeče?!... Da. Kako mehka je njegova ročica, ko boža od dela ostarelo lice... Ej, tako je mehko človeku tam nekje v prsih, ko se tako dotakne drobna roka deteta izsušenih lic... Kaj misliš, Blaž, ali bi ti bilo hudo, ako bi ga več ne videl?... Kaj misliš, ako bi te jaz tako objela?... Pravico imam. Večjo pravico, kakor tvoj sinček. Zakaj, jaz sem s teboj cele dneve. Vse svoje življenje riješ po

meni. Tvoj sin pa je s teboj samo nekaj ur... Eh, rudar Blaž, tudi jaz te ljubim in težko mi je biti brez tebe... Ne dam te drugim!"

Rudar Blaž je postal in si obrisal potno čelo.

„Kakšne misli so v moji glavi?... Bog ti moj, odkod so se vzele nenadoma... Da bi me ta zemlja, po kateri rijem že dolga leta hotela vzeti mojemu sinčku sedaj, ko je bolan in še majhen? Počakaj... saj ti ne uidem.“

„Kaj bom čakala, ko pa te ljubim preveč.“

„Ali Tonček moj umre, kaj ne veš tega? Gospodar ga vrže iz hiše in mater njegovo z njim. Ker jaz sem, ki sem gospodarju potreben. Zakaj, jaz kopljem zanj premog iz tvojih nedrij, da bo bogat.“

Roka rudarja je drhtela, ko je brisal znoj s čela.

„Star si že, rudar,“ govori zemlja. „Kaj bo s teboj, s tvojim sinom in ženo, ko ne boš mogel več kopati bogastva za svojega gospodarja?“

„Vrže me na cesto,“ povesi glavo rudar.

„Tako izmozganega?“

„Tako izmozganega...“

„Zakaj mu dovoliš, da stori to? Kaj ni on kakor ti? Zakaj ga ne zgrabiš za vrat in ga ne pošlješ sem, v rov, da bi delal?“

Rudar Blaž je pogledal svoje roke.

„Preslab sem. On pa ima sluge.“

„Kaj nimaš ti sorudarjev? Ali je mar njim dobro?“

„Dobro?!“ Rudar se je nasmejal. „Kakor jaz gladijejo.“

„Vidiš,“ je govorila zemlja. „Toliko vas je, pa hlapčujete.“

Rudar Blaž je stresel z glavo in ježno kopal.

„Molči! Sina imam.“

„Saj ravno zato, ker imaš sina,“ je govorila zemlja uporno.

Rudar Blaž pa je vse z večjo jezo udarjal v premog.

„Ne bij tako,“ je rekla zemlja.

„Moram,“ je odgovoril. „Za Tončka moram, da bo videl pomlad.“

Znoj je tekkel po licu Blažu rudarju, tako je delal in kopal.

„Ostani, Blaž v mojem naročju,“ je zopet spregovorila zemlja. „Glej, vsaj ti boš prestal trpeti.“

„Ne, ne“ je vzkliknil Blaž rudar, in udarjal v premog. „Moram svojemu sinu dati pomlad.“

„Ha, ha, ha“ se je zdelo, da je slišal rudar Blaž. Tanko je zazvenčalo steklo svetilke. V nos mu je udaril čuden vonj.

„Ne, ne...“ je zakričal v grozi. „Tončka moram videti.“

Pod njim se je zamajal rov. Nad glavo je nekaj strašno zahreščalo. Nekaj ga je objelo okrog prsi in jih stiskalo naglo in ga dvigalo... Z rokami se upre, da se osvobodi objema... Nato začuti, kakor v sanjah, da nekam pada... dolgo... nato pa vse utihne in izgine...

*

Tonček se je dvignil v postelji.

„Mamica!“

Žena rudarja — Tončkova mati je stopila k njemu in mu popravljala odejo.

„Kaj bi rad, Tonček?“

„Kje je oče?“

„Kruh služi, Tonček. Kmalu bo prišel.“

Tonček je gledal v strop, nizek in zakajen, pomolčal in rekel, kakor v odmev:

„Kmalu?“

Čez nekaj časa je zaklical zopet.

„Mamica?“

„Kaj bi rad Tonček?“

„Kaj pa delaš, mamica?“

„Kuham... Le priden bodi.“

„Kuhaš?... Za očeta?“

„Pa za tebe.“

Otrok se je prevračal na postelji.

„Dolgo ni očeta, mamica.“

„Saj bo prišel, Tonček... Bo prišel...“

Tonček je pomolčal in zopet odgovoril, kakor v odmev:

„Pride?!... Kmalu?“

*

„Marjana?“

Žena rudarja Blaža se je ozrla.

„No, kaj pa ti. Tine? Kaj ne delaš danes?“

Ali človek je stal na pragu, gledal v njo in migal z ustmi.

„Kaj je s teboj,“ je stopila žena bližje.

Tine je pomignil z glavo.

„Pojdi!... Povedati ti imam nekaj.“

Za grlo je zgrabilo Marjano nekaj z železnimi rokami.

„Kaj je,“ je dahnila in oči so izražale strah.

„Pojdi,“ je rekel Tine in stopil na cesto.

Svinčene so bile noge Marjane, ko je šla za njim.

„Tonček je bolan,“ je rekla in sama ni vedela, da je kaj rekla.

Človek pa je rekel skozi zobe, kakor da se boji:

„Pojdi.“

Nato pa jo je pogledal in rekel tiho:

„Nič ni... Pojdi... Saj veš, Marjana... No, pač... Mi rudarji... Saj veš...“

„Kaj, kaj, kaj,“ je vrisnila Marjana in zgrabila Tineta za ramo. Divje mu je gledala v oči.

„Nič ni, Marjana... Nesreča se je zgodila...“

Marjana je razumela. Zašibile so se ji noge.

„Jezus... On, Blaž?“

Tine je pokimal z glavo:

„Pa Francelj, Martin, Janez in njegov sin, ki mu je komaj petnajst let, Jurij.“

„Kje?“ je zahropela Marjana.

Tine je stegnil roko naprej. Marjana je planila v tisto smer in kričala:

„Blaž, moj Blaž... Jezus... Jezus...“

Bežala je k rudniku. Ni slišala, kako je klical sinček:

„Mamica... Zakaj še ni očeta?!!!“

F. Pogačnik:

POZABA.

Poslušal sem prijateljev besede:

»Pozabi, uživaj, glej kako

iskri se vince nam zlato,

zastrinja tožne prošle dni,

z bodočimi srce bodri.

Otožnost naj ti srca ne zasede!«

Poiskal v njem sem lečila.

In v teh jesenskih, mrzlih dneh

o sladkih sanjal sem obeh,

v sredini mi cvetočih trat

nebeška vzklika je pomlad,

mi dušo vso je ozdravila, prerodila.

Ernst Toller:

ZID USTRELJENIH.

Od krika in vzvikov se je zvijala stena.

Kakor iz telesa svetega Boštjana — mučenika, ki mu je tisoč puščic tisoč smrtonosnih ran odprlo, tako se je ran nebroj v razpoke in kamen zadržalo, odkar se Njihova kri v pesek izgublja in pronika.

Besnólo je dnéve in dnéve belo morjenje, zemlja je postala naročje opljuvâno, bog pa reven, gol, z ljubéznijo ogoljâno, a bičana stena (strašno je bilo njeno nemo strmenje), je kakor žalostna mati sušila krvave solzé in tiho sprejemala žrtve na presunjeno svoje srce.

J. Ramsay Mac Donald:

POSAMEZNIK V DRUŽBI.

Razlaga, da so pobune izkoriščanih in potlačenih bile le antagonizem zaslužnjega in izkoriščanega razreda proti vladajočemu razredu, nima zgodovinskega temelja in ni vsled tega pravilna. Izkoriščajoči razred je imel izvrševati važno funkcijo. Če je v jarem podaništva vpregel druge razrede, zgodilo se je to, ker je organizacija, ki jo je družba potrebovala, da je mogla sploh

obstojati, povzročila takšno razvrščanje v razrede z vsemi političnimi in gospodarskimi nejednakostmi, in seve vsled tega tudi z možnostjo izkoriščati množice in uporabljati moč v osebne in razredne svrhe. Uresničiti pridige I. Baala, čegar etičnim načelom se ne more ničesar očitati, v dobi kraljev Henrikov je bilo prav tako nemogoče kot je še dandanes nemogoče obistiniti pridigo „na gori“. Ako

gledamo prav, je vsa zgodovina ljudskega napredka v državah in narodih ena sama vrsta razrednih bojev. Svoboda se „širi polagoma v smeri navzdol“, od razreda k razredu, kakor postajajo one narodne plasti, ki so prišle v užitek vseh državljanskih pravic, narodna celota. V prejšnjih družabnih obdobjih je morala obramba narodnih funkcij biti v rokah male peščice ljudi, ker je bil vojak obenem tudi politična moč. Ko pa postane za narod tovarna važnejša kot bojišče, mora preiti obramba narodnih interesov v roke večjega števila ljudi; premožni in srednji sloji postajajo enakopravni in že se posvečuje posebna pozornost njih gospodarskim interesom. Ko pa država postane končno demokratična organizacija, in deluje skupaj s posameznikom v vseh stokah in na vseh poljih njegove delavnosti, je dozorelo gibanje za politično demokracijo in je tudi dalo svoje naravne socialne plodove. Politično moč je seve porabljal v gospodarske namene (poleg drugih). Med tem ko more biti politična svrha razreda moč, spoštovanje ali bogastvo, za široke ljudske plasti ni drugega namena kot splošno zvišanje življenskega nivoja. Navada je bila, da so od dobe Maineja smatrali demokracijo zgolj za vladno formo. To pa je povsem nepravilno.

Demokracija je način vlade. S socialno demokracijo pa postaja politika prvič resnično narodna in državna zavest nastopa namesto razredne zavesti.

Iz tega stališča pridobiva zgodovinski razvoj poseben pomen in zanimivost. Izhajamo od skupine — izvirno od rodbine. Samoten posameznik je bil preje skoro zver nego človek — tvor, ki je postal človek, je gotovo prenehal biti samotar. Ljudska skupina ni produkt mišljenja, marveč instinkta in navade. Ljubezen je zgodovinsko starejša nego razum. Kakor pa skupina raste, se utrjuje in vedno boljše organizira, ima dvojno življenje in funkcijo. Brani se kot skupina; in tiho razvija sistem vlade, etike, vere, obrambe; poleg tega varuje še posameznika. „Kajti“ — tako je napisal v Politiki Aristoteles, ki ga smatrajo za očeta individualizma, kot nazivajo Platona očetom socializma — „kakor je bila država ustvarjena, da je omogočevala življenje, tako traja, da napravi dobro življenje.“ Ta dvojni namen se vije v zgodovini; včasih delujeta med seboj

harmonično, včasih pa si stopita sovražno nasproti. V stari vaški indijski komuni in v nekterih francoskih komunah pred Revolucijo je doseglo skupinsko življenje najvišjo stopinjo razvoja. V Indiji je kasta podredila posameznika popolnoma življenju komune. Že od rojstva je imel določeno delo. Sinovi tesarjev so bili tesarji, sinovi oračev so bili orači. Niso bili samostojni rokodelci, ampak funkcijonarji splošnosti, ki so imeli delež na splošnem imetku, kot ima del telesa svoj delež pri hrani in življenju celega telesa. Niso prejeli mezde; imeli so pravico do vsega bogastva po komunističnem načinu.

Med tema dvema stopnjama jih je cela vrsta, ki označujejo strogo izraženo zgodovinsko evolucijo. Najbrže ni nobenega zbornika narodnih zakonov in običajev, ki bi ohranil ravnotežje med skupinskim in individualnim življenjem tako uspešno kot je to v židovskem zborniku. To ljudstvo je bilo izvoljeno plemo, njegova vera je bila enako tako individualistična kot plemenska.

Židovski posameznik, — v nasprotju z indijskim posameznikom — se ni nikdar izgubljal v svojem plemenu. Obdržal je pravo individualnost. In tako imamo v knjigah Mojzesovih in v njih dopolnilih najvestnejše obrambne mere proti suženjstvu in uničujočemu siromaštvu. Vsako sedmo leto so bili židovski sužnji oslobojeni. Oblačilo, ki je bilo vzeto v zastavo, imelo je biti vrnjeno na večer istega dne; vsako sedmo leto so morali biti v redu vsa polja, ki so postala skupna last; narok ljudstva na zemljo je zavarovan s posebnimi pravnimi in verskimi kaznimi. Ta zakonik, kakor se čisto trdi, je imel precej enake lastnosti kot mnogi moderni zakoni, le da je bil dovršenejši na papirju nego v resnici. Pa naj bo kakor že hoče, tu je, in je izraz smisla za pravičnost in izjava gospodarskih idealov verskih voditeljev ljudstva.

Kakor raste blaginja naroda, začneta ustvarjati gospodarske razmere bogati in mehkuzni razred na eni strani ter reven razred na drugi strani. Odpor proti temu pojavu je utelešen v knjigah prerokov, ki kar žare ogorčenja proti gospodarski perturbaciji stare verske vlade; obdolžujejo bogatine, može, ki grmadijo premoženje na premoženje, oderuhe, in to tako, da se nam zdi surovo in hudo, če primerjamo to z današnjim. Židovska

občina s svojim izjednačevanjem socialnega prava in s svojim npravnim omejevanjem, ki ju je nalagala gospodarskemu procesu, je zanikla pred kapitalistično civilizacijo, prav tako kot izgineva indijska vaška komuna pred postopajočo zapadno gospodarsko civilizacijo. Dokazalo se je, da družba, ki je organizirana na židovski način, ne more vzdrževati napadov narodov kot smo mi. Na to je socialističen odgovor ta, da so ostale du-

hovne in moralne lastnosti židovske organizacije, če tudi ni mogla sama vzdržati svetovni tlak svoje dobe, za ljudskega duha vedno vabljliv ideal, dokazujoč ne le, da morejo na novo najti priložnost pojaviti se v družbi, marveč prožajoč tudi garancijo, da se izpremeni svetovni tlak tako, da bo popreje podpiral nego kvaril to priložnost.

Socializem bere zgodovino v njenem duhu.

—r—:

TROCKI O LENINU.

(Dalje.)

Trocki pripoveduje:

„O Leninovem prihodu v Petrograd in njegovem nastopanju na delavskih zborovanjih proti vojni in provizorični vladi sem zvedel v kanadskem koncentracijskem taborišču Amhurst iz ameriških časopisov. Naenkrat so se začeli interesirati za Lenina internirani nemški mornarji, ki so prvič slišali njegovo ime v časopisnih brzojavkah. Nepotrpežljivo so vsi čakali na konec vojne, ki bi moral odpreti za nje vrata koncentracijske ječe. Z največjo napetostjo so prisluškovali vsakemu glasu proti vojni. Dotlej so poznali le Liebknehta. Toda često so jim pripovedovali, da je Liebknecht podkupljen po ententi. Sedaj so zvedeli za Lenina.

Pri potovanju skozi Finsko sem dobil prve nove ruske liste z brzojavkami o vstopu Ceretelija, Skobeleva in drugih socialistov v provizorično vlado.¹ Položaj je bil s tem popolnoma jasen... S sodrugom Kamenjevom sem se dogovoril po svojem prihodu v Petrograd, da naslednje dni obiščem uredništvo „Pravde“.² Prvo svidenje je moralo biti 5. ali 6. maja. Leninu sem dejal, da me nič ne loči od njegovih aprilskih tez in od vsega strankinega kurza po Leninovem prihodu in da stojim pred alternativno, da ali takoj „individualno“ vstopim v strankino organizacijo, ali da poskušam privedi s seboj najboljši del „združevalcev“, kate-

rih organizacija je štel v Petrogradu³ okrog tri tisoč delavcev in s katerimi je bilo združenih polno dragocenih revolucionarnih sil: Uricki, Lunačarski, Joffe, Vladimirov, Mannilski, Karahan, Jurjenjev, Litkens⁴ in drugi. Antonov-Ovsenko je tedaj že vstopil v stranko, mislim, da tudi Sokolnikov. Lenin se ni kategorično izrazil niti za eno niti za drugo. Videti je bilo treba, kako se bodo uredile pri samem delu razmere med „internacionalisti“. Radi medsebojnega tihega soglasja tudi jaz nisem forsiral naravnega razvoja dogodkov. Najina politična smer je bila ista...

...Pred julijskimi dnevi sem bil v uredništvu „Pravde“ dvakrat, trikrat, v prav najkritičnejših trenutkih. Pri teh prvih sestankih in še bolj po julijskih dnevih je napravil name Lenin vtis največje koncentracije, strahovite notranje zbranosti pod navidezno „prozajično“ priprostostjo in mirnostjo. Kerenščina se je zdela v teh dneh vsemogočna. Boljševizem je zastopal „pomilovanja vredno peščico.“ Stranka sama še ni pregledala svojih jutrišnjih sil. Toda v istem času jo je vodil Lenin poln prepričanja njenim ogromnim nalogam nasproti...

Njegovi govori na prvem sovjetskem kongresu, ta se je vršil 3. junija 1917, so vzbudili nemir pri socialrevolucionarnomenjševiški večini. Temno so slutili, da si je ta človek zastavil svoj cilj daleč ne-

¹ Provizorična vlada se je sestavila dne 2. marca 1917 po pobegu carjeve družine. Vladi so načelovali kadeti (liberalna buržuazija) pod vodstvom Miljukova.

² Centralno glasilo boljševiške stranke.

³ Trocki imenuje Petrograd z novim imenom Leningrad šele od tedaj naprej, ko je res postal Leningrad, ker pravi: Ne more se pisati,

da je bil Lenin aretiran v Leningradu, še manj pa se more reči: Peter I. je ustanovil Leningrad. Leningrad je šele od 21. januarja 1924 dalje.

⁴ Lunačarski je danes komisar za prosveto, Joffe, poslanik na Dunaju, Mannilski, član eksekutive III. internacionale, Karahan, poslanik v Pekingu, Jurjenjev, poslanik v Rimu, Sokolnikov, komisar za finance.

kje, toda cilja samega niso videli. In revolucijonarni malomeščani so se spraševali: Kdo je to? Kaj je to? Ali navaden norec? Ali projektil zgodovine z največjo eksplozivno silo?

Morda govorniško ni bil „posrečen“ Leninov nastop na sovjetskem kongresu, kjer je govoril o potrebi aretacije 50 kapitalistov. Toda bil je izredno pomemben. Kratko ploskanje sorazmerno malo boljševikov je spremljalo govornika, ko je zapuščal tribuno kot človek, ki ni vsega povedal, in tudi ne povsem tako, kakor je hotel povedati... V tem trenutku je legel na dvorano dih nenavadnega. Vsi so za trenotek čutili sapo prihajajočih

dogodkov, ko so s svojimi zameglenimi pogledi sledili temu tako vsakdanjemu in vendar tako zagonetnemu človeku.

Kdo je to? Kaj je to? Ali ni Plehanov⁵ imenoval v svojem listu prvi Leninov govor na revolucijonarnih tleh Petrograda, mrzlično fantazijo? Ali se niso od množice izvoljeni delegati začasno pridružili socijalrevolucijonarjem in menjševikom? Ali ni v prvem času Leninovo stališče vzbudilo močno nezadovoljstvo med samimi boljševiki? (Dalje prih.)

⁵ Plehanov, prvi ruski marksistični teoretik in novinar, ki pa je med vojno podlegel patrijotičnemu valu.

A. T.:

FRANKFURT.

(Dalje.)

Zgodovinskemu in gospodarskemu razvoju odgovarja tudi zunanje lice in značaj mesta. Notranje, staro mesto je bilo svoj čas obdano z močnim obzidjem, skozi katero so vodila razna monumentalna vrata, od katerih so se nekatera še do danes ohranila ter so s svojimi lepimi srednjeveškimi stolpi in nazidki še vedno mestu svojevrsten okras kakor: Taunustor, Eschenheimer-tor, Gallustor, Allerheiligentor itd. Kjer je bilo nekdanje mestno obzidje, obdajajo danes notranje mesto v obliki raztegnjene zvezde, lepa senčna sprehajališča, „die Anlagen“. Zunaj tega pasu se je v osemnajstem stoletju začelo širiti novo mesto z lepimi širokimi in ravnimi ulicami, ob katerih so se začele dvigati po pet in šest nadstropne, krasne palače. Kakor prevladuje v starem mestu še danes mala obrt, kramarstvo in knjigotrštvo z močno židovsko primesjo, tako se v novih delih šopiri denarna aristokracija, veletrgovine, banke in industrijska zastopstva. V starem mestu je vse nekako stisnjeno, ozke ulice s starimi gotskimi hišami, z na ulico obrnjenimi visokimi slemenji, ki so tako značilni za staronemška mesta; v novem mestu luksuzne izložbe v prostornih, svetlih zgradbah, razkošni hoteli in restavracije. V starem mestu obrtništvo, kramarstvo in malomeščanstvo, v novem pa eleganten svet, mrzlično avtomobilsko vrvenje in promet tujcev iz vsega sveta.

Od glavnega kolodvora, enega največjih na evropski celini, vodi v osrčje

mesta široka „Kaiserstrasse“, ki deli, podaljšana v „die Zeil“ in „Sandweg“, od južnozapadne proti severovzhodni strani mesto v dve polovici. Povsod skrbna čistota in razumevanje za umetniško ubranost. Staro se ni nikjer brezobzirno podiralo, da bi napravilo prostora novemu, temveč se je skušalo novo prilagoditi staremu, da se doseže čimlepše arhitektonsko soglasje. Večina ulic je asfaltirana, široke vozne ceste so pa tlakovane z granitnimi kockami tja do zadnjih predmestij. Že od daleč nas je pozdravljala 95 m visoki zvonik stolne cerkve „Kaiserdom“, ki je bila prvič že l. 874. postavljena, a tekom stoletij večkrat prenovljena in dozidana do sedanje veličine. Zvonik je bil dograjen šele pred šestdesetimi leti po prvotnih načrtih. Cerkev je zidana v gotskem slogu v podobi križa; v stranski kapeli so se vršile nekdanje volitve rimskonemških cesarjev, pred glavnim oltarjem pa kronanje. Vsebuje mnogo historičnih spomenikov in umetnin. V predvorju so se nastanili različni kramarji, ki prodajajo razglednice in razne spominke. Nasproti stolnice se nahaja mestni historični muzej z bogato zbirko starih slik in s posebnim cehovskim oddelkom, ki je zlasti zanimiv za delavce.

Od stolnice gremo skozi „Stari trg“ in pridemo na srednjeveliki trg, takozvani „Römerberg“. Tu vzbujajo našo pozornost visoka, gotska pročelja treh skupaj stoječih hiš, znanih pod imenom „Römer“, z nazobčanimi nazidci, stolpiči in balkoni. Zlasti se srednja odlikuje s posebnimi okraski in visokimi

slikanimi okni, ki dajejo svetlobo razkošni cesarski dvorani. Za malo vstopnino si jo lahko ogledamo: stene so pokrite z raznimi starinskimi grbi in slikami nadnaravne velikosti vseh nemških vladarjev od prvega do predzadnjega. „Römer“ je arhitektonično zvezan z mestnim rotovžem, ki pa je zgrajen v novejši dobi v obliki impozantnega gotskega gradu. Iz cesarske dvorane dospemo neposredno v mestno zborovalno dvorano na rotovžu, ki predstavlja prav-

cati parlament z galerijami in velikimi oljnatimi slikami izmed katerih predstavljata dve največji „Frankfurtski parlament“ l. 1848, s portreti takratnih udeležencev, in pa „Kongres nemških knezov“ l. 1863 istotako s portreti. Postrežljivi vodnik nam je vse znamenitosti raztolmačil. Ko smo si še ogledali rotovžki vestibul z mramornatim stopniščem, smo zamišljeni zapustili te historične prostore.

(Dalje prih.)

Karol Tekavc:

IZ MOJIH ZAPISKOV.

II.

Priglasil sem se za člana del. izobraževalnega društva pri Šternu (sedaj Ferlinc-Košak na Krekovem trgu), ko je bil tam društven shod. Predsedoval je temu shodu čevlj. pomočnik K. Kordelič. Navzoči so bili večinoma čevljarski in krojaški pomočniki in mojstri, tudi nekaj pomočnikov drugih strok je bilo, ali prevladali smo iz oblačilne industrije. Tudi govorniki na takratnih delavskih shodih so bili iz te stroke. Naj omenim: T u m o F e r d i n a n d a, čevljarja, ki je referiral po nemško, Š t u r m a F r a n c é t a, krojaškega mojstra, ki je bil pretežno govornik v slovenskem jeziku, potem čevljarskega mojstra iz Poljan, F r a n c é t a V o v k a, krojaškega pomočnika B r o z o v i č a I v a n a, ki je bil v obeh jezikih dober poročevalec in seve že omenjenega K a r l a K o r d e l i č a.

O Kordeliču je l. 1914 delavski žepni koledar prinesel nekaj življenjepisa, ker je takrat praznoval ta stari bojevnik za delavske pravice 40-letnico, odkar je vstopil v delavsko gibanje. 4. oktobra 1874 se je vpisal za člana delavskega izobraževalnega društva. Potem je bil vedno v prvih vrstah. Ko se je ustanovila avstrijska socijalna demokracija l. 1889 v Hajnfeldu, bila sta kot zastopnika slovenskih delavcev Karol Kordelič in Ludovik Zadnik, tudi krojač po poklicu. Med ustanovitelji prvega delavskega časnika „Novi Čas“ je bil seveda tudi Kordelič. Bil je ves čas zvest sodrug, dober agitator in neomahljiv v svojem socijalističnem prepričanju. Rojen je bil menda kot nezakonski sin župnika Hrovatina (to je rad povdarjal na shodih!) 25. aprila 1857. Umrl je 6. dec. 1922 v Ljubljani.

Tudi ustanovnik Delavskega izobraževalnega društva Matija Kunc je bil krojač in zelo sposoben mož vobče. Prišedši iz svojega potovanja po svetu, kjer je na lastne oči videl, kako se delavci začenjajo zavedati sebe in svojega položaja, in prepričan, da je le v skupnem delovanju mogoče doseči saj začetek boljših časov, je šel takoj na delo in začel z delavskim izobraževalnim društvom. Bilo je to l. 1870. Pozneje se je Matija Kunc ločil od delavskega gibanja, postal je mojster in krojaški strokovni učitelj. Pri volitvah so ga enkrat — če se ne motim — naprednjaki kandidirali za poslanca.

Najizobraženejši delavci — tiskarji — so imeli pa svoje izobraževalno in strokovno društvo, kjer so sprejemali samo tiskarje. To tiskarsko društvo je bilo ustanovljeno že l. 1867, tedaj že nekaj let popreje.

*

Komaj sem postal član delavskega izobraževalnega društva, že so me izvolili za tajnika. Bil sem seveda „kuhan in pečen“, kot se pravi, v društvu. Članov nismo imeli preveč. Zdi se mi: nad 150. Mi smo bili bolj internacionalni, takrat pa so se že vršili hudi boji med Slovenci in Nemci. Za nas delavce so bili pač to neprijetni časi v dveh ozirih. Delali smo večinoma pri nemško mislečih gospodarjih; vse, kar je bilo petično, premožno, je bilo pač nemško. In pritisk je bil močan. Ljudje pa se niso radi izpostavljali. Potem smo bili mi kot socijalisti razkričani kot revolucionarji; med delavci samimi pa tudi ni bilo edinstva.

L. 1880 sem šel na „wander“. Mahnil sem jo v Celovec, seveda peš čez Ljubelj. Od tam sem krenil na Tirolsko, Pred-

arlsko in Bavarsko. Delal sem v Fonsdorfu, Lienzu, Salzburgu in Reichenhallu. Povsod sem prišel v stik s sodrugi. Prišel sem domov mnogo najrazličnejših vtisov.

L. 1881 sem moral v vojake, kjer sem služil do l. 1884. Tudi kot vojak (ker sem služil večinoma v Ljubljani), sem zahajal v društvo; bili pa so takrat v društvu zelo strogi. Zahtevali so na pr. od nas vojakov, ko smo prišli v društvo, da moramo „Waffen ablegen“... In previdni so bili!

V tej dobi so se začela namreč velika preganjanja proti socijalistom, tudi v Ljubljani. Iskali so letake, ki so bili med delavstvom razširjevani. Letaki so prihajali preko Trsta, in so bili antimilitaristične vsebine. Agitatorji so bili zelo agilni in oprezni.

Meni bi enkrat kmalu slaba predla. Nekega večera pridem v kasarno domu, in vidim, da imam v žepih polno letakov. Radoveden začnem brati, takoj se zbero okrog mene drugi in seveda tudi neki četovodja, ki je hotel imeti letake. Jaz pa — smuk in vse je bilo v trenotku v peči. Četovodja je bil hud ali kaj, ko je ves material že zgorel.

Policija je iskala razširjevalce letakov. Orijela se je Ferd. Tume — bilo je to l. 1883, nakar so aretirali poleg njega še Šturma, čevljarja Dhüja, Kriegla in pozneje še Fr. Železnikarja. Obtožili so jih radi prekršitve proti javnemu redu ter radi tajnega združevanja. Proti Železnikarju je nastopil kot ovaduh knjigovodja Dzimsky. Zgodilo se je tako-le: v prodajalni tvrdke Kunst & Žitnik je bil razgovor o umoru ruskega cara Nikolaja. Govorili so po nemško in baje je Železnikar dejal: „Ein Tyrann ist schon hin, jetzt kommen andere dran. Ich bin bereit und werde mit meinen Scheeren die Bäuche durchschneiden.“ Proces se je izvršil v Celovcu, češ, v Ljubljani ni dovolj zanesljivo. Železnikar je bil obsojen na deset let.

Zanj smo pobirali. Požrtvovalnost delavcev takrat ni bila mala.

III.

Proti socijalistom so v Nemčiji leta 1879 sklenili izjemno stanje. Sozialistengesetz so rekli tisti postavi. Socijalistični agitatorji so bili prisiljeni umakniti se iz Nemčije. Med najbolj revolucionarnimi je bil takrat Johann Most, ki so ga na Dunaju obsodili že na 5 let ječe, iz Nem-

čije pa so ga pregnali. Naselil se je v Londonu, kjer so ga somišljeniki zelo pri srčno sprejeli. Tam je izdajal svoj znameniti časopis, zelo razširjeno londonsko „Freiheit“. Ta list smo dobivali skrivaj. Imel je velik vpliv na delavce, ki so začeli takrat že ustanavljati tajne organizacije in klube, ki so jih nazivali sekcije. Klubi so imeli po pet, sedem, največ po devet članov, od katerih vsak pa je moral po vzoru znanega italijanskega revolucionarja Mazzinija ustanoviti po eno novo enako tajno organizacijo.

Kar je prepovedano, diši. Policija je te tajne organizacije in razširjevanje prepovedanih listov zelo preganjala. Dunajski sodrug Leo Walečka, poznejši ravnatelj Splošne bolniške blagajne na Dunaju je bil radi razširjevanje časopisov obsojen na 4 leta težke ječe v samotni celici, ki jo je prestal v Steinu. — Tudi znana Merstallingerjeva afeta (šlo se je tu za to, da se dobi denar za revolucionarno propagando, če ne gre drugače, tudi z umorom in ropom), v kateri je bilo obtoženih Jožef Engel in 28 tovarišev, je bila v zvezi z akcijami Johanna Mosta. Tovar narja Merstallingerja sta 4. julija 1882 napadla Jožef Engel in Franc Pfleger ter mu odvzela 220 gld. gotovine in 782 gld. vrednosti.

Obsodbe so bile grozne.

Jožef Engel in Fr. Pfleger sta dobila po 15 let, V. Berndt 2 leti; druge pa so morali vsled pomanjkanja vsakega dokaza oprostiti.

Johanna Richterja so radi razširjevanja tiskovin obsodili na 12 let, ki jih je skupaj z Železnikarjem prestal v Subenu. Hotel je le neke letake dati natisniti!

Med drugimi so takrat tudi obsodili sodr. Habrmanna, poznejšega soc. dem. češkega ministra na štiri leta samotne ječe, ki jo je prebil v Steinu. Na Češkem so obsodili radi podobnih deliktov delavca Pačesa in Černyja, vsakega na 15 let ječe. Itd. itd. V oktobru 1882 pa je bilo v ječi 9 nemških, 16 slovenskih sodrugov. V preiskavi pa je bilo 51 socijalistov.

Te grozne obsodbe so silno razburile delavce. Mnogo so se komentirale. Tudi so se začeli boji in praske s policaji. Če so delavci le kje videli policaja in če je bil „zrak čist“ so zapeli:

Was macht die Polizei

steht sie nicht den Lumpen bei?

Ja, ja, sie steht den Lumpen bei.

Na Dunaju so bili kravali, ki so jim rekli „Schusterkravallen“. Proti njim so vporabili vojake, ki so strli brezobzirno vse, kar ni zbežalo.

Razume se, da je policija imela vse polno špijonov in agentov-provokaterjev. Sodnije so imele polno dela, ječe pa so bile napolnjene.

Med delavci pa sta se pojavili dve smeri: umerjeni in radikalni. Za radikalne je deloval zlasti Mostov časopis „Freiheit“ in pa „Zukunft“ (Bodočnost), za umerjene pa „Gleichheit“. V Ljubljani smo bili seveda vsi na radikalni strani kot povsod tam, kjer je mladina prevladovala.

L. 1882 je bil v Brnu ob Veliki noči kongres takratnih strokovnih organizacij, ki so po velikih mestih že delovale in v katerih je bilo delavstvo obeh smeri skupaj organizirano. Namen je imel, da se delavstvo ujedini po vzoru Nemcev, no, ni uspel. Radikalni so delali dalje po svoje, usmerjeni tudi. Nastala so v podjetjih radi mezdnih razmer preganjanja. — V početku l. 1884 so proglasili nad Dunajem in Wiener-Neustadtom obsedno

stanje, ker je anarhist Stellenmacher okradel menjalnico na Dunaju v Mariahilferstrasse, anarhist Kamerer pa je ustrelil policijskega koncipista Hubka v Floridsdorfu. Oba sta bila obsojena na smrt na vešalih. Sodba je bila l. 1884 tudi izvršena.

L. 1886 smo dobili avstrijski zakon proti socialistom!

L. 1885 so bile prve volitve v državni zbor, ko so smeli voliti tzv. „Fünfguldenmänner“, in izvoljeni so bili prvič prava demokrata prof. Pernerstorfer in Kronaweter, krščanski demokrat, poznejši krščanskosocialni župan Dunaja Karl Lueger in nemški nacionalc Georg pl. Schönerer, možje, ki so igrali pozneje veliko vlogo.

Polagoma pa so dobili v gibanju umerjeni večino. Neumorno delujočemu Viktorju Adlerju se je posrečilo zbobnati skupaj hajnfeldski kongres, na katerem sta se združili obe smeri in ustanovila se je enotna soc. dem. delavska stranka v Avstriji. Iz Ljubljane — kot sem že omenil — sta šla tudi na ta kongres dva zastopnika, Kordelič in Zadnik. (Dalje prih.)

LISTEK.

Dr. Ljudevit Perič. Umrl je prvi župan-socialist v Ljubljani v starosti 42 let. Kot človek: dobrega srca, moškega značaja, dosleden in nesebičen, kot strankar: zvest vojak, discipliniran član in marljiv delavec. — Obljubljen nam je daljši spis o pokojniku.

Radnički Pokret. Socialistički mesečni časopis. — V Sarajevu so Jova Jakšić, Zon in tov. začeli izdajati revijo pod gornjim naslovom. Sotrudniki so Dragiša Lapčević, Života Milojković, dr. Topalović, Krekić, Cvetković, Šmit in drugi. Dosedaj je izšel eden zvezek (1. in 2. šte. skupaj). Revijo priporočamo. Naroča se: Sarajevo, Radnički Dom.

Rudolf Pečjak: Kraljična z mrtvim srcem. To je pravljica komedija v 4. dejanjih, h kateri je zložil pevske in glasbene točke Anton Dolinar. Ideja „Kraljične z mrtvim srcem“ je angleškega izvora in pisana je za otroke in odrasle ter je primerna tudi za manjše odre. Knjižica stane s partituro vred 15 Din. Dobi se pri Podmladku Rdečega križa meščanske šole v Trzinu.

Palček Potep, pravljica igra v treh dejanjih. Spisal A. Pajmè. — V založbi „Svete Vojske“, v Ljubljani je izšla kot prvi zvezek

nove serije protialkoholne knjižnice mladinska igra, ki bo vsem knjižnicam in otroškim odrom zelo dobrodošla.

Mile Klopčič: Plamteči okovi. Ljubljana 1924. Proletarske knjižnice II. zv. Cena broš. 10 Din, vez. 20 Din. — Prejeli smo v oceno prvo zbirko pesmi našega sotrudnika Mile Klopčiča, zbirko „revolucionarskih pesmi, ki so bile večinoma spesnjene za jetniškim zidovjem.“ „Upor, ki večnoživa je sila življenja,“ je pesmi namen in v tej zbirki jasno izražen. Klopčič, ki je znan kot revolucionarni pesnik, podaja tu svojo prvo dobo pesniškega tvorjenja, ki jo preveva še duh, ki odseva iz posvetila: Spominu Lenina! Na 64. straneh je zbranih precej lepih pesmi, katerim služijo za snov dogodki iz delavskega življenja. V zbirki prevladujeta mladeniška strast in idealizem, ki sta izražena v Uporu! Pesmi se naročajo pri Ivanu Vuku, Ljubljana, Turjaški trg šte. 2.

Prof. Fran Hadjak: Zadrugarstvo. Kot 8. zvezek zagrebške Agrarne biblioteke je izšla knjiga prof. F. Hadjaka o Zadrugarstvu, v kateri opisuje ta na 130. straneh vse različne panoge kmetijskega združništva. Knjiga stane Din 15.— in se naroča pri „Agrarni Biblioteki“ v Zagrebu, Sudnička 9.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. MARCA 1926.

ŠTEV. 3.

UREDIL ANTON KRISTAN

I. Ramsay Mac Donald:

FRANCOSKA REVOLUCIJA.

Kritična točka v evropski zgodovini, ko so se uveljavljale v moderni dobi pravice individija proti nasilni, ker mrtvi, obliki socijalne organizacije, je bila francoska revolucija. Fevdalizem se je izživel. Vojaška državna organizacija je radi svojih lastnih koristi vzbudila nove oblike družabne delavnosti, da bi se mogla pod njih varstvom in njih vplivom še jačati. Revolucija ni doletela le Francije, niti ni samo Francija imela v sebi elementov, ki so se zlili v nasilje. Francija je slučajno bila le pozorišče, kjer se je novo življenje najbolj dramatično vojskovalo za svoj izraz, zato, kakšno naj še pravzaprav bo. Predhodnik revolucije je bil protestantizem, ko je individualni razum raztrgal okove, v katere ga je vklenila cerkvena avtoriteta. Pred protestantizmom pa je bila renesansa, ko je duh zapada poskušal gledati v in na svet s svojimi lastnimi očmi. Ali protestantizem je privedel svobodo le do določene točke. Res je, da ga je spremljalo zanimivo probujenje politične misli in delavnosti, ker razuma ni moči nikoli oživeti v eni točki, ne da bi se učinek ne občutil takoj v vsi njegovi delavnosti. Luthra so napadali na wormschem zboru njegovi sovražniki, ker je prvi podpiral in netil socijalna nesoglasja in razprtije; Carlstadt in Münzer pa sta ga dolžila, da ni dovolj revolucijonaren. Božje kraljestvo je bilo ustanovljeno v Münsteru z mečem in „besedo božjo“. Prav tako je bilo tudi pri nas v Angliji za časa puritancev. Demokratični nauki so vreli iz istega vira kot verska prerojevanja (reformacije). Seveda do francoske revolucije, ki je bila dvestopetdeset let pozneje, ni novo vino razneslo starih sodov.

Protestantovska reformacija, zemljepisna odkritja, zgradba cest in razvoj

trgovine, triumf prirodnih znanosti, postanek bogatega industrijskega razreda — vse to je pomagalo k njenemu postanku; posebne, čisto francoske razmere pa so določile pozornico, na kateri naj teče kri in kjer bo propad starih redov najstrašnejši in kjer se ga bo najbolj slišalo in čutilo.

Francoska revolucija je bliskovito zadela socijalni organizem, da je mogla zakričati v široki svet abstrakcije razuma: „vsi ljudje se porode svobodni in enaki.“ Sočasno so se v Evropi razvile vojne; evropske države so se rezale in sešivale, kakor so hoteli vojaki in diplomati. Cele generacije so umrle, predno so narodi našli svoje meje in predno so se državljani združili v prirodne celote, v katerih se morejo razvijati. Evropa je potrebovala celo eno stoletje, da se je izlečila od udarcev in ozdravila iz ran od dobe, ko se je Francija vzdignila in pomedla stari red v potokih krvi in z brutalno silo armad.

V Veliki Britaniji, kjer se je ta izprememba izvršila brez potresov, moremo slediti toku napredka lažje nego kjerkoli drugje.

Človek, ki naj se rodi „svoboden in enak“, je bil premožen človek, ki je pripadal srednjemu razredu. Bogatejši pripadniki tega razreda so porabljali svoje bogastvo, zlasti v XVIII. stoletju, v svrhe političnega podkupovanja. Lecky pravi v svoji znameniti „Zgodovini XVIII. stol.“ to-le: „Težnja dobiti politično moč na škodo podeželskega plemstva je bila prvi vzrok te politične korupcije, ki je osvojila kmalu ves sistem parlamentarne vlade.“ Bogati človek je dobil vse državljsanske pravice l. 1832 in je začel kot redni državlján takoj določati državno politiko; njegovi verski nazori so bili sprejemani in

dosegel je kmalu svojo versko svobodo. Njegovi gospodarski interesi so dobili premoč. Za svoje varstvo je zahteval le najenostavnejše oblike socialne organizacije. Njemu sta zadoščala armada in la-djeve za velike stvari, policaj pa za ne-zrele. Drugače ni želel ničesar, le da ga puste na miru. Znal si je že sam pomagati. In to zato, ker je imel dovolj premoženja, da bi si zagotovil vse druge svoboščine, ki jih je še potreboval. Tržišča so bila dobra, dobički veliki in on je imel svoj reden račun v banki. V takih okolščinah je zahteval le odstranitev nekih starih družabnih omejitev, da bi mogel biti „namen samemu sebi“. To je liberalna epoha — epoha vlade moža, ki je pravkar za-dobil svobodo, ki ima v rokah vlado nad gospodarskimi silami svoje družbe. Zato je to epoha političnega in intelektualnega individualizma matematičnega tipa, ali ne organskega. Karakterizirajo jo: razvoj trgovine, ogromno skupljanje bogastev, postanek trgovskih držav, hiter napredek znanstvenih odkritij, izpopolnjenje proiz-vajalnih sredstev in centralizacija indu-strijskega kapitala. Predvsem pa jo ozna-čuje vzrast politične demokracije.

Pravi program francoske revolucije ni obsegal demokracije. Rousseauovo teo-

retično suverenost ljudstva je bilo potreba prikrojiti z znatno omejitvijo in praktično politiko nadzorstva, zlasti v slučajnih trenutkih čutovih vznujenj. Očetom ameriške ustave ni povzročila omejitev demo-kracije nič manjših skrbi kot njeno pro-glašenje. V Angliji ni bil reformni zakon iz l. 1832 nikdar zamišljen kot demokra-tično sredstvo, vsaj tako niso mislili tisti ki so ga v parlamentu zagovarjali — sma-trali ga celo niso kot prvi korak k demo-kraciji. Izšel je iz aristokracije in je bil v oni dobi v soglasju z aristokratično vlado. Ali vsi takšni početki imajo svojo posebno usodo. Vodijo jih njih lastni za-koni. Teže za popolnostjo. Postajajo ko-nec koncev to, česar njih tvorci niso hoteli. Človek dela, zakon prirode pa do-vršuje njegovo delo. Tako je liberalizem potomec whigov in demokracija je hčerka reformne aristokracije. Socialna organi-zacija je radi blaginje vse družbe, in zato mora biti volja, ki ji je v vsem pokorna, končno tudi volja družbe, izražena narav-nost z načelom večine. Politična suvere-nost, na katerem temelju edino more or-ganizacija delovati, gre k demokraciji.

Opomba uredništva: O francoski revoluciji primerjaj članek dr. J. Herbena „Pomen franco-ske revolucije“ („Pod lipo“, leto II., str. 33.).

Ivan Vuk:

VSTANITE K SVOBODI.

Orjak
roke žuljave
mogočno
je silne razmahnil...
Iztok in Zapad je objel. —
Omahnili,
zaječal
je v strahu, trepetu,
Človek — vrag.

„Hej“...
Kriknil orjak
krik je mogočen,

silen,
presilen,
da se potresal
Iztok je, Zapad:
„Združi se, brat,
ki si stoletja
ponižan, pokoren,
trpel glad,
ki si neštete
krivice trpel...
Ki krvavel,
se mučil,
umiral,

da je brezskrbno
vžival, počival,
vino razlival,
zlatu kupičil
Človek — vrag...

Hej...
Čas je napočil —
Združi se, brat!
Stresi s silnih
ramen okove!
Vstani k S v o b o d i...
Človek — Siromak! —

A. Strindberg:

KATEKIZEM, KI GA NAJ ZNA VSAK NA PAMET.

Kaj je filozofija?
Iskanje resnice.

Kako more biti potemtakem filozo-fija v prijateljskih odnosajih z vladajoči-mi razredi?

Vladajoči razredi plačajo filozofa, da

odkrije le take resnice, ki služijo njiho-vemu namenu.

A če bi hoteli odkriti njim neprijetne resnice?

Proglasijo jih za laži, in tega filozo-fom ne plačajo.

Kaj je zgodovina?
 Poročilo o preteklosti, sestavljeno v
 zmislu, ki prija vladajočim razredom.
 A če bi zmisel ne prijal?
 Potem je to škandal.
 Kaj je škandal?
 Vse, kar žali vladajoče razrede.

Kaj je estetika?
 Umetnost, sprejemati ali odklanjati
 umotvore.

Kateri umotvori se morajo spreje-
 mati?

Tista, ki se laskajo vladajočim razre-
 dom. Zategadelj sta Rafael in Michelan-
 gelo najslavnejša umetnika, ker sta se la-
 skala verskim lažem vladajočih razredov.
 Shakespeare je oboževal kralje in Goethe
 samega sebe, pisca za vladajoče razrede.

Kako pa je z ostalimi umotvori?

Drugih umotvorov pa ne sme biti!

Culkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Dalje.)

O b koncu mize se je vsedla četvorica, kateri se ni videlo, da bi pijača v toliki meri delovala na njo kakor na druge. Igrali so „dvajsetjedno“. Bržjakin je izvel od nekod oguljene karte, katere so že ponovno bile prelepljene na hrbtni strani s svežim papirjem, ki je zakril razna znamenja, s katerimi so bile zaznamovane od pretkanih igralcev. Banka se je nahajala poleg mize na pogradu pod tenko slamnjačo, poleg katere je sedel tovariš, ki je moral paziti, da se je pravilno vplačevalo, kar si je beležil na kos papirja. Ta previdnost je bila potrebna za slučaj, če bi se nenadoma pojavil kak nezanesljiv individij ali celo kak kazak, da se je lahko hazardna igra, ki so jo igrali v trenutku spremenila v nedolžni „duračok“, ker sicer bi kazak sigurno spravil smehljaje celo „banko“, če bi jo dobil, v svoj nenasitni žep, in bi se z ironičnim poklonom odstranil. Vendar pa tak slučaj ni imel skoraj nikdar kakih resnejših posledic, godilo se je vse nekako sporazumno; kazak je bil vesel, da je brez truda prišel h kupčku denarja, igralci so bili pa zadovoljni, da jih ni naznanil. Če so imeli še denar, so igrali po njegovem odhodu dalje, če pa ne, so pa čakali do prvega plačilnega dne.

Igralo se je strastno, včasih po več dni in noči zaporedoma in nepretrgano, ne da bi kdo mislil na spanje in pilo in jedlo se je kar mimogrede, ne da bi igralci pri tem za hip prenehali z igro. Zaigralo se je vse, trdo prislužena plača, obleka, zaslužek prihodnjega tedna in celo — ženska ljubezen. Neredko se je končalo kvartanje s temperamentnim prepirom, ki je razgaljal vse kreposti in

slabosti udeležencev in nazadnje s prete-
 pom, kar pa ni oviralo, da so se pri pri-
 hodnji priliki vsedli isti igralci k isti mizi.

V naši družbi je dobival navadno Bržjakin. Metal je karte z neko elegantno malomarnostjo, pri tem so mu pa lokave zelenkaste oči neopaženo begale pod košatimi obrvmi od enega soigralca k drugemu. Kadar je njegova zadnja karta odločila igro v njegov prid, je malomarno javljal:

„Ivan, zapiši pod moje ime stošest-
 deset, dvanaajst rubljev pa daj sem!“

Ostali gostje so med tem podlegli vplivu močne pijače. Nekaj časa se je reševala filozofija priprostega naroda svete matjuške Rusije, nato so zapadli v kosmo-
 politični ekstrem in si je cela družba le-
 žala v bratskem objemu, iz katerega se je pa izcimila nekaka ljubosumnost radi zmožnosti in kreposti svojega bližnjega, ki je grozila izbruhniti v pretep. Toda Matrjona je kot izkušen vojskovodja spo-
 znala kritičen položaj ter je s svojima krepkima rokama posegla v to mešanico vseobjemajoče se ljubezni, ter spremila one, ki niso bili iz njene barake s precej energičnimi dokazi spoštovanja na dvo-
 rišče, odkoder so odkolovratili proti do-
 mu, a svoje fante je prisilila, da so se zleknili po pogradu, odkoder je kmalu nato kletve in vzklike neutrudnih igral-
 cev spremljalo monotono smrčanje.

Matrjona se je potem umaknila za leseno pregrado v veži za štedilnikom, kjer se je nahajala njena postelj.

Pozno po polnoči se je razšla tudi družba kvartačev. Bržjakin je kakor na-
 vadno tudi to pot obigral svoje tovariše za vso gotovino. Zaprl je za odhajajo-

čimi vrata in se nato v temi približal le-
seni pregradi, za katero je ležala Matr-
jona.

„Matrjonuška, ali spiš?“

„Ne, sem čakala, da odidejo. Ali si
kaj priigral?“

„Sem. Pervuhin in Iljin sta mi ostala
še dolžna.“

„Tudi meni je ostal Holodov šest rub-
ljev dolžan za kvas in Gribov štiri. Ves
štirinajstdnevni zaslužek so že zapravili.
Cel teden jim bom spet morala dajati na
upanje, toda nič ne de, obresti si bom že
zaračunala. Še dve leti, ljubček, potem
bo pa zadostovalo, da si kupiva svojo
čajarno in postaneva samostojna. Seve,
če boš tudi ti tako napredoval in mi ostal
zvest. Še bova živela, golobček ti moj!“

In nežno ga je pritegnila k sebi in
oklenila svojo roko krog njegovega til-
nika, nakar ni bilo izza pregrade slišati
drugega kakor težko dihanje.

Griška Onučin je živel v tem zanj
novem svetu kakor v omotici, ne vedoč,
ali je sen ali istina. Svojih tovarišev so-
stanovalec se je bal in storil je vse, da
bi jih razpoložil za sebe, skušal je biti
napram vsem hlapčevsko uslužljiv. Do-
našal je mesto njih kurivo in kuril peč,
hodil po vodo, begal k trgovcu, snažil
čevlje itd. A tovariši, kakor da tega niti
ne opažajo, kakor da je samo po sebi
umevno, da jim streže in če je kdaj kaj
pozabil, so ga takoj opominjali:

„No Griša, kako pa, da ne opraviš
svojega dela?“

In dasiravno je bil on menda edini
med vsemi, ki je Matrjoni redno plače-
val, se vendar ni mogel pohvaliti, da ga
je ona čislala vsaj tako kakor druge. Na-
sprotno, kadar jo je kaj jezilo, se je go-
tovo le nad njim obregovala in kadar je
šla v rudarski konzum nakupovat živila,
je vedno le njemu obesila vrečo na ra-
me, da je šel z njo in ji pomagal nositi.
Zato pa mu je dajala vedno tudi najslabše
deležje jedi, ker se ni nikdar pritoževal.

Nekega dne mu reče paznik na šahtu:

„Od jutri naprej boš prideljen ru-
darjem v rovih, kjer ravno sedaj, ko
je nastopila zima in imamo mnogo na-
ročil, primanjkuje delavcev. To delo zu-
naj lahko opravljajo ženske in otroci, ka-
terih je dovolj. Torej pripravi se, vzemi
si kosilo seboj in doli pri vhodu dobiš sve-
tilko. Točno ob pol šestih moraš biti tu

pri šahtu, da se z drugimi vred spustiš pod
zemljo.“

Griška se je deloma veselil te spre-
membe, saj bo sedaj imel priliko več za-
služiti in videl bo one čudovite rove o ka-
terih je že toliko slišal in katere si je pred-
stavljajal kakor katakombe pod Pečersko
Lavro v Kijevu, kjer počivajo kosti svetih
samotarjev, kakor je slišal praviti pobož-
ne romarje. Vznemirjal pa ga je vseeno
čuden strah pred črno podzemeljsko ne-
izvestnostjo.

Drugo jutro ga je jamski nadpaznik
pridelili za pomagača kopaču Lebedevu.
Stali so pred šahtom v dveh dolgih vrstah
in čakali, da pridejo na red, da jih sprej-
me kletka v svoje železno objetje. Nad
šahtom se je sicer dvigala visoka in pro-
strana streha, tvoreča obširno lopo, ven-
dar je skozi odprte stene žvižgala ledena
burja od severovzhoda, ki je odlagala cele
plasti snega na tla, pokrita z železnimi
ploščami. Čakajoči rudarji so šklepetali z
zobmi, ker so morali stati po cele pol ure
na neusmiljenem prepihu, deloma še v
neposušeni obleki od prejšnjega dne, ter
so neprestano cepetali po ledenem želez-
nem podu z nogami, obutimi v mokre, iz
lubja spletene opanke. Žgalo jih je v pod-
plate kakor medveda, ki se uči plesati po
razbeljeni železni plošči. Nazadnje je ven-
dar prišla vrsta tudi na Griška in poleg
njega stoječe tovariše, da vstopijo v klet-
ko in se spuste v globino. Kletka je bila
razdeljena v spodnji in gornji del in v
vsakega se je lahko postavil en voziček
ali se je pa vkrcalo devet mož, to se pravi,
da se je osemnajst mož lahko hkrati spu-
stilo.

Stari Trjapkin je medtem, ko je zapi-
ral vratica kletke, kliknil Grišku:

„Želim ti srečo Griša, in dosti zasluž-
ka, pa le korajžen bodi, saj ne boš sam,
s teboj bo še sto in sto drugih tam doli!“

„Dobro se primi za držalo in pa telo
drži gibčno, stoj na prstih, da se preveč
ne pretreseš!“ ga je še opominjal.

Oči vseh tovarišev, ki so stali poleg
Griška v kletki, so se radovedno uprle v
njega:

„Si še novinec?“

„Od kod?“

„Komu si dodeljen?“

„Glej, da ne napraviš v hlače!“ ga
nekdo zbadljivo opominja.

Medtem pa je dal Trjapkin strojniku
z električnim zvoncec znamenje, spod-
maknil je zavore in kletka se je počasi za-

čela pomikati v globino. Najprvo so začutili v nji stoječi močan sunek, ki jih je zagnal kvišku ter jim spodnesel tla pod nogami, nato pa zopet kakor da jih je nekaj z vso močjo pritisnilo k tlu. Ogorčeni klici na naslov strojnika so se slišali:

„Ta hudič je pa menda pijan!“

„Ali sta se pa z babo sprla mesto za jutrkal!“

Vedno ožji je postajal košček dneвне svetlobe, ki so jo še videli s kletke; podobna Trjapkina se jim je že do pasu skrila, videli so samo še njegove noge in nazadnje so tudi te izginile in objela jih je neprodorna tema, katero so le mračno osvetljevale slabotne lučke, ki so jih držali v rokah. Tik za mrežo, v katero so bili zaprti, so bežali mimo debeli hrastovi trami, prevlečeni z gnilih sluzom, med katerim so tu in tam rastle spolzke glive. Kletka je bila v polnem padcu. Grišku se je zdelo kakor da mu je zmanjkalo tal pod nogami, zavedal se je samo da pada, pada v neizvestno globino. Zamizal je in se krčevito prijel za suknjo tovariša, poleg katerega je bil stisnjen. Nekaj mlajših tovarišev je začelo peti veselo pesem, katere glasovi so se pa tako pošastno odbijali od ozkih sten šahta in se izgubljali v praznino nad njimi in pod njimi, da se je zdela kakor mrtvaški spev pošastnih duhov z drugega sveta.

Mimo njih je švignilo nekaj razsvetljenih votlin: to so bila podzemeljska nadstropja, zastavljena po trideset do petdeset sežnjev drugo nad drugim in so tvorila izhodišča od šahta v notranjost podzemlja. Iz globočine jim je naproti pricvilila in priropotala neka pošast z medlo svetlobo majhnih lučic. To je bila druga kletka, s katero se dvigajo rudarji, ki so končali svoj „šiht“ na površje. Ona se je dvignila iz globočine takrat, ko se je ta začela spuščati navzdol ter se v isti meri dviga kakor ta pada, podobno ogromni tehnici.

„Kaj pa, če se žična vrv, na kateri visimo, pretrga“ —, se je domislil Griška in po vsem životu mu je zagomazelo.

„Moram koga vprašati, če se kaj takega kedaj zgodi.“

Začutil je, da je kletka umirila svoj padec; z eno roko se je še vedno krčevito oprijemal držala, pritrjenega nad glavami, z drugo, v kateri je držal tudi svetilko, se je pa oprijemal svojega tovariša. Stati je bilo mučno; na nizkem in ozkem prostorčku, kjer je bilo komaj prostora

za voziček, je bilo devet ljudi stisnjenih kakor sardine v škatljici.

Nenadoma se je prikazal doli pri nogah svetlobni žarek v obliki luninega krajca pod okroglim obokom, ki je vedno bolj naraščal, in Griška je začuden zrl v nekako prostorno, obokano dvorano z železnimi tiri, na katerih sta bili dve dolgi vrsti vozičkov in krdelo čakajočih ljudi. Kletka se je vsedla na trdo oporišče, nekdo je pristopil in odprl vratica. Nizdol po šahtu so šumeli celi slapovi umazane vode, ki so tvorili tik pred kletko zagrinjalo tisočernih curkov in kapljic, svetlikajočih in izpreminjajočih se v odsevu električne svetilke. Ljudje, ki so vstopali ali izstopali iz kletke, so morali skakati skozi to vodno zagrinjalo, ki jih je hipoma premočilo do kože. Nakladalec, ki je suval polne vozičke v kletko in vlačil prazne iz nje, je bil oblečen v ohlapen plašč iz povoščenega platna, na glavi je imel širokokrajen, kardinalski klobuk iz istega blaga, noge so mu tičale v škornjih z visokimi, tesno se prilagajajočimi golenicami; zelo fantastična, na prvi pogled proti moči dobro zavarovana prikazen, vendar je bil kljub temu od dne do dne do zadnje niti premočen. Ni čudno, da je vedno tožil o trganju v kosteh.

Na steni rova kjer so izstopili, je opazil Griška sveto ikono, pred katero je gorela v zamazani svetilki lučka. Spomnil se je, da je podobno ikono svetega Nikolaja Čudotvorca videl tudi zunaj pred šahtom in stari Trjapkin se ji je vsakokrat, ko je prihajal na delo ali odhajal domu, pobožno klanjal. Tudi tukaj je nekaj starejših rudarjev, ko so stopali mimo ikone snelo svoja raznolika, od potu in blata trda pokrivala, in se, oziraje se na sveto podobo, z velikimi žuljavimi pestmi trkalo na prsa.

Griška, ki je sveto podobo tam gori pred šahtom komaj opazil, je tu doli, v kraljestvu njemu neznanih sil, nehote storil isto.

Lebedev mu je položil svojo težko desnico na ramo in dejal:

„No Griška, torej greš z menoj, na moj izkop. Glej, da se mi ne izgubiš! Hodi tik za menoj!“

In šli so. Pred njim je šlo nekaj rudarjev drug za drugim in za njimi so se vrstili v dolgem gosjem maršu po ozkem, deloma v skalo vsekanem, deloma kakor tunel obokanem rovu. Pred seboj je videl Griška široko silhueto močnih Lebedevov-

vih pleč in pa vrsto bingljajočih, malih lučic, katerih svetlobni odsevi so se skrivnostno mešali s premikajočimi se senčami ljudi po stenah in stropu rova. Na prsa se je vlegel težak vzduh gnijočih mlakuž, plesnivih in trohnečih konjskih odpadkov.

Prišli so mimo nekih vrat in majhnih linic v steni, iz katerih je odsevala luč. Lebedev je pojasnjeval:

„Vidiš, tu so konjski hlevi. V njih se nahaja do trideset konj. Žival, ki je enkrat obsojena tu doli, v te hleve, je kakor živa pokopana, nikdar več ne vidi dnevne svetlobe. Le kadar opeša in pogine, ali če jo zmečkajo v tesnem rovu vozovi ali skale, jo izvlečejo na površje, kjer se po-

tem tatarji goste z njenim mesom. Nekaj starih konjskih invalidov je tu doli že po petnajst do dvajset let. Zgubili so že popolnoma svojo prvotno barvo, oslepeli so, oglušeli, z oguljenimi repovi, s polomljenimi rebri in s sledovi mnogih ran po svojih bednih životih še s trudom vlačijo po par vozičkov, a dokler je še količkej sile v njih, se jih ne rešijo. Pri pogledu na nje bi se moral človek v dno duše sramovati, da se imenuje človeka. Molčeča, a strahovita obtožba človeške neusmiljenosti so te bedne kreature —. Pa saj se tudi vsem onim ljudem, ki so obsojeni na garanje v to črno kraljestvo ne godi dosti bolje: vleci, ali pa crkni, druge rešitve ni.“

(Dalje prihodnjič.)

Franc Kurt Sperk:

MIREN IN TIH . . .

Pišem številke, številke, številke
in računam kolone, ena, dve, tri,
če zunaj je dež ali solnce.

Često se v meni vzbudi poželjenje
po travniku lepem, po gozdu,
po ženi, po ljubem otroku,
po svetlem prostem dnevu.

In mislim samo, lepó bi to bilo,
in računam kolone ena, dve, tri.

Multatuli:

UTRINKI.

Često se dogodi, da česa ne vidimo
zato, ker je preveliko.

premoči in ki so bili preleni ali brez srca,
da bi si zaslužili ljubezen.

Dva otroka sta pala v vodo. „Z božjo
milostjo“ so enega rešili. Drugi je utonil...

Z božjo nemilostjo?

Poznam očeta, ki prav natančno ve,
koliko ga stane sinovo učenje. Vse zapiše. Kar pa se od svojega otroka nauči, tega ne zapiše. Predrago je...

Oče je govoril:

„Glej, sinko moj, kako pametno je vse ustvaril bog. Tale ptička vali v svojem gnezdu. Mladiči bodo izlezli iz lupin v času, ko bo dovolj črvov in mrčesa za prehrano. In ptički bodo zapeli slavospjev Stvarniku, ki je tako dober za svoja bitja“... In sin je vprašal:

„Ali bodo tudi črvi ž njimi vred prepevali, oče?“

Sin je vprašal:

„O oče, povej mi, čemu ne pade solnce z neba?“

Oče se je sramoval, ker ni vedel, čemu ne pade solnce z neba, in je kaznoval svojega otroka, ker se je sramoval.

Otrok se je bal očetove jeze in ni nikdar več izpraševal, čemu ne pade solnce z neba, tudi ne o drugih stvareh, ki bi jih vendar tako rad vedel.

Ni res, da je otrok dolžan poslušnosti in ljubezni do svojih staršev.

Ta revni predpis so iznašli za udobnost staršev, ki jim je manjkalo duševne

Ta otrok ni nikdar dorastel v moža, dasiravno živi že šest tisoč let... ne, še delj.

Ostal je neveden in trapoglav do današnjega dne.

Karlo Kocijančič:

PRAH.

Vsak dan, vsak dan,
pusto, enolično, vsak dan, enakomerno.

Z nosom ga diham, s pljuči ga srkam, z ustmi ga grizem in ga pljujem...
obupno...

Vsak dan, enakomerno, enolično se vlega v moje kožne jamice, pod nohte,
na veke, v obrvi in v lase...

Prah, prah...

Od razglodanih, zarumenelih aktov, od papirjev, plesnivo smrdečih, na možgane skozi nos lega, plast za plastjo, uro za uro, dan za dnevom, teden za tednom, mesec za mesecem, leta neskončna,

prah, prah, prah...

Enakomerno, pusto, dolgočasno, izsuševajoče.

To življenje, živo zakopano med plastmi izpljunjenih in blatnih kep, med sivimi plastmi...

Nič več ne vidimo. Nori, belkasti vrtinci kolobarijo krog nas in se na nas prilepljajo, okrastajo.

Te naše oči, žarometi, ki so presekavali nekoč z ostrimi svetlobnimi klinami zunanje prostornine,

so se ugasle zavrtele v notranjost in hladne, brezčutne, brez izraza strmijo v gosto, črno praznino notranjosti.

Nič več ne vidijo in so pokrite z milimetrsko krasto zlepljenih mikronov.

Pa je zunaj morda solnce in zelenje odseva od obžarjenih šip!

Morda dišijo sveže barve; ali pa snežne kosmine z osmojeno toploto napolnjujejo ozračje.

Ne vidimo, ne slišimo.

Ali smo mladi in polje skozi naše žile še kaj šumeča kri?

Ne vemo. Ne vidimo, ne slišimo, ne duhamo nič več.

Prazna, bela stena. (Ali pa je izjedena belina ene naših kosti?)

Prah, prah... Nič misli.

Toda jaz bi vstal, kriknil bi, izpljunil do kože svoje mišice, v blato izbruhal to črno žogo sluzavega blata, ki hoče dihati v okamenelih prsih!

Kriknil bi, udaril in se v sveži krvi skopal, da sem vsaj rdeč.

Ne morem. Moje žile so okostenele.

O Bog! Ti Bog!

Polagoma, enakomerno, dolgočasno dežujejo tenki curki prahu na nas in se nam zabadajo v drobovje.

Vsak dan, leto za letom...

Mikron = tisoči del milimetra.

Ivan Vuk:

SLUŽKINJA.

Stara ženica, že nekoliko vpognjenega dnevnega dela in trpljenja je težko hrbitišča vsled dolgoletnega vsakonesla za mlado, elegantno in lepo damo težak jerbas-prtljago.

„Tam le v ta vagon vstopite,“ je rekla mlada dama in pokazala na vagon tretjega razreda. Gledala je, kako se je trudila ženica dvigniti težak jerbas v vagon. Videla je, kako so ji drhtele mišice od napore na rokah in — ni pomagala. To se, mladi, lepi dami tudi ne spodobi. Zato je služkinja, ki se jo plača.

„Lepo sedite. Karto imam jaz. Bom že sprevodniku povedala,“ jo je poučevala.

Ženica se je nasmihala nekako hvalležno, dobrotno. Ljubeče, bi rekel, je pogledala za mlado, elegantno damo, ki je vstopila v zraven stoječi vagon prvega razreda.

„Rada ima svojo gospo“ je pokimal sprevodnik, opazujoč vse to. „Privezana ji je, kakor domač pes, dasi ji niti z mezincem pomagala pri dviganju težke košare... Zares, zvesta služkinja.“

Piščalka zapiska. Kolesa vlaka se zga-nejo.

Sprevodnik vstopi v voz, da pregleda karte. V prvem razredu mu pokaže elegantna dama dve karti. Eno za sebe, drugo pa za tretji razred.

„To je...“ pogleda damo sprevodnik, dasi je vedel, da je karta za služkinjo.

„To je za mojo služkinjo,“ reče hladno dama, kot bi hotela reči, naj je ne vznemirja. „Tam v tretjem razredu sedi.“

Sprevodnik salutira in gre.

„Prijazna pa ni,“ si misli sprevodnik in navajen na take reči, brž pozabi na njen neprijazen ton.

V drugem vagonu tretjega razreda vidi služkinjo. V dobrohotnem, razoranem licu je začrtano vse življenje njeno, kakor na gramofonski plošči. Prijazne oči so se smehljale v nekaki zadregi in gledale v obraz sprevodnika.

Sprevodnik vidi, da hoče nekaj povedati in reče:

„Dobro, dobro... že znam. Vi ste služkinja gospe v prvem razredu tam. Pokazala mi je vašo karto.“

Obrne se k drugemu potniku.

Nekaj mogočnega je prisililo sprevodnika, da se je še enkrat obrnil k služkinji. Zdrznil se je. Njene oči so buljile vanj.

„Ne... ne,“ reče naposled. „Zmotili ste se... Jaz sem mati tiste gospe.“

Sprevodnik je spustil klešče, s katerimi je preščipaval karte.

„Mati?“

Ženica pokima z glavo in se zopet smehlja. V očeh ji sije skriti ponos.

„Da,“ reče. „Mati. Spremljam jo v mesto nazaj. Bila je pri meni... Veste, majhno posestvo imamo, pa sem ji dala seboj nekaj pridelka. Bolje diši domače, nego kupljeno. In povrh je še v mestu vse tako drago. Sicer je njen mož velik gospod, zato se pelje ona v prvem razredu... Direktor je... Ali domače je le domače...“

Ženica je gladila s suho, izdelano roko težak jerbas, poln domačega pridelka, njene lastnega znoja, ki je stal zraven nje na tleh in bila ponosna, da se more njena hčerka voziti v prvem razredu.

Sprevodnik je pregledal vse vagone. Preščipal je karte. Prvič v življenju njegove desetletne službe se mu je pripetilo, da ni poznal, komu je že pregledal karte in komu jih ima še pregledati. Pred njegovimi očmi je bila ženica z jerbasom v tretjem razredu, srečna, da pelje svoj pridelek svoji hčerki, ki sedi v prvem razredu, ker je njen mož velik gospod in ki drži v rokah karto za svojo služkinjo tam v tretjem razredu... služkinjo — lastno mater...

„Kakšni sužnji smo mi pred veličanstvom mamona,“ je rekel v mislih. In postalo mu je tako grenko v ustih in tesno v prsih, da bi se najraje vrgel pod dirja-joča kolesa...

F. P.:

HREPENENJE.

Rahla omama nad zemljo visi,
z lahno zelenjo pokrita že prst je.
In vse okrog mene drhti, drhti,
i zelj i bilj, i popje i brstje.

Pozabil sem se in sem z lesom drhtel,
spojil sem se v dežek in zlil v naravo;
boleče mi duše je klic onemel,
v blaženost sem se potopil sanjavo.

Ernst Toller:

PESNIKOM.

Obožujem vas, poetje,
ki se vlačugate z besedami, besedami, besedami!
Vsevedno kimate z glavami starcev
ter smehljaje in z dostojanstvom izračunavate posledice viharjev;
vi, strahopetno skriti v koših za papir!
Na govorilnice, obtoženci!
Spokorite se!
Obsodite se sami!
Vi, glasniki človečanstva!
Pa ste...?
Spregovórite vendar, spregovórite!

Historicus:

PISMA IVANA CANKARJA.

V strankinem arhivu, ki se nahaja pri meni, je mnogo prav zanimive korespondence. Tudi je mnogo pisem, ki jih je pisal na uredništva naših strankinih časopisov, zlasti na urednika Etbina Kristana pisatelj Ivan Cankar. Ker prav sedaj izhajajo Cankarjevi „Zbrani spisi“ s predgovori, uvodi in pripombami, ne bo nápak, če ponatisnemo sem pa tja kako pismo. Tu objavljena pisma so pisana v dobi, ko je ljubljanski škof pokupil in sežgal pesnikovo „Erotiko“.

I.

Velecenjeni gospod!

Dunaj, 13. aprila 1899.

Jako mi je žal, da nimam zdaj ničesar pripravnega in Vam ne morem ustreči! Storil bi Vam bil uslugo z veseljem, da sem vedel o stvari prej. Dela imam čez glavo, ker zbiram in urejam svoje novelete in satire, ki jih izda Schwentner že prihodnji mesec. — V aferi moje „Erotike“ imamo spet eklatanten dokaz, kako gnjile so naše literarne in politične razmere. Vse je že prepojeno s klerikalizmom; „Narod“ si ne upa črhniti besedice o „Nj. Prezvzišenosti“. — V svoji prihodnji knjigi posvetim brezobzirno v to smradljivo noč...

Z iskrenim pozdravom

Ivan Cankar, l. r.

Lepa hvala za list.

Ethin Kristan, Trst, ulica Valdirivo 17.

II.

Velecenjeni gospod!

Odposlal sem Vam bil ravnokar dopisnico, v kateri sem obžaloval, da Vam za Vaš list ne morem poslati ničesar. A domislil sem se v kavarni, da imam v svoji miznici pesem, ki bi jo morda porabili. Pošljem Vam jo takoj.

Z odličnim spoštovanjem

udani Vam

Ivan Cankar, l. r.

Na Dunaju, 13. aprila 1899.

Velecenjeni gospod Ethin Kristan, Triest,

Ulica Valdirivo 17-III.

III.

Velecenjeni gospod!

Imel sem pesem pripravljeno, — toda v svoji čudni raztresenosti je nisem oddal. Sploh ne vem, če jo boste mogli porabiti. — Mickievicz veste, da je bil z vso dušo demokrat; o božiču so mu napravili poljski soc. demokratje tudi na Dunaju slavnosten večer; govorila sta Daszynski in Pernerstorfer. — Meni se je zdelo, da je bilo ob znani svečanosti v Varšavi več revolucionarnega duha v tistem nevarnem molčanju, ki pomeni mnogo več kot vsaka glasna demonstracija. Car naj bi bil prepovedal — misliti.

Škof ljubljanski se je z mojimi poezijami jako urezal; najbrž ni poznal pogodbe, ki sva jo bila napravila z založnikom. Dal sem mu pesmi pač v založbo, toda avtorskih pravic (Urheberrecht) mu nisem prodal. Tekom treh let mora po zakonu prirediti novo izdajo, drugače smem s knjigo zopet razpolagati sam, kakor mi je drago. — Prihodnji mesec pride pri Schwentnerju zbirka mojih novel in satir. Teh menda „Nj. Prezvzišenost“ ne bo kupila. — Vaša kritika o Zupančiču mi je jako ugajala. On je pač najboljši naš lirik, kar jih imamo zdaj.

V slučaju, da porabite mojo pesem v listu, bodite tako dobri in pošljite mi do tično publikacijo.

Z odličnim spoštovanjem

udani Vam

Ivan Cankar, l. r.

Na Dunaju, 18. aprila 1899.

Pesem, ki jo je I. Cankar poslal v soc. dem. list, da se natisne, se glasi

Svečanost v Varšavi.

„Ko smo odkrili spomenik, stal je narod tiho in mirno v senci bajonetov... Vojaki so dobili ukaz, da streljajo v množico ob vsaki demonstraciji... Prepovedano je bilo, polagati vence pod spomenik...“

Poročila časopisov o slavnosti Mickieviczevi dne 24. dec. 1898.

Nobena ustna niso se zganila,
nobena solza ni očij rosila;
nad zemljo poljsko plavala je smrt...

Narod je mrtev;
 na njem leži mrtvaški prt,
 ugasle so oči globôke,
 na prsih sklenjene so vele rôke,
 na licih je ostala črna kri...
 Narod je mrtev;
 tam v bajonetov carjevih okvirju
 na odru okrvavljenem leži,
 ob njem stojé opričníki v špalirju...

En sam trenotek, en kratek hip —
 vzdrhtél je na odru mramorni kip
 in lica bleđa so se nasmehljala
 in ustna mrtva so vztrepetalá,
 odprle so se za trenotek očí,
 žareče, globoke očí...
 Zavele so pesmi nad gozdovi
 in zmagoslavni, ponosni glasovi
 so vstali iz molka mrtvaškega...

Narod je mrtev
 in težki, temni prt na njem leží;
 ugasle so oči globôke,
 na prsih sklenjene so vele rôke,
 na licih je ostala črna kri...
 A tam iz daljave se pesmi glasíjo —
 in rane globoke krvavíjo
 in ranjena srca — čakajo...

Nobena ustna niso se zganila — —
 streljajte v ta mrtvaški molk!...
 Hej, kak se tam stiskajo pestí,
 kakó se bleščíjo ponosne očí —
 kot tisoč rosnih mečev...

Ivan Cankar.

Natisnjena je nekaj drugačna v „Ero-
 tiki“ (izdaja 1902) in v „Zbranih spisih“
 (I. zvezek, str. 46, 47) in brez motta.

IV.

Med Cankarjevimi pismi sem našel na
 papirčku utrganem iz koledarja napisano
 sledečo pesmico, ki ima Cankarjev pod-
 pis: I. C., ali ni pisana z njegovo roko:

Prišel sem k nji že blizu pod noč
 od vina in od ljubezni vroč,
 sam vrag me je bil obsedel!
 Pa kaj sem počel in kako sem ravnal,
 če sem hodil pošev, ali če sem stal,
 o da bi to zdajle vedel!
 Le eno velja, le to stoji:
 Pokrižaj se fant in zatisni oči —
 ugasnila je glorijska,
 pri kraju vsa lepa istorijska,
 zdaj pojdi in se napij! —

1./7. 1908 zvečer.

I. C.

A. T.:

FRANKFURT.

(Konec.)

Kjer so se nekdaž kretale samo kro-
 nane glave, se danes delavci rado-
 vedno ozirajo po stankih njihove
 slave. Nedaleč od rotovža, na obrežju reke
 Majna je takozvani „Saalhof“, masivna
 palača s starinskim stolpom, postavljena
 že v dvanajstem stoletju, v kateri so nek-
 daž v Frankfurtu se mučéči vladarji pri-
 rejali aristokratom svoje veselice.

V ulici „Hirschgraben“, kjer se na-
 haja redakcija in tiskarna socijalističnega
 dnevnika „Volksstimme“ z veliko knji-
 garno, stoji, ohranjena v prvotni obliki,
 rojstna hiša najslavitejšega pesnika in
 filozofa, J. W. Göthe-ja, ki je spreme-
 njena v narodni muzej, v katerem je
 ohranjena večina tega, kar je bilo kedaj
 z njegovim življenjem v zvezi. Po stenah
 vidimo še iste tapete, starinsko pohištvo
 je prevlečeno še z istim obledelim bro-
 katom, na pisalni mizi leže še isti peres-
 niki, s katerimi je veliki umetnik pisal
 svoja dela. Osiveli vodnik nam je z ne-
 kim posebnim ponosom pripovedoval
 anekdote iz njegove življenja:

„Tu, glejte, to stransko okno v sobi
 drugega nadstropja, ki nikakor ne spada
 v simetrijo te arhitekture. Dal ga je na-
 praviti njegov oče, da je imel z njega raz-
 gled doli po Hirschgrabnu in je zamogel
 nadzorovati sina-študenta, kedaj se je ob
 večerih vračal iz vesele družbe svojih to-
 varišev domov. A oče je navadno sedel
 pri oknu pozno v noč in zaman čakal na
 sinov povratek ter je navadno na preži
 zaspal, medtem ko je mladi Wolfgang
 preskočil vrtno ograjo ter se pri zadnjih
 vratih zmuznil v svojo spalnico, ter med
 očetovo skrbjo brezskrbno smrčal.“

Kazal nam je Göthejevo zibel ter
 posteljo, na kateri je umrl. Po omarah so
 bile razvrščene knjige, katerih se je po-
 služeval, največ latinske, pa tudi franco-
 ske in nemške: med poslednjimi sem opa-
 zil splošno zgodovino in filozofična dela
 Kanta in Fichte-ja. Zadaž na vrtu je pri-
 zidan velik paviljon, ki vsebuje Göthejev
 muzej: večina njegovih rokopisov, pisem,
 poklonjenih predmetov, lastnoročnih risb
 in slik, slike njegovih prijateljev obojega

spola, albumov, herbarijev, medaljonov s človeškimi kodri itd. v neverjetni množini in strokovnjaški razporedbi. Zastopan je tu ves nemški kulturni svet Götthejeve generacije,

Kako skrbno, s kako ljubeznijo in ponosom hranijo Nemci relikvije svojih odličnjakov. A mi? — Cankarjevo rojstno hišo na Vrhniki razjeda zob časa, Aškerčev dom na Globokem je že popolnoma razpadel itd., a oni naši umetniki, ki še žive, morajo gladovati, če si hočejo olahčiti svobodo vesti. Zato se ne pritožujemo, da smo tako neznatni, da svet niti ne ve o naši eksistenci.

Frankfurtčani so nas obsipavali z vprašanji, kdo in od kod smo in kaj pomeni napis „Jugoslavija“, katerega smo nosili na rdečih trakovih na prsih. Le malokdo je vedel, kje leži ta dežela, a Fince in Čeha je poznal vsak paglavec. Morali smo jim pojasnjevati, da je to bivša Srbija, če smo hoteli, da nas deloma razumejo, o Slovencih pa sploh niso imeli pojma —. A tega smo si sami krivi; ogradili smo se proti enemu najkulturnejših narodov s kitajskim zidom besnega nacionalističnega sovraštva, mesto da bi skrbeli za kulturno zблиžanje s tolerantno politiko in primerno narodno propagando, ter vedeli ceniti in podpirati lastne kulturne delavce, ki naj bi ustvarili našemu imenu trdno pozicijo in sloves med ostalimi narodi —.

Delavski telovadci nekaterih držav so imeli celo državne podpore za čim reprezentativnejši nastop v Frankfurtu, (tako je n. pr. Finska reprezentanca prejela pol milijona kron državne podpore, enako Čehi), da ne govorimo o moralni podpori časopisja brez razlike strank, ki je nestrpno zasledovalo priprave in beležilo točno in z zadovoljstvom vse olimpijadne uspehe. A pri nas? Najraje bi bili videli, da bi nam potovanje sploh onemogočili, in mesto da bi bilo komu ležeče na tem, da bi naša delegacija na taki svetovni prireditvi kot je bila ta Olimpijada in sploh prvič v velikem mestu nemške države, zamogla dostojno zastopati jugoslovansko ime ter uveljaviti naš sloves, nas je naša javnost trdovratno zatajila in ves važen dogodek demonstrativno zamolčala —. Ubogi pigmejci! — Vseeno smo brez vaše pozornosti in vašega priznanja storili svojo dolžnost po svojih skromnih močeh kot enaki med enakimi —. So pa že Čehi vse bolj praktični

ljudje. Oni ne zamude nobene prilike, da lahko svetu pokažejo svoje zmožnosti in razširijo svoje ime, tako tudi ob tej priliki. Že prvi dan jih je vsak frankfurtski otrok poznal in časopisje je prinašalo cele kolone o njih, hvalilo njihove organizatorične zmožnosti, vzorno disciplino in uspehe. To gotovo ni škodovalo čehoslovaški politiki, čeravno so bili to delavski telovadci in ne meščanski sokoli.

O verski strpnosti frankfurtčanov priča to, da vzdržuje tu svoja svetišča devet veroizpovedanj, izmed katerih je seve največ luteranskih cerkva, za temi katoliških, ki se odlikujejo po svoji historični preteklosti in umetninah, ter židovske sinagoge s svojo posebno orijentalno arhitekturo. Med katoliškimi sta najznamenitejši že omenjena stolna cerkev in pa cerkev sv. Katarine, med luteranskimi pa cerkev sv. Pavla, „frankfurtski parlament“; zidana je v podobi rotunde. Notrajnost napravi res vtis idealne zbornice, zelo podobne dvorani, v kateri zaseda dunajski parlament; v ospredju je tribuna za duhovna, krog nje se pa v polkrogu vrstijo vrste sedežev druga za drugo dvigajoč se amfiteatralno proti ozadju. Krog in krog dvorane pa vodi široka galerija, podprta z marmornatimi stebri. V klopeh so posamezni sedeži označeni z medenimi, v les vdelanimi ploščicami, v katere so vrezana imena vseh udeležencev nekdanjega „frankfurtskega parlamenta“. Videli smo torej, kje so sedeli v toli za proletarijat pomembnem letu 1848, Blum, Uhland in drugi. S tihim spoštovanjem smo zapustili to res lepo svetišče.

Izmed javnih spomenikov je vredno omeniti Götthejevega na istoimenem trgu, izdelanega po kiparju Schwanthalerju l. 1844, Schillerjevega pred glavno mestno stražnico, izklesanega od Dielmana l. 1863, potem Guttenbergovega na Rossmarktu od Launitza iz l. 1858, Heinejevega v Friedbergerjevih nasadih, pravljčni vodnjak in kolosalni Bismarckov spomenik iz brona pred dramskim gledališčem, mitološko skupino „Adriana na Naksosu“ v Bethmanovem parku ter množico drugih lepih spomenikov nemških velemož kakor, Schopenhauerja, Lessinga, Börneja itd., razvrščenih po skrbno negovanih nasadih. Tu se nahaja še tudi več srenjeveških ustanov, ki so se tekom dolgih stoletij ohranile do današnjega dne, n. pr. bolnica sv. Duha, ki je bila ustanovljena

l. 1278 in podporno društvo za reveže iz l. 1428. Med drugimi starinskimi poslopji stoji še stara Rotschildova hiša v Börne-strasse, iz katere je izšla znana vele-kapitalistična rodbina.

Predaleč bi privedlo, če bi hotel ome-njati samo najimenitnejše frankfurtske zgradbe in kulturne ustanove kakor: mu-zeje, galerije, knjižnice, gledališča, aka-demije itd., ker vsega tega si tudi mi nismo mogli ogledati v teh kratkih štirih dneh, sicer je pa naš mesečnik v štev. 7./II. že prinesel tozadeven članek od T. Thomasa, kateremu morem le pritrditi, da je Frankfurt res mesto kulture, kjer je posebno skrbjeno, da ima tudi delavstvo možnost vsestransko se izobraziti.

Frankfurtčani so prijazni in postrež-ljivi ljudje. Tu ni opaziti tiste, toliko raz-

kričane nemške nadutosti, in zvesti svo-jim republikanskim tradicijam in demo-kratizmu, se prebivalstvo malo navdu-šuje za pruski imperijalizem. Frankfurt je igral tudi vedno veliko politično vlogo v Nemčiji, tako v „Sturm und Drang“ perijodi, kakor ob prvih časih prebujenja proletarske zavesti; tu so se več ali manj mudili skoro vsi prvaki delavskega giba-nja in l. 1863, ob istem času ko se je vršil tu kongres nemških knezov, se je ustanovila tudi prva „delavska izobraže-valna zveza“, kot predhodnica „nemške delavske zveze“, ki šteje danes pod ime-nom nemške socijalnodemokratske stran-ke na milijone članov in ima najbolj od-ločilno moč v državi; pri študiranju zgo-dovine socijalizma se bomo vedno znova morali vračati v stari Frankfurt.

Johann Wolfgang Goethe:

AFORIZMI.

Nič ni novi resnici bolj nevarnega ka-kor stara zmeta.

*

Po ženi, ki si jo je mož izbral za dru-žico v življenju, se spozna kakšnega du-ha je.

*

Človek se moti, dokler stremi.

*

Družbo moramo graditi od spodaj navzgor, na materialni osnovi potrebe. Najprej, kar je koristnega: jed, pijača, stanovanje, spanje, oblačilo in kurjava; potem, kar je resničnega: da prodere ko-ristno s človeškim in navnim svetovnim naziranjem; in končno kot višek samo sebi namenjeno lepoto, kupolo na palači človeške družbe.

*

Ali res škoduje zmeta? Ne vedno! Motiti se, pa vedno škoduje. Koliko, to pač vidimo vedno na koncu.

*

Prof. dr. E. Grünfeld:

DUHOVNE KORENINE ZADRUGARSTVA.

Vprašanje duhovnih korenin zadrugar-stva je vprašanje njihove duhovne zgodovine. Odgovoriti na to vprašanje, pomeni, da hočemo razumeti za-drugam kot zgodovinskemu pojavu; po-meni pa tudi, da smatramo, da poznajo vse eno duhovno izhodišče ali vsaj eno

duhovno utemeljitev svojega udejstvo-vanja.

Vem dobro, da je marsikaka za-družna ustanovitev nastala kar tako, vem, da velik del zadrugarstva nima lastnega miselnega sveta, pa je le plodonosno, če se vprašamo po koreninah zadrugarstva.

Čas je podvržen večnemu napredo-vanju in človeške stvari imajo vsakih petdeset let drugačno obliko; tako da je ono, kar je l. 1800 popolnost, l. 1850 že morda zločin.

*

Ni nikake patrijotične umetnosti in nikake patrijotične znanosti. Obe pripa-data, kakor vse velike dobrine, ce-lemu svetu in jih more pospeševati le menjajoče se delovanje vseh.

*

Priroda ne pozna zaprek in kaznuje vsako nedelavnost.

*

Započeti in poprijeti je temelj moj-sterstva.

*

Najsrečnejši je — pa naj bo to kralj ali mali človek — ki je srečen v lastni hiši.

Treba je biti na jasnem, če še vedno učinkujejo na ustanavljanje vzroki duhovnih vrst. Tako bi rad to vprašanje tu obdelal.

Predpostavljati pa je treba, da bo marsikdo, ki se ne bo z menoj strinjal, ker o bistvu zadrug drugače sodi. Če govorim o „zadugarstvu“ vzamem vse moderne zadruge, namreč vsa združenja gospodarsko slabih elementov, ki se v masah združujejo, da bi z zasebno-gospodarskimi ukrepi dosegali neposredno svoje koristi, posredno pa delovali za velike in socialne svrhe. Stare zadruge iz predkapitalistične dobe odpadejo, ker nimajo z modernimi zadrugami nič skupnega. Sedanje so sad in obstojni del socialnega gibanja v kapitalističnem svetu, tako socialnega gibanja delavstva kakor tudi srednjega stanu. Zato se dele zadruge v proletarske (konzumna društva, delavske produktivne zadruge, stanovanjske, zavarovalne in pod. zadruge) in one srednjega stanu. Te se zopet dele v one mestnega srednjega stanu (mestne kreditne zadruge, rokodelske zadruge, malih trgovcev zadruge) in podeželskega srednjega stanu (vse poljedelske zadruge, posojilnice in hranilnice).

Če vzamemo to razdelitev kot izhodišče, potem precej lahko odgovorimo na vprašanje o duhovnih koreninah zadugarstva. Vendar se je malokdo s tem sistematično pečal. Vedno so se obdelovale le poedine korenine zadugarstva. Jasno je, da se ne sme vse zadugarstvo odvajati od enek orenine. Duhovna zveza zadugarstva je različna po kraju in času, kakor se je pomikal socialni razvoj do-

tične dežele. Ker pa je redkokdaj, da bi zadugarstvo ene dežele ne bilo pod vplivom onega iz druge, naprednejše — kakor si ni mogoče predstavljati, da bi bil socialno političen razvoj v eni deželi brez vzrokov in učinkov iz drugih dežel — je jasno, da je duhovne gonilne sile zadugarstva iskati v onem malem številu sil, ki so v glavnem identične z onimi v socialnem gibanju.

Z malo izjemo, o kateri bom še govoril, se da tedaj duhovni element zadugarstva v splošnem razdeliti v dve vrsti, ki se obe zrcalita jasno v razvoju združnega gibanja, pri čemur se razvrstita ne oziraje se na čas. Ti dve vrsti sta: ona originernih (izvirnih) združnih ideologij in ona sekundarnih (izposojenih).

V prvo vrsto spadajo: a) ideologija dvigajočega se meščanstva (to se pravi, tistih ki niso bili preje privilegirani, tedaj vseh, ki niso duhovništvo in plemstvo, tedaj tudi kmetov), namreč liberalizma in humanitetne ideje; b) ideologija meščanstva, ki se je uveljavilo (za katerim že stoji več ali manj razviti proletarijat), v kolikor je potrebna reform: krščanska socialna reforma, ki se večkrat nazivlja krščanski socializem; c) ideologija dvigajočega se proletarijata: socializem, ki ga tudi včasih titulirajo s komunizmom.

Drugo vrsto tvorijo ideologije, ki niso tipično združne, ali s kojimi so mnoga združna gibanja prepojena, večkrat nevede —, tudi ne priznajo tega — in ideologije drugih socialnih organizacij kot na primer ideologija strokovnih organizacij in drugih interesnih zastopstev ali političnih strank. (Dalje sledi.)

—r—:

TROCKI O LENINU.

(Dalje.)

Na eni strani je Lenin kategorično zahteval prelom ne le z meščanskim liberalizmom, temveč z vsemi vrstami defenzivizma.⁶ V svoji lastni stranki je organiziral boj proti onim „starim boljševikom, ki so — kakor je Lenin pisal — že več kakor enkrat v zgodovini naše stranke igrali žalostno vlogo, s tem, da so brez misli ponavljali neko priučeno formulo, mesto da bi študirali po-

sebnosti nove žive resničnosti.“ Navidez je s tem slabil svojo lastno stranko. Na drugi strani pa je istočasno izjavil na sovjetskem kongresu: „Ni res, da ne bi bila nobena stranka pripravljena, da prevzame sedaj oblast; je taka stranka: to je naša stranka...“

In sovjetski kongres ni niti najmanj razumel, kaj je hotel ta nenavaden človek in česa se je nadejal, ta hladni fanatik, ki je pisal majhne članke v majhen list. In ko je dejal Lenin na sovjetskem kongresu: „Naša stranka je pripravljena prevzeti oblast,“ je zadonel smeh. „Vi se lahko smejite, kolikor se hočete,“ je od-

⁶ Defenzivisti so se imenovali oni, ki so bili za revolucionarno obrambno vojno proti Nemcem. Za to je bilo razen socialrevolucionarjev (Kerenski) tudi mnogo boljševikov.

vrnil Lenin. Vedel je: Kdor se poslednji smeji, se najbolj smeji. Lenin je ljubil ta pregovor, ker je bil trdno odločen, da se smeji poslednji.

Mirno je dokazoval večini kongresa, da je treba za začetek aretirati petdeset do sto najpomembnejših milijonarjev in da je treba povedati ljudstvu, da so vsi kaptialisti roparji. H koncu svojega govora je zaklical menjševiški večini: „Vi se bojite oblasti? Mi smo jo pripravljene prevzeti!“ V odgovor se mu je večina krohotala, češ, norec je ta človek, ki govori to v imenu neznatne manjšine.

Ljenin je na vse to odvrnil: „Dežela delavcev in najrevnejših kmetov je tisočkrat bolj leva kakor Černovi in Cereteli (menjševiki in eseri) in stokrat bolj leva kakor mi.“ V tem je veličina Ljeninovega duha. On je čutil, da so delavci in kmetje za revolucijo, da pa še ne vedo, kako bi do nje prišli. Tudi cela boljševiška stranka ni tega čutila. Zato je Ljenin hotel to stranko navse načine spraviti pod pritisik množic.

Boljševiške demonstracije 10. in 11. junija niso žele uspeha. Provizorična vlada se je tedaj opogumila, da stre boljševiško gibanje z brezobzirnim nasiljem. Kaj je tedaj Ljenin nasvetoval boljševikom?

„Sedaj nas bodo postrelili. Sedaj je moment za nje!“ Zato je priporočal: začasno se umakniti. Ljenin, ki še pred nekaj dnevi silil naprej, priporoča sedaj — umik. To je ljeninistična strategija, ki je prišla večkrat v nasprotje s skrajnim radikalizmom, ki ga je krstil Ljenin v svoji znani knjigi z „otroško boleznijo komunizma.“

Če bi se tedaj Ljenin ne skril in živel v ilegalnosti, bi z njim ruski oficirji napravili isto, kar so storili v Nemčiji z Liebknechtom in Roza Luxemburško. Ruski revolucionarji bi izgubili svojo glavo.

Aretacije in preganjanja boljševikov so bila na dnevnem redu. Vendar ni vlada z vso brezobzirnostjo nastopila proti njim. Ljenin je vodil celo gibanje iz ilegalnega stanovanja in je bolje poznal položaj ka-

kor oni, ki so se svobodno gibali. Videl je vojaka na fronti, kako okleva med patriotizmom in direktnim dezerterstvom, kako koleba kmet med sladkimi Kerenskijevimi govori in med mislijo, da si sam vzame veleposestniško zemljo. Delavci so vedno bolj nestrpno poslušali menjševiške govore. V kotlih kronstadskih oklopnih ladij je pa že vrelo. Mor nar je združil v sebi žarečo jezo proletarca z medvedjim mrmranjem kmeta in je pripravljaj revolucijo. Pod tanko plastjo meščanske demokracije se je vedno bolj zbiralo: „sovraštvo proti policistu, revirnemu nadzorniku, policijskemu komisarju, rentniku, veleposestniku, proti parazitom, mehkužnežem,“ kakor se izraža Trocki. Vse to je videl in slišal Ljenin.

In tedaj je spregovoril vsem onim, ki so bili proti revoluciji, sledeče besede:

„Vi norci, čvekači in idioti mislite, da se dela zgodovina v salonih? Norci! Čvekači! Idioti! Zgodovina se dela v strelskih jarkih, kjer pod moro vojnega klanja zabada vojak častniku bajonet v trebuh in hiti na „puferjih“ v domačo vas, da tam zanesa rdečega petelina pod veleposestnikovo streho. Vam ne ugaja to barbarstvo? Toda to so le posledice vse barske preteklosti. Vi si domišljate, da se dela zgodovina v vaših komisijah? Nesmisel! Sušmarstvo! Domišljavost! Kretinizem! Zgodovina si je to pot izbrala za svoj laboratorij palačo Kšešinske, plesalke, nekdanje ljubljenske nekdanjega carja. In od tu, s tega za staro Rusijo simboličnega poslopja pripravlja zgodovina likvidacijo vse naše petrograjsko caristične, birokratske plemenitaške, junkersko-buržujske gnilobe in nesramnosti. Tu, v palači nekdanje carske balerine se stekajo sajasti delegati tovarn, sivi, garjevi in ušivi poslanci strelskih jarkov in od tu gredo v deželo nove proroške besede.“

Vlada se je posvetovala, kako naj zopet vrne to palačo nekdanji lastnici. Toda v palači je ostal Ljenin, ki se je prej skril ilegalno in čez nekaj mesecev pa postal predsednik sovjetske ruske vlade.

(Dalje sledi.)

Karol Tekavc:

IZ MOJIH ZAPISKOV.

IV. •

Omenil sem že, da so se volitve v državni zbor l. 1885 vršile po novem volilnem redu: voliti so smeli tisti, ki so plačali tudi le 5 gld. direktnega

davka. Po nemški smo rekli tej novi volilni reformi „fünfguldenprivileg“. Izvoljenih je bilo zato že nekaj bolj radikalnih mož. Prišla so na dnevni red nova gesla kakor antisemitizem, nacijonalizem itd. Razume

se, novi volilci so potrebovali in zahtevali novo razporeženje. Na nemški strani so prišli do veljave radikalni kričarji in demagogi, na slovanski strani, n. pr. med Čehi voditelji narodnjakov. Med Slovenci seveda prav tako.

Strah pred revolucionarnim delavstvom in težnja po obdržanju dosedanjega stanja je ministrskega predsednika Taaffeja vodil, ko je še v starem parlamentu predložil tkz. socialistično postavo, ki je bila spremenjena in sprejeta kot „dinamična postava“ 9. junija 1884. Novemu parlamentu pa je bila predložena še hujša protisocialistična postava po Bismarkovem vzoru, ki bi jo seve večinske stranke gladko sprejele neizpremenjeno, da ni z vso vnemo in z vso energijo nastopil proti nji takratni demokratski poslanec prof. Pernerstorfer. Postava, ki je bila 25. junija 1886. potem sankcionirana, je določala, kako naj se presoja delikti ozir. dejanja, ki temelje na anarhističnih težnjah. Za te procese se je kasirala porota in se uveli poklicni sodniki, ker so se vladi zdeli le-ti pravo orodje proti revolucionarnemu delavstvu. Postava je bila določena na dve leti.

No, med tem je gibanje med delavstvom pojenjavalo. Bili so le še posamezni krožki umerjenih in pa radikalnih. V bralnih in v izobraževalnih društvih, v redkih strokovnih organizacijah so po tihem delovali, tu eni, tam drugi. Viktorju Adlerju se je posrečilo, da se je 9. maja 1886. sklical prvi skupni shod v Koloseju na Dunaju zoper novo protisocialistično postavo. Po dolgem času so prišli na skupni shod oboji. Shod je poleg protesta zoper antisocialistično postavo sprejel resolucijo, v kateri je zahteval politične pravice za delavce. Radikalni namreč doslej niso hoteli nič vedeti o kakšni volilni pravici ali o organizaciji za njeno doseg, za nje je bilo le tajno organiziranje, ki naj pripravi prevrat. Kako, tega seveda ni noben prav vedel. Viktor Adler je romal od krožka do krožka, pridigal, dokazoval, razlagal: da vse tajnostno organiziranje nima zmisla, da atentati in „junaki dejanj“ ne obrode tistega sadu, ki ga delavstvo potrebuje, kajti delavsko gibanje mora z javno, legalno agitacijo postati politična stranka, ki se bo posluževala poleg drugih sredstev tudi parlamentarne tribune. Svaril je pred nepremišljenimi dejanji. Ljudje naj ne nase-

dajo agentom provokaterjem, ki jin je povsod dovolj. Pazijo naj, kaj govorijo. Ustanovil je z velikimi žrtvami list „Gleichheit“ ob Božiču 1886, ki je vojskovala hude boje na vse strani in pripravljala mišljenje delavskih množic v zmislu zedinjevalnih teženj. V aprilu 1887 se je zopet vršil na Dunaju skupen zbor radikalnih in umerjenih, ki so postavili za nas vse zanimiv program: prostost socialno-demokratske agitacije in propagande, takojšna odprava vseh izjemnih odredb, vagabundske in odgonske postave, vseh omejitev tiskovne svobode, odpravo časniškega kolka in prepovedi kolportaze ter u v e d b o s p l o š n e, enake, direktne in tajne volilne pravice. Na željo radikalov se je dodalo pri tej točki sledeče: „dasi vemo, kolikšna je prava vrednost parlamentarizma.“

Viktor Adler je bil neumoren. Kljub procesom, preganjanju, zasledovanju itd. je deloval z vso silo. Veliko prahu je vzbudil takrat njegov Reichenberški proces.

Ker pa je bila protisocialistična postava še vedno v veljavi, so seve delovali prav radi sodrugi v pevskih društvih in s petjem oz. prepevanjem budili delavsko zavest. Važen korak za ujedinjenje je bil delavski pevski praznik ob Binkoštih l. 1887 v Brnu, ki je prav energično pokazal vso voljo za jedinstvo.

Tako je prišlo do že omenjenega kongresa v Hajnfeldu l. 1888, ki je proklamiral enotno soc. dem. gibanje v Avstriji.

V.

Gibanje, ki ga je povzročila težnja za izpremembo volilnega reda v državni zbor, je — mislim l. 1886 poklicala v življenje — geslo „delavskih zbornic“. Volilo se je takrat v drž. zbor indirektno. 60 veleposestnikov je imelo enega poslanca, 28 glasov trgovske zbornice tudi enega, 2574 kmetov (najmanjši davek 5 fl.) tudi enega in seve 10.454 meščanov tudi enega. Tedaj: $60 = 28 = 2574 = 10.454$. Kaj ne, čudna „matematika“! Udeležba pri volitvah je bila seveda v mestih dosti številna: 63.5%, na kmetih 30.4%, to l. 1885. Pisemenost pa n. pr. na Kranjskem l. 1880 pri moškem spolu je bilo analfabetov 46.10%, pri ženskah 45.02%. V Dalmaciji 82.06 resp. 92.68%.

Slovenski poslanci so takrat bili sluge znanega Hohenwarta, ki jih je izročil nemško-poljski levici v drž. zboru na mi-

lost in nemilost. Vodila sta jih Klun in Suklje.

Nemška liberalna stranka je občutila, da postaja gibanje za preosnovo volilnega reda vsak dan jačje, pa se je hotela napraviti popularno in je predložila l. 1886 po poslancih Plenerju, Exnerju in Wrabecu ustanovitev 26 delavskih zbornic, ki bi naj volile vse skupaj — 9 poslancev v drž. zbor.

L. 1872 so avstrijski delavci v svojih zahtevah imeli tudi to po delavskih zbornicah, seveda si jih niso predstavljali tako kot gg. liberalci, ki so mislili le pokazati „sočutje z brezpravnimi delavci“. V l. 1886 pa so se delavci na zborovanjih postavili proti liberalni nakani, češ: korporativno

zastopstvo mezdnih delavcev ima le tedaj neko vrednost, če ima pravice, da sme in more varovati delavčev položaj, s tem da sme vplivati na delavsko-varstveno zakonodajo in na njeno izvrševanje, da sme poizvedovati in kontrolirati uradne podatke in izjave ter imeti kontrolo nad obrtnimi inspektorji — ker pa ta predlog tega nima, ga odklanjajo in zahtevajo splošno, enako, direktno in tajno volilno pravo.

Seveda so bile s tem takrat — delavske zbornice pokopane. Debata, ki se je vršila o njih v februarju l. 1887, je bila v znamenju hvale kapitalizma in seve pobijanje socializma.

(Dalje prih.)

LISTEK.

Volitve v Delavsko zbornico v Ljubljani so se izvršile z velikim uspehom Združene delavske strokovne zveze, ki je dobila 52.2 odstotkov oddanih glasov, to je 29.344 glasov in 27 poslancev. Klerikalci so ostali s 15.017 glasovi pri 26.7 odstotkov glasov, kar jasno kaže, da imajo med delavstvom slabo četrtno; v glavnem so delovale za klerikalno listo ženske delavke, med katerimi strokovna komisija pač premalo deluje! Demokrati in narodni socialci so dobili 8359 glasov ali 14.8 odstotkov. Bernotovi sektarji so odrezali s 4.4 odstotki ali — 2495 glasov, ki so jih pridobili s silno agitacijo; celo „neodvisen dnevnik radikalno-radičevske smeri“ v Ljubljani jih je priporočal... Radičevci sami pa so dobili le 1.8 odstotkov ali 1020 glasov. — V skupini nameščencev se je doseglo soglasje.

Razmerje mandatov:

Združene strokovne organizacije	29
klerikalci	17
demokrati in nar. socialci	11
Bernotova sekta	2
Bančni uradniki	1

Na čelu liste Združene strokovne organizacije (kot nosilec) je bil tajnik Konzumnega društva za Slovenijo zadr. Svetek. Predsednikom Delavske zbornice je izvoljen zadugar Melhijor Čobal, pionir socialistične misli v Sloveniji, ki stoji na čelu konz. društva v Zagorju že 29 let.

Karl Marx: Monografija. Spisal M. Beer. Poslovenil Ciril Štukelj. Str. 116. O Karlu Marxu se prav mnogo in redno govori na delavskih shodih, ali zato se pa o njegovih naukih bolj malo ve. Doslej še nismo imeli v slovenščini spisa, ki bi se sistematično pečal s tem velikim možem in njegovim življenjem. Beerova študija je tudi v Nemčiji, kjer imajo o Marxu celo literaturo, vzbudila zanimanje in so bila tri izdanja koj razprodana. Zadržna založba v Ljubljani je Beerovega Marxa izdala kot drugi zvezek soc. pol. knjižnice. V prvem so podani predhodniki socializma in komunizma pred Karlom Marxom.

In sedaj eto i njega i njegovo delovanje! Knjigo „Karl Marx“ prav toplo priporočamo. Cena Din 20.

„Božična pesem“. Angleško spisal Charles Dickens. Poslovenil ***. Uvod napisal Jan Plestenjak. Prekrasno delo velikega angleškega pisatelja je izšlo kot drugi zvezek leposlovne knjižnice, ki jo izdaja Zadržna založba. „Božična pesem“ je umotvor, ki se je menda najbolj priljubil čitateljem celega sveta. Pravijo, da je med vsemi knjigami največ iskana. Naj jo ima tudi vsak „Podlipar“ v svoji knjižnici. Cena Din 12.

„Ameriški Slovenci“. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in slovenske narodne podporne jednote. Spisal Jože Zavrtnik. Izdala Slovenska narodna podporna jednota v Chicagu l. 1925. — Pod tem naslovom je izšla 632 strani obsegajoča knjiga, krasno ilustrirana. Ne moremo se še pečati podrobneje s to vzorno tehniško pripravljeno knjigo, ali rečemo lahko, da nas je to delo najugodnejše presenetilo. Bogata, raznovrstna, podučna in zanimiva vsebina! Žal le, da jo bo v Jugoslavijo ovirala visoka carina (plačali smo 67 Din!) — ali kljub temu je to ogromno delo vredno, da ga i slovenski inteligent i slovenski delavec pregledata in se nad njim zamislita. Hvala s. Zavrtniku, hvala Jednoti. Tudi tisk njene tiskarne je prvovrsten.

Erinnerungsschrift der I. Internationalen Arbeiter Olympiade, Frankfurt am Main 24.—28. Juli 1925. Kot zaključni 12. zvezek revije „Olympiade“, ki jo je izdal pripravljalni odbor za I. medn. del. Olimpijado, je izšel gorenji spominski spis v štirih jezikih (nemški, finski, francoski in češki). Spis vsebuje uvodni članek „Svetovni dogodek“ ter 144 lepih slik. Dodan mu je še 16 strani obsegajoči spis „Rezultati tekmovanj“ v nemškem jeziku, kjer so podrobna poročila o idejah, poteku in rezultatih te velike delavske prireditve Naroča se lahko tudi pri „Svobodi“, kjer stane 22 dinarjev.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. APRILA 1926.

ŠTEV. 4.

UREDIL ANTON KRISTAN

A. Ribot:

ZADRUGA — MIRNA IDEJNA REVOLUCIJA.

Pomembni razvoj konzumnih zadrug kaže, da more režim svobodne asocijacije povzročiti dalekosežne in globoke izpremembe tako v izmenjavi kakor tudi v produkciji blaga.

Zadruge so napravile že čudeže. Vendar še niso dosegle vrhunca svojih sil in uspehov. Ko si bodo pridružile enkrat veliko množico konzumentov, bodo gospodarile nad važnim delom produkcije in bodo igrale promatrane iz moralnega (ne iz gospodarskega) stališča odločilno vlogo.

Čim manj pa se bodo po modrem prevdarku zadruge mešale v teoretične

prepire ter v verske in politične razprave, tem hitrejši bo napredek. Za svoje polno življenje ne potrebujejo revolucije, ki naj bi jih za to uporabila, ker povzročajo same povsem mirno revolucijo v idejah, v navadah in v vzgoji ljudi. Zadruge pomagajo doseči brez uporabe sile nov družabni red, ki se bo naslanjal na svobodo, in na duha inicijative tej na „self-governement“, brez katerih demokracija ne more obstojati.

*

O p. u r. Selfgovernement pomeni samouprava; označitev uprave, ki si jo ljudje sami volijo.

Mile Klopčič:

SONET.

Pa če ti tudi dušo dvom razjeda,
naj dom ne bo ti osamela ječa.
Ti plani v množico, v morja šumeča,
in zberi školjke, ki jih dno razpreda.

Še danes bi se pleča v zemljo vprla,
in mišice bi se napele v lok,
razdrli bi zemljo v zemljo svobod,

Množica čaka tvojega pogleda,
sovraži — po ljubezni hrepeneča,
in klone — po prijateljstvu hlepeča.
Pokaži množici točko Arhimeda! —

razdrli katafalk bi v slavolok.
O, da bi točko množica zazrla,
še danes bi zahod bil vzhod, vzhod zahod.

Mile Klopčič:

IZ KITAJSKÉ LIRIKE.

IZ „ŠI-KINGA“: TOŽBA.

Riž molčé poveša težke glave
in proso molčé zori.
Opotekam se med žitne trave,
a srce veselo ni.
O visoko ti nebo,
ki se pneš nad nami,
o doklej nam boš oko
močilo s solzami?

molčé poveša močne bili
in temno proso zori.
Naše delo bodo drugi vžili,
že ob žetvi bol ječi.

O visoko ti nebo,
ki se pneš nad nami,
o doklej nam boš oko
močilo s solzami?

Riž molčé poveša polne klase,
žrtveno proso zori.
Sejemo in žanjemo, ne zase,
v prsih nam gorje ihti.
O visoko ti nebo,
ki se pneš nad nami,
to povej, doklej oko
trlo boš s solzami?

TU - FU : BIRIČ.

Solnce je zašlo v zapad.
 Ponoči sem šel v vas prenočišča iskat.
 Tam sem zagledal prihuljenca, biriča,
 ki sred noči
 može lovi,
 klavno živino za bitko.
 Star kmet ga je spoznal
 ter urno preko zidú zbežal.
 A kot kragulj na vrabca plane,
 tako se starčeva žena z biričem razvname:

„Tri sinove sem dala cesarju v vojsko,
 le eden je še pri življenju ostal;
 ta mi je žalostno pismo poslal:
 brata ležita nekje pod zemljó.

V naši koči ni nobenega moža,
 le otrok, ki mati ga doji.
 Mati sama vam ne ubeži,
 saj nima obleke. Njen mož, moj sin,
 moral je za vas v pogin.

In dasi sem stara in slaba,
 rada grem z vami do vaših čet.
 Pa jim bom kuhala riž, to tečno jed,
 le mojemu možu prizanesite,
 star je, nebogljen in ves izžet.“

Ko sem zjutraj odhajal, je tiral s seboj pobesneli
 birič otroka, mater in staro mater. Vsi so ihteli. —
 Na neki veji pa je osamel visel
 nihaje v vetru čuden stvor: starček bel.

Č.:

HEINRICH HEINE.

Dne 17. febr. t. l. je preteklo 70 let,
 kar je preminul eden največjih
 duhov nemške predmarčne dobe
 in eden najbolj navdušenih zagovornikov
 osvobodilnih poskusov burnega osemin-
 štiridesetega leta, pesnik Heinrich Heine.
 Že leta 1827 je obrnil pozornost javnosti
 nase in sicer s svojo prvo zbirko „Buch
 der Lieder“, kateri so kmalu sledile še
 druge, med njimi tudi razna dela v prozi,
 kakor „Potopisi“, ki obsegajo dobo od
 1826. do 1851. leta, ko je pesnik mnogo
 potoval. Zlasti ga je vedno močno privla-
 čil svobodoljubni Pariz in z velikim spo-
 štovanjem je prisluškoval pripovedova-
 njem veteranov prve komune, iz kateri je
 ustvaril oni divno opajajoči ep „Tambour
 Le Grand“. Zato ga tudi ni vzdržalo doma
 v Nemčiji, kjer je takratni, komaj se po-
 rajajoči demokratizem tekmoval za na-

klonjenost zaplotnih knezov. Ko ga je
 dosegla vest o julijski revoluciji, je po-
 hitel v Pariz z vzklikom „tudi jaz sem sin
 revolucije“, (rojen je bil 13. dec. 1797 v
 Düsseldorfu) nadejajoč se, da bo mogel
 v Franciji dati duška svojim idealom,
 prepojenim z nauki Fourierja in Saint
 Simona. Dasiravno se je plamen revolu-
 cij je ravno tako hitro poglobel kakor je
 hipno vsplamtel, vendar je ostal Heine v
 Parizu, ker se je kljub vsemu čutil v
 Franciji bolj svobodnega kakor v svoji
 domovini.

Od tu je dolga leta pošiljal bliske
 svojega duhá v duševni mrak nemškega
 malomeščanstva, in ker ni hotel postati
 „dvorni lakaj naroda“, ga je to meščan-
 stvo strastno sovražilo in napadalo; a
 Heine je te napade sijajno zavrnil s svo-
 jim satiričnim, medvedjim epom „Atta

Troll“, ki je poln sarkazma o „razredu, ki tvori višjo govejo stajo“.

Obsojal je, kakor naš Cankar, lažipatriotizem „hurapatrijotov“, ter je neprizanesljivo razkrinkal vse slabosti in rane, ki so razjedale organizem njegove domovine, ne iz sovraštva do nje, temveč iz odkritosrčne ljubezni želeč ji pravega napredka. To se najbolj vidi iz nekega članka, ki ga je leta 1838 napisal za snujočo se v Parizu „Deutsche Pariser Zeitung“ (ki pa radi raznih ovir ni izšla). On pravi: „Mi smo tudi rodoljubi, ker verujemo v svojo domovino, v veliko, sveto Nemčijo bodočnosti, v divno in dragoceno narodno zavest, ki bo vzcvela iz naših src. Nemčija ni tam, kjer rasto nemški hrastje; hrastje so samo veliki leseni hlodi, na katerih zeleni poleti listje in zore želodki, preneumni majčkeni sadovi, veliko premajhni za tako veliko drevo in užitni samo za prašiče. Nemčija bivših dob si je kljub temu lahko izvolila to drevo za svoj simbol, Nemčija bodočnosti pa potrebuje boljših simbolov.“

V svojem obširnem ciklusu v verzih z naslovom „Nemčija“ in s podnaslovom „Zimska pravljica“, žigosa z brezprimerno duhovitostjo, s satiričnim, jedkim humorjem, tedanje razmere v Nemčiji, ki se je lovila med pruskim imperijalizmom in sebičnostjo minijaturnih, zaplotnih kneže-

vin. Izšla je pesnitev 1844. leta ter je povzročila navdušenje med tedanjimi privrženci modernega, svobodomiselnega pesništva in vsemi naprednimi elementi, a tudi veliko nezadovoljnost in sovraštvo v taboru konservativnega meščanstva in plemstva, ki se niti do najnovejših časov ni ublažilo. Od tega tudi dejstvo, da oficijelna Nemčija še danes zelo nerada prizna Heineju njegove kulturne zasluge in ga je šele pod pritiskom od spodaj in iz inozemstva, uvrstila med svoje klasike, kamor po vsej pravici spada. Zato pa sveža, nova generacija slavi v njem pionirja nove, svobodne Nemčije.

Ne samo pobornik in duhovit satirik, temveč tudi kot človek in umetnik ima Heine svoje mesto med prvimi duhovi nemške kulture. Njegovo geslo je bilo: „Ne bojujmo se samo za človečanske pravice ljudstva, temveč tudi za božanske pravice človeka.“

Razred pa, kateremu je 1844. leta posvetil ono splošno znano pretresljivo pesem „Šlezijski tkalci“, se danes v svobodni nemški državi, katero je tudi Heine pomagal pripravljati, s hvaležnostjo spominja enega svojih najodličnejših prvobuditeljev, ob sedemdesetletnici njegove smrti.

Pridružimo se jim tudi mi!

Heinrich Heine:

ŠLEZIJSKI TKALCI.

(1844. l.)

V motnih očéh so vsahnile solzé,
stisnjenih usten pri statvah sedé —
Nemčija, mi tkemo mrtvaški tvoj prt,
v ta prt bomo vtkali prokletstvo in smrt —
Mi tkemo, mi tkemo!

Prokletstvo maliku, ki smo ga molili
in v zime drgetu ga kruha prosili!
Zamán potrpljenje, vsi upi zamán,
iz nas se norčuje, od popov obdan —
Mi tkemo, mi tkemo!

Prokletstvo despotu, vladarju bogatih,
ga beda ne gane ob njegovih vratih!
Nam zadnji je novčič iz žepov pobral,
ko v garjave pse je v nas streljati dal —
Mi tkemo, mi tkemo!

Še tebi prokletstvo, laži-domovina,
kjer vlada sramota, duševna temina,
kjer vsaka resnica se v káli zatira,
ljubezen in rádot v trohnobi umira —
Mi tkemo, mi tkemo!

Čolniči švigajo, statve ječijo,
mi snujemo, tkemo, roké krvavijo —
Nemčija, mi tkemo mrtvaški tvoj prt,
v ta prt bomo vtkali prokletstvo in smrt —
Mi tkemo, mi tkemo!

Heinrich Heine:

ENFANT PERDU.

Trideset sem let v boju za svobodo
zvesto vztrajal, brez vseh upov v zmago;
sem vedel, da me moji več videli ne bodo,
zdaj moram zapustiti postojanko drago.

Sem noč in dan bedel — bežal od mene sén,
ko je v šotorih sodrugov mojih roj —
(In njih smrčanje glasno me je gnalo ven
na plan, kjer zvezde štel sem nad seboj.)

Sem mnogokrat v nočeh se tistih dolgočasil,
objemal me je strah, (le norcem strah je tuj);
in da bi ga pregnal, sem žvižgal si in kvasil
predrzne verze; (naj se jezi buržuj).

Da, budno stal sem, puško ob ramena,
in če se je približal kak sumljiv subjekt,
sem dobro meril in pognal v rejena
bedra mu jekleni svoj „insekt“.

Seveda se je včasih tudi prigodilo,
da je ničvrednež tak še boljše streljat znal
ko jaz, čemu bi se tajilo,
poglejte rane, kri, sem padal, zopet vstal.

Izpraznil sem zdaj mesto, krvi ni v ranah več,
če pade eden, — zamenjajo ga drugi;
a padam nepremagan, ni skrhan še moj meč,
je kopje moje celo, le srce mre mi v tugi.

Čulkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Dalje.)

Grišku se je zagnalo nekaj pod noge,
nekaj mehkega, in se je vzpelo po
njegovi hlačnici. Prestrašen je
vzkliknil in zacepetal z nogama ter strel
raz hlač nek neizvesten predmet, ki je
cepnil na tla. Nekaj svetlosivega je potem
hušknilo od njega čez kanalček in se iz-
gubilo v luknjah med trohnelim rebrov-
jem podpornih debel.

Tu namreč ni bil rov več obokan,
temveč podprt z obeh strani s surovimi
močnimi debli, ki so bila v zgornjem
koncu malce nagnjena drug proti druge-
mu in zvezana s prečnimi debli, tvoreč na
ta način strop. Za temi debli so bili pa na-
gosto zataknjeni kratki okleski, kosi desk
in drugi lesni odpadki, ki so branili, da
se ni prst in kamenje sipalo v rov.

S plašno pozornostjo je začel Griška
opazovati skrivnostno življenje sten za

temi lesenimi arkadami, prevlečenimi
plesnijo. Posamezna teh debel, ki so bi-
že napol trohnela, so se pošastno sveti-
li v temi s fosfornim sijajem, da se je zde-
lo kakor da stražijo gorski duhovi vhod
v njihove zakladnice. Griška je kar zor-
spreletavala, ko je opazil, da švigajo me-
đu temi trhlimi skladovnicami drzko sem
in tja zalite sive živalice, z dolgimi šiljastimi
repovi, podobne posebno veliki vrsti po-
gan. Njih požrešni pogledi malih črnih
očesc so se radovedno svetlikali iz
špranj, kjer so se prerivale in podile dru-
ga za drugo, da se je včasih katera sko-
talila doli v gnilo vodo malega kanalčka
ob tiru, iz katerega je bliskovito švignil
mimo korakajočih nog in se skrila me-
đu lesom in kamenjem nasprotnih stene.

„Česa si se pa ustrašil?“ se je obrn-
il Lebedev k Grišku.

„Nekaj se mi je zaletelo pod noge, potem je pa zbežalo tja v steno. Glejte, tam je še več nekih, podganam podobnih živali.“

„Da, to so jamske podgane. V podzemeljskih rovih jih je vedno dosti. Za le-nuhe so dobro sredstvo proti spanju. Če boš kedaj tu doli malo zadremal, se bodo koj spravile nad tvoje nohte in ti jih po-grizle. Pa to bi še ne bilo najhujše, če po-skrbe malo za tvojo toaleta, toda prikro-jijo ti po svoje tudi ušesa in nos, kar pa dvomim, da bi te napravilo lepšega. V ve-likih množinah postanejo tudi predrzne in nevarne in se jih ne otreseš zlepa. Ven-dar velja med rudarji tradicija, da se jih ne sme pobijati; to pa je težko povedati zakaj, ali iz babjevernosti ali iz zdravstvenih ozirov. Svojo suknjo in pa svoj klo-buk moraš vedno obesiti na tanko žico, visečo od stropa, sicer ti podgane prihra-nijo trud, ki bi ga imel s kosilcem.“

Čim dalje so šli tem ožji je postajal rov in tem gostejši in težji je postajal zrak. Na levi strani so se tu in tam spuščali ši-roki, poševni rovi v globino, kamor so se spuščali po dveh tirih prazni vozički in od koder so se vlačili napolnjeni, pritr-jeni na žične vrvi. Na desno so se dvigali enaki rovi poševno navzgor do gornjega nadstropja od koder so držali polni vo-zovi in vlačili s svojo težo prazne navzgor po paralelnem tiru. To so bili takozvani spuščalni klanci, ali kakor so jih Rusi imenovali z nemškim imenom „brems-bergi“. Iz teh bremsbergov so na levo in desno, v presledkih po petnajst do dvaj-set metrov vodili primitivni rovi do izko-pov, kjer se je izkopaval premog in na-kladal v vozičke, ki so se potem na brems-bergu pripeli na vrv in spustili po tiru navzdol v glavni rov, ki se je pod vsakim bremsbergom razširjal v precej široko in dolgo dvorano, takozvano izogibališče, kjer je bilo mogoče vozniku, ki je privle-kel cel vlak praznih vozov od šahta iste pustiti na stranskem tiru, polne pa zve-zati v nov vlak in ga odpeljati proti šahtu, kjer jih je kletka dvigala na dan.

Vse to se je opravljalo mehanično, z mrzlično naglico. Le včasih, kadar je ka-kemu vozniku padel vlak iz tira in se pre-vrnil v obtirni kanal, je promet zastal, dokler se ni z združenimi močmi zopet vse nazaj popravilo. Zgodilo se je pa tu in tam tudi, da je na kakem bremsbergu odnehala zavora pri spuščalnem stroju, ali da se je utrjala od prevelike teže vrv.

Takrat je cel niz vozičkov zdrčal navzdol in nagrmadil v spodnjem rovu cel kaos in treba je bilo večurnega skupnega truda vseh rudarjev, ki jih je prignal paznik iz bližnjih rovov, da se je promet vzpo-stavil.

Rudarji v izkopih so delali po večini na „akord“ (po dogovoru). Tekmovali so med seboj, kdo bo več vozičkov nabasal in s tem več zaslužil. Venomer so se pri-toževali, da se jim ne pošilja dovolj „praz-nih“ na razpolago, Oni, ki so imeli svoje izkope bolj spodaj, pri začetku brems-berga, so brez reda in skrivaj odpenjali prazne vozičke, ki so bili namenjeni višje ležečim, in so na ta način mnogo pre-je napolnili svojo določeno normo, medtem ko so višje ležeči izkopi morali včasih po cele ure čakati na prazen voz in seve tudi niso mogli priti do tega zaslužka ka-kor spodnji. Pazniki so imeli tu dovolj posla, da so za silo vzdrževali red in od-merjali normo praznih vozičkov posa-meznim izkopom, vendar je pa še kljub temu prišlo med rudarji do ljutih pre-pirov in celo preteпов, radi praznih vo-zov, to se pravi, radi več dela in zaslužka.

Lebedev je zavil z Griškom navzgor po nekem bremsbergu. Šla sta mimo treh izkopnih rovov in se ustavila pri četrtem, nekako v sredini bremsberga.

„Na mestu sva, zdaj pa le sleči suknjič in srajco!“

Griška je rad ubogal, saj mu je pot že curkoma lil po obrazu in po hrbtu. Vzduh je bil tu doli težak in vlažno go-rak, mesto naravnost vroč, pljuča so ga le s težavo vsesavala. Udje so mu postali težki kakor iz svinca, le s težavo jih je pregibal, v sencih ga je tiščalo kakor da ima glavo v stiskalnici in v ušesih mu je šumelo kakor da se nahaja kje v bližini silovit vodopad. Čutil je kako silno mu bije kri po žilah in ustnice so mu posta-jale vročično suhe. Seboj je imel stekle-nico ohlajenega čaja: nastavljal jo je k ustam in željno požiral. Spil bi bil vse, a se je še pravočasno spomnil, da ima še cel šiht pred seboj. — Treba je štediti, sedaj še niti začel nisem in pred menoj je še dolgih dvanaajst ur.

„Si gotov? Pojdiva!“

In prišla sta za železen voziček, ki je stal pri vhodu v rov na bremsbergovem „pločniku“, ter sta ga rinila pred seboj. A nista ga še zrinila pet korakov, ko je zadel ob neko oviro in ni bilo mogoče naprej. Lebedev se je po trebuhu splazil

pod vozičkom naprej, da vidi kaj je. Odkar je nočna izmena zapustila izkop, je pritisk zemeljskih plasti stisnil rov in zlomil oporišča, kakor da ima opraviti z drobnimi klinčki, da so nalomljena kolena štrlela v rov. Treba je bilo nalomljena oporišča zamenjati z novimi, ter razčistiti tir in odstraniti zemljo in kamenje, ki se je nasulo nanj. To je trajalo približno dve uri.

„Ampak fant, sedaj se morava pa s podvojeno pridnostjo poprijeti dela, če hočeva, da ne bo ta šihl čisto zastoj!“ je rekel Lebedev, ko sta končno prispela z vozičkom na izkop.

„Dve uri sva že zamudila. Danes je od začetka začelo nagajati.“

Griška se je že s premetavanjem in odvažanjem kamenja bolj utrudil, kakor če bi zunaj pod milim nebom od zore do mraka brez prestanka delal. Pljuča se mu še niso privadila težkega napora pri vdihavanju jamskega zraka, kateri je bil zlasti tu, na izkopu, posebno suh in vroč; tu ni bilo najmanjše cirkulacije, ozračje je viselo v nizkem prostoru kakor prozorna težka masa, kateri je primanjkovalo kisika. Bilo mu je, kakor da se mora zadušiti, v ušesih mu je neprestano zvonilo in srce mu je le s trudom delovalo in grozilo razpočiti se, kakor da ne poganja po žilah kri, temveč svinčene tekočine, gorečo lavo. Telo se mu je topilo od vročine in po celem telesu so mu polzeli od glave do nog celi curki vročega znoja, ki se je zlival v obušarje in premakal cunje, v katere je imel ovite noge. Včasih je kanila s stropa kapljica vroče vode, ki je pronicala in se nabirala na kamenju in laporju, Grišku na goli hrbet, da ga je speklo, kakor da je kanila nanj kaplja kropa. Od mokrih las mu je čez čelo in obrvi curljal znoj, da ga je peklo in grizlo v očeh. V sencih mu je razbijalo s kladivom in čepica ga je težila, kakor da ima na čelu žareč obroč nataknen. Zaglal jo je proč.

Njegov hrbet se še ni privadil nenavni upognjeni legi radi nizkega stropa in ga je začelo radi tega v križu neznanosko boleti.

A pravo delo se je tedaj šele pričelo; nakopati, naložiti ter spustiti po bremsbergu sta morala najmanj dvanajst vozičkov, če sta hotela doseči minimum običajnega zaslužka. Lebedev se je takoj spravil na odkop, slekel je srajco in ko

je zadnji del odkritega stropa podprl z lesenimi stebrički, je deloma kleče, deloma nizko pripognjen, začel urno mahati z železnim koničastim kopačem v črno, bleščečo se plast premoga, da so drobci na vse strani brizgali.

Griška se je okorno in z veliko muko motal po nizki votlini med gostim podpornim stebrovjem z lopato v roki, ter metal nakopani premog v nekako široko leseno korito, ki je bilo ob tleh pritrjeno na dva, spredaj navzgor zavihana kosa lesa, da je bila cela škatlja na ta način podobna sanem. Ko so bile sani polne, je pograbil za vrv pritrjeno na njihovem sprednjem koncu ter jih je vlekel po gladkih, nekoliko nagnjenih lignitovih tleh navzdol do tira, kjer je stal voziček. Tam je zvrnil, vlekel sani nazaj do odkopa in jih znova napolnil. To se je ponavljalo, dokler ni bil kup premoga ob tiru zadosti velik, da je zadostoval za par voz. Na nekaterih izkopih, kjer je bila plast premoga komaj nekaj pednjev debela in strop zelo nizek, je moral kopač leže odkopavati premog in ga z vsemi štinimi brskati od sebe, kar je bilo neverjetno mučno. Vozač si je pa v takih slučajih moral vrv od sani privezati krog pasa in jih po vseh štirih vleči za seboj; nataknil si je na roke nekake rokavice iz usnja, da si jih ni razrezal po tleh na ostrih premogovih drobcih, ter je sopeč vlačil težke sani gori in doli, bolj podoben kaki predpotopni pošasti kakor pa jakutskim vprežnim psom.

Ko je zadosti navlačil, je začel z lopato nakladati v voziček. Ko je bil poln, ga je bilo treba zriniti do bremsberga, kar se mu pa spočetka nikakor ni hotelo posrečiti. Voziček se je zadeval v tesnem rovu enkrat v oporišča ob strani, enkrat v strop, zopet drugje so bile tračnice tako razkrečene, da mu je padel voz s tira. Revež se je mučil in stokal v tesnem prostoru krog vozička, da je imel že ves progast hrbet od vzdigovanja, a opravil ni nič. Nazadnje je bil primoran poklicati tovariša, da mu gre pomagati.

„Nekajkrat ti grem še pomagati, ker še nisi vaje, ali v par dneh boš moral pa že sam znati, sicer nikamor ne prideva z delom. Danes bova komaj za zajutrk zaslužila —. Ne prijemaj vozička zgoraj na robu, ker bi ti znalo ob nizkem stropu prste potrgati! Tišči z rokama od zadaj!“ ga je opominjal Lebedev.

(Dalje prihodnjič.)

Historicus:

O BALKANSKIH SOCIJALNO DEMOKRATSKIH KONFERENCAH.

Vršila se je te dni v Sofiji balkanska strokovna konferenca. Ne bo napako, če povodom te konference objavim nekaj dokumentov o balkanskih socijaldemokratskih konferencah. V strankinem arhivu so sledeča pisma srbske socijaldemokratske stranke, ki poleg drugega pričajo o dobrih zvezah srbske socijalno demokratične stranke z našo jugoslovansko soc. demokracijo in še o marsičem...

Prvo pismo:

Srpska socijal demokratska partija
Beograd.

4./17. december 1909 god.

Dragi drugovi!

Izveščam Vas da će se po sporazumu naše i bugarske partije, kao što iz priložene anonse vidite, održavati balkansku socijaldemokratsku konferenciju u Beogradu u Božiću 25., 26. i 27. god. 1909, oziroma po 7., 8. i 9. god. 1910. Rad konferencije kao i dnevni red vidjetćete iz štampane anonse, koju biste imali da objavite u Vašem organu.

Zbog veoma velikog značaja ove konferencije ja bih Vas molio u ime sazivača, da pošaljete svoje zastupnike i da nas o tome blagovremeno izvestite.

Drugarsko pozdravlje šalje Vam u ime sazivača

sreketar srb. socd. partije
D. Tucović m. p.

Tekst te „anonce“ se glasi:

Balkanska socijaldemokratska konferencija.

Srpska Socijaldemokratska Partija i Bugarska Radnička Socijaldemokratska Partija saglasile su se, da o Božiću 25., 26., i 27. decembra 1909 sazovu u Beogradu balkansku socijaldemokratsku konferenciju, na kojoj bi uzeli učešća, pored predstavnika imenovanih partija, drugovi iz Grčke, predstavnici socijalističkih grupa raznih narodnosti u Turskoj, (Turaka, Jermena, Grka, Bugara i Srba) drugovi iz Rumunije, predstavnik socijaldemokrata iz Crne Gore i delegati jugoslovenskih socijalde-

mokratskih partija u Avstro-Ugarskoj: za Bosnu i Hercegovinu, Hrvatska i Slavoniju, Slovenačku i srpsku sekciju u Ugarskoj.

Partije u čije ime pišemo teže da se najpunijom izmenom misli o odnosima i uticajima u našim krajevima, na jugoistoku Evrope, poznatim pod imenom balkanskog i jugoslovenskog pitanja, odredi socijaldemokratsko gledište, a za time, pak, otpočne zajednička, sporazumna i paralelna akcija u smislu da se interesi narodne slobode i punijega privrednog i kulturnog razvitka u tim krajevima ogarantuju.

Neposrednog potsticaja za saziv ove konferencije, koja se odavna želela, dali su poslednji događaji, u kojima se jedna tešnja veza između socijaldemokratskih partija i grupa koje smo naveli pokazala kao vrlo potrebna. Tu potrebu osećamo svakodnevno svi mi na čiju se socijaldemokratsku delatnost nepovoljno odazivaju današnji neznosni odnosi na Balkanu i jugoistoku Evrope, odnosi koji ometaju puno privredno, kulturno i političko razvijanje tih zemalja i naroda i nose u sebi kvasac za stalne potrebe. Socijalna demokratija mora odrediti svoje držanje prema tome pitanju.

Prva tačka dnevnoga reda biće, prema tome:

Balkansko pitanje i socijalna demokratija.

Osim toga ovaj sastanak socijaldemokratskih partija i grupa, koje pored socijalističkog internacionalizma spajaju i bliskost, uputenost na uzajamne veze i pomoći u praktičnom radu, kao i velika sličnost jezika i naroda, biće dobrodošao, da se uredede redovne i stalne veze između radničkih pokreta tih zemalja.

To će biti druga tačka dnevnoga reda. Za saziv konferencije i organizaciju rada na njoj opunomoćena je Srpska Socijaldemokratska Partija.

*

Uredništvu „Rdećega Praporja“ so poslali pozdrave iz prve balkanske socijalno demokratske konference drugarske

pozdrave z razglednico, na kateri je naslikan Vasa Pelagić (rojen 1838, umrl 25. januarja 1899), datirano 26. (po starem) decembra 1909. Podpisali so jo: Nedeljko Košanin, D. Tucović, Aca Pavlović, Dragiša Lapčević, Triša Kaclerović, Živko Topalović, Juraj Demetrović, Sr. Jakšić, V. Korać, dr. Ivan Djurić (?) in še trije nečitljivi.

Glede druge balkanske konference je pisal D. Tucović:

Beograd, 3 (16) februar 1911. god.
Glavnom Odboru jugoslovenske socijaldemokratije

Ljubljana.

Dragi drugovi,

Opunomočen od prve Balkanske Socijaldemokratske Konferencije, a u saglasnosti sa našom Glavnom Partiskom Upravom, ja se u celju potrebne prethodne konsultacije obračam svima socijaldemokratskim partijama sa prve Konferencije sa ovim pitanjima:

1. Misle li uzeti učešća na drugoj Konferenciji koja, prema rešenju prethodne, ima da se održi u ovoj godini?

2. Imaju li, radi što uspešnijega rada na Konferenciji, da učine kakav specijalan predlog?

Prema radu i programu prošle, ova Konferencija bi imala ovakav provizorni dnevni red: a) politična situacija; b) stvaranje intimnijih veza izmedju partija i radničkih pokreta na Balkanu.

Ja Vas molim za što skoriji odgovor. Sa drugarskim pozdravom: D. Tucović.

Beograd, 28. (11. okt.) sep. 1911. god.

In potem zopet:

Do Uprave jugoslovenske socijaldemokratske stranke

Ljubljana.

Dragi drugovi,

Prva socijaldemokratska balkanska konferencija u Beogradu je odlučila da se druga konferencija održi ove godine v

Sofiji. Ovlašćen od prve konferencije da vršim dužnost sekretara-posrednika na Balkanu, ja sam u sporazumu sa Glavnom Upravom srpske Partije pristupio pripremama druge konferencije još pre više meseci. Što se na tim pripremama na žalost zastalo, došlo je od neurednoga odgovaranja nekih Partija.

Pojava talijansko-turskoga rata, međutim, poziva socialnu demokratiju da zajedničku akciju koja je započeta na prvoj konferenciji nastavi. Događaji se toliko tiču Balkana da zajednička akcija balkanskoga proletarijata ne sme biti odlagana. Osim toga, za jedničku akciju i saziv II. konferencije postoji formalan zahtev Bugarske Radničke Socialdemokratske Partije kome se srbska Partija pridružuje.

Da bi se ovom zahtevu i ovim neodložnim potrebama balkanskoga proletariata što bolje odgovorilo, Glavna Uprava Srpske Socialdemokratske Partije je rešila: da organizaciju zajedničke akcije v II. konferenciji izvrši na zajedničkom prethodnom sastanku predstavnika balkanskih socialdemokratskih partija, koji će se održati u sredu 5. (18.) oktobra u Beogradu.

Saopštovajući Vam, drugovi, ovu odluku, molim Vas da na prethodnom sastanku uzmete učešća i da nas što pre izvestite.

Sa drugarskim pozdravom

Sekretar Srpske Socialdemokratske Partije: D. Tucović.

*

Iz Sofije 13. jun. (po starem) 1910 so poslali pozdrave „Rdećemu Praporu“ v Ljubljano: D. Tucović, Dragiša Lapčević, V. Levinski, Trocki, Šmeral, Kirkov(?), D. Blagojev in še več nečitljivih podpisov.

Franz Kurt Sperk:

NEVOŠLJIVCI.

Dà, dà, v svili hoditi
in kožuhe nositi
je prijetno.

Dà, dà, in žene
v biserih in zlatu
so lepe,

in otroci,
ki gladu ne poznajo
so srečni.

Mi nimamo ničesar
od vsega tega,
ne svile,

ne kožuhov,
ne biserov.

Le cape imajo možje,
le cape nosijo žene,
in glad trpijo otroci.

A. K.

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

Delavsko gibanje v Sloveniji še ni našlo svojega zgodovinarja, ki bi vestno zbral vse gradivo in pokazal nam, kakšni so bili početki in pogoji osvobodilnega boja delavskega razreda v naših krajih in v kolikšni meri so naši predniki sodelovali. — Zgodovinar pisec avstrijske socialne demokracije Ludvig Brügel je v petih debelih knjigah podal „Zgodovino avstrijske socialne demokracije“, ki ni samo zgodovina stranke, ampak je zgodovina, politična in socialna, prejšnje Avstrije in tudi del splošne zgodovine. Tudi zgodovina slovenske socialne demokracije bo morala biti socialna in politična zgodovina slovenskih dežel. Zato zbirajmo gradivo, da bo našlo popreje svojega moža. V delu Ludviga Brügela in v raznih protokolih avstrijske soc. dem. stranke, strokovne komisije ter avstrijskih zadrug se semtertje omenjajo naši kraji. Ta poročila in podatki, zvezani v celoto, podajajo vendar precej jasno sliko razmer, v katerih se je razvijal naš delavec iz brezbriznega trpina v današnjo svojo podobo.

I.

Na Dunaju so delavci 15. dec. 1867 ustanovili v Kolozeju „Delavsko izobraževalno društvo“; ustanovnega občnega zbora se je udeležilo tudi mnogo ljudi iz meščanskih slojev, zlasti članov „Društva za narodnogospodarski napredek“. Mizar Hartung je po jedrnatem govoru, v katerem se je priznal za pristaša idej Ferdinanda Lassalla, predložil resolucijo, v kateri se z veseljem pozdravlja ustanovitev prvega delavskega izobraževalnega društva, ki pa mora izpremeniti svoja pravila v zmislu nove društvene postave ter določiti program, ki bo odgovarjal zahtevam materialnega položaja delavskega stanu.

Konstituiranje dunajskega delavskega izobraževalnega društva so tako na Dunaju kot drugod pozdravili z veseljem. Berlinski organ Lassallovcev „Sozialdemokrat“ je pisal poln entuzijazma o tej ustanovitvi kličoč: *bodočnost gre socialni demokraciji*.

22. avgusta 1868 se je vršil tudi na Dunaju zbor delavskih delegatov, ki je

odobril socialno demokratični program; temu programu se je priključil 30. avgusta IX. delavski dan na Dunaju.

3. aprila 1869 se je vršila ustanovna zabava delavskega izobraževalnega društva, in tu so imeli na programu tudi zvezno pesem splošnega nemškega delavskega društva, ki so jo v Nemčiji že več let imeli na programu delavskih slavnostij, no, dunajska policija pa jo je prepovedala in konfiscirala vse izvide v dvorani. Oblasti so se ponašale tedaj naproti novemu društvu zelo nezaupljivo. „Meščansko ministrstvo“ (notranji minister je bil dr. Giskra) je zaukazalo, da se mora njegovo delovanje strogo nadzorovati. Seveda bi ustanovitev najraje prepovedalo, ali z ozirom na novo dobo je pač moralo izdati dovoljenje. Ministrski svet se je večkrat intenzivno pečal z ustanovitvijo tega društva in tendencami, ki jih je kazalo, ter je že 13. marca 1868 sklenil, da ga je takoj razpustiti, če se bo protivilo „dostojnosti“ zakonov in bo proti cesarski vladi...“ Minister Giskra je celo poslal ministerijalnega svetnika pl. Wehlija v Prusijo in Saksonsko na informacijsko potovanje glede delavskega gibanja...

Kmalu po tej pomembni ustanovitvi na Dunaju so se začela ustanovljati podobna delavska društva po mestih in industrijskih centrih ostale Avstrije.

Sprva jih je ovladoval duh Schulze-Delitzscha, ki ga pa je Lassallov kmalu izpodrinil.

Tudi v Ljubljani se je začelo gibanje v ta namen. Poročilo deželnega predsednika kronovine Kranjske z dne 22. febr. 1870 (glej L. Brügel, str. 333, I. del) se glasi:

„Ko sem videl za časa zasedanja zadnje deželnozborske perijode, da se začenja delo za ustanovitev delavske asocijacije in ko sem opazil napore ultra nacionalnih elementov, da se hočejo tudi na tem polju ukoreniniti, moral sem vse podvzeti, da preprečim eventualne uspehe teh nazorov in to tembolj zato, ker je z gotovostjo predvideti, da bo posredoval nacionalen značaj tukajšnjega delavskega gibanja, pa naj se pisana pravila kakor že glasijo, nepo-

sredno in nezadržno le v prestop v socialno demokratično področje.

Kakor hitro se je po zaključku delnega zbora tukajšnji delavski stan deloma zopet oddaljil od nacionalne agitacije, ki si jo je kot nalogo nadel posebno poslanec dr. Zarnik, so vzeli v svoje roke konservativni elementi pravilno in po mogočnosti na široko zasnovano ustanovitev delavske asocijacije, in jaz sam sem se osebno zavzel, da pride ne samo vodstvo v zaupne roke, ampak da je tudi cela društvena reč, ko se je že enkrat pokrenila, dobila pravo in kompaktno obliko, popreje nego se bodo mogli zopet tuji vplivi uveljaviti.

To se je doslej tudi posrečilo. Delavsko društvo se je ustanovilo, njegova pravila se je našlo brez prigovora in v nedeljo 2. febr. se je vršila v javnem lokalu skupščina, ki jo je posetilo več kot 400 individijev. Govorilo se je nemške in slovenske govore, ki so se pečali z namenom in bistvom društva ter tudi z nacionalnim vprašanjem, vse pa na primeren način s priznanim taktom, seve ob vsestranskem soglasju skupščine.

Takšno je poročilo, ki je bilo poslano na Dunaj iz Ljubljane.

Na Štajerskem se je vse gibanje širilo iz Gradca, kjer se je uspešno udeleževal Milan Subarić, bivši vojaški gojenec in kadet, takrat litograf, ki je bil odličen socialno demokratični potovalni pridigar. Obsojen je bil radi svojega delovanja leta 1869 in bil zaprt v Subenu. Pravijo, da je od tam ušel in utonil ker so njegovo truplo našli v Donavi.

V uradnem poročilu štajerskega namestnika od 7. maja 1869 beremo, da se je delavsko izobraževalno društvo ustanovilo tudi že v Mariboru, ki ga omenja tudi poročilo od 24. junija 1869 češ, da krije v sebi socialno demokratiške elemente.

V Gradcu je klerikalna stranka poskusila ustanoviti katoliško društvo slovenskih delavcev, ali ni uspela, ker so se „nemški delavci energično temu zoperstavili.“

V poročilu, sredi maja 1870, se govori o velikem ljudskem slavlju, ki naj bo na Semeringu in kamor je graški slavnostni odbor, sestojč iz članov delavskega izobraževalnega društva „Vorwärts“ med drugim tudi povabil delavska društva iz Celja, Maribora, Ptuja, Celovca in Trsta. (Dalje prihodnjič.)

Ivan Vuk:

SAMO, DA NE RAZŽALOSTI MATER.

Pred enim letom se je ponesrečil kretnik na železnici, Jovanovič Tomaž. Stisnili so ga odbijači. Ravno po sredi trebuha so ga stisnili in on je obvisel med njimi, izbulivši oči. Tovariši, ki so ga videli, so pripovedovali, da je bil podoben pogači, tako ga je stisnilo. Samo jeknil je, debelo pogledal in dejal:

„Sedaj pa gremo!“

In je umrl...

V siromašnem stanovanju pa je ostala bolehava žena in štirje majhni otroci. Izmed njih je bil Marko najstarejši. Bilo mu je dvanajst let.

Beda, ki je dosedaj samo še posedala pri njih, se je vselila k njim za stalno in uporno sedela za mizo. Ko je plakal otrok in prosil kruha, se je smejala tiho s brezobzirnimi čeljustmi. Ko je mati-vdova obupovala in poljubovala proseča za kruhom usteca otrok, kot bi jim hotela s poljubi vsaj nekoliko utešiti glad, jo je s koščeni rokami pogladila po obrazu. Počasi, uživaje v grozi matere, je govorila Beda:

„He... bolehaš?... Umrješ... He... To bodo šele gladovali mladi želodčki... Še bolj bodo stradali.“

Mati je objemala otročičke in pritiskala k njim izsušeno lice.

„Prosit grem... Ponižam se... Samo da bodo jedli.“

Ali Beda je govorila počasi, s povdalkom in z nekako naslado:

„Koga greš prosit, koga?“

„Bogatih.“

„He, hee... bogatih?... Saj te ne poznajo. In ker te ne poznajo, ti ne bodo dali.“

„Da me ne poznajo, praviš?... Kaj ni on, oče teh otrok in moj mož umrl za bogatine?“

Beda se je tiho smejala in pokimala s suho brado.

„Nespametne so tvoje besede, o vdova-mati. Ni umrl za bogatine. Nego, oni so kupili kri tvojega moža in so jo prelili. Med odbijači sprešano telo pa so vrgli tja

med grobove. Zakaj, izprešano telo nima krvi in je brez vsake vrednosti.“

„Bila sem vendar njegova žena“, je rekla vdova.

„Kaj njim mar žena,“ je mahnila Beda s suho roko. „Ko je bil tvoj mož za nje še vrednost, so te trpeli kot nužnost, da je to vrednost oskrbovala. Sedaj nimaš več oskrbovati nobene take vrednosti, ki je potrebna bogatim za dosego bogastva in zato te tudi ne poznajo. Kaj nisi vedela še tega? Le poglej: Kdo iz njih je izrekel samo eno besedo, pred katero bi bila jaz prisiljena zbežati? O, dovolj poznajo oni takih besed. — Vidiš, nobeden ni rekel. Bila si pri njih, saj veš, pa so ti dali za tovarišico mene, Bedo. Mož, ki je bil tebi življenje in otrokom kruh, je bil za nje stroj. Pokvaril se je stroj, glej, odstranili so ga in drug stroj je na njegovem mestu.“

Vdova-mati je globoko sklonila glavo. Najmlajši otrok pa je objel njen vrat z drobnimi ročicami.

„Kaj boš kuhala, mamica?“

*

Ko so tiho lile solze po suhih licih matere-vdove je sedel pri peči Marko, dvanajstletni dečko, globoko zamišljen.

„Oče je mrtev,“ je rekel. „Kruha ni.“

V otroški glavi se je pojavljala misel, še nejasna, ki se je pa od dne do dne bolj luščila iz nejasnosti. Spomnil se je, kako je bil nekoč z očetom v Beogradu. Majhni dečki so švigali po ulicah. Torba jim je bila okrog ramen, v nji pa raznih časopisov vse zvrhano. In vpili so pojoče, zagleglo:

„Vremeee... Politikaaa... Novosti...“

Marko je videl, kako je vzel ta ali oni gospod časopis, dal denar in dečko je hitel dalje in vpil.

„Kdo so ti dečki,“ je vprašal takrat Marko očeta.

„Sirote,“ je odgovoril oče. „Tako majhni še so, pa že morajo služiti za kruh. Že so delavci, trpini, ko še otroci niso

utegnili biti. Že je potrebna kapitalu njihova otroška kri.“

Marko še dobro pomni, da je vprašal očeta:

„Kaj pa je to, kapital?“

„Ah, kapital,“ je vzdihnil oče. „To je zver, ki se hrani z ljudmi. To je pošast, ki ugonablja smeh otrok. To je mamon, kateremu darujejo človeške žrtve.“

Marko sicer ni razumel teh očetovih besed takrat. Danes se jih spominja in zdi se mu, da jih razume. Oče mu je govoril, da ti dečki-razprodajalci časopisov zaslužijo malo, komaj za trd kruh.

Ali Marko ni mislil na to. Sedaj, ko so včeraj pojedli zadnjo skorjico kruha, se je spomnil tistega vrvenja.

„Da bi le za skorjico kruha bilo,“ je dejal tiho. Polovico bi snedel sam, polovico bi dal mami. Še bolj bi hitel in kričal bolje, da bi zaslužili za dve skorjici.“

Obračal je v svojih otroških možganih to misel na vse plati. In čim bolj jo je obračal, tembolj je bil prepričan, da bi vendarle dobro zaslužil.

„Dovolj sem velik,“ je zaključil svoje misli. „Treba se postaviti in pokazati, da znam tudi jaz nekaj. Saj tisti dečki niso bili nič večji od mene. Od takrat sem pa že tudi precej zrastel.“

Moški se je zdel samemu sebi. V prsih se mu je budil ponos. Stopil je k materi in se naslonil na njo.

„Mati,“ je rekel. „Mati... jaz grem.“

„Kam,“ je vprašala in se začudila.

„V Beograd.“

Mati mu je pogledala v oči. Čudno so sijale njegove oči. Kakor da je videla že kedaj ta sijaj oči, se ji je zdelo... davno je bilo, ko ga je videla. Dobro ve, kedaj je to bilo. Ko je bil še njen mož fant in ona dekle.

„Za boga,“ je pomislila gledaje otroka. „Kedaj je ta otrok postal človek? V nekaj tednih je Beda, naš stalni gost naredila iz otroka človeka. V njegovih očeh je pogasila otroški lesk, ki me je grel in prižgala drugega, ki se hrani od skrbi.“

(Dalje.)

Y. Ramsay Mac Donald:

STOLETJE INDIVIDUALIZMA.

Poslednje stoletje v Angliji je znano kot stoletje individualizma, ker se je zlasti v drugem in tretjem njegovem četrtletju nihalno pognalo do najskrajnejših meja individualne svobode

atomične ali mehanične vrste. Država kot energična enota, kot medij, po katerem naj bi prišla do izražanja individualna svoboda, je postala le senca. Nihalno se je pomaknilo od moreče fevdalne

organizacije — tja do opustošujoče anarhije laissez-faire.

Ali tudi v devetnajstem stoletju ni prenehalo državno delovanje; proti koncu stoletja je celo pridobilo na moči. Država je prevzela dolžnosti, da čuva otroka pred tovarno, potem tudi ženo in končno vse nedorasle osebe; država je morala skrbeti za vzgojo; država je morala začeti „svobodnim“ delodajalcem nalagati obveznosti kot jamstvo za plačilo delavcem, dodrževanje dogovorjenega delavnika in delovnih pogojev; država se je morala začeti pečati s stvarmi, ki se tičejo javnega zdravstva in stanovanj. Sočasno so se morale začeti občine pečati z dovozom vode (vodovodi), s preskrbo plina in z dovozom oseb (cestne železnice), s svojimi poslopji in delavnicami; tudi so morale obračati svojo pazljivost drugam in ustanavljati javne knjižnice, muzeje, umetniške galerije, prirejati koncerte in zabave za one svoje občinarje, ki bi brez sodelovanja občine bili izobčeni od kulturnih užitkov. In tako se je v trenutkih najvišjega triumfa anarhističnega individualizma uveljavljala resnica, da je človek družabno bitje in da je družabna solidarnost nujni činitelj individualne svobode in napredka.

Individualizem devetnajstega stoletja je bil v resnici le reakcija proti fevdalizmu. Ali ni bil nikoli sposoben zato, da bi vladal sam. Če ni bil vezan, je uplaval strašno. Danes je prišel čas, ko se sistemizirajo te izkušnje. Ne smatrajo se več za nekoliko osamelih očitanih proti delovanju politike druge vrste. Postajajo same prava politika. Mislimo, da individualizem¹ potrebuje za to, da se obdrži in razvije, dobro organizirano in močno državo, ki bo javna osebnost, ki bo imela imetek, ki bo vzgajala in omejevala po-

sameznike, čuvala njih svoboščine, omejevala razvoj njemu sovražnih gospodarskih interesov, ki bo urejala kooperativno (zadružno) delavnost, pri kateri mora posameznik sodelovati, da bo svoboden in da bo imel najširše polje, na katerem bo užival svojo svobodo. Ne moremo se vrniti nazaj v fevdalizem ali pa v vaško komunono.

Če bi se mogli, ne bi bilo nikomur treba, da izgublja čas s premišljanjem o naših načrtih. Lahko gremo mimo vsakega, ki bi hotel nazaj v nekdanje čase. Minila je doba kast, stanov, molčečih in pokornih razredov. Vstal je posameznik, ki ni več enak drugemu v zmislu in konsekvencah Kantovih moralnih predpisov, češ da ima vsak človek pravico, da se z njim ravna kot z namenom, ki je tu radi samega sebe.

Zanj moramo napraviti socijalni sistem, kajti tudi on je družabno bitje, ne pa samotar. Ima prav tako družabno kot individualistično osebnost. Od tod izvira, da sta nam francoska revolucija in občno gibanje ljudskega duha, na katero je bila prva zgolj odgovor, prepustila nalogo, da združimo individualno pravo in družabno delovanje, individualno svobodo in socijalno organizacijo, demokracijo in raznosterost političnih funkcij in vrst.

Iz tega zgodovinskega stališča se je rodil socijalizem in njegova naloga je, da to združitev izvrši.

¹ Ne rabim rad te besede, ker povzroča nesporazumljenje. Ako se to besedo rabi kot nasprotstvo socijalizma, pomeni mehanični ali anarhični individualizem. Socijalizem sam pa je teorija individualizma, ker socijalisti trdijo, da bo človek svoboden le takrat, ko bo socijalizem zavladal. Radi komodnosti rabim pa besedo individualizem v popularnem zmislu besede kot nasprotstvo socijalizma, ker tudi ni za moj namen bolj prikladne besede.

Dr. Ernst Grünfeld:

DUHOVNE KORENINE ZADRUGARSTVA.

(Dalje.)

Izjemo od obeh velikih skupin, o katerih sem govoril preje, tvorijo zadruge, katerih duševne korenine niso času prikladne. Pri tem se gre glavno za izvenevropske zadruge, ki so nastale ali opirajo se na kapitalistično zadrugarstvo, kakor n. pr. starejše zadružne tvorbe na Japonskem, ki, kar je zanje značilno, od statističnih uradov in drugih oblasti niso

smatrane kot zadruge, ali pa za zadruge, ki so bile predstavljene od oblasti od zgoraj navzdol v kako deželo in vsled tega niso nastale iz socijalnega gibanja, marveč kot upravne ustanove. Kot primer navajam moderne zadruge na Japonskem, v deželi, ki je iz fevdalnih razmer neposredno potom zunanjih vplivov zabredla v moderni kapitalizem in katere moderno

zadrugarstvo se na čuden način ni razvilo iz že obstoječega predkapitalističnega zadrugarstva, nego je bilo prirejeno po vzgledu evropskega zadrugarstva. Enako je tudi z modernimi zadrugami v Britanski Indiji.

Naravno je, da si morajo take zadruge, pa naj bodo še tako dobrodelne in naj delujejo še s tolikim uspehom, šele najti tla za socialno gibanje, na katerih so v Evropi zrasle, in to se bo tudi zgodilo v kratkem, kajti način kapitalističnega gospodarstva prodira tudi že v te dežele.

Zadrugarstvo dežel s starejšo kapitalistično zgodovino je drugačno. Pogledjmo najprej korenine originernih združnih ideologij.

Tu je najbližja socialna ideja v porajajočem in vzdigajočem se meščanstvu, čigar velikanski politični osvobodilni boj se je pripravljaj z dolgim duhovnim razvojem, potem nad vse zanimiva, neizčrpna doba 18. stoletja, v kateri sta zibelki naše kulture Francija in Velika Britanija. Njih filozofične korenine so prosvetno-filozofske in človečanske ideje, njih politična, pa tudi socialno politična vera je liberalizem, to je priznavanje k svobodi.

Govoriti o humanitetni ideji, pomenilo bi razvijati duhovno zgodovino naše kulture. Naj podam nekoliko opomb, ki so za razumevanje potrebne.

Zapadna kultura ima dvoje glavnih točk: krščanstvo in humanistično kulturo, to se pravi: ono prenešeno kulturo sredozemsko - morskega področja, zlasti pa grško in rimsko. Ta duhovni zaklad poznati, ga gojiti in ga napolnjevati z vedno večjo duhovno vsebino, je predprava izobraženca. V 18. stoletju je izobrazil orodje osvoboditve tistih, ki so bili dotlej zanemarjevani: meščanstva, trgovcev, učenih poklicev, ki so prišli iz meščanstva ali so se zanj zavzemali. In človečanska ideja, oni miselni krog, ki postavlja človeka v središče stvarstva, ki spozna božji dih tudi v ubogem človeku, služi meščanstvu pri njegovem povzdigu. Meščanstvo se oduševljuje čimdalje bolj za vprašanje vzgoje. Končno preobrazuje človečanska ideja po popolnosti stremčega človeka, kar nam dokazujejo zlasti Goethejeva dela. Glede vzgoje pa obvladujejo humanitetno idejo dela slavnega Švicarja Pestalozzija.

Ta uči, da je treba vzgajati ne le človeka, ampak tudi celoto, in pripoznati je tudi v revežu, celo v hudodelcu človeško dostojanstvo, da ju po vzgoji dvignemo. Vzgoja za ljudsko skupnost je druga velika ideja, ki se je odlikovala za socialno gibanje. Neštevilni so poskusi, teoretični in praktični, in mnogo je znamenitih zadrugarjev, ki se dotikajo neposredno vzgojnih naprav v duhu Pestalozzija. Da omenim samo: Owna, Kinga, V. A. Huberja, Mazzinija, Schaera itd.

Humanitetna ideja in vzgojni problem sta skrenila pažnjo izobraženca na potrebe revnih, in od početka 19. stoletja do 1850 so potrebe vseh vrst (vojske in njih posledice: prevrat, lakota) in končno postanek tovarniške industrije silile, da so se morali pečati z revnimi, ki so zlasti v Angliji, Franciji in v Porenju, nastopali že kot tovarniški delavci.

Nebroj dobrodelnih ustanov je nastalo pod vodstvom „humanih“ ljudi iz izobraženskih krogov.

Iz teh dobrodelnih naprav je nastal en del prvih zadrug, zlasti v Nemčiji. Dosedaj se je opuščalo konstatirati to, prav tako celo okolnost, da niso te zadruge nastale kar tako, ampak da so člen v veliki verigi mnogoterih stremljenj podobne vrste, ki so jih začeli izobraženci Nemčije in drugih dežel.

Velika je zasluga Hermanna Schulzeja, da je vedoma napravil korak od dobrodelnega zavoda k samoupravni zadruzi in da je poznal dalekosežnost tega koraka. Ni to slučaj. To bi lahko tudi kdo drug storil, ali izoblikovanje zadrugarstva v veliko gibanje v zmislu organizacije malih ljudi v svrhu samopomoči in samouprave, in v svrhu potrditve napredka v dobi gospodarskih novih tvorb in pretresov, je zamogel le mož liberelec ali demokrat, (kar je Schulze bil) in ki je bil sočasno prešinjen z vodilnimi idejami liberalizma: humaniteto, izobrazbo in svobodo. Poznejši politični razvoj v Nemčiji in poraz nemškega liberalizma so to zvezo zabrisali. Ali zato ni nič manjša in tipična za zgodovino nemškega zadrugarstva.

Razume se, da je na to gibanje uplivalo plodonosno tudi spoznanje uspehov druge, kajti v splošnem se zelo križajo zgodovinske razvojne linije. Nemški primer pa dokazuje tipično pomen humanitetne ideje in liberalizma kot duhovnih korenin zadrugarstva. (Dalje prihodnjič.)

—r—:

TROCKI O LENINU.

(Konec.)

Ljenin je videl pomanjkanje revolucionarne odločnosti pri voditeljih svoje stranke, razliko med njihovim mišljenjem in razpoloženjem milijonskih množic. Skliceval je posamezne sodruge v svoje tajno stanovanje, zbiral je poročila, kontroliral, zasliševal križema poedince, spravljal svoja gesla po vseh ovinikih med strankine pristaše in s tem je silil strankino vodstvo na delo in v revolucijo. Kajti zavedal se je tega, da se ne sme izgubiti niti trenotka, ako hoče stranka izvesti proletarsko revolucijo. Vedel je, da bo zavladala reakcija, če revolucionarji ne bodo pravočasno udarili. — To nam jasno dokazuje povojna zgodovina drugod, n. pr. v Nemčiji.

Končno se je vršila usodepolna ponočna seja centralnega odbora boljševiške stranke začetkom oktobra meseca (po starem koledarju). „Ljenin je bil trdno odločen, da doseže sprejetje sklepa, po katerem ne bo več mesta za dvom, za omahljivost, za izumikanje, pasivnost in čakanje,“ kakor pravi Trocki. In Ljeningov sklep je tudi prodril. Po hudem sporu je dosegel to, da se začne revolucija v Petrogradu in da se skliče k posvetovanju sovjetski kongres šele po izbruhu revolucije. Ljenin je užugal one, ki so bili sploh proti oboroženi vstaji v tem času (med temi je bil tudi Zinovjev) in one, ki so hoteli, da bi o tem moral prej sklepati kongres sovjetov. Tem poslednjim je s smehom dejal, da hočejo sovražniku v naprej oznanjati dan vstaje, da bi dobil s tem možnost, da vstajo prepreči.

Po tej seji je Ljeningova skrb še bolj narastla: ali se bo izvedel sklep ali ne. Dobro je poznal vso težavo prehoda od besede k dejanju. Še bolj ga je skrbelo to, ako jih ne bo buržuazija presenetila. Ta njegov nemir nam jasno očrta v svoji knjigi Trocki s sledečim svojim doživljanjem:

„25. oktobra zvečer sem se sestal z Ljeningom v Smolniju. Dobro se spominjam, kako je Vladimir Iljič (Ljenin) takoj v začetku s skrbjo spraševal o pogajanjih, ki smo jih imeli tedaj s štabom petrograjskega vojaškega okraja. V časopisih je izšla vest, da se bližajo pogajanja ugodnemu zaključku. „Ali sklepate kom-

promis?“, je vprašal Ljenin in je zabodel vame svoje oči. Odvrnil sem mu, da smo dali namenoma v liste pomirjevalno poročilo in da je le bojna zvijača za trenutek nastopa k generalnemu naskoku. „No, to je do-o-o-bro“ je zategnjeno dejal Ljenin... „To je zelo-o dobro!“ Iljič je sploh ljubil bojno zvijačnost. Sovražnika zapeljati v temo, delati z njim kot z najbolj-šim!... Začel sem mu pripovedovati, da so vojaške operacije že precej daleč izvedene in da imamo v tem trenutku že v svojih rokah celo vrsto sovražnih točk v mestu. Hlastno je povpraševal po vseh podrobnostih vstaje...

„Ali je odkorakala kompanija?“

„Je.“

„In se stavijo časopisi?“

„Se.“

Ljenin je bil presenečeno vesel, kar je izražal z vzkliki, smehom in s tem, da si je mel roke. Potem je umolknil, pomislil in dejal:

„No dobro, tudi tako gre. Gre le za to, da prevzamemo oblast.“ Pomiril se je, toda že je postal zopet nemiren in je stavil celo vrsto konkretnih in najkonkretnjših, malih in velikih vprašanj, ki so bila v zvezi z nadaljnjim potekom vstaje... Ta brezkončna vprašanja in predlogi so bili na videz brez notranje medsebojne zveze, toda izvirala so iz enega in istega naporenega notranjega dela, ki je naenkrat zavzelo ves obseg vstaje.“

Trockij označuje ta Ljeningov nemir sledeče:

„V dogodkih revolucije se ne smemo prenačati. Ako stalno narašča revolucionarni dotok in sile upora, dočim sile reakcije usodno kolebajo in razpadajo, potem je zelo lahka izkušnja, da se vdamo elementarnemu poteku dogodkov. Hiter uspeh razorožuje prav tako kakor poraz. Izpred oči ne smemo nikdar izgubiti niti dogodkov. Po vsakem novem uspehu si moramo reči: nič še ni doseženo, nič še ni zagotovljeno; pet minut pred odločilno zmago zahteva vodstvo dogodkov isto čuječnost in energijo, kakor pet minut pred pričetkom oboroženih akcij; pet minut po zmagi si je treba reči: osvojeno še ni zagotovljeno,

nobene minute ne smemo izgubiti — to je bilo Ljeninovo naziranje, njegov način dela in metoda, organsko bistvo njegovega političnega značaja, njegovega revolucionarnega duha.“

In revolucija je zmagala. Ljenin se je izkazal kot revolucionarni strateg v boju proti carizmu in meščanstvu; kako, pa se je izkazal po osvojitvi oblasti kot državnik, bo govorila še-le zgodovina.

Karol Tekavec:

IZ MOJIH ZAPISKOV.

VI.

V tistih časih je bilo za delavca slabo. V mestih smo si še nekako pomagali, ali na kmetih, zunaj na deželi, pa je bil delavec zaničevana para. Kmet je bil gospod, seve, tisti kmet, ki je imel kaj „pod palcem.“ Politično je bil delavec seve brezpraven stvor. Še v cerkvi ni smel v klop, ampak zadaj pod kor, pri vratih je smel moliti boga, med tem ko je gruntar na široko sedel v prvi klopi...

„Slovenec“ od tistih dni je zrcalo tiste dobe. Imam knjižico, v kateri so ponatisnjeni iz „Slovenca“ članki župnika Ivana Belca, ki je izšla l. 1885 v založbi Katoliške tiskarne v Ljubljani. Ko danes berem „Slovenca“ in ga primerjam z onim pred 40. leti — razlika je velika. Takrat je še hvalil tlako, kajti bogatinu se zameriti ni bilo dobro.

„V tem stoletju je grajščaku oblast vse vzela in kmetje so postali zopet sami svoji, ali le na videz. Nove postave silijo kmeta, ki je prej le nekaj tednov grajščaku tlako delal, da dela celo leto za svoj dolg. Desetina prej ni bila tako velika, ali zdaj je davek neznosen.“ (Str. 7, 8).

O delavcih, poslih pa jo je tako-le zagodel:

„Velike stroške imajo kmetje pri poslih. Včasih so imeli posli zgovorjeno obleko, kakršna se je doma narejala ter nekaj goldinarjev po vrhu, in izhajali so. Zdaj bi pa take obleke ne hoteli, ko bi se za njimi metala, zdaj zahtevajo po 50 do 100 gold. (na leto op.) in še ne morejo izhajati. Vse gre na gosposke cunje ali pa se znosi na veselice in še dosti ni. Dragi posli so za kmete velik davek, ki je pa še toliko večji, ker se tudi za drag denar ne morejo dobiti dobri posli. Ako se pripravi kmet, da bi posla kaj podučil ali posvaril, brž ga ta zavrne: saj ni treba, da bi bil ravno pri tebi, pojdem v mesto ali v fabriko, tam se bom nosil, kakor se bo meni zdelo in nobenemu ne bom v strahu. In res, gre k župa-

nu; župan mu da in mu tudi mora dati poselske bukve in s temi bukvami lahko pol sveta obrede. Tako pridemo do stroškov, ki jih ima kmet za postopache in berače. Koliko skrbi, truda in stroškov imajo stariši in gospodarji za otroke, dokler ne odrastejo. In ko odrastejo, zapuste kmetsko vas. Ali ne delajo postave, ki dovoljujejo otrokom iti, kamor se jim poljubi, kmetom največje škode, ali ne spodbujajo take postave otrok k nehvaležnosti? Mlade, zdrave, močne ljudi imajo povsod radi v mestih, v fabrikah in pri železnici. Dokler so trdni imajo še precej dober zaslužek, ali z denarjem delajo navadno tako, kot izgubljeni sin v evangeliju. Ako se fabrika in delo ustavi, treba je postopati ali pa potovati do druge fabrike in med potjo kmete nadlegovati. Nekaterim se postopanje kmalu bolj priljubi kot delo, ker so sramežljivost med svetom zgubili. Navadno se pa tudi kmetskega dela odvadajo. Na starost, če še ne prej, pridejo pa vsi zopet kmetom na glavo. Tedaj za otroke, ki si še pomagati ne morejo, mora kmet skrbeti, ko odrastejo, po svetu svojo moč in svoje zdravje zapravljajo, na starost, ko so telesno in večjidel tudi na duši pokvarjeni, jih mora pa zopet kmet rediti. Ali ni to krivica? To se mora prenarediti. Ljudje se ne smejo klatiti po svetu in drug drugemu kruha izpred ust trgati. Kdor pa po svetu gre, naj pa po svetu zanj skrbe. Fabrike naj tako skrbe za svoje ljudi, kakor kmetje za svoje. Nekaj tacihi postav so zadnja leta že napravili na Dunaju v državnem zboru, namreč, če se delavec v fabriki kaj poškoduje, če zboli ali umrje, bo dobival on ali njegova družina nekaj podpore ali denarja. To je še vse premalo. Narediti se morajo take postave, da fabrike kmetom ne bodo nič škodovale. Kakor so kmetje fabrikam koristni, tako morajo tudi fabrike kmetom koristne biti. Ako niso kmetom koristne, ne škodujejo samo kmetom, ampak celi deželi in celemu cesarstvu.“

Kaj ne, prijetni nazori? Delavec naj pohlevno dela gruntarju in čaka naj njegove milosti! „Krščanske“ postave bodo že vse preuredile.

Naj citiram še par stavkov, ki so prav značilni za bojovníke proti liberalnim in socialističnim nazorom. Župnik Belec trdi: (Str. 142).

„Ko dobimo krščanske postave, se bo tudi vera oživila in otroci se bodo v strahu božjem odgojevali. Kjer je živa katoliška vera, tam se tudi evangelijski sveti izpolnujejo, tam je tudi devišstvo v časti. Ko bo revež videl, da se tudi taki, ki imajo vsega v izobilju, popolnem Bogu darujejo, se bo tudi on prostovoljno daroval. In, ako bo tudi kak revež v zakon stopil, dobri ljudje bodo gotovo za njegove otroke skrbeli, kadar sam ne bode mogel.“

V takih časih je delavcu bilo bridko. Imam knjižico, ki jo je spisal Valentin Treven, idrijski župan z naslovom „V pojasnilo zoper neosnovano obrekovanje rudniških delavcev.“ Tam berem: „Naši idrijski domači pridni delavci plačevani so bili po 55—60 krajcarjev na dan, med tem ko so dobivali laški delavci za ista dela in opravila po gld. 1.20 do 1.50 na dan. Najbolj žalostno pa je bilo, da domačih delavcev, dasiravno bi bili zadovoljni delati za zgoraj omenjeno nizko ceno, vendar še večinoma v delo sprejemati niso hoteli.“

Pota prošnjam za izboljšanje plač delavcem bila so zaprta in neznosno stanje je trajalo dalje; a ne še samo to, temveč so jim delili še prav nezdrava, črviva žita; vse to je trajalo do l. 1880.“ (Glej str. 3).

Zanimiva je interpelacija kneza Windischgrätzta na ministra za poljedelstvo

grofa Falkenhayna v zadevi bednega položaja idrijskih delavcev iz l. 1880, ki trdi, da plačajo uboge delavce v Idriji le po 25 do 40 krajcarjev na dan.

Predaleč bi me vodilo, če bi citiral še več. Hotel sem le označiti tiskano mnenje o delavcih od moža-trgovca, in tiskano mnenje o „poslih, o postopacih in beračih,“ ki ga je razširjal katoliški župnik, gospodar takratne vasi. Če oba dobro premislite, boste podučeni kako težavnega dela se je lotila delavska socialnodemokratska stranka, ki je v Hajnfeldu zbrala vodilne duhove radikalnih in umerjenih drobcev delavskega gibanja.

Sodr. Kordelič je prišedši iz Hajnfelda domov na moje pritiskanje priredil sestanek in poročal. „Razven treh so bili vsi za Adlerjevo misel, da je treba proletarijat politično organizirati, ga pripraviti do zavednosti o svojem položaju in o svoji nalogi ter ga usposobiti za boj za izboljšanje.“ „Tisti Rissman iz Gradca je gotovo podkupljen, ker je tako nasprotno govoril. Resel iz Gradca pa se ni odločil na nobeno stran. Mi smo pa za Adlerja.“

Hajnfeldski kongres je vse zavednejše delavce zanimal. Načelno programatično izjavo smo kar požirali.

Ko je kmalu izšla brošura „Osemurni delavni čas“ (Resna beseda onim, kateri tega še ne vedo) (Verlag von L. Sadnik. — Erste Wiener Verein Buchdruckerei) smo jo z vso vnemo razširjali. Ta brošura je tudi prvič govorila po slovensko o socialni demokraciji, ki je postala nekak bav-bav! V ti brošuri se prvič poziva tudi slovenskega delavca: pristopi v socialno demokracijo, ki je delavska stranka! Napisal jo je nemški dr. Adler; kdo jo je poslovenil, ne vem. Tiskala se je na Dunaju.

LISTEK.

„Socialni Misli“. Spomini, ki jih iz nekdanjih dni v našem mesečniku objavljajo starejši naši sodrugi, niso vseh uredniku kršč. socialne „S. M.“, so mu „po večini nekritični in nezanesljivi“. Gosp. urednik kršč. soc. „S. M.“ ne ve, da so vsi „spomini“ subjektivni in jih pripoveduje vsak tako kot so mu ostali ohranjeni. Memoarna literatura pa je prav potrebna kot dopolnilo „kritične in zanesljive zgodovine“, do katere pa imamo precej daleč, ker sovrstniki težko spišejo nekaj strogo objektivnega o — sovrstnikih. Tudi urednik kršč. soc. „S. M.“ ni izzvet.

Ivan Vuk: „Pravljice Iztoka“. Proletarska knjižnica I. zv. Ljubljana 1923. Založil konzorcij „Proletarske knjižnice“. Na 123 straneh je zbral tu naš sotrudnik Iv. Vuk 11 svojih, z orijental-skim duhom navdahnjenih pravljič, iz katere vsake zveni kak socialen dogodek ali kaka življenjska resnica. Prva in peta pravljica („Stolp ene misli“ in „Zajec — šakal“) podajata dobro sliko povojnega in še tudi današnjega stanja med delavstvom. Zbirka stane Din 10 in se naroča pri Iv. Vuku, Ljubljana, Za Bežigradom.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. MAJA 1926

ŠTEV. 5.

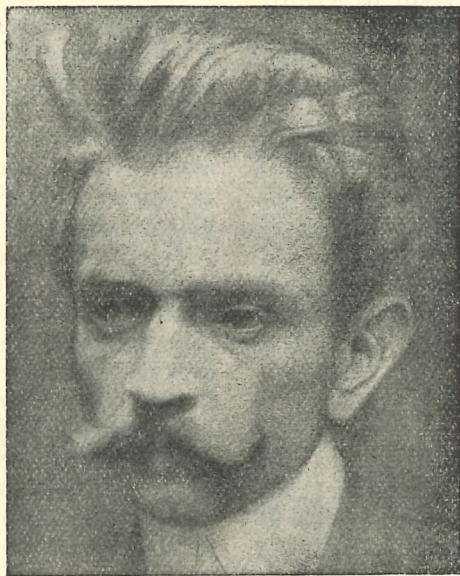
UREDIL ANTON KRISTAN

Fran Albrecht:

MOJSTER IN UČITELJ IVAN CANKAR.*

10. majnika letošnjega leta poteče 50 let, odkar se je na Vrhniki rodil pisatelj Ivan Cankar. 11. decembra lani pa smo obhajali že sedmo obletnico, odkar je legel v grob mož, ki je v kratki dobi svojega življenja podaril svojemu narodu

rarnih umetnikov — povedali v svojih najintimnejših pogovorih, kako bridko bi potrebovali njegovo plemenito, svetlo besedo, njegov rezko sikajoči bič. Ni ga več — in mi danes praznujemo njegovo petdesetletnico brez njega, ki bi se ves raz-

toliko bogastva, ustvaril toliko lepote, idejno in kritično tako prekvasil svoj čas ter vse mlajše generacije, kakor noben slovenski pisatelj pred njim. In zgodilo se je, kakor smo temno zaslutili že ob njegovem grobu pred sedmimi leti: Da nam je ta grob ugrabil eno najsilnejših slovenskih življenj, da je za njim zazevala v kulturi slovenskega naroda praznота, ki je ni mogoče izpolniti. Nešteto-krat smo si v teh sedmih letih — v času brezvestne razvratnosti in v naravnost obupnem pomanjkanju pomembnih lite-

živel v krogu svojih mladih prijateljev, sam večno mlad. Bridkost je v naši zavesti, da se nam je zgrudil v letih, ko bi moral stati kakor drevo, obložen z zlatim sadjem, in ustvarjati svojemu ljudstvu svoja najlepša, umetniško najbolj uravnovešena dela, kakršna je naznačil v zadnji dobi svojega življenja, — ta bridkost pa je pomešana z uteho, ki nam jo nudi pogled preko njegovega ogromnega dela.

Dvajset let je pisal, dvajset let mislil in ustvarjal. Dvajset let je v življenju

navadnega človeka kratka doba — v življenju umetnika pa, kakršen je bil Cankar, pomenja taka doba postoterjen napor, potisočejeno življenje ter ima včasih sekularen pomen. Ivan Cankar ima za slovenstvo sekularen pomen.

Mi danes smo še preblizu njegovemu delu, da bi mogli neovrgljivo dokazati ta pomen. Njegovo delo je raztreseno — a že tedaj, ko izidejo njegovi zbrani spisi, se bo pokazalo, da stoji visok in edinstven v tej naši literaturi. Mi danes še ne moremo oceniti vsega dela svojega mojstra in učitelja. Prekompliciran je, prezagoreten in premnogoličen, da bi mogli prodreti do zadnjih, prepadnih globin Cankarjevega genija. Eno pa smemo trditi brez pretiravanja: Ivan Cankar je med največjimi literarnimi tvorci slovenskega naroda.

V čem se nam razodeva višina takega pisatelja? Po moji sodbi v treh stvarih in sicer: v kvalitativni in kvantitativni stvariteljski sposobnosti pisateljevi, v umetniški intenzivnosti in notranji strnjenosti njegovih del in v mnogoličnosti njegove nadarjenosti.

Ivan Cankar je najplodovitejši slovenski pisatelj. V okroglo dvajsetih letih svojega pisateljstva je izdal poleg neštetihih črtic in povesti 31 knjig (ki jih ne bom navajal, ker jih poznate), od katerih nobena ni brez umetniške vrednosti. Vsaka nosi na sebi pečat svojega mojstra. Umetniška intenzivnost njegovih številnih del morda ne vsebuje notranje dinamike Prešernovih umetnin, a v nekaterih svojih delih se brezdomno tesno približuje tem umetninam, da jih jim je mogoče staviti po boku. Mislim tukaj predvsem „Podobe iz sanj“, to zbirko najtišjih slovenskih besed, premnogo črtic iz knjige „Moje življenje“ in nekatere krajše satire, da ne omenjam njegovega mladostno - zanosnega „Križa na gori“, „Tujcev“ in „Bele krizanteme“.

Tretji kriterij pisateljeve višine, sem dejal, je mnogoličnost njegove nadarjenosti. Kdo je mnogoličnejši v naši literaturi od Ivana Cankarja? Kdo lahkotneje, skoro suvereno ovlađa vse raznotere pango literarne umetnosti? Kot mlad dijak piše pesmi in novele, koncipira drame, prične s triindvajsetim letom izdajati svoje prve knjige, ki se vrste leto za letom, z najraznovrstnejšo vsebino, vse do konca njegovih dni. Tu so prvi verzi, sila nežni in mehki, malce heinejevski, a

z živim čuvstvom prožeti; tu so novele in povesti, z večnim nemirnim popotnikom, tam poosebljenim hrepenenjem, ki je neusahljiv vir vsega človeškega ustvarjanja na zemlji; tu so njegove kritike, tako subjektivne, kakršne sme pisati samo mož take osebnosti, kakršna je bil on; tu njegovi bleščeči eseji, kakršen je epilog k novi izdaji „Erotika“; tu — njegove polemike, izlivi čistega, umetniškega duha, prožete s srdom in ogorčenjem, kakršnega je zmožen izraziti samo užaljeni nraštveni patos velikega umetnika; tu — njegovi ostrobrušeni feljtoni, ki jih najdemo v „Vinjetah“; tu — njegovi satirični spisi, ki s perečim sarkazmom žigosajo slovensko javnost, to laži-rodoljubje s svojo gnilobo in zlaganostjo v politiki in umetnosti, to laži-nacionalnost, lažimoralo, to filistrsko omejenost, samozadovoljnost, breznačelnost in sebično brezsrčnost; vse to biča pesnik s tako vehementno, neukrotljivo in razljučeno ljubeznijo, kakor nihče pri nas do tedaj; v tej stopnjevanji sili, ko jo razvija do nečutenih višin, presega pesnik samega sebe, razširi krog zakotne omejenosti slovenskega filistra v občečloveški problem nraštvenih vrednot in se s tem uveljavi za enega največjih slovenskih satirikov; zakaj njegova satira je globoko etična in brezosebna, od stvari same razvnetá, ne od osebne mrznje; tu spet niz dram — od komedije preko resne drame in groteskne farse do lirčne dramske pesmi — drame, te najbolj zagonetne in komplicirane pesniške oblike, ki ne zahteva od pisatelja samo bogate umetniške invencije, marveč tudi obilo čisto formalnega, tehničnega znanja, ki jih pričinja graditi dvajsetletni avtor, nekako iskaje sprva, in formalno in idejno pod tujimi vplivi, a vendar že z neko samosvojo umetniško dovršenostjo in sigurnostjo, ki razodeva rojenega dramatičnega oblikovatelja; tu so končno njegove velemostrovine — njegove črtice, podobe in slike in izpovedi — oblika, ki jo je gojil pesnik zlasti v zadnjih letih svojega življenja, pogrezajoč se v zadnje prepadne notranjih svetov, segajočih v onostranstvo, v katerih je ta poet hrepenenja in sanj našel svoj najčistejši, najtočnejši, najbolj izbrani, občečloveški izraz in zvok. Vse to — in še mnogo, mnogo več! Koliko obilje, kakšna mladost!

Ta bogata in plodna mladost, se zdi človeku, je kar sama rodila toliko drago-

cenih sadov, igraje bruhala svoje plamene, ustvarjala misel in lepoto brez truda in napora. Toda to ni tako. Ivan Cankar sam nam nešteto krat zatrjuje, s kolikim naporom se spočenja in oblikuje v njem misel, kako bolešno in mukoma se mu trga beseda od srca, preden privrè na dan. Mnogokrat nam je povedal, kaj je naloga njegovega življenja. Naloga njegovega življenja, je dejal, je delati in misliti. Iz tega spoznanja, v katerem je končno vsebovan življenski smisel vsakega razumnega bitja na zemlji, se da razložiti veliko delo, ki ga je opravil za svoj narod. Iz tega spoznanja je nadalje razvidna njegova globoka resnost in neizprosna strogost, s katerima je pojmoval svoj pisateljski poklic. Ne, Ivanu Cankarju njegov pisateljski poklic ni bil v zabavo in igráčo, zato ga tudi ni izvrševal v zabavo in razvedrilo. Bil je to ukaz duše, ki mu je slediti moral. Vedel je, da je najvišja borba na svetu boj za resnico, najvišje ustvarjanje na zemlji ustvarjanje lepote. Zato se je boril za resnico in ustvarjal lepoto. Kajti zavedel se je, da je v bistvu človeka to, da mu ni potreben samo telesni, temveč tudi duhovni kruh. In on je sipal svojemu narodu ta kruh — kruh resnice in lepote — kakor blagoroden in darežljiv dobrotnik. Hvala mu za to!

A Ivan Cankar ni bil samo najbolj čistokrvni umetnik med nami — z visoko etičnostjo svoje osebnosti sega preko okvira svoje dobe, sega v bodočnost, do nas. Do nas, ki si po tem strašnem petletnem klanju mukoma prizadevamo, da stešemo svojemu domu in človeštvu nove temelje, da preobrazimo svoje duše v smislu najplemenitejših njenih nagonov, da približamo človeka zopet človeku. V tem stremljenju nam mora biti visoka notranja osebnost Ivana Cankarja svetel vzor in vzgled. Kajti on je hranil v sebi neustrašen pogum, kakršnega ni danes med nami; bil je širok, nevezan duh, svobodnjak v najširšem pomenu besede; ni bil človek kompromisov. Bil je v naši moderni dobi prvi med nami, ki je vedoma in z vso svojo bojno zavestjo ločil luč in senco, iskreno besedo od zlagane fraze, pravo čuvstvo od narejenega afekta, poštenost od licemerstva, resnično umetniško intuitivno doživljanje od rokodelskega, brezdušnega šušmarstva; z ostro črto je ločil duha od ne-duha in se z vso svojo etično borbenostjo postavil ob bok prve- mu ter napovedal drugemu neizpros-

boj, ki ga je bil častno, pošteno in zelo uspešno do konca dni svojega življenja.

Bil je socialist — a ne politik in strankar dogme in doktrine. Dogmo in doktrino sovraži vsak umetnik. Bil je socialist, ker je to po vsem svojem prirodnem čustvovanju, svetovnem naziranju in svoji pravicoljubnosti moral biti! A dal je svetovnemu socializmu eno najlepših njegovih legend, legendo o „Hlapcu Jerneju in njegovi pravici.“

V današnji jubilejni predstavi — ki jo boste videli v eni najskrbnejše izdelanih vprizoritev, kar je šlo Cankarjevih del preko slovenskega odra — se vam bo že predstavil ves pisatelj, kakor je zorel in dozorel. To je prva mojstrska igra Cankarjeva. Triindvajsetleten fant je koncipiral to komedijo — a kako lahkotno obvladaje forme, kako prodirno — oster pogled v življenje in njega napake, kako mojstrsko risano sozvanjanje prizorov in dialogov! Koliko žolča v tem mladem srcu!

Kaj je hotel Cankar s to svojo komedijo? Naj govori on sam, kakor je bil pisal v svojem objestnem in porogljivem fantovskem tonu svojem bratu Karlu: „Obrcal sem“ — pravi — „vse slovensko naprednjaštvo, liberalnost, patrijotično navdušenost in globoko ljubezen do „preprostega“ naroda. Naslov komedije bo „Za obči blagor.““ A Cankar je dal več, nego samo brce. Pokazal je na veliko socialno zlo, pokazal na politiko, s l a b o politiko. Na politiko, ki ne sloni na globokih etičnih temeljih, na resnici in človečnosti, marveč je zgrajena na plitki, kužni laži, na osebnem koristolovstvu in na neznačajnosti. Na politiko je pokazal, ki ji ni cilj, vzgajati iz svojih pristašev svobodne široke ljudi, temveč omejene neznačajne strankarje. V tem duševnem in moralnem zakotništvu, ki je mogoče ne samo v Sloveniji, marveč v vsaki slovanski družbi, — pravi inozemska kritika, ocenjujoč to delo — tiči g o g o l j e v s k a n e s m r t n o s t te komedije.

In on — Ivan Cankar — je imel prave, razgrniti pred nami tako obtožujočo sliko moralne pokvarjenosti in neznačajnosti, govoriti tako trpke in bridke besede. On je smel to. Kajti on je ostal z n a č a j e n do konca svojega življenja. Zato: slava njegovemu duhu!

* Govor na dijaški proslavi Cankarjeve petdesetletnice v Nar. gledališču v Ljubliani. Vprizorila se je komedija „Za narodov blagor“.

Historicus:

IZ CANKARJEVE KORESPONDENCE.

Ivan Cankar je bil socijalni demokrat. S soc. dem. stranko, njenim uredništvom in vodilnimi krogi je bil v stalnem stiku že od 1898. leta. (Glej „Pod lipo“ III. letnik, str. 41.)

L. 1907. pa je nastopil kot kandidat jugoslov. socijalno-demokratske stranke v litijskem okraju, kamor spada tudi Zagorje. Volitev se je vršila 14. maja 1907. Rezultat državnoborskih volitev 1907 je bil sicer prav časten za soc. demokracijo. Njeni kandidatje so dobili 1,046,000 glasov in 86 poslancev. Na Kranjskem je bilo glasovalo za socijalne demokrate 5030 oseb (7,2%). Ivan Cankar je dobil 1302 glasova, največ med soc. dem. kandidati. Kandidirali so takrat še: v logaškem okraju Josip Kopač (1137 glasov), v ljubljanski okolici Josip Petrič (991 glasov), v radovljiškem Anton Dermota (791 glasov), v postojnskem A. Mozetič (168 glasov), v mestu Ljubljani pa Etbin Kristan (641 glasov).

Ivan Cankar se je zgodaj odločil za kandidaturo. V posebnem pismu je že konec januarja 1907 pritrdil ponudeni kandidaturi, — žal tega pisma v strankinem arhivu ni, tudi ne brzojavke, s katero je nekako prekliceval kandidaturo. Pač pa so ohranjena pisma, ki jih je pisal 9. febr., 22. febr. in 27. febr. 1907 v zavezi kandidature.

Prvo se glasi:

Velecenjeni gospod!

Mogoče je, da ste pač dobili mojo prenačljeno brzojavko, pisma pa ne, ker nisem vedel natankega naslova. Ako se je to zgodilo, tedaj bi bila zmešnjava velika. Zato Vas prosim, sporočite mi n kratko, kako je. V prvem pismu sem Vam pisal, zakaj sem sprejel kandidaturo za litijsko-radeški okraj in kako se je zgodilo, da sem odposlal tisto brzojavko.

Z lepimi pozdravi

Ivan Cankar l. r.

Dunaj, 9. febr. 1907

Drugo pismo:

Dragi Kristan!

Prosim, naročite vendar administraciji, da naj mi pošlje nekaj zadnjih (morda vse letošnje) številke „R d. P r a -

p o r a“. Ali ste že izdali volilni oklic slovenske soc. demokracije?

Moji prijatelji mi pridno jemljejo veselje — jaz pa sem morda baš zato še-le nekaj veselja dobil! Bolj častno je, dobiti le deset glasov, nego pa ostati za pečjo in godrnjati nad klerikalnim „zmajem“!

Če oklica še niste objavili in če ni že prepozno, mi ga morda prej pokažete.

Z lepimi pozdravi

Ivan Cankar l. r.

Na Dunaju, 22. febr. 1907.

Dunaj XVI Lindauerg. 26/II. 19.

Tretje pismo pravi:

Dragi Kristan!

Najini pismi sta se srečali. „Rdeči Prapor“ sem včeraj dobil in veseli me, da je tako dobro pisan. Kadar bo dnevnik, razpolagajte z mano, dokler treba, zastonj.

Ako še niste odpotovali, tedaj tôle zaradi sestanka: najljubše bi mi bilo, če pridete k meni na dom; stalnega lokala nimam, v kavarni Beethoven pa bi se zaradi družbe ne mogla veliko razgovoriti. Doma sem zmirom dopoldne in pa popoldne od 4½ dalje. Najljubše mi je seveda, če mi morete natanko sporočiti, kedaj pridete.

Tista neumna notica v „Slovenču“ o Čobalovem shodu v Zagorju me je nekoliko osupnila. Ko bi vedel Čobalov naslov, bi mu sam pisal. Notica je bila najbrž zlagana, saj si Čobal vendar ni mogel misliti, da bom 17. t. m. že v Zagorju.

Z lepim pozdravom in nasvidenje

Ivan Cankar l. r.

Dunaj, 27. febr. 1907.

— Protikandidat v litijsko-radeškem okraju je bil za klerikalce Povše, ki je dobil 4751 glasov.

*

Prav zanimivih je dvoje pisem Ivana Cankarja, ki sta tudi po vsem naslovljeni na Etbina Kristana in se nahajata v arhivu.

Prvo se glasi:

Dragi Kristan!

Za majski list Ti gotovo pošljem; najbrž pošlje tudi Zupančič, ampak (saj ga poznaš) sigurno ni.

* Pisano Etbinu Kristanu.

Zdaj sem živel v takih nemirih in neprilikah, da sem bil večidel zaradi tega bolan in da tudi nikomur pisal nisem; naj mi Tvoja gospá nikar ne zameri.

Malo boljše je že in mislim, da bom spet hitro delal. Saj že komaj vem, kaj bi najprej zagrabil — mnogo sem zamudil in zafrečkal. Toda roman za „Matico“ mora biti v redu do Velike noči.

Tudi zbirko „Na Golgato“ že pripravljam — Schwentner me je tirjal zanj. Knjiga bo precej obsežna in jaz sem je že zdaj vesel. Treba jo bo delavcem posebej priporočiti, ker bo na vsaki strani „aufreizend“.

Zadnjič je bil Kopač tukaj, pa je — po Jakličevem poročilu — pripovedoval različne reči o stvarih stranke. Nekoč se je namreč tukaj razglasilo, da iščejo v Trstu urednika; jaz sem tedaj rekel Jakliču, naj le piše tja, da bi jaz prišel, če bi količkaj pošteno plačali. Zdaj ne vem o vsem tem ničesar drugega, nego nekaj neautentičnih zgodb. Če Ti veš kaj več, mi povej.

Zdi se mi, da se bom vendarle ženil. Morda celó kmalu — takoj po Veliki noči. Naj vse drugo v miru počiva — človek je star in tudi sam časih rabi mirú. Saj sem že res sit tega kolovratenja. Na svatbo Te bom že še oficialno vabil!

Ne vem kako je to — o „gospodarski stranki“ ne mislim tako milo kakor Ti. Vseeno je po mojem, če je Ravnikar sklepal pakt ali ne — že to je dovolj, da je v družbi z Gregoričem kandidiral in da je reflektiral na klerikalne in nemške glasove. In to ob glavni, ne ob ožji volitvi!

Ali mi ne moreš povedati kako napreduje „Tiskovna zadruga“ in če bo sploh kaj z njo? To večno „plavanje“ mora biti že moritev za vse skupaj, če kmalu ne bo kremenitega fundamenta.

Individualista pozdravi, če ga srečaš. Misli sem mu že pisati, pa sam ne vem, čemu tega nisem storil. In kadar se bo anarhizma naveličal, naj mi sporoči.

Jaklič je menda že doli, pa mi še nič ni pisal. Morda ga kaj vidiš.

Tvoji gospéj najlepši pozdrav, tudi Tvojemu vrtu; in vsem blagim ljudem.

Tvoj prijatelj

Ivan Cankar l. r.

Na Dunaju, 26. marca 1908.

PS. Gospéj bom v kratkem pisal.

Drugo je sledeče; pisal ga je iz Slovenskih goric:

Dragi Kristan!

Ne vem, če Ti je znano, da je ptujski Linhart izdal brošuro „Der Abwehrkrieg des unterländischen Deutschtums“. V tem pamfletu je zlorabil moje ime, mimogrede tudi Dermotovo in Lončarjevo. Jaz sem zoper to neumno zlorabo napisal kratko notico v celjski „Nar. Dnevnik“. Nato se je Linhart razkoračil v „Štajercu“; med drugim je tudi rekel, da lažem, če ga imenujem renegata. — Zdaj res ne vem, kako bi. Neprijetno bi bilo prepirati se s tem človekom; ali tudi ni prijetno, da ga pustim psovati, kakor se mu hoče. Tukaj vidim, da ima ta človek vendar kolikortoliko vpliva in da je njegovo pisanje bolj demoralizujoče kakor narodnjaško in klerikalno skupaj. Jaz bi bil vesel, če bi se ga že enkrat moglo in hotelo občutno prijeti in to od strani, da bi ga res zadelo. Meni se sploh čudno zdi, da „štajercijanstvo“ z Linhartom vred še nikoli ni bilo omenjeno v „Rd. Praporu“. Jaz sam bi se ne hotel prerekati ne s takim listom, ne s takim človekom, političen list pa to lahko stori in ima povodov v izobilju. Saj nam, ki nam je draga kultura narodova, vendar ne more biti malovažno renegatstvo. Preberi tisto brošuro, ki sem jo omenil, potem morda kaj ukreneš. Poglej tudi tisto notico, ki jo je Linhart v „Štajercu“ posvetil meni. — — —

Tukaj živim zelo prijetno med prijetnimi ljudmi. Prav koristno je, da sem spoznal te Slov. Gorice. Začetkom prihodnjega meseca se vrnem v Ljubljano in prinesem dramo („Lepo Vido“) seboj. Nič kaj nisem zadovoljen z njo, pa šund le ni.

Ker imam precej prostega časa, si pustim brado rasti. Pa tudi s to nisem zadovoljen; ni ne črna, ne rjava, ne rumena kakor „Edinost“!

Ali Ti je kaj znano, če je bil Zupančič zadnje dni v Ljubljani?

Najlepše pozdravlja Tebe in gospo

Ivan Cankar l. r.

30. XI. 1910, Sv. Trojica v Slov. Goricah.

V strankinem arhivu je tudi Cankarjev rokopis predavanja o Trubarju; ne vem, ali je bilo kje objavljeno to zanimivo predavanje ali ne. Zdi se mi, da je prav, če ga „Podliparjem“ sporočimo.

Glasi se:

C. p.!

Ob stoletnici Prešernovi je napisal Zupančič pesem, ki naj jo beró mladi ljudjé vsakokrat, kadar praznujejo spomin naših velikih mož. Samo mladi ljudjé naj jo beró! Za tiste, ki so kljub svežemu licu stari v srcu, v mislih in v pogumu, — za tiste ni pisal Zupančič. — Z brezprimernimi besedami je tam povedal, da je delo in življenje vseh naših velikih bojnikov in mučencev last in bogastvo tistih, ki to življenje, to delo, ta boj nadaljujejo. In tistih, ki so močni dovolj, da uživajo delež vsakega resničnega in poštenega boja. Ta delež, visoko in zaslužen plačilo, se imenuje trpljenje.

Ne dajmo se motiti, ne preslepiti! Ob Prešernovi stoletnici so se polastili Prešerna taki ljudjé, ki niso imeli v resnici in v svojem srcu prav nobene stike z njim — ki so bili z vsem svojim življenjem in delom Prešernu bolj tuji, kakor svoje čase njegov cenzor. Pravi sinovi in vnuki Prešernovega duhá niso slavili svojega mojstra in učitelja z navdušenimi narodnimi kroki, temveč slavili so ga in ga slavé na enostaven način, da hodijo za njim in nadaljujejo njegovo delo.

Kar se je takrat godilo, to se bo godilo tudi letos, v Trubarjevem letu. Še predno je to leto napočilo, so se že oglašali različni ljudjé, ki ne morejo živeti brez odborov in odsekov in ki so kratkomalo vzeli Trubarja v zakup. Meni se skoro dozdeva, da je tem korenitim narodnjakom, (ki hodijo okoli in iščejo, kaj bi slavili), edina skrb in edino veselje le to, da se porodi na Slovenskem v enem letu dolga vrsta novih predsednikov, podpredsednikov, tajnikov in drugih nepotrebnih ljudi. O Trubarju samem imajo neko temno slutnjo; tisti, ki ne vedó ničesar o njem, ga smatrajo za navdušenega antiklerikalnega narodnjaka. Tisti pa, ki so nekdej slišali o reformaciji na Slovenskem, morejo na tihem in globoko v srcu Trubarja edinole sovražiti!

Zakaj tako je dandanes na Slovenskem: večina ljudi, ki bodo hrupno in javno slavili Trubarjev spomin, nima v sebi ne sence Trubarjevega duhá, ne kapljice Trubarjeve krvi! Da so živeli takrát, bi bili šli s Hrenovo procesijo in bi stali ob grmadi, kjer so gorele Trubarjeve postile in Dalmatinove biblije! — Strašna je ironija zgodovine: v letu, ko

slavimo spomin velikega našega reformatorja in revolucionarja, je slovenski narod najbolj papističen izmed vseh narodov evropskih. Tega je kriva v velikanški meri strahopetnost, neodkritosrčnost in kratkovidnost takih naših čudežnih antipapistov, ki bodo letos Trubarja slavili! — Dobro vem, da je še mnogo drugih vzrokov tej žalostni resnici, da so slovenske dežele dandanašnji kakor črn madež na avstrijskem zemljevidu. Ampak poglobitni vzrok je brezpogumnost tistih, ki bodo častili z besedo Trubarjev pogum.

Posebno jasno se je pokazalo lani in letos, kako lahko je različnim rodoljubom, da zlezejo brez pomisleka pod kuto. Človek že komaj vé, če naj ne pozdravi s „hvaljen bodi Jezus Kristus“ prijatelja, ki je še včeraj klical „stran s papisti!“ Jaz imam takih izkušenj. Ljudjé, ki bi bil prisegel nanje, romajo zdaj kar s procesijo v breznačelnost. Oni pravijo, da se „prilagodéjajo danim razmeram,“ ter psujejo to prilagodevanje z različnimi, večjidel latinskimi nazivanji. Jaz pa, ki razumem latinščino v zelo majhni meri, sem takih misli, da breznačelnost le enostavno imenujemo breznačelnost. Toliko je gotovo, da stojimo danes, baš v Trubarjevem letu, na eni izmed najbolj žalostnih in sramotnih stópnic našega narodnega razvoja.

To so ob slavnostnem večeru grenke misli. Ampak zdi se mi, da jih je bilo treba povedati. Toliko bolj potreba, ker le iz spoznanja resnice raste pravi mladostni pogum in raste z njim upanje v krepko in solčno prihodnost. Bodi kakor je in kakor hoče — mladina ostane in z njo ostane brezobzirni pogum, ostane odkritosrčnost in moč. Le ona imá pravico, da slavi bojnika in njegove tovariše-mučenike, le tista mladina, ki nadaljuje in bo nadaljevala njegovo delo. Kdor se je prilagodil klaverni sedanjosti, kdor ni pripravljen, da daruje svojo družabno in politično karijero svojemu srčnemu prepričanju, tisti naj pusti Trubarja pri miru ter naj slavi Hrena, njegove kanonike in njegove grmade! — Mi bomo opravili brez njih in brez njih bomo zmagali!

C. p.

Dovolite mi, da vam preberem tisto pesem Zupančičevo, o kateri sem vam povedal. Nató še eno, katero je zložil v spomin pesniku Aleksandrovu — Murnu

— enemu izmed naših bojevnikov-učencev. Tudi ta pesem sodi v nocojšnji večer. Zakaj nikjer kakor v tej pesmi ni tako globoko in jasno izraženo — kako raste iz bridkosti spoznanje in iz spoznanja pogum.

Naposled, če bo časa in če vam ne

bo dolgčas, pa vam preberem še kratko črtico, ki sem jo sam napisal. Iz Zupančičevih pesmi boste slišali silo in glas bojevnika; v svoji črtici pa bi vam rad pokazal tisto smešno in klaverno ozračje, v katerem bodo letos vzkile različne Trubarjeve slovesnosti.

Mile Klopčič:

BILJE.

I.

Kolikokrat sem jim že govoril, pa me niso razumeli.
 Še ko sem molčal, so molčali
 in me molče vpraševali s svojimi uprtimi pogledi.
 Jaz pa sem dobro videl, da moj molk in moje besede niso šle mimo
 Zdaj ne molčim več; govorim, govorim kot bi tolkel s kladivom.
 Tako sem nekoč gledal mizarja,
 ki je tolkel, dokler ni žebelj trdno ždel v lesu.
 Le da jaz morda tešem šele zibel.
 A kdo jo bo razgibal?

II.

Tako na večer se mi zoži stena in zniža strop.
 Vse drugo je daleč. Le rdeči abožur je blizu.
 Tedaj mi je kot v celici jetnišnice:
 na rdečem obzorju deset črnih križev rešetk.
 Ta večer jih je le troje, troje v oknu.
 A Kristusov in njihovih teles je več.
 In rabljev je več.

III.

Ko sem še kot otrok spoznal temne ciprese,
 sem se otrok prestrašil:
 spoznal sem jih temne in na pokopališču.
 In ko sem zagledal tamarisko, je bila v cvetju.
 Vzljubil sem jo kot fant dekleta,
 ki mu v temi najde ustne, da odgovore njegovim.
 Ko pa sem spoznal brezo, je bila tamariska ocvetela.
 Ostal je v meni strah pred cipreso
 in vera v brezo: njene veje molijo zemljo.

IV.

Gledal sem balet. Nato sem stopil na ulico.
 Tedaj me je prevzel sram, da sem človek:
 po ulici je šel sprevod,
 troje ljudi, dvoje kruljevih.
 Čul sem verige, čul sem proteze.
 (Lesena noga je bila široko razhojena).
 In na vsaki strani po en bajonet.
 Jaz pa sem bil gledal gola bedra balerin v sinji luči,
 in poslušal poskočne takte klavirja izza rdečih kulis.
 Vse to je bila laž, gnusna laž, prevara.
 (V loži je sedel gentleman z demantno iglo v kravati,
 metal je na oder cvetje, mlasketaje z ustni,
 pri čemur so se mu izdajali zlati, oslinjeni zobje).
 Ti, ulica, pa si nam porok,
 saj bijejo po tebi lesene, široko razhojene noge.
 Kadar pa boš most iz predmestja v mesto,
 kako nama bo takrat, o ulica?
 In kako bo človeku iz množice?
 In kako, kako onemu z demantno iglo?

Čulkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Dalje.)

Šiht se je zdel Grišku kakor cela večnost. Enkrat je vprašal sodelavca, ki je na bremsbergu pri nižjem rovu čakal na praznega:

„Koliko je ura, tovariš?“

„Dvanajst,“ je odgovoril ta. „Ali miliš, da pojdeš že domu? No, počakaj. Še šest ur!“*

Grišku je bilo kakor da je obsojen na dosmrtno prisilno delo v sibirske rudnike.

„Koliko sta jih že vidva spustila?“ ga je vprašal sodelavec.

„Šest,“ je odgovoril Griška.

„Ha, ha! Ali čakata na škrata, da vama bo pomagal? Midva jih imava že enajst!“

Griško je stresel mrz. Po bremsbergu je vel tenak zračni tok podzemske zračne cirkulacije. Ker je bil ves razgret in moker, se je ogrnil z jopičem, boječ se še prehlada. Ko se je ustavil prvi prazni voziček na pločniku, ga je odpel, obrnil in odinil na izkop.

Končno je vendar prišel čas, ko je Lebedev vrgel orodje iz rok, vzel iz telovnika železno žepno uro ter izjavil, ta je za danes „šiht“ končan. Šla sta, da se oblečeta. Griška je trpel strašno žejo; tisti ostanek čaja je že v prvih urah izpil, a iti doli v glavni rov, kjer je stal sod z vodo ni imel časa in si tudi ni upal, boječ se, da bi sam ne našel več nazaj. V rovu je na nekem mestu curljala iz skale sluzasta voda; nabral jo je v perišče in jo pil, ali postalo mu je po nji slabo ter je pozneje raje trpel žejo, kakor da bi se je še posluževal.

Iz vseh rogov na desno in levo od bremsberga so se začele pojavljati medle lučice, ki so se bingljajoč spuščale navzdol v glavni rov, kjer so se pridružile k njim še druge, ter se v dolgi procesiji pomikale proti oddaljenemu šahtu. Med potjo se je oživiljal pogovor: rudarji so si pripovedovali o vseh dogodkih in uspehih končanega šihtha, o kakovosti premoga, o sigurnosti stropov, o prepirih s pazniki in

o višini pričakovanega zaslužka. Obenem so se reševala med potjo tudi rodbinska vprašanja, dnevne senzacije in škandali v naselbini, ter vojna in politična vprašanja.

„Ali že veste, da je Petruhova ušla s tistim ciganom, s tistim Voronovim? Zakaj ga ni Petruhov napodil prvič, ko je prestopil njegov prag? Zdaj pa ima —!“ je pripovedoval mlad rudar. Pocukal je pred seboj idočega za jopič in ga vprašal:

„Kaj praviš ti k temu, Serjožkin?“

„Ah, kaj me brigajo babje zadeve!“ se je obregnil ta.

„No, no! Kaj si pa tako nataknen danes?“

„Tudi ti bi bil, če bi bil v moji koži. Ni več pravice na svetu. Danes je bil pri meni inženir. Gledal je in meril po izkopu, nato pa izjavil, da imam dovolj po štiri rublje od metra, da je preveč pet rubljev, kakor smo se prvotno dogovorili. Premog pravi, da je mehek in se lahko koplje, popravil da nimamo nobenih in praznih voz, da nam je dovolj na razpolago. Ko bi hudič enkrat sam hotel prebiti en šiht v tisti luknji, bi gotovo drugače govoril. Gledati, kako drugi delajo, res ni težavno in na papirju so metri čisto drugačni kakor v jami.“

„Imaš prav,“ povzame prvi, „gospodi nikakor ne gre v glavo, da bi smel delavec kdaj kako kopječko več zaslužiti, kakor porabi za kruh in za čaj. Pehamo in mučimo se v tem prokletstvu vse svoje dni edino za to, da si ohranimo golo življenje, s katerim poljubno razpolagajo te pijavke!“

Slišale so se ostre besede na naslov gospode, ki da se v mestih šopiri in uživa za njihove krvave žulje. Tu in tam se je slišal resigniran vzdih.

Za trenutek so vsi utihnili; nato pa je nek rudar, kateremu ni bilo mogoče spoznati obraza, (tako je bil umazan od črnega prahu), prvi zopet spregovoril ter skušal dati pogovoru drugo smer.

„Pomislite, Nemci so že zavzeli Varšavo. Sedaj se pomikajo proti Rigi.“

„Lažeš!“ mu je ugovarjal tovariš. „Take vesti razširjajo nalašč naši sovražniki da bi nas s tem zmedli in omalodu-

* V ruskih rudnikih so delali do revolucije še po dvanajst ur. Šele z revolucijo 1917. leta je bil uveden osemurnik. Izjema je bila v gotovih slučajih samo pri akordnih delavcih.

šili. Vsi časopisi so podkupljeni. Še celo na carskem dvoru imajo svoje špijone.“

„Pst! Ne govori tako glasno!“ so ga svarili.

In z znižanim glasom je nadaljeval:

„Naš batjuška Nikolaj je revež. Njegova žena, carica, je Nemka. Potem si lahko mislite, s kako odločnostjo se vodi boj proti Nemcem. Še celo žito dobivajo iz Rusije potom „nevtralnih“ posredovalcev, sicer bi bili že davno izgladovani.“

„Je že res,“ skuša dokazovati umazani, „da Nemcem primanjkuje kruha, a vzlic temu že tretje leto ne moremo nič opraviti proti njim. Samo pomisli, kako so učen narod, kakšne imajo tam tovarne; rudnikov je še enkrat toliko ko pri nas, ladje imajo take, ki pod vodo plovejo, da jih nihče ne vidi in topove take, da z njimi na sto vrst daleč streljajo in s tremi streli razrušijo lahko cel moskovski Kremelj. Boš videl, da ne bomo nič opravili proti njim.“

„Da, če bi bili vsi tako malodušni kakor si ti. A pomisli da je nas, z našimi zavezniki vred, čez eno milijardo ljudi, da imamo na naši strani celo Ameriko, da so naši zavezniki mogoče še bolj učeni in prebrisani, ko Germanci in da na naši strani ne bo kruha zmanjkalo, pa če je še deset let vojna.“

„Kaj pa naš vojni minister Suhomlinov in njegovi pajdaši, ki so nas Nemcem prodali?“ je pristavil zdaj nekdo ironično.

Ivan Vuk:

SAMO, DA NE RAZŽALOSTI MATER.

(Dalje.)

Marko ni umaknil pogleda pred materinimi očmi.

„Hočem zaslužiti, da ne boste lačni,“ je rekel in v njegovem glasu je bila odločnost.

Mati se je zasmejala in zaplakala.

„Kako boš zaslužil, otrok, še tako majhen.“

„Še manjše sem videl, pa so služili,“ je odgovoril. „V Beogradu sem jih videl.“

Mati je objela glavo svojega prvorojenca. Čutil je, kako je njeno lice vlažno in kako stiska ustnice zadržavajoča jok.

*

Strašno se je zdelo materi-vdovi, ko je odhajal njen prvorojeni. Sama ni mo-

„In pa propalica, konjekradec Rasputin,“ je pripomnil umazani, „ki se vlačí z vsemi ženskami na carskem dvoru? Pravijo, da je čudotvorec in da more samo on ohraniti carjeviča pri življenju. Jaz pa pravim, da je vse skupaj goljufija in škandal!“

Lebedev, ki je do zdaj molčal, je tehtno pristavil: „Jaz pa samo eno rečem: dosti je že teh neumnosti in krvoprelitja, teh muk in neštetihi žrtev, in mi je vseeno kako se konča, samo da se konča. Že sedaj ne dobivamo kruha, kolikor bi ga rabili, ne pa, da bi ga bilo še za deset let dosti. To vam povem, če se v Petrogradu kmalu ne spametujejo, si bo pa narod sam napravil mir!“

„Tako je!“ je živahno pritrdjevala večina.

Podobni pogovori so se slišali pri vsaki priliki, kjer se je sešlo več delavcev bodisi pri delu, na poti ali doma v barakah, le s tem razločkom, da se zunaj niso vočali tako glasno in s tako odkritosrčnostjo, temveč potihem, z opreznostjo, oziraje se pri tem na vse strani, če se ne nahaja kak nepoklicanec v bližini. Bali so se celo lesenih sten svojih koč, in plotov, kakor da imajo ušesa in bi jih mogli izdati. Kadar so si hoteli povedati kako važno novico ali reševati kako tehtno vprašanje, so se umikali proč od naselbine, tja ven v samotno širno step, kjer so na horicontu že kilometre daleč lahko opazili vsako bitje, ki bi se jim bližalo.

(Dalje prihodnjič.)

gla verjeti, da je podlegla njegovim besedam in prošnjam, ter mu dovolila.

„Kako mu bo, otroku, v tistem mestu,“ je govorila, ko je izginil izpred oči.

„Obiščem ga,“ je rekla Beda. „Ker je naš, ga obiščem.“

„Ne predrzni se,“ je rekla mati strogo. Tu ostani, kjer si. Do njega nimaš pravice.“

Beda se je nasmejala.

„Do vseh, ki iščejo kruha, imam pravico.“

„Brez srca si, Beda in ne gane te niti otroška požrtvovalnost.“

S suho brado je kimala Beda.

„Brez srca sem... Ni mi zrastle in zato sem brez njega“... —

Marko je prispel v Beograd. O kako je lepo to mesto in kako veliko. Gledal je in se čudil. Ko je bil z očetom, ni videl vsega tega, kar vidi danes. Koliko gospodov hodi po ulici. In lepe gospe se tam sprehajajo, in se smejejo, kakor da so sami angeli. Ko gredo mimo njega, prijeten vonj mu zadeva nosnice. Kakor bi njuhal same cvetlice, se mu zdi.

„Oh, tako je, kakor da se sprehajajo mimo mene samo lilije ... in gartrože ...“ je rekel sam pri sebi. „Kakor da sem v cerkvi, tako je to mesto vse v lučih in lepe gospe so kakor svetniki. V teh oknih pa je kruha vse polno in mesa in jabolk. In oblek, kakšnih oblek?“

Zateglo in pojoče je odmevalo po ulici:

„Politikaaa ... Vremeee ...“

„To so tisti dečki“ se je zdajci spomnil. „Že služijo kruh.“

Pristopil je k dečku.

„Ali bi lahko tudi jaz prodajal?“

Deček ga je pogledal.

„Ti?“

Marko je pokimal.

„Ne sprejmejo,“ je odgovoril deček.

„Kako ne sprejmejo? ... Tebe so pa sprejeli?“

Deček ni vedel, kaj bi rekel. Nato pa se je spomnil, da treba prodajati časopise in ne razgovarjati in je odhitel dalje, ne zmenivši se za Marka in kričal:

„Politikaaa ... Vremeee ...“

Marko je gledal za njim.

„Zakaj ne sprejmejo? Ni mi hotel povedati.“

Ustavil je drugega dečka.

„Kje se dobijo časopisi, da bi prodajal?“

Deček je odgovoril:

„Prodajal bi rad?“

„Moram zaslužiti,“ je odgovoril Marko. „Mama je lačna.“ (Dalje.)

Cvetko Kristan:

WILHELM LIEBKNECHT.

(1826—1900).

29. marca t. l. je preteklo sto let od dné, ko je bil rojen v zapadnonemškem mestecu Giessen, Wilhelm Liebknecht, eden od najbolj popularnih ustanoviteljev in voditeljev nemške socialne demokracije v preteklem stoletju.

Njegova mladost spada deloma v predmarčno dobo, deloma pa že tudi v revolucijski leti 1848 in 1849. Visokošolska leta je preživel mladi Wilhelm v Giesenu, Berlinu in Marburgu, kjer ga je takratno burno življenje napravilo revolucionarjem. Že l. 1846. se je smatral za komunista. V jeseni 1847. leta ga najdemo kot učitelja na fröbelovi vzorni šoli v Zürichu. Ali na učiteljskem mestu ni vztrajal.

Komaj je zaznal o februarški revoluciji, je že odhitel v Pariz, da se tam bori za svobodo. Stopil je v Herweghovo legijo. Ko pa se je ta podala na znani svoj pohod v Nemčijo, ga najdemo z več prijatelji na jesen 1848 udeležene pri Struvejevi vstaji v Badnu. Ali vstaja je bila kmalu zatrta in Liebknecht se je le s težavo rešil, da ni bil ustreljen po prekem sodu. Pobegnil je v Švico, kjer je prebil vsled vstaje enajst mesecev v preiskovalnem zaporu v Freiburgu. Ko bi se pa imela maja l. 1849 vršiti proti njemu po-

rotna obravnava, je v Badnu izbruhnila vstaja iznova in porotniki so ga brez razprave oprostili. Zopet svoboden, se je pridružil „Društvu za odločen odpor“, ki ga je vodil Struve. Najskrajnejša levica revolucionarjev se je sprla z zmernejšo strujo pod Brentanom, tedanjim „diktatorjem“ Badna, in ko so Liebknecht osumili, da je nameraval atentat na Brentana, so ga vtaknili v ječo v Rastattu. Iz ječe izpuščen se začne boriti za „državno ustavo“. Pruske čete pod vodstvom princa Viljema (poznejšega kralja in cesarja Viljema I.) so udušile po junaškem odporu vstajo. V tem boju je sodeloval Liebknecht kot „vojak revolucije“ in je ubežal smrti s Strujejem in njegovo soprogo le s težavo.

Nastopila so leta izgnanstva. Najprej je živel življenje emigranta v Ženevi, nato pa je bil v dvomesečnem zaporu v Freiburgu, ker je bil od njega sklicani kongres delavskih društev smatran za zaroto in poizkus vstaje. Podal se je nato v London. In tu se je začelo zanj novo življenje. Beda, lakota, pomanjkanje. V Ženevi je spoznal Liebknecht Engelsa, v Londonu pa Karla Marxa, čigar prijatelj je postal. In prejšnji meščanski revolucionar je postal sedaj vnet razširjevalec Karl

Marxovega znanstvenega in svetovnega nazora. Liebknecht je preživel tu sebe in družino s časnikarstvom in poučevanjem, potem ko se je potegoval brez uspeha za službo pismonoše. Po razcepu v tamošnjem komunističnem društvu se je priključil popolnoma skupini Karla Marxa.

Kralj Viljem je ob svojem nastopu proglasil splošno pomiloščenje in Liebknecht se je vrnil v Nemčijo. Prevezel je tu uredništvo lista „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“. Med tem pa se je začela Bismarckova doba. Ko je Liebknecht videl, da ga Bismarck namerava podkupiti in spremeniti s tem smer lista, kakor je to storil že z ustanoviteljem lista Augustom Brassom, je izstopil iz uredništva in prekinil vse zveze z „agenti in plačanimi slugami plemenitega gospoda Bismarcka.“ Beda se je zopet vrnila na njegov dom. S pisanjem člankov za inozemske liste je preživel sebe in svojo rodbino... Bilo je to v dobi lassallovstva, in dasi član lassallove delavske zveze, ni bil njen prijatelj. Napadal je seve režim Bismarckov, ki ga je zato začel preganjati. Liebknecht je bil l. 1865 izgnan iz Pruske in se je nastanil v Leipzigu. L. 1867 je predsedel vsled nedovoljenega povratka v Berlin, tri mesece v ječi.

Sedaj je postal Leipzig mesto, kjer je Liebknecht razvil svoje delovanje in postal kot pravi Kurt Eisner: „pravzaprav edini ustanovitelj demokratično-socijalističnega gibanja“. Bil je tu boj proti ujedinevalni politiki Bismarcka in proti Lassalovi „bismarckovski socijalni demokraciji“ (Schweitzer in tov.). Na zboru v Chemnitzu se mu je posrečilo združiti organizirano saško delavstvo na demokratsko socijalističnem programu. 1867. leta je bil izvoljen v severo-nemški državni zbor, 1868. leta je prevzel uredništvo v Leipzigu izhajajočega glasila ljudske stranke „Das Demokratische Wochenblatt“. Razvil je tu svoj program: „Kolikor se stvar tiče obeh perečih dnevnih vprašanj, nemškega in delavskega vprašanja, stremimo mi za nemško ljudsko državo, v kateri naj bodo združena pod skupnim praporom svobode vsa plemena velike domovine in mi se bomo borili na smrt in življenje proti oni uničujoči politiki, katere končni cilj je povečanje Pruske in zmanjšanje Nemčije. V socijalnem vprašanju bomo brezobzirno nastopili za delavske pravice in bomo

delovali z vso silo za gospodarsko osvoboditev delavskega razreda.“ Stališče, ki ga je z Beblom zavzel l. 1870/71 proti nemško-francoski vojni, dovoljno priča o njegovih nazorih. Ker je proglašal Nemčijo za povzročiteljico vojne, si je nakopal pri režimu sovraštvo. Ali njegova setev je prinašala že uspehe. L. 1869. se je (menda na njegovo vzpodbudo) ustanovila „Socijalno demokratična delavska stranka“ v Eisenachu in čez nekaj let so dobili Eisenachovci pri državnozborskih volitvah že 50.000 glasov in Liebknechtov list „Der Volkstaat“ je imel vedno več naročnikov. L. 1872 je bil obsojen v veleizdajniškem procesu proti njemu, Beblu in Hepneru na dveletno trdnjavsko ječo. To je seveda še povečalo njegov vpliv.

L. 1875 so se združili v Gothi Lassallovci in Eisenachovci v enotno „Nemško socijalno demokratično stranko“ in tako so dobili dve leti pozneje pri državnozborskih volitvah socijalni demokratje že 600.000 glasov. Leipziški „Vorwärts“, kakor se je zvalo sedaj od Liebknechta urejevano strankino glasilo, pa je imel 12.000 naročnikov. Bismarck izda „socijalistični zakon“ in začne najljutejšo borbo proti socijalistom.

In ko si je l. 1879 v saški dež. zbor izvoljeni Liebknecht zopet nakopal sovraštvo, je bilo proglašeno nad Leipzigo obsedno stanje. Liebknecht in Bebel sta se z begom rešila v Borsdorf. Od tod se je vršil sedaj glavni boj proti Bismarckovemu sistemu. Po odpravi „socijalističnega zakona“ se je Liebknecht l. 1890 preselil v Berlin. Tu je deloval pri „Vorwärtsu“ in kot državnozborski poslanec do svoje smrti 7. avgusta 1900.

Poročen je bil Liebknecht dvakrat. Prvič z Ernestino Landoldt, s katero se je seznanil v freiburški kaznilnici. Ta mu je umrla, ko je, že bolna, izvedela v letu 1867 za njegovo obsodbo na trimesečni zapor. Sam pripoveduje o tem v svojem prvem govoru v severonemškem državnem zboru: „Vrnil sem se domov in našel svojo ženo umirajočo — ona je umrla in tisti, ki so me izgnali, ki so uničili mojo rodbinsko srečo, imajo na vesti smrt moje življenske tovarišice.“ Druga soproga, njegova sorodnica Natalie Reh, mu je rodila 5 sinov, katerih najstarejši Karl je padel kot mučenik nemške revolucije l. 1918.

Poslanec je bil Liebknecht v deželnem zboru Saške od l. 1879 do 1886 ter

l. 1889, v nemškem državnem zboru pa 1867—1870, 1874—1887 ter 1888 do smrti.

Bil je dober govornik, pisatelj, organizator, agitator in vodja. Svoje govore je tudi izdal. Zanimiv je dogodek iz nedavnih dni, ki bodi tudi prispevek h kulturni zgodovini Ogrske. Nek njegov govor iz 70. let, je bil — namreč — l. 1914 na Ogrskem objavljen. Budimpeštansko kraljevsko državno pravdnštvo je pa šele l. 1924 našlo v tem govoru „dejstva, ki povzročajo razredno sovraštvo.“ Napravilo je preiskavo in odredilo konfiskacijo v l. 1914 natisnjenega govora. Proti temu je protestiral uradno postavljeni kurator. Obravnava je bila določena na 23. februarja t. l. in na njo je bil povabljen potom javnega razpisa Wilhelm Liebknecht, da naj brani konfiskacijo svojih pravic. Ker pa že 25 let mrtvi Liebknecht seveda ni prišel, ni preostalo ničesar drugega, da so slavni kraljevski sodniki v Budimpešti morali potrditi konfiskacijski sklep prve instance —

Wilhelm Liebknecht je bil kakor že omenjeno, eden od največjih ustanoviteljev in voditeljev socijalne demokracije sploh. Kot govornik in agitator je potoval v Francijo, Avstrijo, na Angleško, v Ameriko in Belgijo ter si znal tu povsod pridobiti simpatij med zavednim delavstvom. Njegov razum, znanje jezikov in bister pogled so mu služili po-

seбно na delavskih mednarodnih kongresih, kjer je bil vedno tolmač in posredovalec med odposlanci mednarodnega organiziranega proletarijata.

Bolje njegovega bistva in hotenja — ne bomo mogli nikdar izraziti, kakor je to storil sam v govoru na veleizdajniškem procesu l. 1872. Dejal je:

„Že v mladosti sem sežigal ladje za seboj in od tedaj sem se neprestano boril za svoja načela. Svojih osebnih koristi nisem iskal nikdar; kjer je bilo treba izbirati med mojimi interesi in načeli, se nisem nikoli obotavljal žrtvovati svojih interesov... Jaz nisem noben deželni hlapec konspiracije, niti kak poklicni zarotnik. Imenujte me radi mene „vojaka revolucije“ — proti temu nimam ničesar. Dvojni ideal sem imel pred očmi že od mladih let: svobodno in edino Nemčijo ter emancipacijo delovnega ljudstva, kar se pravi odstranitev razrednega gospodstva, kar naj ima enak pomen kot osvoboditev človeštva. Za ta dvojni cilj sem se bojeval po svojih najboljših močeh in zanj se bom bojeval, dokler bom dihal. To zahteva dolžnost...“

Dasi so se po svetovni vojni precej snremenili odnošaji med delavstvom, sta ostala spomin in ime Wilhelma Liebknechta med svetovnim delavstvom še vedno živa in svetlo žareča.

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

II.

V tisti dobi, ko so v Ljubljani ustanovili po dunajskem vzoru delavsko izobraževalno društvo, se je na Dunaju nahajalo delavsko izobraževalno društvo pred — razpustom. 27. julija 1870 je vlada razpustila delavsko izobraževalno društvo ter strokovna društva zidarjev, kolesarjev, izdelovalcev instrumentov, zlatarjev, kovinskih livarjev itd. Rekurz je bil 16. decembra 1870 zavržen.

Naraščajoče delavsko gibanje je prišlo namreč pri cesarju Francu Jožefu I. v nemilost. V kronski seji 11. julija 1868, ki se je vršila pod predsedstvom cesarja, je ta zahteval, da se proti vsem delavskim prireditvam najenergičnejše postopa...

Razume se, da so dunajski delavci šli takoj na delo, da ustanove novo društvo. Oblast jih je odbijala, po trikratnem poskusu se je morala le udati in je 30. oktobra 1870 potrdila pravila novega društva, katerega ustanovni zbor se je vršil 13. novembra 1870 ob udeležbi 2000 ljudi.

August Bebel je poslal pismeni pozdrav.

Hohenwartovo ministrstvo je sicer amnestiralo v februarju 1871 skoro vse delavske agitatorje, ki so bili dotedaj obsojeni, tako tudi obsojene kolovodje Oberwinderja, Scheu-a, Mosta in tovariše, ali je vseeno strogo zasledovalo in preganjalo delovanje soc. dem. organizatorjev, zlasti je brezobzirno šupiralo inozemce. Delavske organizacije so nadzo-

rovali organi policije, ki ji je takrat bila prepuščena vsa socijalna politika v Avstriji. Deželni šefi so morali točno poročati o vseh tozadevnih pomembnih dogodkih.

6. aprila 1871 poroča deželni predsednik vojvodine Kranjske, da je v Ljubljano dospel J o h a n n M o s t. Poročilo se glasi:

„3. t. m. je semkaj prišel Johann Most, ki pravi, da je knjigoveški pomočnik, pa je gotovo identičen s proslulim agitatorjem iz Gradca. Takoj je stopil v zvezo s člani delavskega društva, katerim se je predstavil kot delavski agitator, ki je bil lani radi delavskega gibanja obsojen na 4 leta ječe, ali je letos vsled amnestije že izpuščen. Sporočil je krožku, v katerega je vstopil, da potuje okrog po nalogu pariških revolucionarjev, da pridobi v sporazumu s prijateljem Scheu-em delavski razred za nauk socijalno demokratične Univerzal-republike in da jih pripravi za akcijo, ki se v kratkem pričene. Vlada se mora vreči, splošna glasovalna pravica vpeljati, sedanje posedujoče in vladujoče razrede v komunističnem zmislu odstraniti, na njihovo mesto pa postaviti vlado delavcev, da pridejo tudi ti tako k vladi in premoženju in sploh na položaj, ki jim odgovarja. Priporočal je čitanje časopisa „Volks-wille“ in obljubil je, da pošlje več podob voditeljev svoje stranke.

Most je imel namen, da bo govoril na splošnem delavskem shodu, ki je bil sklican na 3. april, ali ta shod je bil po § 6. zborovalnega zakona prepovedan. Prepovedi so se sklicatelji brez glasnega ugovora pokorili. Most in njegovi maloštevilni pristaši pa so hoteli to prepoved izigrati in so namerjali v manjših razgovorih delati propagando za socijalno demokratično teorijo. Hoteli so 4. aprila v več manjših gostilnah improvizirati predavanja, ali zadeli so povsod na ovire, ki jih je napravila policija čisto na tihem, tako da so ob polnoči opustili svoje namere. Nekaj tukajšnjih novih prijateljev Mostovih je osumilo čisto neosnovano, da je izdajalec društveni načelnik Arko, ki posredno kvari vse namere Mostove in so ga na javnem prostoru prijeli radi tega, radi česar je podal Arko še tisto noč svojo resignacijo na mesto načelnika delavskega društva in je pismeno naznanil svoj izstop iz društva. Most je videl, da ni mo-

goče v takšnih okoliščinah započeti agitacijo z uspehom in je odpotoval z opoldanskim vlakom v Trst, kjer je — kakor se mi je sporočilo — isto namerjal in kamor je že pred njim prispel njegov prijatelj M. Gehrig in započel s pripravljalnimi pogovori.

Da deluje Most kot poslanec socijalno demokratične stranke, se vidi iz pisma, ki ga je pisal načelstvu tukajšnjega delavskega društva in ki ga spodaj v prepisu prilagam.

Kakor hitro je Most odpotoval v Trst, sem aviziral o tem tamošnjega gospoda namestnika in ker se Most v omenjenem pismu hvali, da je imel s svojo agitacijo uspehe na Koroškem in Štajerskem, sem tudi to pismo sporočil tamošnjima deželnima šefoma.“ (Glej: Brügel str. 85/II.)

Pismo, ki ga je Most pisal v Ljubljano 30. marca 1871 se glasi:

Prijatelji in sodrugi!

Dovolite mi, da govorim z Vami odkrito, pošteno besedo. Iz Vašega letnega poročila sem spoznal, da komaj slutite ono veliko delavsko gibanje, s katerim se sedaj ves kulturni svet neprestano peča. Sklenil sem zato, da pridem k Vam v ponedeljek 3. aprila. Ostal bom pri Vas tri dni. Ako bo mogoče v teh dneh napraviti kak shod, bilo bi mi najbolj ljubo. Na vsak način pa mi poleg tega omogočite, da bom mogel vsak dan predavati v društvenem lokal u in skrbite za čim večji obisk.

Vidim, da imate dobro voljo, samo manjka vam pravilno spoznanje in to bi rad v Vas vtisnil. Posrečilo se mi je že, v vsem Štajerju in vsej Koroški delavce speljati na pravo pot, menda ne bo tudi v Ljubljani drugače, za kar mi je porok zdrav zmisel, ki ga ima delovno ljudstvo po celi Avstriji.

S socijalno demokratskim pozdravom vedno Vaš

Johann Most l. r.

Kmalu nato (5. maja 1871) je dunajska policija sporočila ministrstvu za notranje zadeve, da je Johann Most izgnan iz vseh kraljestev in dežel, ki so zastopane v državnem zboru.

Kdo je bil Johann Most?

Po stenografskem zapisniku, ki je obelodanjen v knjigi „Der Wiener Hochverratsprozess“ (str. 374 in naslednje) je govoril sam o sebi: „Sin sem vladnega

tajnika Jožefa Mosta v Augsburgu; po dokončani ljudski šoli sem se izučil knjigoveštva in sem kot knjigoveški pomočnik delal v Frankfurtu na Meni, Stuttgartu, Karlsruhe, potem na Westfalskem in Meklenburškem, v Švici (Zurich, Neuenburg), nakar sem prišel v Avstrijo. V Švici sem bil član delavskih izobraževalnih društev, ki so sprva bila na strani Schulze-Delitzschevih načel, kasneje pa so jih zavrgla kot prazna in slaba. V Švici je 60 takih društev, ki so pravzaprav eno in ki imajo sedaj vodstvo v Ženevi in je njih glasilo „Felleisen“.

Na vprašanje senatnega predsednika: „če so načela delavcev vseh dežel ena in ista“, je odgovoril Most: „Da. Osvoboditev delavcev izpod pritiska kapitala.“

O Mostu je v tem procesu predsednik navajal v utemeljevanju obsodbe (5 let težke ječe!):

„Most se je pri končni razpravi pokazal očitno kot republikanec. Njegovi javno izrečeni govori in spisi, ki so bili pri njem najdeni, diha jo sovražstva proti obstoječemu državnemu redu. Je nenavadno duhovno čil in ojster ter ima odločen značaj.“ (str. 829).

Razumemo lahko, da je bil prihod in bivanje takega moža v Ljubljani dogodek prve vrste tako za one zgoraj kakor za tiste, ki jim je bil namenjen. Most je bil eden glavnih pobornikov v takratnem radikalnem krilu delavskega gibanja.

*

Informativen je dopis, ki ga je kranjska deželna vlada poslala konec l. 1872 na Dunaj:

„Z ozirom na vspodbudo, da pospešujemo samopomočna društva delavcev, bodi poudarjano, da je v tem pogledu obrniti pazljivo premostrvanje le glavnemu deželnemu mestu, ker delavskih elementov na deželi ni, ne kvalitativno in ne kvantitativno. S tem pa ni rečeno, da odposlanci delavskega gibanja mogoče ne napravljajo tudi tu poizkusov, da vsejejo zrna, ki naj se pozneje razvijejo, vendar pa bo na mestu — četudi je tu za take težnje kar najmanj tal — predvsem stroga policijska čuječnost, ki bo vsakojake odredbe in priprave uredila.“

Cilo in živahno društveno življenje se more le tam pričakovati, kjer se dovolj živo občutijo potrebe po skupnosti in

v tistih elementih, ki so tu; radi česar je nujno, da se tozadevna sredstva po možnosti prilagodijo tistim družabnim slojem in njihovem razvoju. Kar se tiče ustanavljanja delavskih društev po deželi, se zdi, da dosedanje izkušnje potrjujejo pravkar tu izrečeno naziranje.

Proti koncu l. 1869 je nastalo v deželnem mestu delavsko izobraževalno društvo z namenom, da varuje duševne in gospodarske delavske interese. Bilo je 90 članov, glavno pomožno osebje male obrti in male industrije. Društvo, ki nima nikakršnega temeljnega premoženja, je štel l. 1870 le 68 članov.

Delavnost društva je komaj opaziti, in bi najbolj gotovo obstajalo le še po imenu, če bi od časa do časa ne prišlo nekaj življenja po momentanem gibanju od zunaj. Dosedanja zborovanja so bila medla, obetajo pa biti bolj živahna.

V l. 1870 je to društvo ustanovilo podružnico za podporo bolnih in radi pogrebne umrlim članom s temeljno glavnico od 300 goldinarjev. V letu 1870 je prejelo 17 članov podpore v skupnem znesku 107 goldinarjev.

Kako malo se v teh krogih pozna in ceni ideja skupnosti po njeni dobrodelni strani, kaže okolnost, da ima ta podružnica prav malo pristašev. Sploh pa se opazuje, da so med delavci, ki jih je itak malo v glavnem deželnem mestu, že razne smeri, ki so na tem, da se ločijo druga od druge in ki jih je pripisati deloma tujemu vplivu, deloma onim posebnostim, ki temelje ali na obrtniškem kastovskem duhu ali pa v boljši vzgoji.

Katoliško pomočniško društvo, ki obstoji že več let v Ljubljani, je bilo spočetka številno, v l. 1870 pa je imelo le 28 članov s skupnim premoženjem v znesku 1310 goldinarjev.

Pekovsko preskrbovalno društvo, fragment starega cehovstva, z realnim premoženjem 6045 goldinarjev, je štel l. 1870 le 16 članov in ni moglo niti vseh pekov v mestu združiti v zadruho.

Izobraževalno društvo tiskarjev je štel l. 1870 41 članov in je l. 1871 ustanovilo bolniško in potovalno podporno blagajno s temeljno glavnico 1000 goldinarjev. Tudi to društvo je doslej le malo delovalo.

V vseh teh društvih je zelo malo izobraževalnih elementov; pa tudi na kako kvantitativno pomnožitev

svojih množic ne morejo tako dolgo računati, dokler se ne bo industrija razvila v tej meri, za kar pa ni še nobenega izgleda.

V ostalem delu dežele pa ne obstoje ta čas nobena delavska društva in nobeni delavski elementi, ki bi bili vredni omenitve, razen oni, ki so zaposleni v rudarskih in plavžarskih podjetjih. Če se tudi ne oziramo na to, da skrbe ta podjetja za delavske hiše, bratovske skladišča in celo deloma za rudniške šole, največ s posebno pomočjo delodajalcev, ni pravzaprav pomožnega osebja te industrije šteti med one delavske sloje, ki kažejo nagnenja, da se polastijo socialnega vprašanja.

Največ od teh jih spada med podeželsko prebivalstvo, ki ima nekaj posestva, četudi le prav majhno, in prav v tem tiči vzrok, da bo težko v njih kaj razumevanja za kako takozvano socialno gibanje.

Iz teh vidikov bi bilo zaenkrat delovati za tem, da se ustanovi zavetišče za delavske otroke do 12 let, ki bi bilo zvezano z veliko obrtno šolo. Obenem pa bi se moralo dati onim društvom, ki podpirajo in skrbe za bolne in onemogle delavce, precejšnjo pomoč.

Sicer pa po eni strani ni poteškoč, ki se takemu nagibu za v naprej kažejo, podcenjevati. Po drugi strani pa se zdi, da je začeti z inicijativnim razgovorom z večjimi delodajalci, kar se zdi kot pravo sredstvo; ako ta razgovor uspe, se bodo

napravili nadaljni koraki zaradi bolniško podpornih društev.“ — —

Deželni predsednik vojvodine Koroške je z dopisom 14. febr. poročal, da po njegovih opazovanjih ni koroško delavstvo z internacijonalo v nobeni direktni zvezi; obstojajo tu delavska društva, in sicer delavsko izobraževalno društvo v Beljaku, potem delavsko izobraževalno in bolniško podporno društvo fužinarjev za Prevalje in Guštanj ter delavsko izobraževalno društvo v Hüttenbergu. V Celovcu je več strokovnih društev. Voditelji so Elgitz, fotograf Rudolf Ulrich, brivski pomočnik Prešern in krojač Karl Kraus.

Prvi pripada zmernim in ima prišaste med pametnim delom delavstva, zadnji, ki imajo velik vpliv na delavsko stranko, pa pri vsaki priložnosti kažejo socialno demokratične tendence in so prešinjeni sovraštva do posedujočih.

Deželni predsednik obljubuje, da bo posvečal delavskemu gibanju vso pažnjo.

Štajerski deželni predsednik je le na kratko poročal 7. aprila 1872, da se mu zdi, da imajo tamkajšnji delavci zvezo z generalnim svetom Internacijonale v Londonu, in da secesija ekstremne avstro-ogrske delavske stranke ni našla odziva... (Dalje prih.)

Dr. Ernst Grünfeld:

DUHOVNE KORENINE ZADRUGARSTVA.

(Dalje.)

II.

Udejstvovanje krščansko socialne reformne misli najdemo prav na zanimiv način v neki drugi deželi, kjer je kapitalistično meščanstvo doseglo že precej visoko stopnjo moči, namreč v Angliji in na Škotskem.

Razvoj krščanskega socializma seveda ni omejen na Anglijo. Celo nastal je v Franciji; kajti poraz puritanskega (sektarskega) krščanstva iz časov Cromwella, — genialni spisi Plockboyja in Bellerja — je ostal neposredno brez uspeha, in spise omenjenih mož je najbržeje še-le Owen spravil v kontakt z združnim gibanjem. Tako je evangelijska Anglija prevzela krščanskosocialno misel iz katoliške Francije.

Znameniti ustanovnik razvojno-zgodovinskega socializma, grof de Saint Simon je bil, ki je po splošnem propadu starega političnega sveta, takozvanega ancien regime, izražal zahtevo po novi religiji, ki naj v se prevzame „novo krščanstvo“ in novega duha industrijalizma. V središču te nove religije naj bo misel asocijacije, to je zedinjenje človeka z novimi organizacijskimi oblikami. Ta tako plodovita misel je kmalu napolnjevala vse glave, čeprav je tisti, ki jo je vrgel v množice, umrl v bedi l. 1825. Ali ni se poželjivo sprejela samo misel asocijacije, ampak tudi ona, ki je govorila o zvezi rešilnih poskusov socialnega vprašanja s krščanstvom; in cela vrsta francoskih pisateljev je to idejo iz stališča

svobodno-religioznega katoliškega stališča propagirala, zlasti znani abbé de Lammenais in Buchez, ki ga poznamo kot ustanovitelja prve produktivne zadruga.

To misel socialne misije krščanstva in pomena novega organiziranja gospodarstva kakor tudi prve izkušnje francoskih produktivnih zadrug je prineslo nekaj Angležev, ki so pripadali izobraženejšemu meščanstvu in bili pripadniki svobodnih poklicev domu v Anglijo, kjer so že mnogo let sem delovali za tem, da omilijo revščino v vele mestu Londonu tako z dobrotelnostjo kakor z pedagogiko in prosveto. Najvažnejši možje, ki so kmalu zbrali krog sebe precejšen krog pristašev, so bili duhovna Maurice in Kingsley (znani romanopisec), odvetnik Ludlow, Hughes in Ed. Vansittart Neale. Vsled dejstva, ker so priznavali kraščanstvo in bili sploh humani ljudje, so smatrali, da je njih dolžnost, da pomagajo prav osebno vsem onim, ki so v mladih angleških centrih prišli v slab gospodarski položaj in bili potrebni pomoči. Mobilizirali so v to svrhu vest posedujočih in izobraženih, ki so bili seve daleč od tega, da bi se zanimali za usodo proletarijata, tega novega razreda, ki se ga je smatralo za trumo bednih in ubogih.

Socijalni program so dobili ti krščanski socialci (kakor so se pozneje imenovali) še-le z omenjenimi francoskimi idejami.

Krščanski socialci so se začeli pečati z združnim gibanjem, ki se jim je zdelo kot odpomoč za vse socialno zlo, sevé pri tem niso pozabljali, da je za to delo potrebna vzgoja ljudi za nesebičnost. Ko se je izkazalo pozneje, da gre pretvoritev industrijskih tovarov v produktivne zadruga počasi, so se začeli pečati ti ljudje z idejo, da bi bili delavci deležni na dobičku pri delu v industriji. Pozneje so se udeleževali tudi v konzumno-združnem pokretu, ki pa ni izšel iz njih miselnega kroga, ali našel je v njih svoje navdušene prijatelje in voditelje, ki so ga preželi s svojim duhom.

Tako je prišlo do tega, da združuje v sebi angleško združništvo, ki obstoji danes skoro povsem iz konzumnih društev, tako silne etične, krščanske in vzgojevalne moči in da je od početka našlo vse polno prijateljev v tzv. višjih razredih in da je danes — ko je čisto v službi proletarijata — tako malo razredno-borbeno kakor je istotako malo razredno-borben velik del britanskega delavskega gibanja.

(Dalje prihodnjič.)

LISTEK.

Majsko slavlje. Vlada je prepovedala slaviti prvi maj tako kot so si ga delavci želeli. Vendar se je vršila proslava delavskega praznika povsod več ali manj sijajno. V Ljubljani n. pr. je bil predevečer z „Delavsko akademijo“ prav srečno zamišljen. Ljubljanski delavski pevski zbori (Grafika, Cankar in Del. glasbeno društvo) so se potrudili, da vlijejo delavstvu ljubezen do lepega petja. Na 1. maj so v dramskem gledališču igrali izborna angleško delavsko igrano „Borbo“, ki je značilna zlasti za sedanjo dobo.

Izšli so razni majski spisi:

Združene strokovne organizacije so izdale svoj majski spis (str. 48), ki je prav zanimiv po vsebini. Cena 5 Din.

Bernotova sekta je izdala „majski spis“, ki je seveda tudi to priložnost porabila za osebne napade na Kristana in vse one, ki niso za sektarjenje. Ubogi zaslepljenci, ki niti ob takih prilikah ne morejo biti neosebni.

Grupa okrog „Kmečko-delavskega lista“, ki je bil za prvi maj prepovedan, je izdala tudi svoj majski spis s precej pestro vsebino, ki je bil tudi zapljenjen.

„Delavska Politika“ je prinesla v majski številki tri-štiri članke o pomenu prvega maja.

— „Delavec“, „Ujedinjeni železničar“ in „Ženski list“ so izšli v slavnostni obliki.

„*Svoboda*“ je izšla kot dvojna številka z majsko vsebino. — Tudi narodno-socialni „*Kladivar*“ (glasilo nar. soc. mladine) je bil za prvi maj primerno urejen. — Kakor je videti: na vseh straneh težnja, da se delavski praznik kar najbolj dostojno proslavi. Kako veličastno pa bi se proslavil ta velepomembni dan, če bi se vse moči v delavskih množicah združile in nastopile enotno tako na zunaj kot na znotraj?!

August Šenoa: Kmečki punt. Poslovenil Joža Glonar. Ljubljana 1926. Založba in tisk J. Blasnika nasl. — Znana knjiga hrvatskega romanopisca Avgusta Šenoe: „Seljačka buna“ je izšla v novem prevodu dr. Jože Glonarja ob 350letnici smrti Matije Gubca, „kmeškega kralja“ ter voditelja slovenskih in hrvatskih upornikov proti nenasitnim grajščakom, zopet v slovenščini. Stara izdaja je že pošla in nova bo gotovo dobrodošla. Povest, ki ima kot svojo snov kmečke upore pod Matijo Gubcem v 16. stol., je lepa slika tedanjega življenja in se bo priljubila našemu ljudstvu. Obsega 464 strani in stane Din 25. Dobiva se po vseh knjigarnah in pri založniku: Tiskarni in litografiji J. Blasnika nasl. d. d. v Ljubljani, Breg 12.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. JUNIJA 1926

ŠTEV. 6.

UREDIL ANTON KRISTAN

Edvard Abramovski:

SOCIJALNE IDEJE V ZADRUŽNEM POKRETU.

Tam kjer se razvijajo samopomočne ustanove kot konzumna društva, poljedelske zadruge in delavske strokovne organizacije, tam kjer nastajajo samostojna središča izobrazbe in kulture, tam se morajo sočasno izvrševati globoko segajoče izpremembe v običajih, navadah in dušah ljudij, kar se tudi godi z vzgojo otrok, z fizično in duhovno kulturo, s pojmovanjem življenjskih nalog in sreče. Pred vsem vstvarjajo tu ljudje sami po goje lastnega življenja. Skupna blaginja, ki jo zadruga išče, je odvisna od njihove sposobnosti in eneržije, od njihove nadarjenosti in požrtvovalnosti.

V življenju vsakega posameznika nastajajo težnje in cilji, ki jih popreje ni bilo; pojavi se zavest samostojnega ustvarjajočega dela in ljudske solidarnosti. Ne izginejo tu le vsi preostanki suženjske duše, ampak tudi oni modernega „poslovnega človeka — trgovca“, ki ne more pojmovati dobička brez izkoriščanja soljudi. Pokažejo se nove kategorije etičnega in družabnega čuvstva radosti, ki iztisnejo brezmiselno dolgočasje razkošnega življenja, strastnega veseljačenja in pijančevanja. Nakratko povedano: poraja se nova kultura in nov tip človeka, ki načelno označuje demokratično družbo.

Ivan Cankar:

„LEPA NAŠA DOMOVINA.“*

Zadnjič sem videl na cesti oddelek infanteristov; marširali so proti kolo dvoru. Dež je lil curkoma; škornji so se jim udirali globoko v razmočeno blato, ki je škropilo do kolen. Ni bilo več zgodaj, morda že deveta ura dopoldne; ali dan je bil pustemu mraku podoben, ves siv in mrzel.

Vojaki niso marširali sami; ob obeh straneh kolone so korakali — trop, trop, trop — moški, ženske, otroci. Lilo je od njih, kakor da bi cunje izžemal, blato je škropilo otrokom do pasu in do obraza. Oglasil se je krik ženske, zaihtel je otrok — ali dež je lil dalje, blato je škropilo dalje, kolona je stopala dalje, trop, trop, trop...

Videl sem vojaka, visokega, močnega moža; njegov hrbet je bil narahlo sključen, tisti hrbet, ki je nosil že devetkrat težje tovore nego je vojaški tornister. Njegove roke so bile črne in težke; bil je morda kovač. Poleg njega je stopala s hitrimi, drobnimi koraki ženska, ki je bila za glavo manjša od njega; segala mu je komaj do rame. In za roko je držala ženska malega fanta, ki je trudoma in jokaje tekkel z njima ter neprestano zaostajal.

Mož se je postrani ozrl in je takoj umaknil pogled.

„Vrni se!“

Ženska je vzkliknila, zgrabila ga je za rokav.

„Ne jaz... ti se vrni!“

Pogledal je v tla in bled je bil.

„Saj boš dobila osemindeset vinarjev na dan in Francek... Francek... Francek štiriintrideset...“

* V strankinem arhivu sem našel to lepo črtico. Ne vem, če je bila že objavljena v celoti. Objavljam jo, ker je dokument: kaj in kdo je bil Ivan Cankar. — Historicus.

Zajokala je naglas, potegnila je fanta za seboj, da se je spotaknil ter padel na kolena v blato.

„Še to naj vzamejo... še tisti Judežev denar...” —

Videl sem vojaka, moža, ki se mu je na prestarem obrazu poznalo, da je sedel dolga leta v delavnici; taki ljudje so stari, preden so bili mladi. Šel je s tistim mirnim, težkim korakom, kakor je hodil zjutraj ob sedmih v tvornico; morda je celo pozabil, da ima tornister na hrbtu. Z obema rokama pa se ga je oklepal pod pazduho star, suhoten človek, ki se je trudil, da bi stopal po vojaško. Govoril je hitro in veselo in neprestano mu je teklo iz oči po obehdvih licih.

„Saj tudi jaz, Jan, pred tridesetimi leti... o, krepki fantje smo bili... vriskali smo, pravim... tudi jaz, glej, Jan... o Jan moj, Jane, Janjek!”

Kakor da bi z nožem udaril, tako je planil krik iz njegovih ust.

„Oče... saj boste dobili na dan osem-inšestdeset vinarjev in povrh še...”

Ali oče ga je pogledal z očmi, ki so bile vse zakrivatele.

„Jan!...”

Videl sem vojaka, zelo čokatega, plečatega moža; poznalo se mu je na opaljenem obrazu, da je vaje solnca in burje in vsega hudega. Morda je bil iz okolice, kmečki sin. Kraj njega je stopala postarna ženska z zgrbljenim, prstenim obrazom; tudi njena obleka, do pasu blatna, in pisana ruta na glavi je razodevala kmetico.

„Zdaj pa je čas, mati; vrnite se domov, pa zbogom!”

Molčala je in je strmela vanj, kakor da ga vidi prvo in poslednjo uro. Z rute ji je lila dežnica na obraz in na lase, ki so se sprijemali na čelu.

„Vrnite se, mati, daleč vam je do doma... saj boste dobili na dan po osem-inšestdeset vinarjev...”

Njena ozka brada je vztrepetala pod zgrbljenimi ustnicami in jaz nisem vedel, če je bila dežnica ali če so bile solze, kar je teklo brez nehanja preko velih lic ter kapalo na prsa... Videl sem jo še enkrat, pred kolodvorom. Tam so bili zastražili ograjo, branili so spremljevalcem pot. In stali so vsi ob ograji, dolg špalir, moški, ženske, otroci. Preko prostranega dvorišča je marširala kolona... trop, trop, trop... Pisana ruta kmetice se je nenedoma vzdignila iznad špalirja — koščene,

stare roke so se s čudno močjo oklenile ograje, vzdignile so telo.

„Joj meni!...”

Kolona je izginila za sivim poslopjem. —

Kam greste, fantje, kam je vaša pot?

Starec me je pogledal z rdečimi, od pritajenih solz razpaljenimi očmi in se mi je zasmel v obraz.

„Domovino branit, gospod, domovino branit!”

*

Slišal sem ob tistem času govor debelega gospoda. Dolg govor je bil, meni pa se je zdelo, da slišim eno samo besedo: „Domovina, domovina, domovina...”

„Lepa naša domovina... čast in blagor naše domovine... vse za domovino... kri do zadnje kaplje za domovino... na boj za domovino...”

Ko je nehal in je bil truden, sem vprašal soseda:

„Kdo je ta spoštljivi in debeli gospod?”

Sosed se je zasmel in je odgovoril:

„Troje hiš ima v mestu in tudi zunaj mesta lep kos domovine; sinovi pa so mu preskrbljeni tako varno, da ne bodo marširali!”

„Pa je rekel: vse za domovino!”

— „Saj ni mislil svojega bogastva!”

„Pa je rekel: kri za domovino!”

— „Saj ni mislil svoje krvi!...”

*

Pojdem in povprašam tiste, ki so marširali skozi blato; tiste, ki so nosili tornistre, ter njih spremljevalce:

„Kje je vaša domovina?”

Pa bodo odgovorili povrsti:

„Lani je nemška zemlja pila mojo kri, tirjala moj davek; letos pije in tirja avstrijska zemlja; čez leto dni morda bom služil Ameriki. Moja pot gre tja, kamor ukazujejo tisti, ki imajo domovino in oblast. Od fabrike do fabrike, iz rudnika v rudnik, s polja v mesto, od dežele do dežele; in nikoli ne vprašajo: kje je tvoja domovina? Vprašajo le: koliko je še vredno tvoje delo, koliko je še v tvojih žilah krvi? In kadar ni več krvi, ukažejo: pojdi! Pojdi in išči si domovine, poišči si jo kraj ceste, v jarku! Ali kadar se jim zahoče, mi obesijo tornister na hrbet in velevalo: Hiti, umri za našo domovino! Zakaj njih je domovina in njih je oblast! Jaz sejem in žanjem, branim hišo in polje; ali ne setev ni moja in ne žetev, ne

hiša, ne polje. Ti si vprašal, ti nam povej: kje je naša domovina?"

Tako bodo odgovorili vsi tisti, ki so marširali po blatni cesti.

Stvar je v redu, pa zapojmo:

„Lepa naša domovina...“

*

Jaz, bratje, pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je

boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo vzrasla naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom. Tedaj bodo le še grenak in grd spomin te gosposke domovine, na suženjstvu zidane, s krvjo in solzami gnojene, sramota človeštvu, zasmeh pravici...

Drugačno melodijo bo dobila pesem o „lepi naši domovini“! —

Mile Klopčič:

SONET.

O, mnogo smo grešili in trpeli,
da našli smo te, množice Gospod.
Nad nami se krohotal je despot,
njegovi sluge biče so vihteli

po naših plečah, ki so jih razpeli
v rešetk in strojev in tovarn hohot
povsod: na jug, zahod in sever, vzhod.
A mi smo bili nemi, oslepel.

Iskali smo in nismo znali česa.
Morda boga, deželo Kanaan?
Ne, saj boga preklinjali smo dan

na dan, kot osovraženega besa.
Ko pa je bila naša bol najgloblja,
spoznali smo, da gnije naša obla.

Culkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Dalje.)

Griška je poslušal spočetka te pogovore brezbrizno in topo, besede so se brez vtisa odbijale od njegovih ušes, preveč je bil izmučen in utrujen, da bi ga moglo še kaj zanimati. Vsa ta imena, Suhomlinov, Rasputin, zavezniki, so mu bili temni pojmi, katerih ni mogel razumeti. Vedel je samo, da gospoduje nad Rusijo batjuška car, ki mu je ime Nikolaj, in da je ta car napovedal vojno krivovernim in krvoločnim Germancem, ki so se zdeli kot nekaka strašna, silna bitja, od katerih je bil vsak najmanj tolikšen kakor tisti pravljični Ilija Muromec, in ki so imeli najbrže po eno samo strašno oko sredi čela kakor je to slišal nekdaž o takih velikanih. Zdelo se mu je popolnoma v redu, da njihov car brani meje svete Rusije pred takimi pesjeglavci. Vendar je

nekje na dnu njegovega srca trajno kljubovala neodločna bojazen in strah pred to vojno, in kadar je zaslišal besede „pogajanja“, „skorajšen konec“, „mir“, mu je srce nehote začelo hitreje utripati in poostril je svoj sluh, da bi ničesar ne preslišal. Tako so ga tudi poslednje besede Lebedeva zdramile iz toposti, da je za trenutek skoraj pozabil na utrujenost.

Da, samo mir, pa najsibo za kakršnokoli ceno. Samo mir. Zavedal se je, da je v prvi vrsti vojna kriva, da se mora mučiti po teh rovih, in takoj prvi dan, ko bi se končala, bi zapustil to podzemeljsko peklo in se vrnil v svoj domači kraj, v svojo borno a prijazno kočico, poleg katere leži njivica, za njo potok, za potokom pašnik in za pašnikom temni gozd.

Nad vsem pa sinje nebo, solnce in škrjanci.

„Oh —!“ se mu je nehote izvilo iz prsi, da se je sam sebe ustrašil.

Ali so pa Germanci res tako strašni ljudje kakor so pripovedovali doma vaški sosedje? Trjapkin na primer je vedel povedati, da tudi oni orjejo in sejejo žito, da so skoraj do zadnjega pismeni, da imajo tudi cerkve in da verujejo v Boga. Če je tako, zakaj se pa naši koljejo ž njimi —?

Spomnil se je, da je pred nekaj dnevi opazoval zunaj vojne vjetnike, Avstrijce, pri delu. Tudi o teh so jim prvotno pripovedovali podobne reči kakor o Germancih in z neko plašno radovednostjo so domačini pričakovali njih prvega naznanjenega transporta. Bili so pa skoraj razočarani in vsa njihova sovražnost je bila razorožena, ko so videli izstopiti iz vagonov sebi popolnoma enake ljudi, prikupnih obrazov, katerim se je samo poznala utrujenost in pomanjkanje. Mesto bojevitosti in razdraženosti so vzbudili v domačinih simpatije in sočutja. Zlasti ženske so se druga za drugo tiho odstranile ter se čez nekaj trenutkov vrnile s kosi kruha, mlincev in čajem, ter so si štele v čast, če jih je kak bivši neprijatelj nadaril za prejete dobrote s hvaležnim smehljajem. Moški so pa izvlekli svoje vrečice s tobakom in papirčki, ter so zvijali svojim novim tovarišem cigarete.

In veselje je bilo gledati te novodošlece pri delu. Kako so bili gibčni, kako so se razlikovali od domačih delavcev po svojih čistih sivih oblekah in umitih obrazih, kako so se pristrčno smejali, kadar je kateri izmed njih iz hudomušnosti svojemu tovarišu ponagajal. Griška ni mogel razumeti, zakaj jih vedno spremlja kakor kakor kake zločince. Posebno eden je vzbujal njegovo pozornost ker je imel drugačno čepico kakor njegovi tovariši, podobno ruski furažki, samo brez senčnika.

Vprašal je Trjapkina, zakaj ima oni drugačno čepico.

„Zato, ker je to Germanec, a drugi so Avstrijci.“

Mislil je, da se je tudi Trjapkinu enkrat zljubilo, da se malo ponorčuje ž njim, zato ni spraševal dalje. Sedaj je pa sklenil, da bo dotičnika ob priliki sam vprašal, če je res Germanec. —

Medtem so prispeli do šahta: postavili so se za mnogimi drugimi v vrsto. Po devet in deset se jih je nabasalo v kletko, ki je izginjala navzgor v črno odprtino. Griška je začelo med čakanjem že zebsti. Imel je od potu premočeno obleko a tu spodaj je vlekel tanek, leden preprih. Nazadnje je prišel tudi on na vrsto; nič več se ni bal kakor zjutraj, ko se je spuščal doli. Bil je utrujen do brezbriznosti in je komaj čakal, da zopet vdiha čistega zraka in pogasi pekočo žejo.

Ko se je kletka ustavila pod zunanjo lopo in so se umazane postave izluščile iz nje, jim je slepila oči intenzivna dnevna svetloba. Dolgo so pomežikovali predno so se zopet privadili žarkom zahajajočega sonca, ki je oblivalo s snegom pokrito okolico s slepilnim svetlikanjem.

Griška je oddal svojo svetilko v kamri za snaženje in shrambo svetilk, prejel v zameno kovinsko znamko s svojo številko, katero je pritrdil na vrvici za pasom, ter je odcapljal po sneženi brozgi in blatu proti barakam.

*

Bilo je nedeljo pred tretjim vojnim božičem. Prejšnji dan se je domenil Lebedev z dvema tovarišema, da gredo zgodaj zjutraj v bližnje okrožno mesto, nakupit nekaj potrebščin za praznike.

„Vzemite še mene seboj,“ je prosil Griška. „Kupil bi si rad nove škornje in kapo.“

Že dolgo si je Griška želel tako lepih, svetlih škorenj, kakršne je videl pri premožnejših tovariših že doma in o katerih je vse svoje dni sanjal. A doma si na uresničenje svojih želj niti misliti ni upal, medtem ko si je tukaj s svojo skromnostjo že nekaj prihranil. Zato so mu bili novi škornji v tem trenutku prvi in edini cilj in tuhtal je venomer, kako bi ga uresničil.

Sam še ni nikdar ničesar kupoval; doma je bila vedno mati poleg, kadar je na semnju izbiral nove prtene hlače, a opanke so kar doma pletli iz drevesnega lubja.

Bal se je, da bi ga ne ukanili, zato je vprašal Lebedeva, koliko bi stali taki škornji.

„Pa lepi bi morali biti, taki z visokimi petami in lepo nagubani v gležnjih.“

„Če imaš dvanajst rubljev, lahko dobiš najboljše, kakršnih bi se sam naš komisar ne sramoval. Ampak tu na rud-

niku se ne dobi kaj prida. V mestu, tam pač. Ravno prav, greš jutri lahko z menoj. Ti bom pomagal kupiti. Toda treba bo zgodaj vstati.“

In tako se je napotila četvorica tisto nedeljo že v zgodnjem jutranjem mraku, vsak s svojim vedrom preko enolične zasnežene planote proti mestu, kake tri ure oddaljenem. Puščali so spočetka na levi in desni za seboj manjše rudnike in naselbine, žgalnice koksa z očrnelimi pečmi in dimniki, krog katerih so se plaho stiskale lesene barake delavcev, podobne druga drugi kot krajcar krajcarju, tvoreč eno samo dolgo ulico, zastavljeno od obeh strani z nizkimi plotovi in vegastimi kolibami, a po sredini ulice je tekla črna brozga iz premogovega prahu in vodenega snega. Kmalu pa so dospeli ven na svobodno, neoskrunjeno step, ki se je kakor belo morje raztezala tik do predmestij. Le tu in tam v daljavi se je opazil kak zasnežen mužikov hutor, iz katerega se je dvigal rahel dim.

Mesto samo, v katero so prišli, je bilo kakor ogromna, nekoliko boljša delavska kolonija; le dve ali tri ulice, ki so tvorile središče javnega življenja, so kazale malo dostojnejše lice. Tu so se nahajala razna upravna poslopja, uradi, banke in boljše trgovine. Na najlepšem prostoru se je ponosno košatila peterostolpa pravoslavna cerkev. Tik pod njo se je pa nahajal „bazar“, poln orijental-skega življenja, šuma in pestrosti.

„Ej rojak, samo izbiraj, nikjer v vsej Rusiji ne dobiš boljšega kožuščka ko pri meni. Šele včeraj sem jih dobil naravnost iz Omska!“

„Noži, štileti, pristni kavkaški štileti iz Tiflisa!“

„Mlinci, vroči, mastni mlinci,“ je kričala debela, umazana ženska pri improviziranem ognjišču.

„Ej, mladi prijatelj, ne hodite po snegu brez galoš, se lahko prehladite. Tu pogledjte, kako lepi, močni galoši, ravno kar dospeli iz Rige. In po ceni, samo dva rublja!“

Tako so vpili in ponujali od vseh strani, da se je Grišku kar v glavi vrtelo. Boječe je pritiskal roko na tisto stran suknjica, kjer je imel v žepu spravljen

denar, skrbno zavit v ruto. Kaj vse bi si rad kupil. Vabile so ga koketne srajce, ki so se kar spreminjale v živih barvah, imenitno pleteni pasovi, lepo obrobļjene čepice „furaške“ z lakiranimi senčniki, videl je svetle verižice in prstane z rdečimi kamenčki, nožiče, zrcalca, harmonike in nebroj drugih lepih reči. A moško je šel mimo vseh teh bogastev in se zvesto držal Lebedeva, boječ se, da ga ne izgubi v gnječi.

Po sredi blatne ulice je valovala pestra množica: delavci in malomeščani, nekateri v belem perilu in čistih suknjah z nemškimi klobuki na glavah, drugi v visokopetih ruskih škornjih s krožnikastimi čepicami ali kosmatimi kučmami, z razpetimi suknjiči, izpod katerih so se koketno svetlikale živobarvne ruske srajce, tesno zapete do podbradka in prepasane s cofastimi vrvami. Vmes so se nerodno drenjali mužíki v kožuhih, z nogami povitimi do kolen s cunjami in vrvami. Tu in tam se je pojavil kak poševno mežikajoči Kalnik ali Kitajec z mandeljnovimi očmi. Pozornost so vzbujale ponosne postave Čerkezov in ognjevite oči v temnih obrazih Armencev. Vso to pestroto je pa izpopolnjevala množica vojaških uniform vojnih vjetnikov, avstrijskih, nemških in turških polkov. Nad bazarjem se je razlegal šum in kaos vseh mogočih glasov in narečij, ki se je zgri-njal nad množico v en sam neodločen in nepojmljiv golč. Zdelo se je kakor da so si vsi narodi Evrope in Azije dali sestanek. A med tem, ko so si neke tam daleč stali še ti narodi nasproti z izkaženimi lici od vcepljenega sovraštva z orožjem v roki, misleč samo na to, kako bi drug drugega preslepili, kako bi si izmislili vedno novih sredstev, da prizadenejo drug drugemu čim strašnejših ran, da iz-trebijo raz zemlje čim največ domnevanih nasprotnikov, so si tu, na tem blatnem bazarju provincionalnega mesta, globoko v srcu Rusije, ti narodi prijazno podajali roke, mirno kupčevali drug z drugim, izmenjavali svoje misli in se po svoje žalostili in veselili, ne meneč se za vče-rajšnje sovraštvo in prav nič se niso zdeli drug drugemu strašni.

(Dalje prih.)

J. W. Goethe:

MISLI.

Vsak dan bi človek moral čuti najmanj eno pesem, brati dobro pripoved, videti lepo sliko in, če bi to bilo mogoče, izgovoriti vsaj nekaj pametnih besed.

*

Glas resnice in človekoljublja sliši vsakdo, pa naj je rojen pod katerimkoli nebesnim obokom.

*

Dela se je treba odločno poprijeti, napredek se ne ozira na težkoče.

*

Kolikor spoštuješ druge, toliko spoštujejo drugi tebe.

*

Kdor hoče kaj doseči, mora ves so-delovati.

Ivan Vuk:

SAMO, DA NE RAZŽALOSTI MATER.

(Dalje.)

I di v upravništvo, je rekel deček in mu dal naslov.

Marko je poiskal upravništvo. Boječe je vstopil.

„Kaj bi pa rad, fant?“ ga je vprašal upravnik.

— „Prodajal bi rad časopise.“

„Kdo te je poslal?“

— „Sam sem prišel. Samo vaš naslov mi je povedal deček, ki tudi prodaja.“

„Aha,“ je rekel upravnik. „Čigav pa si?“

— „Jovanović mi pravijo. Marko mi je pa ime.“

„Odkod pa si?“

— „Iz Aleksinca. Mama je tam, brat in dve sestrici. In lačni so. Nimajo kruha. Pa sem rekel, da grem in ga bom zaslužil.“

„Kje pa je oče?“

— „Vlak ga je ubil.“

Upravnik je gledal dečka in mislil.

„Ali mi te ne poznamo.“

— „Kaj vam nisem povedal, kdo sem in odkod,“ se je začudil Marko.

Upravnik se je nasmehnil.

„Povedal si že, ali to je premalo. Tako od policije moraš imeti papir, na katerem je napisano, da si zares Marko in da si iz Aleksinca.“

— „Potem bom pa smel prodajati?“

„Potem boš pa smel,“ se je nasmehnil upravnik, in mu odprl vrata, da je šel.

*

Tisto noč je spal na podstrešju neke razpadajoče hiše, kakoršnih je več v predmestju. Nek deček, nekoliko večji od nje-ga ga je vzel seboj. Ustavil se je pred njim,

ko je plakal v kotu neke hiše že pozno zvečer.

„Zakaj plačeš, ga je vprašal in ga premeril od pete do glave.

Marko je z rokavom obrisal solze in rekel skozi plač:

„Noč je, k mami pa je tako daleč.“

Dečko ga je gledal z rokami v hlačenem žepu.

„Kaj nisi iz Beograda?“

Marko je odkimal.

„Si prišel služiti?“

Marko je pokimal.

Deček je tiho žvižgal. Bil je videti skušen fant.

„Razumem... a te nihče ne mara, kaj?“

— „Pravijo, da moram imeti od policije papir.“

„O, seveda,“ se je nasmejal dečko.

„Da te zapre. Razumem... Samo oni, ki to govore, ne potrebujejo takšnih papirjev. Oni smejo krasti brez papirjev.“

— „Krasti,“ je vprašal Marko. „Ali je tisti papir zato, da se sme krasti?“

Dečko se je nasmejal.

„No, da... Tega ne razumeš. Ti moraš prinesiti od policije potrjeno na papirju, da si res tisti, kakor praviš in gospodar, ki te kupi, sme tvoje moči izkoristiti, kakor se njemu zdi primerno in koristno. To se pravi, on te sme okrasti za tvojo kri, kakor mu drago. Ti pa njega ne smeš. Če to storiš, te zapre policija.“

Marko je gledal dečka, ki mu je razlagal svojo teorijo. Dečko je najbrž videl, da Marko vkljub temu ne razume, zato je umolknil in se obrnil, da bi šel. Ali se je zopet obrnil in stopil k Marku.

„Če hočeš, pojdi z menoj. Tam kjer bom spal jaz, je prostor tudi za tebe.“

In šla sta na podstrešje neke razpadajoče hiše v predmestju.

„Tako jaz spim,“ je rekel dečko. „V postelji je kajpada boljše, ali tudi tu se dobro spi. Več ni potrebno.“

Marko je vzdihnil in legel. Bilo je trdo. Spomnil se je, da tudi pri mami ni mehko, ali vsaj vzglavje je imel. Tega pa tukaj nima. Vendar utrujen in lačen je kmalu zaspal.

In je sanjal:

Po ulicah prodaja časopise. Tako lepo zna kričati, kakor nobeden. Kako zagotuje: Politikaaaaa... Vremeeeee... Vsi ga poslušajo in vsi kupujejo samo od njega. On pa, uslužen, nudi, prodaja in zbira denar. Torbo je že kupil... Po znanem trgovcu, ki ga je srečal v Beogradu, je poslal materi zaslužek.

„Da ne bo jokala in da bodo bratec in sestrici siti,“ je naročil. „Pa tisto Bedo, ki sedi tako trdovratno za mizo naj izžene. Vrata naj ji pokaže takoj.“

Zadovoljen je Marko in ponosen...

Ko tako hiti po ulici in prodaja, se zaleti v njega avtomobil in ga podere na tla. Bolečine čuti na nogi. Trudi se, da bi vstal...

„Kaj ne boš vstal,“ sliši robot glas.

Marko se trudi in... odpre oči. Svetilka mu blišči pred očmi.

„Hudo mi je,“ reče Marko še vedno misleč na sanje in na avtomobil, ki ga je podrl.

„Le čakaj potepin,“ se zadere zopet glas. „Še bolj te treba.“ In zopet ga sune nek čevelj v bok.

Marko skoči in zajoka.

„Mama... Kje si mama?“

Trda roka ga prime za ramena.

„Prej bi mislil na njo,“ odgovori surov glas. Sedaj greš z nami.“

Sedaj šele pride Marko k sebi.

„Kaj pa je,“ vpraša prestrašeno.

„Še vprašaš,“ se zadere zopet glas.

Marko pogleda in vidi pred seboj brate obraz žandarmov s puškami.

„Našli smo gnezdece,“ govori žandar.

„Ptička pa v gnezdecu... O, sedaj ne uideta več. Hm, tako premetena in pokvarjena mladiča... Kje pa imata stvari?“

„Kakšne stvari?“

„Ne taji,“ ga strese žandar za ramena. „Stvari, ki si jih pokradel!“

Marko osupne.

„Ničesar nisem pokradel.“

Marko se je ogledal in videl, da stoji njegov tovariš molče ob strani in gleda v tla.

„Prodajalca časopisov sva,“ reče tovariš in ne kradeva.

„Vemo,“ je odgovoril žandar. „Bosta pa na policiji povedala. Alo, stopajta naprej.“

Marko je slišal besedo policija in se je spomnil, da mora tam dobiti papir, kjer se govori, kdo je, kakor mu je upravnik časopisa govoril.

„Ali je to tisto, kar potrebujem,“ je pomislil Marko. Ali ko je stopil na ulico in videl tri žandarje, ki so ju gnali z nasajenimi bajoneti, mu je takoj prišlo spoznanje. Videl je namreč take ljudi doma v Aleksincu in znal, zakaj so.

„Kakor hudodelca me ženejo,“ mu je reklo nekaj in strah ga je postalo. V tistem hipu je pa pristopila k njemu tudi Beda in se mu nasmehnila.

„Pozdravljam te, Marko; ej, vesela te bo mati.“

„Mati,“ je ponovil tiho, in vsa bolečina je bila v teh besedah.

*

Ko je stal Marko v pisarni policijskega uradnika, je bil v njem že sklenjen sklep: Mati ne sme za to sramoto zvedeti! Umrla bi od žalosti.

Ko je to sklenil, je zagledal pred seboj staro znanko, Bedo.

„Kaj pa ti tu,“ je vprašal in nato sam pristavil: „Sicer pa je tu tvoje mesto!“

Beda je stopila bližje k njemu in pokorno rekla:

„Prišla sem, da te vidim. Zakaj dolčas mi je bil po tebi. Pa sem rekla: Pogledaj no tistega Marka, kaj neki dela? Saj je tvoja dolžnost, da pogledaš za njim.“

„Hvala za tako pažnjo,“ je odvrnil Marko. „Bolje bi bilo, da bi se ne zanimala zame.“

„Eh!“ je rekla Beda. „Neuljuden si, dečko. Kaj ne veš, da so me poslali tisti, ki so kupili kri tvojega očeta? Ti si sicer šel s hudobno željo, da zaslužiš za mater in me poženeš iz hiše, ali to ni tako lahko. Ker oni, ki so kupili kri tvojega očeta so mi dejali, da se ne smem umakniti od tebe in tvoje matere. Ker, so rekli, je taka cena za tisto kupljeno kri.“

Uradnik je pogledal Marka in pomočil pero v črnilo.

„Odkod si,“ je vprašal trdo.

Marku je takrat šinilo v glavo.

„Kaj če ni to dogovorjeno z Bedo, da bi mučila mater?“

Ozrl se je na njo in grenak nasmeh je zganil njegove ustnice.

„Kaj ne boš govoril,“ se je zadrhl policijski uradnik nad Markom. „Še malone v plenica, pa že tak nepridiprav.“

— „Ničesar nisem zakrivil,“ je odgovoril Marko.

„Vprašal sem te: Odkod si?“

— „Iz Aleksandrovca,“ je odgovoril deček pogumno in se po strani ozrl na Bedo.

„Ne boš,“ je pomislil.

„Kako se zoveš,“ je vprašal dalje policijski uradnik.

— „Marko Ristič,“ je odgovoril že docela hrabro Marko.

„Po kaj si prišel v Beograd?“

— „Da zaslužim. Brat in sestrici so lačni in mama tudi.“

Pri spominu na mater in brata in sestrici se mu je storilo milo in tiho ja začel plakati.

Policijski uradnik se je naslonil nazaj in ponovil zbadljivo:

„Da zaslužiš? ... Aha ... Znam ...“

Nato se je razsrdil vsled solz dečka in se zadrhl:

„Kaj se cmeriš, nepridiprav? Doma bi ostal in priden bi bil. Če si se prišel potepat v mesto in krast.“

— „Ničesar nisem ukradel,“ je odgovoril Marko.

„To bomo videli,“ je rekel uradnik. „Pošteni dečki ne hodijo spat v podrte hiše.“

— „Nisem znal kam drugam in deček me je vzel s seboj. Nikdo drugi se ni hotel pobrigati zame. Noč pa je že bila.“

Uradnik je namignil žandarju.

„Odvedite ga!“

Kratko je rekel, kakor pri vsakem drugem hudodelcu. In žandar je prijel dečka za ramo, kakor je imel navado, da je prijemal vsakega odraslega nad katerim je uradnik izrekel besede: „Odvedite ga!“ in ga odvedel po stopnicah v kleti, kjer so bili zapori za vse, ki so jih privedli na policijo, ne oziraje se, ali so to bili resnični hudodelci in postopači ali pa pomotoma sem pripeljani, najsi so bili stari deset ali petdeset let. In vse so zapirali v tiste kleti skupaj, kakor živino.

Tudi Marka je žandar potisnil v eno iz takih hlevov.

Ko je odprl vrata, je puhnil iz sobe strašen vonj človeških izparevanj in po-

kvarjenega zraka. Porinil je Marka čez prag in zopet zaprl vrata.

Pozdravljajoči vzkliki so sprejeli Marka med se in žandar, korakajoč po stopnicah nazaj se je lahko nasmehnil pod žandarskimi brki.

*

Taka je usoda majhnega Marka.

Čez nekaj dni ga pozove policijski uradnik.

„Lagal si, da si iz Aleksandrovca,“ je rekel in mršil obrvi. „Glej, kako si že pokvarjen.“

Razgrnil je akt in gledal vanj.

„V Aleksandrovcu te nikdo ne pozna, piše občinski predstojnik.“

— „Iz Bruna sem,“ je rekel Marko. V prsih je čutil zadovoljnost. Rekel je v mislih:

„Ne boš, Beda, mučila mamó, ne boš.“

„Zopet lažeš,“ je rekel uradnik.

— „Iz Bruna sem,“ je ponovil Marko in tiščal zobe. Zakaj, hudo mu je postajalo in na jok mu je šlo.

Uradnik je zapisal.

Ali čez nekaj dni je bil Marko zopet priveden pred uradnika. In zopet je Marko imenoval drug kraj. Tako je šlo nekaj tednov.

Naposled reče policijski uradnik:

„Marko Ristič... Kdo ve, si li ti res Marko Ristič... Mlad si še, jako mlad, a jako pokvarjen. Kaj bo s teboj? Glej, kolikokrat si se nalagal... Zakaj ne govoriš resnice? Saj je vendar v tvojo korist. Da nisi ničesar ukrad, to že vemo sedaj. Moramo pa vedeti tudi odkod si in kdo si... Razumeš?... Moramo vedeti, zakaj, poslati te hočemo domov k materi, ako jo imaš...“

Tu je molčal in vprašal:

„Ali imaš mater?“

Marko je stisnil drobne, slabo umite roke k prsim in pokimal žalostno.

„Vidiš, gotovo je v skrbeh za tabo, a ti tako trdovratno lažeš.“

Marko je jel tiho plakati.

Policijski uradnik je vstal in stopil k njemu. Položil je roko na dečkovo ramo in rekel nežno:

„Povej, Marko...“

Marko je vzhlipaval in mehak glas uradnika ga pokolebal. Že je hotel povedati vse resnico, a tedaj je zagledal sedeti na stolu, kjer je prej sedel policijski uradnik, Bedo. Smeljala se je z brezzobimi čeljusti in si mela roke. (Konec prih.)

Rinva:

SOLNCE IN TRPEČI MILIJONI.

O solnce nebeško, ti zemlje vladar, In vse je zeleno: pomlad je, življenje,
mi bilke smo speče, ki v vetru trepečejo, v njem naša mladost je,
čakajo nate, da jim ukažeš: rastite — — v njem naše trpljenje...

Pa ko bi ti vedelo, solnce nebeško
za vse bolečine trpečih milijonov,
bi zamižalo in palo —
v neskončno temò —

Ivan Vuk:

PESEM TOVARNE.

(Prosto iz ruščine.)

V tistih puntarskih napevih
jekla in koles
vihre gnjeva sem spoznaval
in trpina bes.

Misli so mi razdražene,
kakor parni stroj...
Roke, mišice jeklene...
To udar bo... joj... —

V tistih puntarskih napevih
jekla in koles
nas je zvalo: Združite se
v tesno, silno vez...

Kujte združeno iz jekla
naš veliki dan,
ko ne bo nebes, ne pekla,
rob nam nepoznan...

Ko človekom proletarec
bo proglašen spet,
ko se iz prokletstva Delo
poveliča spet. —

Nas trpljenje je vzgojilo.
Eden duh je v vseh.
Z bedo se nas utrdilo.
Gladen vkalil smeh...

Poj tovarniška sirena
svobode napev;
puntarskega poj trpina
neizprosni gnjev! —

Oda Olberg (Rim):

GIACINTO MENOTTI SERATTI.

V dunajski »Arbeiter Zeitung« je 15. maja t. l. priobčila znana italijanska sodružica o nedavno umrlem socialistu nastopno:

Na cesti ga je doletelo, na potu, njega, večnega popotnika. Zdrav in vesel je odrinil zgodaj zjutraj še z enim tovarišem na izlet proti komskem jezuru. Na otrpnjenju srca je umrl; padel je, ko je njegov korak hotel dalje. Brez bolečin, naglo je končal, zunaj na polju, življenje, ki ni poznalo miru, ki je bilo polno notranjih in zunanjih borb, ki ga je spremljala beda, pregnanstvo, zapor in vse ono, kar spada k usodi vseh onih, ki plavajo proti struji.

Od l. 1921 ni bil Seratti v naših vrstah, kjer je bojeval popreje med prvimi. Ko

je Moskva postavila alternativo: ž njo ali s socialistično stranko, se je pridružil oni frakciji v III. internacionali, ki so jo bili kmalu absorbirali komunisti. Nič zato, ker za nas, italijanske socialiste, živi še vedno spomin na onega Serattija, ki je bil urednik »Avantijsa«, glavnega našega glasila. Osem let je bil njegov glavni urednik; koj po Mussolinijevem odstopu ga je urejeval skupno z Lazzarijem in Baccijem, pozneje pa sam. Ne da bi bil žurnalst-velikan, ali vtisnil je listu pečat svoje osebnosti, in ni dajal koncesij čitateljem! Bil je bolj mentor proletarijatu nego njegov prilizovalec. Čeprav je bil neuklonljiv nasprotnik reformizma, vendar se je ogibal bombastične retorike mnogih revolucionarjev. Med vojno in po vojni je bil Seratti najbolj reprezentativna oseba le-

vega krila, ki je takrat prevladovalo v italijanski socijalistični stranki. Z velikim osebnim pogumom je vedno povdarjal svoje stališče proti vojni, in njegovo stališče je bilo merodajno za socijalistično italijansko stranko, tako za dobo nevtralnosti Italije kakor za čas, ko je Italija vstopila v vrste vojskujočih se držav.

Serratti je živel zelo burno življenje in se je udeleževal v najrazličnejših deželah, tako da so ga številni sodrugi v Evropi in Ameriki osebno poznali. Rojen je bil l. 1872. Dvajsetletni fant je zapustil vseučilišče v namenu, da se vrže v politično vrvenje. L. 1893. je bil nič manj kot dvajsetkrat aretiran. To je bilo v eri Crispija, ko je zadoščalo, da si zapel delavsko himno in bil si že v ječi! Obsodbi na prisilno bivanje v določenem kraju se je odtegnil Serratti z begom v tujino. In od tedaj je začelo njegovo popotovanje po svetu.

V Marseju je delal kot dežavev v premogovi luki, kot sluga v lekarni, kot čuvaj na ladji. Odtod začne pošiljati poročila za časopis „Lotta de Classe“. Beda in domotožje ga ženeta nazaj v Italijo, kjer so ga takoj aretirali ter predstavili oni sodni komisiji, ki ga je v odsotnosti obsodila na 18 mesecev prisilnega bivanja in je seve to obsodbo sedaj potrdila. Ali tudi v prisilnem domicilu ni bil Serratti pri miru, kajti iz otoka Tremiti, kamor so ga spočetka poslali, so ga dirigirali v Ponso, kjer je od blizu mogel študirati grozno življenje deportiranih, ki ga mu je pa družba političnih „zločincev“, — med katerimi je bil tudi Cafessi — po mogočnosti olajševala. Redunijeva amnestija v novembru 1896. mu je dala svobodo, ali po preteku 30 dni je sedel že zopet za mrežami radi volilnega govora, ki mu je prinesel en mesec preiskovalnega zapora in osem mesecev ječe. Ko je to pretrpel, odpotoval je na hitro v tujino, ker bi imel zopet v šestmesečno ječo radi enega drugega delikta.

Zopet na potovanju. V Marseju mora zopet bežati na jadrnici, ker so izdale za njim tiralico francoske oblasti. Po štirih mesecih morske vožnje, najdemo ga v Madagaskarju kot poljskega delavca pod tropičnim solncem. Potem postane mornar in leto dni dela kot tak na ladjah v bližnjem orijentu. Koncem l. 1899 pride zopet v Evropo in začne svoje delovanje kot socijalistični žurnalist in agitator.

L. 1900 postane Serratti tajnik italijanskega socijalističnega združenja v Švi-

ci, kjer deluje z občudovanja vredno energijo. Potem gre v New York za šefredakterja tednika „Il Proletario“. Serratti organizira tamošnje Italijane, napravi iz tednika dnevnik, vrši shode in shode, na stotine shodov. Ko zopet odide iz Amerike, si izposodi denar za vožnjo v Evropo. Prišedši v Švico, ima v žepu še 20 centimov. V Lausanni mora v zastavljalnico odnesti svoj kovčeg. Med sodrugi v Lausanni, ki skupno trpe veliko pomanjkanje, je tudi Mussolini. Italijanska stranka angažira Serrattija za agitacijsko potovanje po Švici. Kmalu prevzame vodstvo časnika „Avenire del Lavoratore“.

Ko se končno povrne domov v Italijo, postane najprej glavni urednik beneškega strankinega tednika, potem pa tajnik tamošnje delavske zbornice. Seve vedno pa je stal na skrajnem levem krilu stranke. Kmalu pa ga pokličejo za glavnega urednika „Avantija“, tedaj na najbolj odgovorno mesto v stranki. Ali ta njegova pozicija se ni zrušila vsled zunanjih vzrokov, ampak se je podrla vsled svoje notranjosti kakor ves italijanski boljševizem.

Ne moremo soglašati z njegovim držanjem takrat, ko je to deloma vplivalo na razvoj cele stranke. Prepričani smo, da so bile ugodne šanse zamujene in da se ni razumelo pretenj prihajajočega zla. Ali posmrtnica velja človeku in njegove mu hotenju. Obsodbo bo še le izrekla zgodovina. Ni mogoče izreči nič boljšega in bolj resničnega kot je sam dejal o sebi ob priliki petletnega dela v „Avantiju“, ko je napisal: „S ponosom moram reči, da sem podal najjasnejši dokaz svoje ljubezni, ki me veže na stranko. Skrbel sem, kot je bila to moja dolžnost, da obvarujemo našo veliko, idealno premoženje v temno groznem in razsajajočem orkanu vojne. Priznam brez obotavljanja, da so me mogli drugi prekašati po jasnosti inteligence in po globini izobrazbe, ali nikdo ne v vztrajnosti, v energiji in v žilavem delovanju, da ostane naša čista zastava, zastava našega „Avantija“ neoskrunjena!“

Kdor je izpregovoril take besede in komur pristojte te besede proti koncu življenja, polnega bojov in žrtvovanja, ta ima pravico do hvaležnosti množic. Lahko da se je motil v praktičnih rečeh, ali bil je zvest ideji. Hraber mož, zvest socijalist — tako bo živel Serratti v srcu italijanskih delavcev. Stremel gotovo ni, da bi več dosegel, manj pa tudi ni pričakoval.

Dr. H. Tuma:

„BORBA“.

Zeljo ljubljanskega proletarijata, naj bi predstavilo igro socijalne vsebine za proslavo 1. maja, je ravnateljstvo gledališča blagohotno upoštevalo ter priredilo dramo v štirih slikah, ki jo je spisal Anglež John Galsworthy, prevel pa pesnik O. Zupančič. Že ime prevajatelja jamči, da imamo pred seboj umotvor. „Borba“ se je v Ljubljani že predstavljala, ko je socijalno gibanje bilo na višku, imela je vsled tega uspeh v širših slojih, dočim je letošnja predstava zanimala skoro izključno delavstvo. Indiferentnost meščanskih krogov se je ob obnovitvi predstave dne 6. maja prav žalostno pokazala. Bilo je pa tudi med delavstvom, zlasti iz krogov strokovnih organizacij nekaj glasov, ki niso imeli „Borbe“ v dobrem spominu, češ, da ne vzbuja in dviga samozvesti delavstva, ker ostane zmagovito le kompromisarstvo. Predstava dne 1. maja pa je „Borbo“ pokazala v drugi luči; napravila je na delavstvo globok utis, kakor ga po vsebini zasluži, bila je seve tudi izborna igrana.

Kritika je povdarjala realizem in vzorno tehniko igre; docela prav. Iz tega stališča je presojati tudi izvajanje.

V prvem dejanju bil je Roberts nekoliko preveč manigeriran, slab je bil prizor delavskega shoda. Manjkala sta mornarja, ki ob strani opazujeta delavsko zborovanje — predstavljati imata indiferentnost nekaterih slojev. Delavci se ob shodih grupirajo po pripadnikih različnih struj ter v grupah protestirajo in odobrujejo. Prerivanje in metanje med njimi je precej neukusno in nerealistično. Seveda je harmonično tak ensemble težko proizvesti, mogoč je le na gledaliških prve vrste —; Thomas je bil prejkav, kot delavski odbornik bi moral podajati nekoliko krepkejšo postavbo.

Težka je vloga Madje. Morda je režija nekoliko kriva, ako ni izvajala svoje vloge prav. Morala bi biti pač razoglava s nekoliko razkuštranimi lasmi, podoba krepkega samovoljnega delavskega dekleta. Preveč čepi sprva, pregrobo nastopi v zadnjem dejanju. Vsa njena kretanja mora biti prosta, odločna in samozavestna. Sovraži meščansko gospodo ter strastno čuti vso krivico, katero dela delavstvu, njej nasproti je še odločnejša

od Roberta, boli pa jo zapuščenost in beda delavskih žena in otrok, krepka ljubezen veže jo na Rousa; čuti oblast svoje višje volje nad njim. V teh smereh bo izpraviti ulogo markantnega značaja mlade, uporne, a tako realistične delavke Madje.

Kako „Borba“ ne ustreza ljubljanskim meščanom, kaže najbolj kritika „Jutra“. Kakor pri prostemu strokovničarju delavcu ne ugaja prekompromisna uloga tajnika strokovnih organizacij, tako kritiku, ki pač izraža mnenje boljših in srednjih krogov ljubljanskih, ugaja neizogibnost kompromisarstva za delavce. Spričo orjaške angleške stavke se kritik cinično vpraša: „Čemu vsa gigantska borba — vsaj je itak neizogiben banalen kompromis?“ Golost naziranja kaže tudi opazka: „vsebinsko prinaša ta drama že dokaj obrabljen in premlet sujet“ kakor bi nagib ljubezni in vsakoršnih strasti ne bi bil že tolikokrat in tolikokrat premlet in obrabljen! Morda naj tudi angleška orjaška stavka od 1. maja kaže vso obrabljenost sujeta? Kritik se pač ni preveč vglobil v „obrabljen“ sujet, vidi sicer izklesane tipe kapitalistov in delavcev, a ne vidi tem „kipom“ v dušo. In to je glavno! Tu je Galsworthy velik, tod ga prav nič ne razume. „Borba“ je psihološko in socijologično globoko zasnovano delo. Ne le posamezne dejajoče osebnosti so mojstrski zarisane, vrši se pred našimi očmi eden dogodkov zgodovine socijalne preosnove človeške družbe. Socijalno dno „Borbe“ je razkroj nekdanje meščanske družbe. Borba na strani delavca je etično visoka, ona na strani meščanstva nizka. Delavca v borbi kroti priroda: glad in mraz, bolezen in smrt in ljubezen, zastopniki meščanstva pa se boje za udobnost, pojedine in auto, pojevanje dividend in tantien. Le eden med njimi stoji etično višje, predsednik Anthony. Le on razume veliko gonilno silo absolutnega gospodstva: „Samo eden je gospodar v hiši. Kjer trči mož ob moža, bo vladal močnejši. Fraza, da imata delo in kapital skupne koristi: Z delavci je mogoče samo na en način, z železno roko.“ A gonilo tudi njegovi volji je egoizem bogastva.

Psihologično dno je misel, da v borbi med dvema nasprotji vzniknejo in se postavijo na prvo mesto krepke, neupogljive

osebnosti, da one vodijo, odločajo in zmagajo.

Socijalno - psihologično pa pristopi misel, da v trenju in iskrenju dveh duhov za visoke ideale, ali že masa delavcev, ali že moštvo izobražencev, krene srednjo pot vsakdanjega življenja, katero vlada priroda.

Enid predstavlja nam vso korektnost meščanske žene, a brez razumevanja delavskega gibanja, nepojmovanje nasprotja stare in nove družbe. V postavah Anthony-ja, njegovega sina in njegove sinahe, poleg realistično zarisanih vsakdanjih upravnih svetnikov, kaže se zatapljajoči svet, ki mora zatoniti vsled manjkajočega socijalističnega jedra.

Iskra visokega ideala je prošnila možgane delavca-voditelja Roberta, le on je sposoben za odločilno borbo med dvema družabnima svetoma, kapitalistično-materijalističnim in proletarsko-idealističnim. Ima ognja v sebi, je osebnost, kakor pravi o njem Forst, stari izkušeni sluga ravnatelja. Delavska masa okoli njega le deloma začuti moč te iskre — ni pa ji še užgala lastnih misli in lastne neodjenljive volje za končno odločitev. Zato mora podleči v borbi Roberts.

Anthony-jev sin Edgar s svojimi nazori socijalne pravičnosti, poleg kakor iz bron izklesanega očeta, predstavlja že drugo fazo socijalnega razvoja, preludira zmago proletarijata. Stari oče Anthony mu srdito vrže v obraz: „To so besede mojega lastnega sinu, besede pokoljenja, ki ga jaz ne razumem, besede pomehkuženega rodu.“

Poleg globoke socijalne, filozofične vsebine, nam „Borba“ tudi podaja sliko globoke tragike, spor Anthony-ja s sinom Edgardom. Še višja tragika je v sliki delavske žene Ane Robertsove in nje smrti,

slika, ki dobi najglobljo čustvenost v močni ljubezni Roberta do žene in v nežni požrtvovalni ljubezni Ane. Nimata otrok, kakor bi bila tako želela Ana, iz bede in boja. Ana ve, da je žrtev boja, katerega vodi nje mož kruto in neodjenljivo, a vendar ostane nje ljubezen in nje zaupanje do njega neizkaljeno. Višek tragike pa se odigra v trenutku, ko Roberts zmagoslavno vzbudi ugasli plamen odpornosti v delavski masi. „Narava, pravi starec, uklonite se naravi. Jaz pa vam pravim: naravi s pestjo v obraz — pa naj stori najhujše, kar more!“ V tem trenutku mu naznani Madje to najhujše, mu podtakne vest „žena vam umira“. Narava, smrt je odločila! Pošast smrti pogasne zadnje plamene upora v masi, ne v njem. — „Borba“ je visoka pesem tragike delavskega boja za osvoboditev človeštva, a tudi poroštvo zmage.

Op. ur. John Galsworthy, autor »Borbe« je angleški pesnik, ki ga štejejo med odlične duhove olikanega sveta. Pozna ga vsa kulturna družba. Njegove drame »Strajk«, »Justica«, »Družba«, »Senzacija«, »Pragozd«, »Okno« so vedno na repertoarju. Znameniti Reinhardt igra prav čisto Galsworthyjeve drame na svojih pozornicah. Njegov roman »Forsythe-Saga« je protimeščanski epos meščanskega razreda. — V maju letošnjega leta je posetil Berlin, kjer se je vršil III. kongres PEN-kluba, Prago in Dunaj, kjer je bil gost PEN-kluba; povsod je bil sprejet z veliko pozornostjo in s spoštovanjem, ki ga izraža pravi kulturni svet odličnim duhovom. PEN-klub je združenje pesnikov, esaistov in novelistov (Poets, Essayts Novelists); ustanovila ga je Angležinja Newson Scot. — Galsworthy je predsednik angleške sekcije. PEN-klub ima že 23 sekcij v 23 deželah. Člani so najodličnejši književniki od Romain Rollanda do Selme Lagerlöf. Sprva so PEN odvajali od pen-pero. Francozi pa od Paix entre nous (mir med nami), ker je klubova tendenca zbližanje literatov med seboj.

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

III.

Deželna vlada v Ljubljani je po zapovedi iz Dunaja, ki ga je silno skrbelo, kakšen vpliv dobiva delavska internacionala v državi, prav vestno in pozorno pazila, kaj se godi v delavskem izobraževalnem društvu, ki ga je imela za središče, okrog katerega se vse

suče, kar bi moglo imeti kakšne stike z internacionalo, socijalizmom in komunizmom. In kakor drugi deželni šefi, je seve tudi c. kr. deželni predsednik iz Ljubljane redno sporočal svoja opažanja in svoje ukrepe. Tako je poslal z datumom 14. aprila 1872. na Dunaj nastopno poročilo:

„Znanemu socijalno-demokracičnemu agitatorju J o h a n n u M o s t u* se je tekom njegovega tukajšnjega prebivanja od 3. do 5. aprila l. l. posrečilo, da je pridobil zase zlasti 20 letnega krojaškega pomočnika M a t i j o K u n c a in ta je seveda v majhnem krogu svojih prijateljev, glavno stanovskih tovarišev, poskušal na zaupnih razgovorih razširjati M o s t o v e ideje. Na shodih delavskega izobraževalnega društva, ki ga je po odstopu A r k o t a izvolilo svojim predsednikom, pa se ni upal z njimi pokazati, pač pa je uveljavil načelo, da se je začelo smatrati to društvo kot internacijonalno in da je bila s tem iz njega izključena s l o v e n s k o n a c i j o n a l n a s t r u j a.

Vsled tega so izstopili iz društva vsi elementi, ki so imeli nalogo izrabljati društvo za nacijske agitacije.

Kunc pa pravzaprav ni mogel v društvu dospeti do nikakršnega posebnega vpliva in razširjevanje socijalnodemokracičnih idej je nekako zaostalo. V početku septembra prejšnjega leta pa je prišel stavec R o b e r t W a g n e r iz Celovca in je bil sprejet v službo v tiskarno K l e i n m a y e r & B a m b e r g.

Po poročilih c. kr. deželnega predsedstva iz Celovca je bil Wagner predsednik delavskega izobraževalnega društva in agitator v delavskih krogih.

Kunc ni našel v njem le podpore, ampak tudi svojega mojstra. Takoj so ga izvolili za tajnika delavskega društva. Ž njim je prišlo živahnejše življenje v društvo.

Mesečni shodi so bili čim dalje bolj obiskovani in sestanki članov so se sklicevali bolj pogosto. Na teh so se stalno čitali članki iz časopisa „Volkswille“. Tega časopisa je takrat prihajalo v Ljubljano šest izvodov, in od teh 4 na člane delavskega društva.

V predpustu so vabile zabave razne vrste delavce, da so hodili v društvo. Pri vseh prireditvah so se seve vršili govori, ki so se pečali s koristjo delavskih društev in obravnavali pota ter sredstva, kako bi se socijalni položaj delavcev izboljšal. Ali meje zakonov se ni prekoračevalo.

Povodom zadnjega krojaškega štrajka na Dunaju je poslalo tukajšnje delavsko društvo polovico svoje

gotovine, to je dvajset goldinarjev od 40 gld. v podporo tamošnjim štrajkujočim krojaškim pomočnikom.

Wagner je nameraval agitacijo iz društva ven na širše polje prenesti, in uplival je na Kunca, naj ta poskusi sklicati javni shod, ki ga pa tu nismo dovolili in tudi visoko c. kr. ministrstvo ni rekurzu proti tej prepovedi ugodilo.

Med tem, ko še rekurz ni bil rešen, je Wagner sam naznanil javen shod, na katerem naj bi se obravnaval Kunčev program. Seveda sem vršitev tega shoda po § 6. zak. o zborovanjih prepovedal. Proti moji prepovedi niso rekurirali.

Te dve prepovedi sta očitno opogumili ono boljšo frakcijo v delavskem izobraževalnem društvu, ki je spregledala tendence Wagnerja, Kunca in njih pristavšev in ni mogla trpeti, da bi jo vodili ljudje tako dvomljive smeri. Ta protistruja se je eklatantno pokazala 10. marca t. l. pri rednem občnem zboru članov delavske-bolniške in invalidne blagajne.

Da se bo boljše razumelo vsemu onemu, kar se je zgodilo, smatram za potrebno povedati, da se je tukajšnje delavsko izobraževalno društvo po pravilih delilo v dva dela. Glavni del si je pod imenom „delavsko izobraževalno društvo“ nadel kot nalogo v splošnem gojenje in pospeševanje duhovnih in materialnih interesov delavskega stanu; podružnica pa je bila pod imenom „delavska bolniška in invalidna blagajna“ podporna ustanova za delavce v slučajih obolenja, del nezmožnosti in smrti. Premoženje se upravlja ločeno; vsako ima svoje lastno vodstvo in tudi ni treba članom enega dela biti u članjenim pri drugem delu.

Na splošnem zborovanju delavske-bolniške in podporne blagajne dne 10. marca tek. l. so se hoteli Wagner in tovariši polastiti popolnega vpliva na bolniško in invalidno blagajno. Opozicija, ki sta jo organizirala tiskarniški poslovodja K l e i n in literat A r k o,* pa je prišla tako številno in se je tako krepko držala, da je zmagala nad Wagnerjevo stranko s petkratno večino, tako, da ta ni dobila niti enega mandata v vodstvo.

26. marca pa se je potem vršilo glavno zborovanje delavskega izobraževalnega društva. Pri tem pa je zmagala po precej burnem poteku W a g n e r - K u n -

* Glej »Naše Zapiske«, leto VI., str. 197 (Anarhizem — Ivan Most od R. L.)

* O Arkotu (roj. 1845, umrl 1893) glej Slov. biografski leksikon str. 14.

čeva stranka, ki je sicer vzbudila celo pri svojih pristaših nezaupljivost in izgubila s tem v vodstvu moralno moč.

Sedaj se namerava delavsko bolniško blagajno ustanoviti kot samostojno društvo in s tem itak že v minoriteti se nahajajočo Kunčevo stranko izolirati in po močnostih razcepiti.

Lastniki tiskarne Kleinmayer, ki niso bili zadovoljni niti z Wagnerjevim delom v stavnici niti z njegovimi socijalnimi prekucevanji, so ga sredi preteklega meseca odpustili iz službe. Wagner seve ni mogel tu v nobeni tiskarni dobiti dela in je 1. t. m. odpotoval v Gradec.

Razume se, da sem takoj o odpotovanju Wagnerja v Gradec poročal c. k. r. namestniku v Gradec.

Ker pa je v ostalem prav mogoče, da, celo več ali manj gotovo je, da bo socijalnodemokratska stranka semkaj poslala kakega drugega zaupnika, posvečujem tej stvari tudi vso pažnjo in bom vsa tozadevna vprašanja kakor tudi vse nadaljnje iz tukajšnjih delavskih krogov poročal na znanje visokemu c. k. ministrstvu.

Zanimivo poročilo je to, ki nam prav jasno prikazuje, kako pazljivo je policija vse delovanje delavskega društva zasledovala in kaj je vse storila, da napravi razdor v delavskih vrstah in da se znebi ne ljubih vodilnih oseb. Te metode so tudi še dandanes v rabi.

Dr. Ernst Grünfeld:

DUHOVNE KORENINE ZADRUGARSTVA.

(Dalje.)

Tudi na nemška tla je posegel krščanski socijalizem, ali uspehi so bili le malopomembni. Zvezo z zadrugami nemškega mestnega srednjega stanu je našel šele po posredovanju konservativno-političnega gibanja, medtem ko evangelsko-konservativni krogi v Nemčiji niso nikdar mogli najti poti k delavcem. Tu moram posebno označiti ime V. A. Huberja, s katerim sicer ni združena nobena velika zadružna ustanova, ali njegovo delovanje kot apostola zadrugarstva, ki si ga je navzel, kar je značilno, iz Anglije za svojo domovino kot prepričan krščanski socijalec, ni bilo brezuspešno. Njegovi spisi so nemško javnost seznanili na odličnem način z zadrugarstvom v tujih deželah. Ni bil zadružna vodilna moč, le teoretik, kar je izhajalo iz njegovega konservativizma, ki je oviral njegove moči, da se niso zaupale demokraciji; njegovi somišljeniki se pa za industrijsko delavstvo sploh niso brigali.

Katoliški del krščansko-socijalne reforme je našel tudi v Nemčiji pristašev, ali vplival ni veliko na praktično oblikovanje nemškega zadružniškega razvoja, zlasti zato ne, ker je bil škof Ketteler, čegar knjiga „o delavskem vprašanju“ (1864) je vzbudila sicer veliko zanimanja, prekonservativen, pa ni nudil mlademu delavskemu gibanju nič drugega nego krščansko moralno (nauk o npravnosti) in

pa Lassalovo zadružno teorijo, ki se je kmalu izkazala za povsem neplodno.

Državno nemško zadrugarstvo je bilo z ozirom na politiko in religijo nevtravno. Kolikor je bilo drugačno, bom še omenil. Krščanske socijalne misli so se sicer na izvannemških tleh in pa na nemških tleh oprijele številne različne zadružne zveze, zlasti poljedelske. Mislim pa, da je tudi ta razvoj omeniti pri sekundarnih ideologijah.

Bilo bi se še popečati s tretjo duhovno korenino zadrugarstva, s socijalizmom. Lahko sem prav kratek, ne radi tega, da ne bi bil ta duhovni element zadrugarstva važen, ampak iz razlogov, ker je dobro znan. Ne potrebujem podajati kratke zgodovine socijalizma, ker velik del socijalizma, ki so ga ob gotovih časih nazivali tudi komunizem, nima z zadrugarstvom teoretično veliko skupnega, predvsem seve ne ves tzv. državni socijalizem, ki je imel namen dati v roke zaželjeni gospodarski red državi, ne pa svobodnim strokovnim organizacijam. Jasno je, da je prav to stališče, kar je tipično za marksizem, krivo, da ni socijalizem hotel ne le ničesar vedeti o zadrugah, marveč jih je celo pobijal.

Zadružni socijalizem je zrasel na angleških in francoskih tleh.

(Dalje prih.)

Karol Tekavc:

IZ MOJIH ZAPISKOV.

VI.

V brošuri „Osemurni delovni čas“ je bil razložen prav popularno pomen socialne demokracije. Avtor piše: „O socialnih demokratih se trdi, da hočejo državo razrušiti, zakon odstraniti, vse obstoječe premoženje razdeliti in še celo vero v boga podkopati. Ni se torej čuditi, ako si še največji revčki iz strahu pred socialnimi demokrati svoje prazne žepe zatiskajo.“

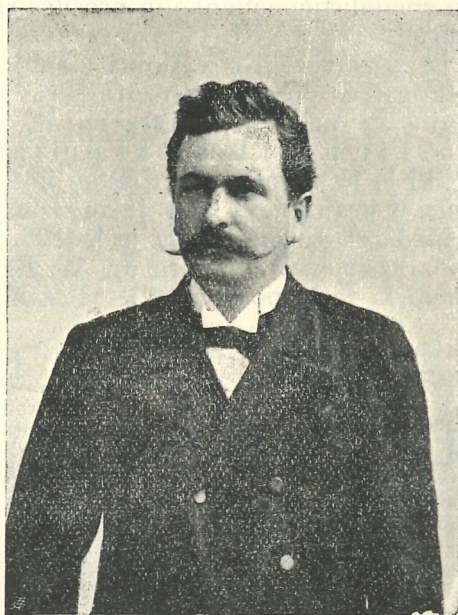
Takrat je bilo proti socialni demokraciji vse na nogah. Ko že ni mogla gospoda ideje zatreti z močjo, s paragrafi, z zapiranjem in preganjanjem — kajti ideja osamosvoje delavskega ljudstva se je razširjala in kdor jo je razumel vsaj malo, bil je njen pristaš! — so uporabili i cerkev i vero, i narodnostni čut ter seve egoizem in zavest lastnine, da so ovirali razširitev velike ideje Socializma. V konservativnih časopisih so se čitale gorostasnosti proti „rdečkarjem“. Iz prižnic in spovednic, na „spraševanjih“ in shodih so se razširjale strašne vesti o grozotah, ki so v jedru soc. dem. nauk. Francoska revolucija pred Napoleonom, leto 1848., potem dnevi pariške komune — v krvavem slikanju bojov za osvobojo ponižanih in potlačenih so prikazovali samo morijo, nasilje, smrt... Proti temu so praktični voditelji takratnega gibanja — glavno Viktor Adler — postavljali popularna, sprejemljiva gesla, med temi „splošno glasovalno pravico“ kot politični postulat po enakosti ter — osemurni delavnik kot odlično gospodarsko zahtevo. Delavci, ki smo takrat robotali po 12—14 in več ur, smo seve s slastjo poslušali razlaganja o osemurnem delavniku. Tudi citirana brošura je pobijala obrekovalce socialne demokracije tako-le:

„Strah pred socialno demokracijo je za politične otroke ali pa za nespametneže, ne pa za delavce; ker zastoj iščeš delavca, ki je s svojim položajem zadovoljen in bi se ne želel boljših razmer. Kar pa socialno demokratično misleče delavce od svojih razredno nezavednih bratov in sester loči, je to, da socialnim demokratom sama želja ne zadostja... oni t e r j a j o boljše razmere... Socialno demokratična stranka je bila, ki je na svojem zboru v Hajnfeldu posta-

vila prvič terjatev po osemurnem delavniku, in socialna demokracija vseh dežel je bila, ki je na kongresu v Parizu to zahtevo dala na dnevni red...“

Stvarno so vodilni socialni demokrati tolmačili tisto, kar je mogel vsakdo prejeti kar z roko.

Razume se, da so videli kmalu svoje največje sovražnike v klerikalcih, ki so uporabljali cerkveno in versko organizacijo proti naraščajočim socialnim demo-

Rok Drofenik

kratom. Na Dunaju so stali za kardinalom Gruscho in njegovimi težnjami znani poslanci: Lueger, Schneider, Pattai — proti njim je bilo naperjeno mnogo boja in v agitaciji za razširjanje socialne demokracije je boj proti klerikalizmu zavzel precejšnje dimenzije.

Med slovenskimi vodilnimi socialnimi demokrati je bil zlasti Rok Drofenik, ki se je odlikoval — v vojskovanju zoper klerikalizem. Izdajal je brošure, ki smo jih prav radi kupovali in razširjali. Najpopolnejša je bila njegova brošura „Št o l n i n a ali kaj se sme zaračunati za pogreb, krst, poroko.“ Ta je povzročila prav veliko hude krvi, ker je obelodanila: kaj smejo računati duhovni za raz-

ne cerkvene obrede. Do tedaj so računali, kolikor so hoteli — poslej so pa postali precej previdnejši. Zelo se je razširila tudi brošura „Doli s socijalnimi demokrati“, ki jo je po Viljem Brakju „prosto poslovenil“ tudi Rok Drogenik, tiskal pa na Dunaju Friderik Martinek. Veljala je 8 krajcarjev in je bila zelo dober odgovor zlasti na obrekovanja, da hočejo socijalni demokratje „deliti“.

List „Delavec“ je začel izhajati po dvakrat na mesec, in delo agilnejših sodelavcev je bilo, da so ga razširjali. Seveda je bilo to delo težko: listu so nagajali cenzura, državno pravdnštvo, policija in — nevednost ljudij, ki so mislili, da je brati socijalistične članke in brošure smrten greh.

Iz „Delavca“ so se dobri članki ponatiskovali v posebne brošure. Prav dobra in za agitacijo pripravna je bila „Stari in novi kmečki prijatelji“, ki jo je spisal Etbin Kristan in ki je veljala 6 krajcarjev. Izšla je na Dunaju.

Med železničarji pa se je l. 1896. posebno razširjevala brošura dr. W. Ellenboga, ki jo je poslovenil L..... in (E.

Kristan?), ki je veljala 12 krajcarjev in je tudi izšla na Dunaju.

VII.

Med agitatorji, ki sem si jih dobro zapomnil, je bil neki Pišlar, čevljar, ki je prišel iz Gradca in bil v Ljubljani dolgo časa pod policijskim nadzorstvom. Referiral je l. 1885. Doma je bil iz Kočevja. Tudi sem poznal Wögerererja in Arnetzelna.

Jože Gostinčar je prišel v naše izobraževalno društvo l. 1883., bil je takrat delavec pri Pakiču. L. 1888. — mislim — na Štefana dan se je vršil velik shod socialistov v Ljubljani, ki je imel namen protestirati radi znanega kneza Lichtenstenovega predloga radi razširitve verskega pouka v šolah. Na tem shodu, kot so mi pripovedovali, je nastopil kot govornik Josip Gostinčar, ki je ostro nastopil proti Lichtensteinovem predlogu, češ: duhovniki bi radi imeli nazaj zopet one čase, ko so morali mežnarji in učitelji na njihovih zeljnikih gosenice obrati. Burno ploskanje je sledilo govornikovim izvajanjem; shod pa je bil zato razpuščen.

LISTEK.

Anton Nėmec, dolgoletni organizatorni vodja čeških soc. demokratov je umrl koncem maja t. l. Bil je večkrat v Ljubljani in se je zelo zanimal za razvoj socializma na Slovenskem.

Prof. Franke, socijalist in sodelavec v našem gibanju, je maja praznoval svojo 85 letnico. V eni prihodnjih številok prinesemo o njem daljši članek.

Kongres radničkih komora. Izveštaj sa II. kongresa održanog 9. i 10. oktobra 1925 u Beogradu. Izdanje centralnog sekretarijata radničkih komora. Str. 183. — Izšla je knjiga, ki prinaša referate o carinski in tarifni politiki, o davku na delavske dneve, o ujedinjenju delavskih sindikatov itd. Priporočljivo čtivo vsem delavskim funkcionarjem. Naj jim bo navodilo v njihovem težkem delu. Knjiga se dobi pri Delavski zbornici in v Strokovni komisiji v Ljubljani.

Majska številka „Proletarca“ je tudi letos izredno dobro urejena. Veseli nas, ko vidimo tak lep napredek i v uredniškem i v tehniško-tiskarskem pogledu. Lepe ilustracije, poučni sestavki, prav prijetno čtivo. Iz našega lista je ponatisnjen „Rdeči Zveličar“, ki splošno ugaja. — Glede vsebine je pozdraviti zlasti spise zgodovinskega značaja. Tako I. F. Durna „O slovenski delavski zadrudni zvezi“. V Coolinwoodu je bila pred 13 leti ustanovljena prva zadrudna prodajalna in kmalu nato SDZZ, ki je sicer še mala, ali početek je tu. Zanimivi so članki:

„Glencoe v zgodovini ameriških Slovencev“ od Naceta Zlembergerja, „Slovenci v Kansasu — njihova preteklost in sedanost“ od Anton Šularja, „Zgodovina kluba v Canonsburgu“ od John Kokliča, „Pogled na boje trboveljskih rudarjev v preteklosti“ od Frank Ratajca itd. Prav značilen je članek Frank Zaitza o „Literarni in časniški višini slovenska časopisja“, ki razpravlja med drugimi tudi o ponatiskovanju. O priliki se bomo z njim malo obširneje pečali. — Majsko številko čikaškega „Proletarca“ priporočamo v vsakem oziru v posnemanje. Naše čestitke ameriškim sodrugom.

„Golgota“. Napisal Miroslav Krleža. Leposlovne knjižnice III. zvezek. Založila Zadružna založba v Ljubljani. Str. 96. Naša delovna Zadrudna založba je izdala kot tretji zvezek Leposlovne knjižnice v slovenskem prevodu zanimivo dramo znanega hrvatskega pisca Krleža. Priporočamo to značilno delo našim mladim delavcem. Cena Din 10.—. Ob tej priliki znova opozarjamo na lepo Božično povest od Dickensa in sijajne „Povesti“ Lovra Kuharja, ki so izšle tudi v založbi Zadrudne založbe. Naj ne manjkajo v nobeni delavski knjižnici.

Praktična navodila ter važni predpisi za delojemalce in delodajalce glede izvajanja zakona o zavarovanju delavcev. — Sestavil Josip Bole. Izdala in založila Strokovna komisija za Slovenijo. Cena ?. Prav priporočljiva knjiga, ki je bila res potrebna za vse one, ki jim je namenjena.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. JULIJA 1926

ŠTEV. 7.

UREDIL ANTON KRISTAN

Mile Klopčič:

SONET.

Povsod je množica boga iskala:
bile so polne cerkve sprtih rok,
in so prosile: Reši nas, o bog! —
a ni bilo rešilnega korala.

Na ulice je množica zaplala,
po ulicah kričala: Ho, prerok,
pokaži tempelj in boga! — obok
in zemlja sta ji kljubovala.

Pa tu in tam iz množice je vzklik
prerok, le hip in zopet je zatónil.
Bil je še iskajoč, ki sam je klonil

v iskanju njega, v gladu, zmoti, boli...
Le vanj veruj, ki Ti bo vero vlil:
Mi smo! Veruj vanj in le sebe moli!

Rudolf Golouh:

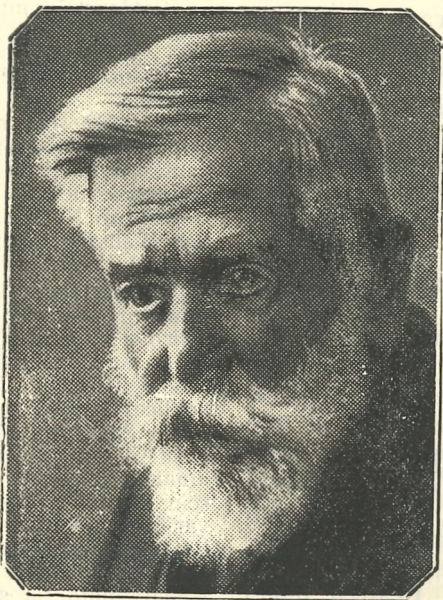
NAŠ JUBILAR.

Ivan Franke, nestor slovenskih vpodabljaajočih umetnikov, je praznoval me-seca maja svojo 85-letnico. Slovenska javnost se je spomnila tega markantnega patrijarha slovenske umetnosti, njegovih izrednih vrlin in zaslug, pa tudi njegovi tovariši so mu na prisrčen in lep način izkazali svoje občudovanje in spoštovanje — le ena še posebno značajna in plemenita poteza v jubilarjevem življenju in delovanju je ostala skoro pozabljena: Ivan Franke se ni bavil le s slikarstvom in ribarstvom, udejstvoval se je tudi v javnem življenju in sicer kot pristaš soc. dem. stranke.

O Ivanu Franketu kot umetniku slikarju, pisatelju, o ribarskem strokovnjaku so slovenski listi že precej pisali. O Franketu kot javnemu delavcu in socijali-

stičnemu somišljeniku je pa potrebno, da se pove tudi to, kar je značilno zanj.

Kajti baš delavstvo mora biti prof. Franketu hvaležno, da se je solidariliziral z njim, se pridružil njegovim bojnim vrstam v onem času, ko je bilo socijalistično gibanje omalovaževano, zasramovano in preganjano, ko je vsak, ki se je prišteval k delavski stranki, vedel, da ga čakajo težke neprilike in vsakovrstne neprijetnosti. Ivan Franke je bil v tistih časih, poleg Etbina Kristana, edini umetnik in intelektualec, ki je pripadal soc. stranki, izpovedoval in branil socijalistična načela. Naša konservativna javnost

in konservativni voditelji naših meščanskih strank so to Franketu hudo zamerili. Za tedanje malomeščanske, zaostale in malenkostne slovenske prilike, je bila

pogumna in odkrita gesta Ivana Franketa, ki se je dotle odlikoval kot slikar-umetnik, pisatelj in ribarski strokovnjak, res nekaj nenavadnega, za pohlevne in pokorne kranjske rodoljube skoro nekaj strašnega... To je vznemirilo celo tedanjega bogaboječega in vdanega c. kr. deželnega predsednika in vso oficijelno gospodo. Strašilo socijalizma je lazilo po deželi, in zapisani, okosteneli in reakcionarni uradni, patrijotski in rodoljubarsko konservativni svet je videl v novem socijalnem in razrednem gibanju le zlo in propast. Daleč za nami so že tisti časi. Socijalistična ideja se je polagoma uveljavila, socijalistično gibanje je objelo široke mase, podrlo marsikateri privilegij in marsikateri predsodek, vsililo našemu veku novo mišljenje in čustvovanje, nove borbe in nove naloge. O socijalistični ideji in o socijalističnem razrednem, revolucionarnem gibanju sodi danes celo povprečno socijalizmu nenaklonjena publika vse drugače, nego pred tridesetimi ali štiridesetimi leti. Toliko bolj moramo občudovati pogum in dalekovidnost onih, ki se v letih tradicionalnih predsodkov teme in nezvesti niso bali, pridružiti se prvim, še maloštevilnim in neuvaževanim delavskim skupinam, podpirati njihove politične in kulturne težnje in borbe.

Ivan Franke je pokazal zlasti za kulturne težnje proletarijata pravo in odlično razumevanje. Predaval je delavcem v delavskih izobraževalnih društvih, seznanjal jih je z umetnostjo in umetniki. Socijalistična stranka mu je v tistih časih tudi ponudila kandidaturo pri državno-zborskih volitvah in sicer v koroškem volilnem okrožju. Ivan Franke je kandidaturo odklonil. Vprašali smo ga zadnjič, ko smo mu v imenu socijalistično organiziranega delavstva čestitali k njegovi 85-letnici, zakaj je takrat kandidaturo odklonil. Odgovoril nam je: — „Zato, ker nisem govornik!“ — Te besede pričajo o vestnosti in resnosti, ki je danes ni več najti v našem javnem in političnem življenju. Koliko je bilo in je še čvekavih kandidatov in poslancev vseh mogočih strank, ki se niso in se prav nič ne vprašajo, če so govorniki ali ne, če imajo kake sposobnosti ali ne. Ivan Franke gleda med tem še danes prav duhovito na domače in svetovne prilike, zasleduje in tolmači z izredno kritičnim duhom in temeljitim poznanjem javne, naše in mednarodne dogodke in pokrete.

*

V „Zborniku za umetnostno zgodovino“ (l. 1923, št. 1—2) pripoveduje slikar Ivan Franke o sebi sledeče:

Rojen sem bil 16. maja 1841 v Dobju pri Poljanah. Pri hiši se je reklo pri Košancu. Moj oče je bil upokojen finančni lovec. Bil je od 16. leta vedno pri vojaki, pozneje pri finančni straži in je l. 1816 korakal celo proti Parizu. Vendar pa se je k sreči poprej mir sklenil, preden je vojska došla v Francijo.

Ko sem bil kakih sedem let star, smo se preselili v Cerklje. Oče je tam vzel v najem gostilno. Pritisnila pa je slaba letina in premoženje je šlo po vodi.

V Cerkljah sem hodil v enorazrednico, kjer je bil učitelj in organist Cvek, bivši strežaj škofa Wolfa. V šolo nas je hodilo kakih 40, toda ko sem bil jaz 40 let star, jih je živelo od mojih tedanjih součencev komaj polovica. Če niso popadali v vojskah, so se pa sami pobili na vasi.

Dve leti sem bil v šoli tudi v Kranju, potem so me dali v gimnazijo v Ljubljani. Drugo šolo sem moral ponavljati, ker sem zamujal čas za učenje s kopanjem na Pasjem brodu. V četrti šoli me je zanimalo zemljepisje. Rad sem čital tudi Schillerjeve spise. Kosilo sem imel zastoni pri Krisperjevih na Mestnem trgu, kjer so mi dali često kako risarsko naročilo; predvsem sem jim delal napise.

V gimnaziji nas je učil slikati neki sobni slikar Poljak, ki je tudi dobro akvareliral. Za njim so prišli taki učitelji, da se mi ni ljubilo več obiskovati risarskih ur. V višji gimnaziji sem se učil nekaj mesecev risati pri slikarju Kogovšku, ki je svoje čase obiskoval dunajsko akademijo. Po Kogovškovi smrti sem se oprijel kurza Goldensteina, ki je slovel v Ljubljani kot spreten gledališki dekorater.

Goldenstein mi je dajal risati in senčiti po majhnih mavčnih glavah. Prav za prav je bila pa takrat moja najboljša učiteljica Preislerjeva „Zeichenschule“, ki sem si jo izposodil v licealni knjižnici.

L. 1862 sem maturiral. Tisto jesen sva jo mahnila s sošolcem Guttmanom, sinom ljubljanskega magistratnega vodje, čez Koroško deloma peš, deloma z vlakom v Oberammergau, Monakovo, Nürnberg, Augsburg, ogledala sva si tudi Walhallo in krenila preko Linca po Donavi na Dunaj, kjer sva kratko počivala.

Potem sem moral ugoditi materinim prošnjam in sem vstopil v semenišče. Tam sem se dobro učil, toda že koj spočetka se mi je zdelo, da ta poklic ni zame in o Binkoštih sem prosil za dovoljenje, da izstopim. Škof Widmer me je poklical k sebi in ko sem mu povedal, da ne čutim pravega poklica za teologijo, me je odpustil in mi je celo ljubeznivo obljubil sto goldinarjev letne podpore, če grem na Dunaj. Tako sem odrinil naslednjo jesen na Dunaj in moj varih je uredil vse potrebno, da bi dobival tja od doma nekaj denarja.

Na Dunaju so na akademiji moje risbe pregledali, nato pa so mi resno svetovali, naj se vpišem raje na — juridično fakulteto. To me je tako zmedlo, da sem stante pede odšel peš z Dunaja nazaj domov. V Gornjem gradu mi je tako zmanjkalo denarja, da sem šel k ondotnemu župniku in mu prodal za štiri dvojčaje fotografijo ranjke cesarice Elizabete, katere sem imel s seboj. S tistimi dvojčami sem prišel

preko Kamnika in Komende domov, v mraku, ker me je bilo sram priti podnevi.

Toda še tisto jesen sem se ojunčil in znova odšel na Dunaj, kjer sem se do začetka prihodnjega semestra zasebno učil. Drugi semester so me sprejeli na akademiji brez ugovorov in tako sem ostal tam rečeni semester in potem še dve leti in končno dobil izpričevalo. Učila sta me tam prof. Würzinger in še neki drugi.

Pozimi l. 1866 sem odpotoval v Benetke, ki so bile takrat še avstrijske. Tam sem vstopil na akademijo, kjer sem z nekaterimi tovariši obiskoval posebno risanje akta. Ko so tisto leto Benetke zasedli Italijani, sem moral seveda domov v Cerklje, toda že spomladi 1868 sem se vrnil.

V Benetkah sem se seznanil z baronom Liebhardtom iz Estlandske, s slikarjem Wolfom iz Mannheima, s kiparjem Stegerjem, dalje z Rendičem in z Jankovičem. L. 1870 ali 1871 enkrat je prišel v Benetke tudi Janez Šubic, s katerim sva si delila atelje na Campu San Polo.

Gostilnici v bližini najinega stanovanja, kjer smo se zbirali skoraj vsak dan, smo rekli „priložnost“, posebna priložnost je bila pa Riva Tonda, kjer so točili izborni chianti. Superlativ slavnostnega razpoloženja pa smo hodili zalivat blizu Campa San Marco k Giacomuzzu, ki je prodajal božansko vino pod imenom cipro. Dpsti časa smo presedeli tudi v kavarni tik akademije, kjer smo izvojevali marsikatero debato. Teoretizirali in estetizirali, kakor to delajo danes, nismo. Takrat je bilo med nami aktualno vprašanje slikarske tehnike stare beneške šole.

V Benetkah smo ob starih mojstrih občutili vse pomanjkljivosti moderne tehnike in smo se zopet začeli zanimati za staro, ki se nam je zdela dosti polnejša. Šubic se za te stvari ni zanimal, plaval je že v modernejših vodah in ni mnogo občeval z italijanskimi umetniki, ki so bili ventilirali to vprašanje. V ostalem so se sukali naši pogovori večinoma okrog dnevnih senzacij, vesti iz domovine ter pač takih predmetov — o katerih razpravljajo tovariši po dnevnem delu v gostilni.

Na akademiji — beneška akademija — je bila takrat še zelo enostavno urejena — je poučeval en sam profesor, po imenu Molmenti in njegovi učenci so vse leto slikali po enem in istem modelu.

Moja pot na Kitajsko.

Leta 1873 sem imel priliko odpotovati na Kitajsko. Naš veseljak Liebhardt, ki je imel zveze z rusko aristokracijo, je nekega jutra padel v atelje za prašanjem:

„Franke, ali ne bi hotel potovati v Kino? Manilo boš videl in Hongkong in vse mogoče lepe reči. Zastonj, in imel se boš kakor grof!“

No, jaz sem najprej menil, da v Hongkongu ali Manili nisem ničesar izgubil, končno pa sem si vzel štiriindvajset ur časa za premislek. Drugo jutro sem se odločil, da grem, in potem so me vlekli skupaj s kiparjem Stegerjem v neko palačo, kjer so me predstavili bivši ruski dvorni dami, kneginji Saši Žokovski, ki je bila silno lepa in prav tako naivna mlada dama, v ostalem tudi nesrečna in v tistem hipu zelo razburjena. Posledica vsega je bila, da po polurnem razgovoru z njo še vedno nisem vedel, zakaj in po kaj naj grem na Kitajsko, in pa ravno jaz. No, ruski knez Lieven, ki je bil tudi navzoč, je rešil položaj; prijel me je za rokav in me peljal k

oknu, kjer mi je razložil vso stvar. Kako sem takrat potoval, sem popisal svoje čase v „Zvonu“, vendar pa naj povem še enkrat.

Lepa Saša je imela razmerje s cesarjevičem Aleksandrom. Toda še preden so se pojavile njega posledice, je car oba grešnika pognal po svetu in sicer vsakega na drugi konec: Sašo v Italijo, Alekseja pa so izročili na milost in nemilost admiralu Posjedu, ki je cesarjeviča vkrcal na ladjo „Svetlano“ in ga peljal v Šantung na svež zrak. Med tem je Saša v Italiji porodila, dobila legar, in ko je ozdravela, je opazila, da sta ji izginila guvernant in otrok. Ker Aleksej o vsem tem ni mogel ničesar vedeti, so poiskali človeka, ki je razpolagal s poštenim obrazom, mu dali denar in nalogo, informirati cesarjeviča ter poiskati guvernant in otroka.

Dobil sem par tisoč frankov in tisoč napoleonov in z vsem tem sem šel loviti nesrečnega cesarjeviča in zlobno guvernant. V časopisih sem čital, da se je cesarjevič preko Pacifika peljal v Ameriko, odtod preko Japonske v Šangaj, odkoder je imel predpisano ruto v Vzhodno Sibirijo. Janez Šubic je obljubil, da bo pošiljal korespondenco za menoj in uredil vse potrebno, jaz pa sem se vkrcal za Aleksandrijo, kjer sem si kupil angleški besednjak in knjigo „Civilisation of England by Buckle“ in sem angažiral stewarda in neko Škotinjo, da sta me učila angleški. Le to sem moral oškodovati z lekcijami iz „Fausta“.

Vozil sem se 48 dni in prišedši v Šangaj, sem z zvijačo izročil cesarjeviču pismo. Potem sem šel loviti guvernant, katero sem s pomočjo avstrijskega konzula Schlicka (Schweglov svak) in njegovih Kitajcev našel v Tajhu (Veliko jezero), ji vzel otroka in se po treh mesecih zopet vkrcal na angleško ladjo in odjadrал domov. Slikal sem malo. Pri Schlicku v Šangaju sem napravil nekaj fiziognomičnih studij po kitajskih tipih — sedaj vise v mojem stanovanju — v Sučovu in ob jezeru Tajhu pa nekaj krajinskih slik, izmed katerih vise sedaj tri v Narodni Galeriji ljubljanski.

Po povratku.

V Benetkah po povratku nisem ostal dolgo. Še isto poletje v avgustu sem odšel domov, odkoder sem kmalu posetil Dunaj, kjer je bila takrat slavna svetovna razstava (1873.). Na vsej tisti razstavi so mi najbolj imponirali Lenbachovi portreti. Višek razstave so tvorili Francozi, ki so se odlikovali po finih risarijah in po veliki portretni kulturi.

L. 1876 sem se oženil z mladim in nepokvarjenim dekletom. Kar se slikarje tiče, sem se tiste čase začel pečati s krajino. Ščasoma mi je pošel denar in prav dobrodošel mi je bil predlog nadzornika Šolarja, mojega bivšega gimnazijskega profesorja za zemljepis, naj kompetiram za suplenturo risarskega učitelja v gimnaziji v Kranju. Leta 1878 sem bil tam že nastavljen in prihodnje leto sem po šestmesečnem študiju šel delat na Dunaj izkušnjo. Delal sem jo iz perspektivnega risanja, umetnostne zgodovine, anatomije, dekorativne kompozicije itd. Prof. Storck mi je dal pri izpitu dosti zvito nalogo, namreč narisati perspektivčen tloris mize z baročno zvitimi nogami, od katerih je bila ena zavita na napačno stran. Zdelo se mi je, da sem izkušnjo dobro napravil, toda spaka, ko sem šel vprašat predsednika komisije, kako in kaj, mi je le-ta povedal, da izkušnjo lahko delam

zopet čez pol leta. Ves razočaran in jezen sem hodil po Dunaju; končno so mi naznanili, da je bilo vse skupaj le error in persona in da sem skušnjo napravil.

V Kranju mi šola ni vzela mnogo časa. Lovil sem ribe, hodil po okolici in pa pota sem imel, ker me je, še preden sem prišel v Kranj, imenovala dunajska centralna komisija za konservatorja za Kranjsko. Imel sem dosti dela s to stvarjo, posebno po potresu.

L. 1889 sem v Ljubljani prevzel pri Kmetijski družbi vodstvo ribarskega oddelka in usta-

novil na Studencu ribarski zavod. Med drugim sem v Ljubljani poučeval risanje na gimnaziji, na učiteljsku in na obrtni šoli. Nekega lepega dne sem postal še izvedenec za pisave, baron Winkler me je imenoval za ribarskega izvedenca in končno mi je Hein obesil cesarskega svetnika.

Leta 1908 sem šel v pokoj. Le na Mladiki sem še poučeval po dvakrat na teden. Ko so mi l. 1914 vojaki iz ateljeja v Mladiki napravili bolnico, sem se z barvami in platni preselil v Jakopičev paviljon, kjer sva med vojsko slikala z Jamo vsak v drugem prostoru.

Tone Maček:

NOČ.

O noč! Kako so blagodejna tvoja božajoča krila
ko na trudno zemljo rahlo se spustiš.
Iz src preženejo vso tugo tvojih sanj lečila,
a strašna si, če v dušo se vseliš — —!

Čulkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Dalje.)

Prispela sta na nek večji prostor, obdan od nizkih vegastih hiš in lesenih kolib, kjer je bilo vrvenje še pestrejše, le s tem razločkom, da se je vsem tem ljudem na prvi pogled poznalo, da živé v izobilju. Prodajala se je tu vsa mogoča tvar, večji del že rabljena, katero so posestniki iz različnih vzrokov prodajali. Stale so tu revne ženske s sledovi pomanjkanja na ocvetelih obrazih, ki so od mraza prestopicale z ene noge na drugo, zavite v ohlapne tenke rute, ter z nesigurnimi besedami ponujale revno ponošeno obleko in oguljene odeje, od katerih so se gotovo težko ločile, ali glad je bil močnejši ko hlad.

Moški so ponujali razno, že rabljeno orodje, stare, za silo okrpane čevlje, dele pohištva in predmete domačih izdelkov. Mladi delavci so barantali za niklaste ure in verižice in zlasti krog enega, ki je prodajal hreščečo harmoniko, se je nabrala skupina radovednežev, ki je glasno hvallala, kritizirala in se prepirala o vrednosti. Bilo je tu vse mogoče na prodaj: peči, omare, obleka iz najpriprostejšega do najfinejšega blaga, ki je po čudnih naključjih nazadnje zašla tu sem in marsikaka zasadena salonska suknja ali fin ogrtač je nemo pričal o neizvestnih dramah. Kup zaprašenih knjig je zamačkal kupca in par svetih ikon je pod

rosnim steklom brezizrazno strmelo v to pisano družbo.

Lebedov se je brezciljno prerival skozi gnječo, prisluškujoč kaj se govori in kakor v pričakovanju da sreča kak znan obraz. Njuna tovariša sta nekam izginila, le Griška mu je bil vedno zvesto za petami. Nebo se je medtem prevleklo z enakomernimi, težkimi oblaki. Strehe, ki so se še malo prej iskriale kakor z biseri posejane v zimskem jutranjem solncu, so poledele in nad bazarjem je leglo težko, svinčenosivo ozračje, ki je tužna lica napravilo še bolj žalostna, a obrazi veseljakov so se zategnili v izkažene grimaze. Začele so padati redke snežinke.

Koncem bazarja je razložil svoje izdelke soliden čevljar. Griška in Lebedov sta se ustavila pri njem.

„Kaj pa bratec? Škornje, čizme, čevlje? Kar izberi. Takega blaga ne dobiš v sami Moskvi!“

„No pa nam pokažite škornje. Za mojega tovariša.“

In z uslužno brzino je začel snemati s kolibe dva para; potegnil je od nekod neko desko in jo položil pred Griška na blatna tla.

Skrbno jih je ogledoval in primerjal: eni so bili preveliki, drugi premajhni. Pomeril je še tretji par in ta je bil kakor nalašč zanj umerjen.

„Koliko?“

„Trinajst rubeljčkov, prijatelj.“

„Kam pa misliš!“ je začel glihati Lebedev. „Za trinajst rubljev jih dobim dva para. Saj nisi žid.“

Po dolgem in trdovratnem trgovanju so se nazadnje pobotali za deset in pol. Razvil je Griška svojo ruto in naštel čevljarju na dlan ducat pisanih papirčkov, ter je ves srečen obesil škornje čez ramo. Šla sta, da poiščeta še trgovca s kapami. Tudi tu sta dolgo izbirala; bilo jih je brez števila, raznih vrst: iz priproste ponarejene volne, iz sive kožuhovaline kavkaških koz, iz dolgodlačnih kož angorskih belih in črnih ovac in fine, astrahanske, iz kozic nerojenih jagnjet.

Grišku so se kajpada slednje najbolj dopadle, a ni smel misliti na nje, ker so bile predrage. Izbral si je kratkodlačno črno ovčjo kučmo in prepustil kupčijo Lebedevu, ker se je popolnoma nanj zanesel.

Stlačil je svojo ponošeno kapo v žep in si nadel novo. In kakor da je imela ta kapa čudotvorno moč, tako je čudovito vplivala nanj. Poprej je strašno nerodno postavljaval svoje korake in capljal za Lebedevom kakor ponižen pes, s sklonjeno glavo, in si ni upal dvigniti oči, da bi pogledal mimoidočim v obraz; zdelo se mu je, da se ves svet zaničljivo za njim ozira in se mu smeje kakor kakemu zmahedranemu bebcu, ki ves preplašen prvič v svojem življenju strmi v lokomotivo. Sedaj se je pa kar naenkrat čutil kot enakovreden del te pisane množice ljudi, njegov večno upognjen hrbet se je vzravnaval in z dobrodušnim smehljajem je pomežikoval na levo in desno, kakor da hoče reči:

„Kaj nisem zal fant?“

Venomer si je s prosto roko popravljal svojo novo kapo na glavi ter jo posajal zdaj na zavitek, zdaj na levo uho, da bi bolj fantovsko učinkovala in na ulici se je mimogrede neprenehoma oziral v izložbena okna, da vidi, kako mu pristoja.

Lebedev se je tu in tam ustavil ter napolnil cekar z raznimi zavitki in škarnicljji.

„Sveti Božič je pred durmi in tedaj je mnogokaj treba. Človek si rajši druge dneve pritrga, da vsaj na tak praznik pozabi revščino. Pa še za sosede moram nositi. Nič ne de. Drugič bodo pa drugi, si bom pa jaz pot prihranil.“

„Sedaj imava menda vse. Najina tovariša sta se pa izgubila. Imata gotovo

svoja pota. Najbrže sedita že kje v kaki gostilni. Tudi nama bi ne škodilo, če se malo okrepčava predno jo mahneva zopet domu. Kaj praviš k temu Griška?“

Kaj bi Griška rekel? Saj si že od nekdaj ni nikdar drznil imeti lastnega mnjenja. Danes seve, danes, ko ima na glavi novo kapo, čez ramo mu pa visi par novih, svetlih škorenj, bi si tudi on dovolil povedati kako pametno, a od samega zadovoljstva mu ni hotelo ničesar priti na jezik, samo široko se je nasmehnil in prikimal.

Krenila sta v stransko ulico, potem še v eno in nato po malem klancu navzdol, ter sta prišla v del mesta, kjer so bile vse hiše druga drugi podobne. Napol iz lesa, napol iz ilovice so se vrstile nizke pri-tlične hišice s značilnimi izrezljanimi strešicami nad vrati, v dolgih vrstah druga za drugo. Kazale so vse mogoče barve, od kričee-rdeče do temno-modre, kakor da je nekdo iztresel vrečo pisanih igračk po klancu. Nekatere so gledale prikupno in vablivo v svet, kakor da mežikajo s svojimi malimi okni, druge so pa odbijale s svojim obupanim izrazom, odrte stene, od katerih je odpadal ilovnat omet, so se zdele kakor da so razjedene od ostudne bolezni in z umazanimi cunjami zamašena okna so brezizrazno strmela v ulico, ki jih je s svojim blatom škropila po vratih in motnih šipah. Delavska četrt.

Ustavila sta se pred enonadstropnim poslopjem, zidanim iz surove opeke, ki je nosilo nad vrati obledel napis:

„Brjuhova gostilna in čajarna.“

V napol temnem prostoru je bilo precej živahno. Bilo je občinstvo tretje vrste. Nekateri v čistih srajcah, s koketno pričesanimi lasmi, ki so jim kukali izpod senčnikov čepic so stali naokrog, drugi, umazani, s črnimi rokami, so sedeli pri nepokritih mizah in rezali kruh in slanino ter nosili v usta, ne meneč se za to, da se na vsakem zalagaju pozna odtisek umazanih prstov. V sobi je bil šum kakor na bazarju, čeravno so pili samo čaj in limonado. Pri mizi v kotu je metala četvorica umazane karte. Denarja ni bilo videti. Debeli gostilničar, Armenec, je stal na svojih krivih nogah za bufetom in oči so mu neprestano švigale po sobi. Lebedev se je ustavil pri vratih in iskal z očmi po prostoru. Pri mizi poleg peči je odkril znano družbo v zaupnem pogovoru. Tudi oni so ga opazili in mu že od daleč mahali naj prisede. Bila sta med

njima tudi njuna dva tovariša z rudnika.

„No, kaj boš pa ti povedal novega, Lebedev? Kako se pri vas razvijate?“ ga je vprašal visok, modrook, dobrodušen delavec iz omizja, s pristriženimi plavimi brki, ki je očitno vodil ves pogovor.

„I kaj naj bo. Saj veš kako živimo, Fedor. Iz rok v usta in — kuš!“ je odvrnil Lebedev in naročil ocvrtega špeha in „pacanih“ kumarc za dva.

Fedor je primaknil svoj stol bližje k mizi, se ozrl naokrog in se nagnil k Lebedevu ter z znizanim glasom nadaljeval:

„Ti bom pa jaz nekaj povedal. Ravno prav da prideš; mi smo se pravkar o tem razgovarjali. Nekaj se pripravlja. Kmalu bo počilo.“

Pazno je gledal Lebedevu v obraz, kakor da hoče videti, kak utis bodo njegove besede napravile nanj. Ta pa ne le, da se ni kazal prav nič presenečenega, še celo nek porogljiv smehljalj mu je zakrožil usta, ter je mirno rezal svoj špeh. Tedaj so se tudi ostali pomaknili čisto blizu k mizi, želeč se udeležiti polglasnega pomenka, oprezno se oziraje, če kak nepoklican gost ne prisluškuje.

„Predvčeraj je bil član našega glavnega odbora iz Petrograda tu. Imeli smo sestanek. Saj veš, kje? Rekel je: bodite pripravljeni na vse. Čakajte samo na naš poziv. V obeh prestolicah je nezadovoljnost dosegla vrhunec. Delavstvo strada, meščanstvo je ogorčeno nad večnimi neuspehi na fronti in dvorjanstvo se zgraža nad režimom, ki je zavladal na carjevem dvoru. Mužik zdihuje pod bremenom vojne in vsa Rusija čaka samo ugodnega trenutka, da strese raz sebe vsiljeni jarem. Vrše se vse mogoči sestanki in dogovori, kljub poostreni paznosti „črne stotnije“.“

„Če niso vse skupaj zopet le prazne marnje, kakor že tolikokrat,“ je počasi

pristavil Lebedev. „Za zaprtimi vratmi je lahko delati revolucije, kadar je pa treba iti na ulico, se pa največji hujskači najprej skrijejo.“

„Ne, ne, ne bodi vendar tak pesimist,“ je živahno ugovarjalo ostalo omizje. „To pot je resnica. Če znaš med vrsticami čitati, si moral že sam spoznati iz časopisja, da na vseh koncih vre.“

„Meni je prav, če dobimo enkrat tudi kaj poštenega dela, kaj resnega, ne kar tja v en dan. Samo kričanja in mahanja z rdečim platnom se kanoni še niso nikoli ustrašili. Imamo prežalostne skušnje iz leta 1905, ko smo se zadovoljili s praznimi obljubami vlade, ki je trenutno izgubila glavo, ko pa je videla, da smo se pomirili, z zavestjo, da smo si priborili v vladi zastopstvo, je pognala to zastopstvo domov, nam pa vrgla zanjko okrog vratu.“

„Bodi brez skrbi Lebedev. To pot se ji ne bo posrečilo. Nas je izučila. Naš delavec je od 1905. leta do danes napredoval vse bolj kakor njegov tovariš v zapadni Evropi do konca prošlega stoletja in se tudi ne bo ustavil na enaki stopinji z njim, temveč bo šel naprej, ker za nas to vprašanje ni samo vprašanje kruha, temveč religija. V tem trenutku se gre samo za to, kdo bo potegnil vodstvo bližnje revolucije nase, delavstvo ali meščanstvo.“

Lebedev je počasi srkal čaj iz kozarca, v katerega je nalival iz trebušastega čajnika in prigovarjal Grišku:

„Pij in prigrizni, do doma imava še daleč. In pa malo bližje se primakni.“

Oni trije iz mesta so se vprašujoče ozrli v Lebedeva, češ, kdo je ta človek. Pomiril jih je z malomarno gesto, kakor da hoče reči: „Ta nam ni nevaren.“

(Dalje prih.)

Historicus:

„AMERIŠKI SLOVENCİ.“

I.

Za našo hišo je rasla nenavadno košata češplja. V nedeljah popoldne so prav radi posedali v senci pod njo naši, sosedovi in drugi. Mi otroci smo bili stalni gostje, posebno, kadar je prikreval stari Martin „Meksikajnar“ okrog skednja ter se zavalil v gosto travo... Martina „Meksikajnarja“ smo imeli radi. Če je bil dobre volje, pripovedoval nam je do poznega večera o Ameriki, posebno

pa o Meksiki in o vojski, v kateri se je boril na strani cesarja Maksimilijana. In kar požirali smo slikovito opisovanje te prečudne dežele. Martin je bil tam ujet, potem je služil za hlapca pri velikem posestniku Špancu več let, nato potoval po svetu — Bog ve kod —; vrnil se je domov v početku l. 1880 in od tedaj je bil za pomoč bratu in družini. In koliko je znal povedati: najprej, kako so ga zvalili, da se je šel vojskovat, kako so se zbirali v

Trstu, v Genovi in drugod in kako so prijadrali v Mexiko. Nam otrokom se je odprl nov svet: Meksika, Amerika... In sanjali smo o tem Neznanem lepem...

V dolgih zimskih večerih smo potem nadlegovali očeta, kadar je prišel domov od dela vsaj malo dobre volje — in moral je izpopolnjevati Martinovo pripovedovanje. Naš oče je veliko romal po svetu. Izučen ključavničar je s sulo v roki prehodil Avstrijo, Nemčijo, Švico, del Francije, severno Italijo. V vojni z Nemci nedaleč od Kraljevega Gradca so preko ranjenega jahali kirazirji in mu hudo prizadejali; lahko smo v njegove luknje v vratu in na telesu položili male prstiče, ker bolj nejeverni smo bili od svetopi-semskega Tomaža... Oče nam je moral govoriti tudi o Ameriki, znal je več kot Martin, ki je bil tam. Potolažili smo se, da ve Martin več o Mexiki, naš oče pa o drugi Ameriki, kjer živi naš stric Matevž, ki jo je kot 17 leten fant popihal čez lužo in sedaj premog koplje v bogatih rudnikih tam nekje...

Sanjali smo veliko o Ameriki, in v pogovorih s tovariši je bilo sklenjeno: koj ko odrasemo, pojdemo na pot za stricem Matevžem in tja, koder se je vojskoval Meksikajnar Martin. Včasih smo se čudili na tistem pri sebi — zakaj ni šel naš oče v Ameriko, pa bi bili tudi mi Amerikanci, ali najstarejši brat, naš Janček, nam je razložil, da je treba veliko denarja, če se hoče tako daleč peljati...

Ko smo začeli v šolo — in ko sem se naučil brati, so mi najbolj ugajale povesti o Indijancih. Moj brat Janček je kupoval prav rad knjige, tiste od Giontinija in od Turka, s podobami na prvi strani; imel jih je veliko in posojeval jih je proti odplačilu 1 novčiča. V tem je bil rigorozen; kdor je hotel knjižico: „en krajcar“. In če ga nisi imel, je nisi dobil. Za ta denar je kupoval nove knjige.

Za me so bile „indijancarce“ najlepše čtivo... O bojih v ameriških prerijah in pragozdih, o velikih rekah, o divjih pustinjah. Koliko sanj, koliko lepih, sijajnih, prelestnih sanj sem presanjal o Ameriki in ameriških lepotah.

Ko sem se v srednjih šolah naučil nemščine — ti, ljubi, nepozabni Karl May in Tvoj Winetou, Tvoj Old Schatterhand, koliko lepih, radostnih ur, dnij in tednov si povzročil nam mladim dušam! Kako sem vse bolj cenil Martina Meksikajnarja, svojega očeta, dolgoletnega pot-

nika po Srednji Evropi, in pa brata njegovega Matevža, ki je čisto gotovo tam nekje govoril če ne že s Winetouom, pa vsaj z Old Schatterhandom ali vsaj s katerim teh simpatičnih in dobrih junakov...

Amerika! Amerikanci! Prerije! Indijanci... Od nesrečnih matematičnih formul, poleg gramatike in besednjakov, s katerimi naj luščim vse časti vredne klasičnega starega Rima in še starejših Grkov — mi je uhajal duh v deželo, kjer se more res kaj doživeti. Zavidal sem dobrega Mayja, ki je res take dogodivščine doživel... Kako rad bi bil na njegovem mestu?!

Leta so izginjala. V knjigah sem čital o bojih za svobodo, o širjenju revolucionarnih idej, o proglasu neodvisnosti Amerike, o Benjaminu Franklinu, o Jurju Washingtonu — o novi demokraciji...

Nov svet sem videl. Porodila se je nova družba, ki je počela po svoje pojmovati svet. Ni bilo kast in privilegiranih stanov v nji; družabnih razlik seve tudi ne. Francoski markiz Lafayette je vzklikal v svojih pismih: „vsi državljani tu so bratje med seboj.“ Za preteklost, za stari in srednji vek se nikdo ne briga; pred njim je edino sedanjost in oni sami.

Mnogokrat sem v duhu ponavljal verz pesnika Turgota na Franklinovem kipu:

„Eripuit coelo fulmen sceptrumque tyrannis“ (Nebesom je iztrgal strelo, tiranom pa žezlo).

Veliki junaki so bili ustanovniki ameriške demokracije.

In Slovenci v Ameriki? Škof Baraga in pokristjanjenje... Pa misijonarji? — Kakor sem navdušen sledil Winnetouu in Old Schatterhandu, tako sem bil poparjen, ko sem čital vesti o pokatoličevanju svobodnih sinov prerij. Uvrstil sem jih tja, kjer so bili shranjeni misijonarji Južne Amerike s svojimi suženjskimi plantažami...

Stik z ameriškimi slovenskimi sodruzi — Simon Kavčič iz Virdena, Nace Zlemberger, Petrič, Zavrtnik itd. — pa mi je pokazal drugo Ameriko, Ameriko delavca-trpina, Ameriko delavca-bojevnika.

Z veliko slastjo sem prebiral njih dopise in pisma in s prav tako velikim veseljem sem čital časopise iz te zagonetne dežele, iz te domovine mojih mladostnih sanj. Pozdravljal sem vedno

„Proletarca“, glasilo nove dobe v duhovnem življenju naših ljudi tam preko...

*

Vse to se mi je kot čaroben film prikazalo pred oči, ko sem listal lepo, pregledno in seve nad vse zanimivo knjigo, ki jo je izdala vrla „Slovenska Narodna Podporna Jednota“ v Chicagu minulega leta in ki jo je spisal vsem nam mili sodrug, bojevnik iz prvih časov socialističnega političnega in strokovnega pokreta, naš Jože Zavrtnik, urednik dnevnika „Prosveta“ v Chicagu.

In popolnoma sem razumel, zakaj je združitvena konvencija SNPJ in SDPZ sklenila, da izda SNPJ ob dvajsetletnici zgodovinski spis, ki naj obsega kratko zgodovino Severne Amerike s posebnim ozirom na Združene države, potem obris ameriškega delavskega gibanja, zgodovino same Slovenske Narodne Podporne Jednote in naseljevanje Slovencev v Ameriko. Koliko meni podobnih preteklostij je med vodilnimi člani Jednote in njenih večlanjenih društev! Koliko jih je, ki so prav tako sanjali v mladih dneh pod vplivom raznih pripovedovanj o daljni Ameriki in ki so jih te sanje gnale za srečo... Nekateri so, recimo, zadovoljni — drugi, v kolikor je pač mogoče, tretji, v delu za splošni blagor, izpolnjujejo življenjske sanje bojujoč se za vzvišene ideale, četrti:

„nikjer miru, nikjer pokoja“, peti... Pa kaj bi našteval, s trebuhom za kruhom, čim dalje prideš, tem dalje ti kažejo. In popisati to deželo hrepenenj, ta kolos, ki ga občuduje vse, tega orjaka, ki požira trume za trumami — mar more biti hvaležnejše naloge?

S. Jože Zavrtnik se opravičuje v uvodu knjige. Navaja poteškoče, ki so ga ovirale, da ni mogel sestaviti boljšega dela. Popisuje, kako je iskal gradiva in se hvaležno spominja vseh onih, ki so mu pomagali.

Pregledoval sem več mesecev Zavrtnikovo delo. Prebiral sem stran za stranjo in vedno bolj sem bil te knjige vesel. Že dejstvo, da je inicijativa prišla od konvencije, da jo je sklenila, in dejstvo, da je slovenski delavec, bivši naš železničar, njen avtor... vse to je silno razveselljivo. Ideja iz duš in src slovenskih delavcev-proletarcev, delo iz uma slovenskega delavca-proletarca — prosim, pokloniti se je treba geniju slovenskega proletarijata tam v daljni Ameriki.

Ni to pretirana hvala, ne. Kaj so napravili slovenski inteligentje, ki so se odselili v Ameriko? Ali niso vsi tisti gospodje, ki so šli tja vodit „ovčice“, daleč za našimi sodrugi, ki dnevno rastejo navzgor v vsakem oziru.

(Dalje prihodnjič.)

Ivan Vuk:

SAMO, DA NE RAZŽALOSTI MATER.

(Konec.)

Le povej,“ mu je prikimavala. „Gospod, ko bi vi vedeli...“ Marko je glasno zaplakal. „Kaj, če bi vedel,“ je vprašal uradnik. Marko je pomolčal. — „Beda ne sme zmagati.“ Uradnik je gledal. „Kakšna Beda?... Kaj ne sme?...“ — „Beda,“ je ponavljal Marko. „Tista, ki trdovratno sedi pri naši mizi in se vedno smeje. Tista, ki so nam jo poslali gospodje, ko je umrl oče, da sedi pri nas. Zato so nam jo poslali, ker so kupili kri očetovo...“

Policijski uradnik ni ničesar razumel. Položil je roko na dečkovo čelo in dal poklicati zdravnika.

„Je li zdrav ta dečko,“ je rekel zdravniku, ko je prišel. „Tako čudno fantazira.“

Zdravnik je pregledal Marka in zmajal z ramami.

„Pljuča niso najboljše,“ je rekel. „Več zraka potrebuje. „Drugače je zdrav.“

Uradnik se je obrnil k dečku.

„Si slišal?... Zraka potrebuješ... Tam v tistih sobah umrješ... Če imaš rad mater, povej, da bomo vedeli, kdo si in odkod si, da boš prost.“

Marko pa je povetil glavo in plakal. „Ne smem, gospod,“ je jecljal. „Ne smem, ker mama bi umrla.“

Uradnik je zmajal s plečami in rekel: „Pa dobro. Ako nočeš, pa ostani. Ko se naveličaš, boš že povedal.“

Obrnil se je k žandarju, in mahnil z roko. Žandar je pristopil in odšel z Markom zopet po stopnicah.

*

In tako je ostal. Tri mesece je že tako živel v družbi apašev in žeparjev in poslušal njihove nauke. Uradnik ga ni več klical. Samo ključarji-žandarji so mu prinašali vsak dan odmerjeno porcijo kruha. Sojetniki so mu dajali od svojega, kar so kupili, da ni živel samo od kruha. Vsak večer so ga preštevali z drugimi in vsako jutro so ga spuščali z drugimi na enourni sprehod na dvorišče.

In ko so njegovi brkati tovariši že zaspali, je on še z odprtimi očmi strmel v nizek, umazan strop in njegove ustnice so se rahlo zgibale:

„Mati... mama... Kaj je s teboj? Ali si zdrava?... Nikdar ne smeš zvedeti, kaj se je zgodilo s tvojim Markom, ki si ga blagoslovila, ko je odhajal. In če imam cela leta presedeti tukaj, preko mojih ust ne pride beseda, ki bi ti povedala, da je tvoj Marko zaprt med hudodelci.“

To je bila njegova molitev.

Pred očmi se mu je pojavila mala izba, njih siromašno stanovanje. Mati sedi za mizo in petrolejka brli. Šiva. Koščen je njen obraz in prsti so koščeni, izmučeni. Na slamici pa ležita sestrici in brat. Prozorna, tanka so njih ličeca. Bogve, kaj so jedli danes. Morda samo osoljeno vodo in v nji zdrobljen izsušen kruh, nabran morda vbogaime. In včera j tudi in predvčerajšnjim tudi.

Obrne se na bok.

V ječi, zraven njega, po vrsti, kakor snopje, spi štirideset ljudi. Štirideset ljudi v tej majhni umazani in nizki sobi... Tesno, stegnjeno leže eden poleg drugega. Zrak je težak. Žila v sencih utriplje glasno in vidno.

Ali Marko ne misli na spavajoče, na zrak, na ječo. Njega misli so tam zunaj, na ulici.

„Kdo je pisal to pravico? Kdo je držal pri krstu te zločince? Kdo jim je dal ime: Pravica?...“

Odgovarjalo mu je od nekod:

„Tisti so jo držali pri krstu in ji dali ime, ki so izpili kri tvojemu očetu. Tisti, ki so v nagrado zato poslali v vašo hišo Bedo, da vas vseh čuva.“

Nekdo se je v spanju obrnil. Vsi so se morali obrniti z njim. Nekdo je v sanjah vzkliznil:

„Svinje proklete...“

Marko se je spomnil, kaj je vse videl v izložbah trgovin.

„Moja mati gladuje,“ je mislil Marko. „In bratec gladuje in sestrici... Tu pa

sem videl polna okna vsakršnih dobrot in bogastva. In denarja toliko, da ponujajo po izložbah vsakovrstnega, kakor robce. Mi pa nimamo toliko, da bi si kupili prežganko.“

„Umej krasti,“ se je razjezil nekdo v sanjah.

„Morda res,“ je pomislil Marko, ne zavedaje se, da je poprijel za besede v sanjah govorečega. „Morda res, zakaj, zemlja rodi vsem in nosi vsem. Kdor je znal ukrasti, je postal bogatin. In ko je postal bogatin, je zapisal tiste zakone o „pravici.“ Pokleknil je pred kapital in mu jih je posvetil kot molitev. Žares, strašen bog si, s kamna, ki zahtevaš človeške žrtve; zver, hraneča se z ljudmi, kakor je rekel oče; zmaj, ki piješ kri človeško, pošast, ki ugonabljaš smeh otrok.“

„Razčrtvori hudiča,“ je nekdo zaškripal z zobmi.

Marko je dvignil glavo. Pogledal je okrog.

„V sanjah govori,“ je dejal tiho. „V sovraštvu, ker je zavržen.“

Ustavil se je pri tej besedi.

„Zavržen?!... Zakaj je zavržen?... Ali ne morda tudi zato, kakor on, ker je šel, da poišče kruha, a so mu dajali kamen?... Ali ne morda zato, ker je zaklical, da je človek, in da mu pripada to, kar pripada drugim?... O, on je tekom teh mesecev, čeprav dvanajstleten deček, spoznal, da imajo vsi ljudje, ki delajo, pravico do dobrot, ki jih daje zemlja in ustvarja delo. Spoznal je, da jih je mnogo med ljudmi, ki ne delajo, a žive bogato. Delo so zaprli v svoje ječe in ga sedaj prodajajo, komur oni hočejo in trgujejo z njim brezvestno. In bogato žive od izkupičkov. Oni pa, ki so kupili Delo, mrjejo v uboštvo in siromaštvu. Kaj se ni enako zgodilo z njegovim očetom? Prodali so mu Delo, prodali zopet drugemu za isto ceno, materi in njemu pa so v nagrado poslali Bedo. A ko je on šel, da kupi Delo, s katerim bi izgnal Bedo iz hiše, se je pojavila pravica in ga zaprla sem v ta hlev.“

„Kdo te je pisal pravica, da si napisana tako krivično,“ je dejal v bridkosti.

Tik pred njim je bradati človek jezno, zaničljivo zamrmral:

„Tatje... Prešušniki...“

*

Mati je zaman čakala, da se ji javi sin. Težko ji je bilo in bojazen in strah sta ji stiskala srce.

„Kje si moj prvorojeni,“ je klicala. „Kako sem mogla dopustiti, da greš v veliko mesto, sam, tako še majhen in tako še mlad?“

„Kaj se ne spominjaš,“ je reklo nekaj. In ko se je nato ozrla, je sedela tam Beda in jo gledala. „Jaz sem bila, ki sem te nagovorila.“

„Ti, da,“ je vzdihnila mati. „Ni ti bilo dovolj trpljenja. Morala si še priliti drugega.“

„To je moj posel,“ je zahihotala Beda. „To je moja zabava. Tam, kjer je vsega dovolj, ni prostora zame. Tam me izganja izobilje. Jaz pa ne ljubim izobilja. Zato se izogibam takih hiš.“

„Naj se naliže zvrhano ta kelih,“ je rekla. „Samo sina naj dobim nazaj, prvorojenega.“ —

Ali od Marka ni bilo nobenih vesti.

Trgovec iz Aleksinca se je odpravljal v Beograd. Mati je šla k njemu.

„Marko se mi je izgubil,“ je rekla tretjaja.

„Nimaš nobenih vesti o njem,“ je vprašal trgovec.

„Nobenih. In je že četrti mesec odkar je šel.“

„Bom povprašal,“ je rekel trgovec.

„Prosim vas,“ je sklenila roke mati.

„Premlad je še in pokvarili ga bodo. Bogve, kako zasluži. Morda še za hrano nima.“

„Bom povprašal,“ je ponovil trgovec.

Tako se je zgodilo, da je trgovec, ko je opravil svoje posle šel na policijo.

„Česa želite,“ je vprašal policijski uradnik.

„Rad bi zvedel, kje je Marko Jovanovič.“

Uradnik je gledal trgovca.

„Pred kakimi tremi, štirimi meseci je šel v Beograd, da poišče službo. Mlad dečko, jedva dvanajstletni... In od tedaj ni o njem glasu.“

„Mlad dečko, pravite, dvanajstletni?... In Marko mu je ime?...”

„Da, Marko Jovanovič.“

Uradniku se je pojavila neka misel.

„Vi ga poznate?“

„Sem iz tistega kraja, iz Aleksinca. Mati me je naprosila, da poizvem. Seveda ga poznam.“

Uradnik je vzel album, v katerem so slike vseh mladih postopačev in odprl.

„Poglejva.“

Trgovec je gledal. Mladi, otroški obrazi so ga gledali. Borba in glad je bila vklesana v njih že v tej mladosti.

„Kakšen je to svet,“ je majal z glavo trgovec. „Rekruti zločincev. Kandidati vilič.“

„Komisija, ki jih izbira pa je...“

Trgovec je pogledal uradnika.

„Današnja družba.“

„To govorite vi?“

Policijski uradnik je zmajal z ramami.

„Govorim, ker vidim. Le oglejte si dobro te obraze, gospod. Gospodskega ni med njimi.“

Trgovec je listal dalje. Nenadoma se je ustavil pri neki sliki. Čital je pod njo:

„Marko Ristič.“

Pogledal je bolje.

„Kakšen Ristič... To je Jovanovič, dečko, ki ga iščem.“

„Vidite,“ je rekel uradnik. „Tri mesece, ako ne bo več, sedi med razbojniki. In noče povedati, kdo je in kod je, da bi ga odpravili v njegovo občino. Evo, vam pokvarjenosti trdovratne.“

Dal je pripeljati Marka.

„Zakaj si tajil,“ je rekel osorno. „Nič ti ni pomagalo. Poglej!...”

Pokazal je z roko na trgovca.

Marko je pogledal in prebledel.

„Mati pa je tako v skrbeh za te,“ je rekl trgovec, „ti si pa zaprt.“

Marko je zaplakal in padel na kolena pred trgovca.

„Nikar ji ne pravite,“ je govoril med jokom, „da ste me našli tukaj. Prosim vas, lepo vas prosim, ne povejte ji... Od žalosti in sramote bi umrla.“

Trgovec in uradnik sta se spogledala. Uradnik je pokimal z glavo.

„Sedaj razumem... Zares jo mora zelo ljubiti.“

„Zakaj si tu,“ je vprašal trgovec.

Marko je še vedno klečal.

„Ne vem.“

„Brez listin so ga našli,“ je pojasnil uradnik. Spal je z nekim žeparjem na podstrešju neke napol podrte hiše v predmestju. Ker ni hotel povedati od kod je in kakor ste se sami prepričali, ni povedal tudi pravega imena, smo ga obdržali.“

„In nič drugega?“

„Nič.“

„No vstani,“ je rekel trgovec. „Ne bom pravil materi.“

Trgovec se je obrnil, da skrije ganutje.

„Ali gre lahko z menoj?“
 „Podpišite, da ste ga sprejeli,“ je rekel uradnik. „Pa lahko gre.“
 Trгоvec je podpisal.

*

Ko je Marko ob strani trgovca stopal po beograjskih ulicah in gledal bogate izložbe trgovin, ni znal, ali je premagal Bedom, ali je ona premagala njega. Vedel je edino to, da je prost in da trgovec ne bo materi ničesar povedal.

Tone Čufar:

DEKLETU V SPOMINSKO KNJIGO.

Danuška!
 Ali naj v knjigo spominov
 narišem rumenih cekinov,
 ali naj pišem o sreči,
 ki jo težko je doseči?
 Morda želiš, da cvetlice
 iz knjige Ti dehnejo v lice,
 morda obljube goreče,
 vedno prezgodaj toneče
 v boleči pozabi vsakdajni,
 dandanes tako običajni...?

Ne, nočem obljub Ti dajati,
 hočem le nekaj vprašati...
 Ali imela bi Ti
 zame tri kaplje krvi,
 v času bolesi, tuge, trpljenja,
 v času, ko težko bo breme življenja,
 ko ne bo duše na svetu ljubeče,
 ko ne bo duše v sočutju drhteče...?

Ako imaš te tri kaplje za - mé,
 potem ne zapadem v trpeče gorje,
 potem bo radostno, veselo srce
 in večkrat bom mislil na — Té!

Hermann Wendel:

HRISTO BOTJOV.

Ob 50 letnici smrti pevca-junaka mlade Bolgarske je Hermann Wendel napisal v razne časopise, (v „Prager Presse“ od 30. maja, v „Arbeiter Zeitung“ od istega datuma itd.) lepe članke v spomin mladega moža, ki je umrl v boju za osvoboditev težko izkoriščane domovine. Mi v slov. prevodu prinašamo članek iz „A. Z.“

Vsa Bolgarska se spominja zadnje tedne s slavnostmi raznih vrst dneva, ko je pred polstoletjem padel smrtno zadet v bojih s Turki pevec in junak Hristo Botjov. Bolgarski narodni junak je: njegove pesmi žive v množicah kakor nobene druge, njegova podoba visi v sleherni kmečki koči. Pred vsemi pa slavi socialna demokracija ta dan, kajti za Bolgare je Botjov prav toliko kot za Srbe Svetozar Marković: prvi, ki je sejal na kamnitih tleh socialistične misli. Lani je pisal sofijski soc. dem. list: „Filozofija pesnika in revolucionarja iz leta 1876 je danes filozofija bolgarskega socializma.“

Z velikimi vstajami, upori proti Turkom so se na početku 19. veka Srbi in Grki otresli turškega jarma, oziroma so svoj položaj vsaj deloma izboljšali, Bolgarsko pa je tiščal še z vso težo, ker so živeli

najbližje središču osmanske moči in so mogli Turki zadušiti vsak njihov upor z veliko premočjo. Prvo poglavje njihove nacionalne vstaje je tvoril boj za osvoboditev od cerkvene nadvarstvenosti ekumenskega patrijarhata, ki je bil za nje dejansko izkoriščevanje in pogrčevanje; z ustanovitvijo bolgarskega eksarhata je bil l. 1870 ta boj srečno dobojevan. „Porta“ (turška vlada v Carigradu) ni nerada ugodila željam Bolgarov po cerkveni samostojnosti, ker je mislila, da je s tem zabila klin v podložno krščansko rajo, kar je v mnogih glavah vzbudilo upanje, da bo rešeno bolgarsko vprašanje mirno z nekakšnim dualizmom, podobnemu onemu v Avstro-ogrski, da se bo sultan dal kronati za bolgarskega carja. Zlasti so „čorbarji“, z bogateli bolgarski trgovci, ki so skupno s turškimi begi gulili narod, stremeli za tako rešitvijo.

Ponosnejše glave mladine pa so se veda takšen dualistični nestvor odklanjale z vso nejevoljo. V bolgarski emigraciji, ki se je utaborila v Belgradu in Bukarešti, sta pridigala Jurij Rakovski in Ljuben Karavelov ideje demokratskega nacionalizma, ki more doseči svoje cilje le potom revolucije. Iz teh krogov

je izšel Hristo Botjov. Rojen je bil v Kaloferu, navznožju Balkana, l. 1848 kot sin učitelja. V ruskih šolah Odeze l. 1863 do 1865 se je navzel še vse drugih teženj po svobodi svojega naroda. Željan izkušenj in doživljanj je z vso dušo skočil v metež mladega tedanjega življenja, ki je takrat poznalo le zgodovino ruskega duha. Jedva je mogel odpirati svojo notranjost dovolj na široko, kajti z vso naglostjo so drvele nove misli, ki so ga kar hotele poplaviti. V žilah močnega in predrzno-hrabrega mladeniča je kipel že od narave sočutje s preganjanimi in sovražstvo proti preganjalcem. Ali kar je doslej le občutil kot nejasno valovanje, mu je sedaj vsled vpliva spisov Hercena, Černiševskega, Pisarjeva in pred vsem Bakunina postalo jasno in upodobljeno. Našel je življensko vsebino in namen življenja. Postal je socijalni revolucionar in prepustil se je z vso strastjo svojih čutil prevzeti nalogi. Kaj ga je brigalo odslej rodbina? Kaj poklic, kaj služba in zaslužek, kaj življenje?! Križ čez vse, in kot gladen, brezdomovinski revolucijski klatež je nagovarjal ljudi po emigracijskih glavnih prebivališčih v Brajli in Bukarešti za svojo sveto stvar. Najsrečnejši je bil takrat, ko je vodil l. 1871 časopis „Duma bulgarskrite emigranti“ in l. 1875 ko je urejeval list „Zname“ (Prapor) ter satirični list „Budilnik“, ker je mogel vdihovati v svoje nacionalne tovariše svoj goreči duh in vlivati olje na skeleče rane. Pa tudi njegova moška krepka lirika, — pesmi poeta po božji milosti — je bila vsa v službi borbe. 22 pesmi je, ki so ostale po niem, ali le dve pričati zasebna čustva zasebnika, vse druge so izlivi bojevnika za svobodo.

Kot socijalni revolucionar se je pečal Botjov tudi s narodnostnim vprašanjem. Ker je vsak dihljal njegovega življenja veljal boju, ki je stremel za tem, da izgine turški jarem, ni polagal posebne važnosti na obliko eksarhata. Nasprotno: kot sin dobe, ki je povzdignila prirodoslovni materijalizem Moleschotta, Vogta in Büchnerja, je smatral religijo kot predsodek, ki ga je izkoreniniti in duhovščino je sovražil, pa naj je molila službo božjo po grško ali slovansko, kot grdega socijalnega zatiralca ljudske množice. Njegova poezija je bičala neusmiljeno po hrbtih vseh izkoriščevalcev gladujočega ljudstva, tako „navadnega debelega meščana, kakor po zlatu hlepečega trgovca in popa

z božjo liturgijo.“ Prevrat po srcu in mislih Botjova je mogel le tedaj imeti pravi rezultat, če bi spodili turške zaje-davce obenem z domačimi kramarji, če bi si nadela nacionalna vstaja frigijsko čepico socijalne revolucije in če bi se izvršila osvoboditev od turškega jarma po Bakuninovem receptu tako, da bi se odpravila država in zasebna last.

Mogoče je kdaj kaj slišal o miselnem svetu Karla Marksa, ali ker je neskončno bolj prisegal na Bakuninove nauke, ga je prevzela posebna iluzijska zmožnost kljub temu, da je bilo v njem precej volje do realizma. Smatral je, da je bolgarski narod, ki je demokratičen v svojih temeljih, ki ni pokvarjen po bizantinski pogubi, zrel za tako ogromen socijalni pokret, samo če ga prava vodilna osebnost vzbudi in vzame s seboj. Tudi to vero v vsemogočnost vodilne osebe in v čudežnost revolucionarnega dejanja je učenec sprejel od mojstra. Pogubila ga je.

Ko je nastal l. 1875 upor v Bosni, ki je vspametel v silnih plamenih, je tudi bolgarski revolucijski komite pripravljaj splošno vstajo v Bolgariji, ali Botjova ni več držalo, da bi pisal članke in čakal, četudi se je prav takrat na smrt sprl skoro z vsemi bolgarskimi emigranti. 24. maja l. 1876 se je peljal z avstrijsko donavsko ladjo „Radecki“ s svojimi tovariši, ki so se vkrcali na njo vsi enako njemu kot skromni vrtnarji pasažirji z zabojčki, ali so med potjo z orožjem, ki je bilo v zabojčkih prisilili kapetana, da je pristal na bolgarskem obrežju. 200 jih je bilo, Botjov v fantastični uniformi, no, nikjer še sence od kakega pričakovanja upora, povsod strah in beg pred njimi; bolgarski kmet jih ni maral. Turške čete so jih obkolile in v treh dneh so jih pobili in razgnali. Botjov sam je padel, zadet v čelo, 1. junija 1876.

Neposredno seve nima njegova smrt na žrtev nič opraviti z osvoboditvijo Bolgarskē, ker to je izvršilo rusko orožje, ali posredno je njegova junaška smrt odprla vrata na stečaj njegovim radikalnim, revolucionarnim in socijalističnim idejam. Hristo Botjov ni umrl le za neodvisnost svoje domovine, ampak tudi za revolucijo vseh ubogih in potlačenih v znamenju socijalizma.

Op. ur. Z. Stojanov, biograf Botjova je izdal l. 1889 vsa njegova dela. L. 1906 pa jih je drugič izdala hči Ivana Hristo Botjova, potem še Hristo Paskalov (Sofija) v redakciji Kojčeva

in Filipova (XVI. + 387 str.). — Esih Ivan (Obzor 3. junija 1926) ocenjuje Botjova: „Trije so osnovni motivi, iz katerih izvira Botjova poezija: hajduška ljubezen za svobodo, puntarski duh ter socialno-anarhično nagnjenje. Med najlepše

pesmi spadajo „Hajduk“, „U mehani“ in Hadži Duntar, v kateri slavi junaka, ki je ranjen v prsi. „Tisti, ki pade v borbi za svobodo, ne umre nikdar. Za njim žalujejo zemlja in nebo, zver in priroda, in pesniki ga opevajo.“ —

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

(Dalje.)

Robert Wagner je igral pozneje v delavskem gibanju Avstrije zelo veliko vlogo. Bil je urednik soc. dem. časopisa „Gleichheit“, in je bil odločno na strani Andreja Scheu-a, ko je nastal prepir med Oberwinderjem in Scheuem, ki sta bila glavna voditelja tedanjega delavskega gibanja v Avstriji. Ko je Oberwinderja „Gleichheit“ nazvala „glavnim strahopetcem, judežem, goljufom, temnim poštenjakom itd.“, je ta tožil poleg A. Scheua tudi Roberta Wagnerja, oba pa sta bila od porote v Dunajskem Novem mestu osvobojena. Iz te pravde se razvidi ton, ki je vladal med Oberwinderjem („Volks-wille“) in Scheuovci („Gleichheit“). (Bernotovci v „Napreju“ so posnemanje te žalostne dobe. Op.)

Robert Wagner je izdal za l. 1874 „avstrijski delavski koledar“, ki je bil seve zaplenjen. Radi tega koledarja je policija vršila nebroj hišnih preiskav pri delavcih, ki so bil znani ali le osumljeni kot socialisti. — Robert Wagner je bil tudi urednik „Socijalista“, ki je začel izhajati namesto časopisa „Gleichheit“ in bil ustanovljen kot „centralni organ socialno-demokratske stranke v Avstriji.

Karl Höger v svojem delu „Aus eigener Kraft“, ki je zanimiv donesek k zgodovini avstrijskega delavskega gibanja, spominja s toplimi besedami delovanje Roberta Wagnerja, ki se je živahno in neumorno udeleževal v delavskem gibanju kot urednik. Tudi list „Der Gewerkschafter“, ki je začel izhajati januarja l. 1877 je urejeval in upravljal Wagner. Strankinega kongresa v Atzgersdorfu (1. julija 1877) se je seve udeležil Robert Wagner in z njim iz Celovca mizar Jozef Lux, krojač Gabrijel in delavec Padler iz Gradca.

Policija je bdela nad Wagnerjevim delovanjem zelo čuječno in v dnevnem raportu dunajske policijske direkcije (5.

okt. 1878) beremo, da je Liebknechtov zet Geyser obiskal na Dunaju poleg Kautskega tudi Wagnerja.

Umevno je, da je ljubljanska deželna vlada vse storila, da je takega moža onemogočila v Ljubljani iz strahu, da ne zaseje preveč socializma v naših ubogih krajih in v takratnih razmerah, ki jih pokojni Janko Kersnik tako-le karakterizira:

„Pri nas gospoduje mitra, in kardinalskega plašč zavija vse v temno noč. Tu morajo nasilna pretresanja opraviti svoje delo. Kaj hočemo začeti z našim ljudstvom? To ni faktor, ki bi se dal upoštevati; in naša inteligenca? Da, naša inteligenca. Ta nasprotuje vsem liberalnim težnjam, uničuje literaturo, ki je vendar edino izpričevalo izobrazbe, zmognosti in duševne moči vsakega naroda.“ (Glej „Janko Kersnik. Njega delo in doba“. Spisal dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani 1910. Str. 102.)

*

Sekcijski šef v zunanjem ministrstvu, Wolfarth, je n. pr. v vlogi z dne 13. junija 1872 razložil svojemu ministrstvu, kako si zamišlja boj proti „Internacionali“ v Evropi sploh. Prvič: prepoved razširjevanja socialističnih in komunističnih načel potom tiska, zborovanj in društev; drugič: v državnih in v državi subvencioniranih podjetjih ne smejo biti zaposleni delavci, ki so člani socialistično-komunističnih društev; tretjič: delavcem naj se prizna nekakšen del na podjetniškem dobičku v velikih državno koncesijoniranih podjetjih, ki bi jim kapitaliziran zagotovil za starost nekako življenjsko rento; četrto: treba bo določiti dolgot delavnika in starost, ki naj se upošteva pri sprejemu v delo.

Centralna vlada je, kakor že povdarjeno, zelo pazila na vsak pojav v delavskem gibanju. Veliko truda so si prizadeli

posamezni visoki vladni funkcionarji z razmišljanjem in posvetovanjem, kako bi sploh zatrli to nevarno gibanje.

V Avstriji je l. 1872 že obstajalo 625 delavskih društev, od teh je imelo gospodarski in samopomočni značaj 428; 197 pa jih je bilo, ki so se imenovala socijalno demokratična delavska izobraževalna

društva in strokovna društva. Statistika osrednje vlade od takrat je n. pr. na Kranjskem označevala le eno društvo, da si jih je — kakor vemo — več obstajalo, ali videti je, da so ji bila ostala društva prav nepomembna. Na Štajerskem jih je bilo 28, na Koroškem 10, v Trstu 1.

* (Dalje prih.)

Dr. Ernst Grünfeld:

DUHOVNE KORENINE ZADRUGARSTVA.

(Dalje.)

O St. Simonu smo že govorili, ali tudi Ch. Fourier postavlja v središče svojih često prav zmešanih bodočnostnih planov zadrugo, in sicer produktivno zadrugo, ki združuje v svojih naselbinah vse vrste gospodarske produkcije. Jasna je podoba produktivne zadruge šele pri Louis Blancu in pri že omenjenem Buchezu, ki soglašata v tem, da postavljata obrtniško produktivno zadrugo v sredino svoje socijalne novostavbe, le s to razliko, da hoče Buchez dobiti za take ustanove kapital od prosvetljenih podjetnikov, Blanc pa od države. Znano je, da je Blancove ideje osvojil veliki vzbuditelj nemškega socijalističnega delavskega gibanja, Ferdinand Lassalle, ki hoče tudi obrtniško produktivno zadrugo, za katero naj denarna sredstva da država, in je le konsekventen, ko vidi pot do tega cilja v političnem gospodarstvu delavstva nad državo, ki ga naj zadobi potom splošne volilne pravice. Lassalovo strastno pobijanje naukov Schulza-Delitzscha, ki ga je — kot to dokazuje zgodovina — daleč nadkriljeval v združnih izkustvih in treznosti, je povzročilo, da se je nemško delavstvo odtujilo od zadrugarstva, zlasti čim bolj se je Lassalovim naslednikom posrečilo ločiti nemško proletarsko demokracijo od „meščanske“.

V ostalem pa je Marksov državni socijalizem vplival, da se je ta ločitev držala dolgo, in šele zmaga revizionizma, ki ga je dolgo oviral radikalizem socijalno-političnih bojov v nemški državi, je v 90. letih dosegla, da so se delavci bolj oprijeli vsaj konzumnih društev, ki so pravzaprav sama že našla pot k njim. Od 1890. leta naprej pa zaznamujemo v nemških proletarskih zadrugah nov mejnik,

od te dobe se je razvilo v njih bohotno združno življenje.

Na Angleškem niso bili nikoli tako doktrinarni. Veliki angleški socijalist Robert Owen ni proletarec, ampak fabrikant, ki gre od uspeha k uspehu, ki najde pot med zadruge, zlasti med produktivne in konzumne zadruge, čisto samostojno. Njegovi učenci ustanove veliko angleško združno gibanje; podpirajo jih krščanski socijalci. Ta povsem nedogmatična duhovna struja opirajoč se na vzvalovljeno, pozneje umirjeno, sebe samo v oblasti imajoče veliko angleško delavsko gibanje, vstvari poseben tip angleških konzumnih društev, ki imajo silno velik pomen in vpliv v združnem svetu.

V splošnem nista socijalizem in komunizem veliko prispevala k teoretičnemu razvoju zadrugarstva, če se ne vpošteva posebnosti kooperativizma, ki ga je ustanovil v Franciji Charles Gide, ki se opira na teorijo solidarizma. Pod solidarizmom razumeva originalno obliko zmernega socijalizma, ki sprejema sicer veliko elementov iz zgodovinskega združnega gibanja, socijalizem pa mu je i gonilna sila i izvor. Agrarno socijalistična združna teorija Franca Oppenheimerja je tudi posebnost, ki je gospodarsko znatnega interesa, nima pa praktičnega pomena, tako da ne pride v poštev kot duhovna sila.

Ruski komunizem sovjetskih mož ne podaja teoretskega interesa, če tudi je izvršil ogromno delo na polju zadrugarstva.

Tako stojimo pred čudovito prikaznijo, da se v dobi, ko se delavstvo ojačuje in z njim tudi njegove zadruge, te zadruge odmičejo iz središča teoretskega interesa. Sme se mirno trditi, da se ne

smatrajo zadruga nič več za vrata v socijalistični svet prihodnosti, odkar je zgodovinski razvoj porinil v stran produktivne zadruga. Po zmagi marksizma ni med socijalisti za zadruga nič interesa in nikakršnih — teoretikov več. So sicer važni glasovi tu, ki se oglašajo, ponajveč iz ust mož, stoječih blizu zadružne prakse (H. Kaufmann, Staudinger, Hans Müller)

— izhajajo monografije o združništvu, polemični spisi, zlasti o posameznih vprašanjih, ali ideologije, premišljene, zaključene, ki bi naj tvorila duhovno podlago, za nadstavbo, ne najdemo več. Zadruga ni več splošno vse ozdravljajoče sredstvo; je velika in mogočna, za socijanzem pa ni več predmet centralnega teoretičnega interesa, ampak le vprašanje taktike. (Konec prih.)

Karol Tekavec:

IZ MOJIH ZAPISKOV.

(Konec.)

Ta shod je bil pomemben za nas tudi zategadelj, ker se je pokazal predsednik shoda Ivan Brozovič kot energičen mož. Pri otvoritvi shoda je opozoril odločno vladnega komisarja Parmo, da je v zborovalnem prostoru oborožena policija, po zborovalnem zakonu pa je prepovedano, da prisostvujejo zborovanju oboroženi ljudje. On da nima nič proti temu, če policija shodu prisostvuje, ker bodo izvajanja govornikov podučna tudi za policijske može, ali zakon je — zakon: odlože naj orožje in so potem lahko kot zborovalci navzoči, ali pa morajo ven. In komisar Parma je potem dal ukaz, da policija zapusti zborovališče, kar je zelo ugodno vplivalo na vse zborovalce.

V tej stvari se je po prvem razpuščenem shodu vršil kmalu drugi pri Raku na Krakovskem nasipu. Pod predstvom Ivana Brozoviča je referiral Karl Kordelić.

Po hajnfeldskem kongresu smo seve tudi poskušali z lastnim časopisom. Ustanovili smo „Novi Čas“, ali ni izšla oficijelno nobena številka, ker so vse tri zaplenili že v tiskarni.

*

Shodi in zborovanja so bila precej nevarna; policija je zvesto čuvala „red in zakon.“ Zato smo se za propagando za delavsko stvar uporabili zabave. Naš kvartet (Bajda, Barta, Čebular in jaz oz. Vrtnik, Oroszy, Bajda in jaz) smo veselo prepevali in zbirali okrog sebe zabave željne in vesele elemente. Težavo smo imeli s slovenskimi pesmimi. Dajali smo nemške pesmi predstavljati raznim dijakom. Seve niso bile dovršene — ali, kdo je vprašal po tem, samo da se je tudi slovenska delavska pesem pela. Po navadi smo peli menjajoč po eno slovensko in nemško in pa tiste v „obeh jezikih.“

Naj podam pesem, ki smo jo prav veliko peli in je bila zelo priljubljena:

Vzbujenje duhov.

Mirno noč odeva tema,
Bol velika, vsa srca,
Skrb, nesreča, žalost nema
v vsakej koči je doma.
Glej otroka v zibeli,
kak se joka in tarna,
kak želi si starček veli
zdaj veselja prejšnega.
Klic gre že po vseh deželah:
prost, svoboden bodi svet.
In kot se val zdrobi na skali
na mnogo koscev vrh vodé,
so možaki se nabrali,
da prostost si priporé.
Stavijo se v vrste silne
in pričnejo duha boj —
vsaka zvesta vas in koča
dajé za boj ves biser svoj.
Le naprej brez bojazni!
Pasti mora duha noč.
Dan se bliža že prijazni,
ko prostost pokaže moč.
Takrat bo prostost rosila,
blagor, sreča ino mir
bo junakom venec vila,
v slavo nam, pa v sreče vir.
Lahno valčki šepetajo
kak je boj bil plemenit.

Prav radi so nas poslušali, kadar smo zapeli kako mešano. N. pr.:

I.

Auf der Welt ist alles sauer —
pust je celi svet —
Auf dem Lande schlägt der Schauer —
to vid'mo že več let —
Hagel, Blitz und Donner, Regen —
vse čez nas leti —
Schiessen, Kanonen, Säbel, Degen —
vse to nas kroti.

II.

Schnee und Frost in Sommerzeiten —
vse narobe gre —
Hunger, Noth, Elend, Streiten —
vetrovi nore —
Bettler, Bauer, Fürst und Kaiser —
vsak pritoži se —
den der Schöpfer der ist weiser —
on to viža vse.

III.

Auf dem Lande als am Meere —
to je večni boj —
Streit und Kampf der Kriegesheere —
ja vse gre na boj —
Heute hört man schon vom Frieden —
pravjo zdaj bo mir —
und bald darauf entschieden —
vojska bo zvečer.

IV.

Von der Pest ist oft zu hören —
sploh ljudje mrjo —
Unheil sucht man zu verwehren —
vse gre čez mejo —
Wo ist die wahre Menschenliebe —
usmiljenja ni več —
Schurken und Angestellten Diebe —
teh je zdaj največ.

V.

Wer liebt nur seinen Nächsten —
kdor pozna boga —
von geringsten bis zum höchsten —
vsak želi blaga —

Bürger und Professionisten —
purgar, kmet, gospod —
alle sind schon Ateisten —
spačen je ves rod.

VI.

Wenn wir unsern Nächsten lieben —
bog bo žegnóv nas —
wenn wir uns in guten üben —
slišal' homo glas —
esst, trinket, liebe Brüder —
dosti bo vsega —
dann singet auch lustge Lieder.
hvala bod boga.

*

L. 1894 se je ustanovila soc. dem. stranka — prvi strankin zbor se je vršil šele 26. 27. junija 1896. — Delavsko izobraževalno društvo je počasi prenehalo imeti pomen in nalogo, ki ju je imelo oz. izvrševalo od početka — od l. 1869. 25 let je skupljalo okrog sebe ves delavski pokret Ljubljane in seve dežele Kranjske. Z razvojem delavskega gibanja — z ustanovitvijo politične delavske soc. dem. stranke in z porastom strokovnih organizacij — se je delavsko izobraževalno društvo (izpremenjeno v delavsko izobraževalno in pravovarstveno društvo) zemanjilo in je polagoma zaspalo. Nekdanji pevci smo pa še prepevali socijalistične pesmi in kljub precejšnji starosti se snidemo včasih še in zapojemo iz onih lepih, mladih dni naše stare pesmi. Takrat se kar pomladim in pozabim na svojih 6 in pol križev... Z menoj enako tovariši.

LISTEK.

„Železna peta“. Spisal Jack London. — V leposlovni knjižnici Zadružne založbe izide te dni I. del prekrasnega romana Jack Londona „Železna peta“. Opozarjamo naše čitatelje, na to izdanje. Kdor nabere deset odjemalcev, dobi eno knjigo zastonj. — Doslej so izšle in so v zalogi: L. Kuhar: „Povesti“, Dickens: „Božična pesem v prozi“ in M. Krleža „Golgota“. V nobeni delavčevi knjižnici ne bi smele te knjige manjkati. Cene so zelo nizke. Naročite jih.

„Karl Marks“. Najbolj informativna in pri tem znanstvena knjiga o velikem mislecju K. Marxu je Beerova Monografija, ki je izšla kot II. zvezek Socijalno politične knjižnice. Naročite jo. Berite jo.

„Slovenska žena“. Zbrala in uredila Minka Govekarjeva. 1926. Cena Din 25.— Ob priliki razstave „Slovenska žena“ na velesejmu v Ljubljani

je izdalo Splošno žensko društvo 280 strani debelo knjigo, ki podaja polno podatkov o delu slov. žena. Tudi „Žena delavka“ je opisana. Sodr. Brezarjeva je storila dobro delo, da je stopila v krog tistih, ki so poslale podatke za „Slov. ženo“. Vendar je mnogo pozabljenih. Med delavkami so bile organizirane tudi tobačne delavke v onih težkih časih kršč. socializma v Ljubljani. Zlasti s. Nedved-Zupanova. Potem vse one rudarske žene v Idriji, v Zagorju, v Trbovljah, Hrastniku. Manjka zgodovina ženskega društva „Veda“ v Idriji, ki so ga ustanovile pred 28 leti idrijske delavke. — Splošno žensko društvo v Ljubljani obhaja letos 25-letnico obstoja, delavsko žensko društvo „Veda“ v Idriji pa 28-letnico. — V Idriji je obstojala 4 leta „Prva idrijska čipkarska zadruga“, ki je imela lepe uspehe. „Ženski List“ l. 1913 je ustanovil s. Anton Kristan, ki je dal tudi inicijativo za ustanovitev Zveze delavskih žen in deklet ter za sedanji „Ženski List“. H.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. AVGUSTA 1926

ŠTEV. 8.

UREDIL ANTON KRISTAN

K. Munding:

STAVBNA IN STANOVANJSKA ZADRUGA KOT CELICA SOCIJALNE ORGANIZACIJE.

Iz stavbne zadruge, ki nudi predvsem organsko podlago, se lahko razvije cela vrsta močnih, gonilnih asociacij. Anormalna višina zemljiške rente ni na poti takšnemu razvoju, ako prihajajo v poštev kraji, ki niso ogroženi po splošnem gospodarskem nazadovanju. Stavbne zadruge so možne in več kot opravičene povsod tam, kjer kaže zemljiška renta rastočo tendenco; tod se morajo tako izoblikovati in urediti, da se jih bo smatralo za celice novega gospodarskega reda (in za izhodišče nove občinske tvorbe). Preskrbitev temeljnega in obratnega kapitala je tu sicer težavna, ali ne

takšna, da bi se je ne moglo izvršiti. Rešitev tega vprašanja je iskati v organizaciji štedenja. Gibanja na stavbnem polju ne morejo vršiti hitre in nezadostno pripravljene akcije množic, vendar pa kaže dosedanj potek, da je pričakovati v najbližji bodočnosti silen razmah in intenziven razvoj v tem oziru.

Prav tako kot se morejo razviti iz dobrih konzumnih zadrug krepke stavbne zadruge, je mogoče iz cvetočih stavbnih in stanovanjskih zadrug organizirati konzumno moč njih članov v konzumni organizaciji.

Radivoj Rehar:

NAPOTIL SEM SE RANO . . .

Napotil sem se rano v dalj neznano
čez vse postaje križevega pota
in čisto, često sem pred njimi pal;
v bolesi silni in v ljubezni vdami
resnico čisto, sveto sem iskal.

In končno, končno zdaj stojim vrh tebe,
o Golgota, o trpki cilj življenja,
na križu razočaranja razpet
in truden zrem na pota prehojena
in vendar rad bi, rad jih hodil spet.

Ker v tistem jutru, polnem sanj in cvetja
bi zopet srečal stara verovanja,
bi zopet videl zoro svetlih nad,
zasanjal v rožna se pričakovanja
in bil bi zopet srečen, zopet mlad.

D. Šarašidže:

SPOMINU NIKOLE ČAJDZEJA.

V julijskem zvezku dunajskega socijalno demokratičnega mesečnika „Der Kampf“ je izšel ta članek v nemškem jeziku. Prinašamo ga v slovenskem prevodu; ker je poučen in zanimiv.

Nikola Čajdže! Koliko spominov vzbuja to ime pri vseh onih, ki so bili so-bojevniki v dramatičnem boju ruske revolucionarne socijalne demokracije

proti staremu, carističnemu režimu?! In kakšni spomini na ono sijajno dobo prvih mesecev marčne revolucije iz l. 1917, ko se je zdelo, da se bodo uresničili najdržnejši upi celih generacij revolucionarcev!

Skromnega pokoljenja in sam skromen se je ta mož dvignil na najvišji vrh političnega življenja v največji državi sveta, spoštovan od vseh in oboževan od revolucionarne socijalne demokracije v Rusiji. Njegov politični talent, revolucijo-

narnost malega naroda, iz katerega je izšel in njegove lastne zmožnosti so ga dvignile tako visoko.

Nikola Čajdze, rojen l. 1864 v provinci Horapany v Georgiji, je že v rani mladosti stopil v delavsko gibanje: kot politično osumljen je bil relegiran iz gimnazije v Kutajšu. Moral je tedaj študije iz lastne moči nadaljevati. Na visoki šoli v Charkovu je pozneje poslušal predavanja, nakar se je vrnil domov v Georgijo, kjer je stopil v zvezo z grupo intelektualcev in delavcev, ki so bili vsi enako njemu prepojeni teženj, da pomagajo množicam brezpravnih in preganjanih. Pripadal je onemu malemu številu marksistov, ki so v devetdesetih letih preteklega stoletja poskušali pripravljati tla med georgijsko mladino za socijalistično gibanje. Res je ta grupa nekaj let pozneje ustanovila socijalno-demokratsko stranko Georgije. Od tega dne dalje je ime Čajdzeja zvezano kar najtesneje s stranko, ki jo je pomagal ustanoviti.

Že v času prve ruske revolucije v l. 1905, so ga razredno-zavedni delavci in kmetje Georgije spoznali in vzljubili. Ko je po porazu v l. 1905 in po žalostni usodi prvih dveh dum (parlamentov: op. prev.) nastalo vprašanje: kdo naj zastopa v tretji dumi mesto Tiflis — je v tajni konferenci georgijske socijalne demokracije bila brez ugovora sklenjena kandidatura Nikole Čajdzeja. Odlična lastnost Čajdzejevega značaja je bila njegova velika skromnost; več dni mu je bilo treba prigovarjati, da se je odločil kandidirati, kar sicer ni bila ob takratnih razmerah lahka naloga. Bil je seve izvoljen in l. 1912 v četrto dumo zopet. Dokaz velike razredne zavednosti tifliškega delavstva je pač, da je kljub cenzurni volilni pravici vedno pošiljalo v dumo zastopnike socijalno-demokratske stranke. In nikdar ni Čajdze izgubil — kljub izredno težkim političnim razmeram — tesne zveze z delavci, kajti to zvezo je smatral res v plemenitem zmislu skromni mož za edini izvir svoje moči in svojega vpliva.

Od trenutka, ko je govoril svoj deviški govor v ruski dumi, je Čajdze stal med prvimi in najboljšimi govorniki socijalistične opozicije, kajti njegova vera v ideje socijalizma je bila neomahljiva, njegov razum je presojal jasno in trezno, njegov govor se je odlikoval po logični stavbi in po ostri poanti. V letih reakcije od 1907 do 1917 je bil predsednik parla-

mentarne frakcije ruske socijalne demokracije in je močno vplival na njene odločitve. Njegovi sarkastični govori so odgrinjevali grozodejstva carizma in našli so poslušalce v zadnjemu kottičku Rusije in mnogokrat tudi daleč izven njenih meja. Pogumne besede, ki jih je govoril Čajdze za dvakrat brezpravne delavce Rusije — saj so bili brez gospodarskih in političnih pravic — in njegovi govori, ki so branili potlačevane narodnosti ruskega imperija, so fascinirali in ga napravili v dumi za velikega zagovornika demokracije vseh narodov ruske države.

In ko je prišla velika marčna revolucija, niso petrogradski delavci niti trenotka odlašali z odločitvijo, koga naj izvolijo predsednikom prvega Sovjeta. Izbrali so Čajdzeja. Njegov vpliv je bil odločujoč v demokratični periodi revolucije. Čajdze je bil predsednik prvega splošnega ruskega sovjetskega kongresa in predsednik eksekutivnega komiteja delavskih svetnikov vse Rusije. Znana je linija njegovega političnega postopanja: s skupnostjo vseh razredno zavednih delavcev je hotel enotnost vseh revolucionarnih moči vzdržati in je zato porabil ves svoj vpliv, vso moč svoje logike, v to, da bi revolucija krenila po široki cesti demokracije. Energično se je ustavljal naraščajočemu vplivu boljševiške demagogije, ali spontani učinek, anarhističen duh, se je izkazal v takratnem trenutku za močnejšega nego je bilo trezno naziranje proletarijata: prišlo je do državnega oktoberskega udara.

Čajdze, poražen, nikakor pa ne demoraliziran, ni smatral za koristno, da bi se bojeval proti spontanemu gibanju v Petrogradu; boljševizem je gibanje obvladal, in Čajdze se je povrnil nazaj domov v Georgijo. Pogoji, pod katerimi se je ta dežela konstituirala kot samostojna republika, so znani. In tu sredi svojih najintimnejših prijateljev, zaupajoč onim množicam delavcev in kmetov, ki jih je ona ista stranka vodila, ki jo je pred leti pomagal ustanoviti, je šel Čajdze neumorno na delo, da uredi novo državo na temeljih demokratičnega socijalizma, kar se mu je malo preje v brezkončnosti Vserusije pred očmi zrušilo...

Videli smo ga v l. 1918, kako je taktično in modro predsedoval georgijskemu parlamentu. Konstituenta ga je v naslednjem letu enoglasno izbrala za svojega predsednika. Kot vodja georgijske delegacije v l. 1919 in 1920 je deloval v Parizu

na konsolidiranju mednarodnih zvez svoje socijalistične domovine, ki je doma izvršila že prav mnogo uspešnega političnega in socialnega dela. Vrnivši se domov je prevzel zopet urad prezidenta konstituyente, ali ne za dolgo, kajti že se je bližala od severa mrzla roka Smrti georgijski deželi. Sovjetske armade so vdrle v februarju l. 1921 v Georgijo.

Podoba vidimo pred seboj: Čajdze pred zbrano konstituinto govori regimentu, ki odhaja na bojno polje. Slavnosten je ta trenotek. Topovi grme, strojne puške drdajo, pred vrati Tiflisa pa stoji govornik pepelnosiv, nervozen z nazaj nagnjeno glavo s pogledom v daljavo. Počasi izgovarja besede:

„Kaj smo zagrešili? Kaj smo jim storili? Ali smo jim kaj vzeli, jih oropali? Smo li jih napadli, razžalili? Kot dobri prijatelji in sosedje delujemo, da bi v svoji mali deželici imeli možnost življenja, tako kot nam narekujejo naše tradicije, značaj našega ljudstva in naši ideali. Povejte, bratje, zakaj nas hočejo uničiti...?“ Bila je to obupna tožba celega naroda v najvišji sili.

Kot mi vsi, moral je tudi Čajdze v prognanstvo. In v tistem februarju l. 1921 je začel umirati. Evropski sodrugi, ki so ga srečali, se bodo gotovo spominjali malega, drobnega, zamišljenega, tankočutnega moža, kojega obličje je kazalo toliko

trpljenja in prestrašenosti. Bil je prestar, da bi se naučil še kakšnega jezika, da bi se v tujem jeziku mogel prav in dobro izražati, in mož, ki si je znal preskrbeti posluh preko tisoče kilometrov, ni mogel s sodrugi, ki so ga ljubili in cenili, kot človek k človeku govoriti. Ta mož, čegar življenje je bilo najintenzivnejše delo, ki je stal na čelu največje revolucije vseh časov, ki je upal, da bi svoje najdražje nade uresničil v svoji domovini, je bil sedaj obsojen na nedelavnost, v brezplodno življenje prognanstva. Ali Čajdze ni mogel živeti brez svobodnega vrvenja velikih političnih in socialnih gibanj.

In usoda njegove male domovine! Žalostna poročila, ki jih je prejemal, — kako je trpel takrat. In izguba obeh sinov, ki sta ostala doma sama brez očeta in matere, tam na onstranskih bregovih Črnega morja, v taboru sovražnikov...

Preveč mu je bilo to življenje v prognanstvu in brezdelju, preveč so mu bili vsi dnevi, ki so mu donašali žalostne vesti od doma in onih, ki jih je ljubil.

Prostovoljno je odšel v zgodovino, ki mu je bila več nego tako življenje.

Mož, čegar značaj in čegar dejanja niso poznala banalnosti, se je usmrtil na najbolj tragičen in najbolj strašen način; kakor bi hotel s svojim poslednjim dejanjem simbolizirati strašno trpljenje svojega ljudstva!

Culkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Dalje.)

Torej treba bo biti na tekočem“, je nadaljeval Fedor. „Delegat iz Petrograda se je odpeljal včeraj v Bahmut in obišče čez praznike celo gubernijo, seve, če ga poprej kje ne zašijejo. Po njegovih instrukcijah se mora v vsakem kraju izvoliti revolucionarni odbor, ki naj vrši propagando, tiho in oprezno, in naj ukrene vse potrebno da nas dogodki ne presenetijo, a v odločilnem trenutku naj prevzame vso oblast v svoje roke.“

„Pri vas tu v mestu gotovo ne boste v zadregi, koga da izberete v ta odbor, saj vas je dovolj in vsak je bolj kunšten od drugega, a zunaj na deželi bo pa vse trdo delo slonelo le na posameznikih.“

„Bo že šlo, samo volje naj vam ne manjka. Sicer pa do nas ni tako daleč in veš, kje nas lahko najdeš. Na našo pomoč se lahko vedno zanesesh.“ In nagnivši se k Lebedevu mu je šepnil na uho.

„Poznaš tisto zapuščeno opekarno tam zunaj mesta? Pod njenim visokim dimnikom je vhod v naše zbirališče. Tam imamo ročno tiskarno in arzenal.“

V gostilno je vstopil pol mestno, pol kmečko napravljen širokopleč možki v škornjih, z lokavim izrazom na tenkih ustnah, ter se je previdno oziral po sobi, ko je umerjenih korakov stopal k bufetu, kjer so bili naloženi pladnji s klobasami, trdo kuhanimi jajci, sirom, špehom in rumenimi pirogi ter velike steklenice s kumarci in zeleno papriko v jesihu. Gostilničar mu je s pretirano uslužnostjo hitel nalivati vročo limonado v kozarec, ki ga je neznanec prijel s finimi, belimi prsti, katerim se je poznalo, da še nikoli, ali vsaj že dolgo niso opravljali takega umazane ali težkega dela, ter je gospodarja na tihem nekaj vprašal. Ta je nedoločno skomigal z rameni ter hitel streči novim

gostom. Neznanec se je sumljivo oziral proti omizju, kjer sta Lebedev in Fedor ravnokar prekinila svoj pogovor, ter se je komaj opazeno in počasi začel pomikati bližje proti njihovi mizi, prizadevajoč si, da bi ujel kako besedo.

Oni trije delavci so ga bržčas morali poznati, ker so začeli drug drugega skrivaj suvati s komolci:

„Ga vidiš? Špicelj!“

Fedor je obrnil pogovor na vsakdanje strani:

„Ampak mraz se nam obeta prijatelji. Hvala bogu in pa našemu ravnatelju, ki mi je po dobavni ceni prepustil voziček premoga, sicer bi mi bila čez praznike precej kisla.“

„Da, res je, pa saj bo tudi zime enkrat konec, samo ene škornje bi še prej potreboval. Moji že vodo puščajo.“

„Koliko si dal ti za svoje?“ so se obrnili vsi k Grišku.

In začel se je običajen pogovor o cenah, zaslužku in vseh mogočih vsakdanjostih.

Kmalu so pa naši znanci z rudnika zahtevali račun in se poslovili od svojih mestnih tovarišev. Vsi štirje so odšli ven v vlažnomrzel, mračen zimski dan. Zunaj je vel tenak veter in nalahko je snežilo, ko so zapuščali zadnje predmestne bajte za seboj in se potapljali v sivo daljavo tihe stepe.

Prenehalo je snežiti, ko se je v poznem popoldnevu Lebedev utrujen pomikal s svojo družbo proti domu. Na mestu, kjer so se ravnokar nahajali, se je step lahko dvigala in tvorila široko planoto, odkoder se je videlo v nedogled daleč naokoli. Poti skoraj ni bilo razločiti, vse je bilo pokrito z mehkim svežim snegom, le komaj vidna vdolbina kolovoznice je kazala sled, po kateri so se ravnali, puščajoč za seboj krivuljasto gaz širokih stopinj. Na zapadu je skozi lahek pajčolan megle žarela večerna zarja in nedoločno obris solnce je tonil v nedoglednem morju snega in ga oblival z rdečkastim odsevom. Na daljnem horizontu so se na skratnem ozadju zapada obrisovalle temne silhujete mesta s svojimi stolpi in številnimi dimniki tovarn, da se je zdelo kakor da pogrezujoči se hudobec kaže iz zemlje svoje kremplje nebeški pravici. Od iztočne strani je pa vedno bližje in bližje prihajal večerni mrak, kateremu je sledila temna noč. Na to stran ni bilo videti ničesar razen širnega belega prostranstva, ki se je

brez vidnega prehoda zlivalo s temnosivim nebom.

Naenkrat se Griška ustavi in pokaže z roko v daljavo:

„Kaj pa je tisto tamle? Nekaj črnega leze nam naproti.“

Vsi uprejo svoje poglede v pokazano smer. Po zasneženem sledu ceste se je počasi bližala dolga povorka temnih postav, kakor da leze gnusni črv čez deviško polt. Delavci so oprezno nadaljevali svojo pot in skušali natančneje spoznati nenavaden pojav.

„Spreдай gredo konji.“

„Tudi zadaj so jezdec. In ob straneh.“

Tu in tam se je zasvetlikalo iz spreveda krvavordeče kakor zlovešči bliski.

„Oddelek izgnancev,“ je ugotovil Lebedev.

Povorka se je bližala. Spreдай je jezdit etapni častnik in dva kozaka, za njimi se je pa vlekla z utrujenimi koraki dolga vrsta po dva in dva skupaj vkovanih, sočutje vzbujajočih ljudi, kakih dve sto po številu, obojega spola in vseh starosti. Vsak par je bil pa še posebej priklenjen na dolgi železni verigi ki se je vlekla vzdolž cele povorke, tako da se ni mogel nihče ganiti iz vrste, ne da bi potegnil ostalih za seboj. Bile so med njimi krepke moške postave, ki so še dokaj čvrsto stopale poleg upognjenih starcev, katerim so od onemoglosti klecala kolena in so se bolj s pomočjo močnejših tovarišev, na katere so bili priklenjeni, držali po koncu, kakor pa z lastno silo. Za njimi so pa drobno prestopale ženske, deloma tudi vklenjene, deloma prosto se gibajoče, izmed katerih so nekatere nosile s seboj otroke zavite v cunje, ki so jih zdaj pa zdaj pomagale druga drugi odnašati, zavite v najrazličnejša ogrinjala. Obrazi moških so bili mrki in zakrknjeni in so pričali, da se za njihovimi nagubančenimi čeli podijo zagonetne misli, ki ne smejo na dan. Starci so vzbujali sočutje in usmiljenje, tako obupno proseči so bili njihovi pogledi. Mlade ženske, ki so vklenjene stopale za moškimi tovariši, so zrle pred se kljubovalno kakor da se jih vsa okolica nič ne tiče; le kadar jih je zadiranje jezdecov vzdramilo iz ravnodušja, so se izzivalno ozirale po njih. Svobodno sledeče ženske so pa polne udanosti nosile svoje gorje in tešile svojo deco kakor so vedele in znale, predevajoč jo z ene roke na drugo, med tem ko so jim ljubeči pogledi, podobni pogledom zvestega psa,

uhajali k postavam pred njimi korakajočih mož.

Le redko je bilo videti med njimi surov, zločinski tip; večina je kazala inteligentne ali prostodušne obraze, kakor da ne verjamejo v to, kar se z njimi godi in smatrajo svoj položaj za zlokoben sen, za nečedno igro. Bilo pa je med njimi tudi ponosnih postav, ki so s preziranjem in gotovim veličjem zrle naravnost pred se in ki jih še tako surovo ravnanje kozakov ni spravilo iz ravnotežja.

Oblečeni so bili deloma v obleko kaznjencev, deloma v kmetško in drugo civilno obleko najrazličnejše barve in oblike. Ogrnjeni so bili deloma s ponošenimi eraričnimi plašči, deloma z lastnimi „šubami“. Noge so jim tičale v pletenih, premočenih opankah ali pa v pošvedranih škornjih; bili so pa med njimi tudi taki, ki so imeli noge ovite v slamo in mokre cunje, povezane z vrvicami. Večina je nosila na hrbtih privezane vreče s svojimi malenkostnimi potrebščinami, od katerih je vsakemu drugemu visel pločevinast čajnik. Ropot teh čajnikov, ki so udarjali ob verige ter žvenket okov in sabelj se je združeval v strašen, nepopisen takt. Če bi bil Dante videl ta grozen spreved, bi ga bil gotovo uvrstil med najstrašnejše slike svojega „Pekla.“

Ob vsaki strani povorke so tvorili kazaki na konjih redek špalir in četvorica je jezdila zadaj. Z levico držeč za vajeti, z desnico pa značilno, neobhodno „nagajko“, kratek bič, so s surovo topostjo sledili za vsakim korakom in vsako kretnjo kaznjencev.

Naši delavci so stopili na stran v sneg, da počakajo, da odide povorka mimo. Neka mlada ženska, ki se je le s težavo pomikala naprej je brezuspešno tešila v naročju svoje jokajoče dete, ki je s premrzlimi ročicami rilo po njenih prsih, očitvidno zahtevajoč hrane. A vele materine prsi mu je niso mogle dati in ženska se je z objokanimi očmi obupno ozirala kakor da išče pomoči.

Pri tem prizoru je Lebedev brez pomisleka segel v cekar, vzel iz njega svežo masleno štruco, kupljeno za svoje otroke, skočil je čez sneženi zamet in jo pomolil ženski, ki je presenečena segla po nji. Eden njegovih tovarišev to videč je vzel iz svoje torbe zavitek kolačkov in ga dal drugi ženski z otrokom. Tudi Griška je hotel nekaj dati, dasi sam ni vedel, kaj naj da.

Medtem je pa zagrmel osoren glas: „Kam lezeš? Kaj te pa briga ta drhal? Bi šel rad z njimi?!“ (Dalje prih.)

Tone Maček:

PLANINSKI SVET.

Planinski svet, kako si krasen,
tvoj zrak je kot studenčnica.
Kako pogled z višin je tvojih jasen,
kako srce mi širiš blaženstva!

Ko s temenov tvojih zrem v doline,
kako neznatni vsi ljudje se zdé,
in vse njih radosti in bolečine
in vse strasti, ki duše jim tesné.

Tu se mi grud razkošja širi,
ko srkam vonj planinskih cvetk.
Tu smešni zdé se vsi prepiri,
ne slišim tukaj zlobnih splet.

Radivoj Rehar:

NAŠI DNEVI.

Kam lepa naša je mladost odšla
v te dni tegobne, puste do obupa,
ko sredi dela in brezciljnih borb
vsak dan glasi se ista pesem glupa.

V brezkrainem krogu nemo se vrti
življenje naše in počasi gine,
vse bedno, brez poleta, brez strasti
in bo vrtelo se — dokler ne mine.

Tu v mladem jutru zarja me budi,
tam doli megle se podijo;
tu srce se svobode veseli,
tam doli vas skrbi morijo.

Tu gori šele čutim, da sem jaz
stvor najpopolnejši prirode.
V mravljiščih mest je pa zabrisan vaš obraz
v tolpi, in v mraku nesvobode.

O človek, ne pozabi, da si rojen
od iste sile kakor gore in vse zemlje plódi;
zato se vrni kamor si pristojen,
z dušljivih mest nazaj k prirodi.

Brez zvezde naše temno je nebo,
zastrto s črnimi oblaki dima
in vse kar mislimo, storimo kdaj
nobene več, nobene cene nima.

Louvo Kuhar:

SEKTOR ŠT. 5.

Naša stotnija je zasedala strelski jarek. Bilo je ponoči in popolnoma temno. Nebo je bilo oblačno brez zvezd, brez svetlobe in kadar je kje kaka raketa švignila v zrak, si videl nad seboj težke črne oblake nizko poveznjene nad zemljo. Predmeti, raztreseni po terenu, koder smo hodili, se niso razločevali med seboj, vse je bilo strnjeno v neprijazno mračno površino podolgovatega slemena, kamor smo bili namenjeni.

Že dve uri smo tako taval. V mraku smo dobili povelje, ležeči onstran hriba v zaledju, da moramo zasesti sektor št. 5, kakor se je imenovala višina slemena pred nami. Ko smo vprašali tovariše, ki so že bili tamkaj, kako daleč je to, so rekli, da smo v dveh urah slabe hoje lahko tam. Sedaj, po dobrih dveh urah hoje pa se je zdelo, da je vrh slemena še vedno enako oddaljen. Pomikanje je bilo težavno. Najprej smo hodili po nekaki cesti in takrat je še šlo. Toda kmalu smo krenili s ceste povprek proti hribu in teren je bil sedaj ves čas skrajno neprijeten. Kraška tla s svojimi kamenitimi travniki in obzidanimi njivicami, so bila razhojena in razrita od eksplozij in izkopanih jarkov z neverjetnimi zaprekami; vojni material, žica, les, polomljeno orodje je pokrivalo zemljo vedno bolj, čim bolj smo se dvigali po poševnem pobočju hriba. Hoja je postala skrajno mučna; bilo je to nekako zaletavanje naprej, instinktivno kimanje z občutkom, da te vsak hip iznenadi jarek, da butneš ob kamen in zadeneš ob nekaj bolečega. Sprva je med moštvom vladal molk, oni molk, ki je posledica tope groze in mrzle brezbržnosti, pod katero leži stisnjen strah. Avtomatično je korakala stotnija v temo, po dva in dva vzporedno — nekaj časa, za tem pa vsled neenakomernega terena v gručah po par mož. Med temi gručami so se pomikali poedinci. Molk stisnjenih zob je povečavalo še breme vojne opreme, katera je čepela vsakemu na hrbtu in ga dušila k tlom.

Sprva je bila cela stotnija nenavadno oprezna, dasiravno je bila prva linija še precej oddaljena, toda neskončno težavna pot, težka prtljaga in negotovost daljave do cilja je moštvo ozlovoljila. Čule so se kletve, padci in rezek, škodoželjen zasmeš, nato celo opazke.

„Kje pa je tisti sektor št. 5? He!“
 „Pičli dve uri, prijatelj.“
 „Pazi, da te ne bomo po čeljustih z lopato.“
 „Kakšen teren! Ali je to pot?“
 „Pst, tiho, bo streljal!“
 „Naj strelja, vrag, kaj pa misliš!“
 „Ali imaš kaj ruma v čutari?“
 „Tiho!“ se je začul častnikov glas iz ospredja. „Bližamo se ognjeni črti!“

Za hip je nemir in zlovolja utihnila, moštvo se je potuhnilo v temo in čulo se je le kresanje po razritih tleh ter suštenje zibajočih se polnih nahrbtnikov in rožljanje municijskih torbic. Toda ta potuhnjeni mir je kmalu prenehal in kakor pršenje razburkanih valov se je spet dvignilo nad dolgo črto stotnijskega moštva. Častniki in podčastniki so se trudili pomiriti moštvo in so grozili s sovražnikom, toda čim bližje smo prihajali ognjeni črti tem redkejši so postajali taki opomini. Zdelo se je, da je bližnja ognjena črta izzvala v vrsti neko mrzlično brezbržnost, ki je nebrzdano bruhala na dan.

Po liniji pred nami in še daleč na levo in desno pa je bilo nenavadno tiho, skoraj nobenega strela. Zelo daleč nekje je bobnelo v zraku, toda bilo je tako daleč proti zahodu, da se ni opazilo nikjer kakih odsevov daljnega obstreljevanja s topovi. To oddaljeno obstreljevanje pa nas je pustilo popolnoma hladne. Pred nami in okoli nas je bil mir, podoben miru po nevihti. Pred par dnevi je ravno na tem sektorju divjala ljuta kanonada, bombardiranje jarkov, napadi, sedaj pa je mir, le straže streljajo tu in tam in svetijo z raketi.

Prišli smo na nekako planoto, katera se nam je zdela zdaj nekoliko svetlejša, za spoznanje, razločiti pa še vedno nismo mogli nič doslednega iz obrisa celotne površine. Zdelo se je, da hodimo po tej planoti tudi že ure in ure, in da se razteza še vedno v brezkončno daljavo teme in noči. Polaščala se je nas res že izmučenost. Nervoznost se je poglobila in se je zopet pojavljala iznova v vrstah. Buljili smo v noč z željo, da čimpreje dosežemo ognjeno črto, pa magari se otvori ogenj, samo da nehamo s to mučno nočno hojo.

Srečali smo se z majhno grupo vojakov, ki je prihajala od tam, kamor smo korakali mi. Naši so jo obstopili in zahte-

vali na glas, naj grupa pove, kako daleč je še do jarkov.

„Ni več daleč! — Tam!“ so odgovorili vojaki one grupe in zamahnili z rokami v našo smer ter brezslušno izginili v temo za nami.

„Ijudič!“ so kleli naši vojaki in se jezili na one.

„Gremo torej naprej!“

„Meni je že vseeno!“ je klel tovariš pred menoj, opletajoč s puškinim kopitom po kamenju. „Toda to rečem: naj mi še poskusi kdo peti cesarsko pesem, razbijem mu črepinjo.“

Pljunil je jezno z glasno psovko brez vsake bojazni. Poslušal ga itak ni nihče, ker je bil vsak zatopljen vase in imel opravka s svojimi težavami. Kadarkoli je kdo padel ali padel ob kak kamen, grm, in si pri tem opraskal roke ali obraz, se je slišala kletev ali psovka.

Naenkrat pa so zadobili naši koraki bolj doneč odmev. Iz teme pred nami se je zdelo, da se riše tja nekam še temnejša črta. Pri opletanju smo zadeli z ramami na desno in levo ob nekake stene.

„Jarek!“

Torej smo v ognjeni črti. Rezek žvižg svinčenke, ki jo je izstrelila sovražna puška preko višine, nas je opozorila na to. Za hip se nas je polotilo neprijetno čustvo, ki pa je minilo videzno tako brzo, kakor se je pojavilo. Prevladala je zavest, da bo konec mučne hoje; dalje misli niso hotele.

Korakanje po jarku je bilo skoraj še mučnejše, kakor preje na odprtem terenu. Jarek je bil prvič zelo ozek, od zadnjega obstreljevanja je bil še ves razbit in razrit, od vseh strani so molele v odprtino traverze in kamenje, dno pa je bilo podobno dnu izsušene rečne struge; skale in kotanje napolnjene z blatom so se vrstile zapored. Poleg tega pa je bilo treba korakati še zelo previdno, kolikor mogoče oprežno. Sovražna črta je bila oddaljena jedva par sto korakov in ravno na tej strani je bil sovražnik zelo občutljiv. Skoraj se nam je zdelo, da itak že nekaj voha. Pokanje s puškami se je pričelo ponavljati z nervozno vztrajnostjo in rakete so vsakih pet minut švigale v zrak in takrat je bilo treba skloniti se k steni in počakati teme. Videl sem neumno razrito, popolnoma mrtvo površino okrog jarka, obsejano od sijaja rakete...

Ko je zopet zamižala tema, smo se podali dalje. Pomikali smo se drug za drugim, plazeč se bolj po zemlji in med prstjo, kakor stopajoč po nogah. Vendar se črta in zveza med posameznimi vodi ni pretrgala in brez povelja je cela stotnija zasedala prvo črto ognjene linije. Še smo se plazili naprej, ko so se pričele plaziti mimo nas po poti, od koder smo prihajali mi, črne, molčeče postave, čete, ki jih zamenjamo.

Še preden sem razumel cel položaj, me pritisne nekdo k vlažni steni jarka in zasepeče:

„Tukaj si!“

„Kaj, kaj?“ vprašam nervozen.

„Pst! Tiho! Sovražnik je oddaljen tukaj le kakih 50 metrov. Pazi na glavo. Tukaj streljaj!“

Tisti hip je temna postava, naslonjena na jark vpalila puško, da se je zasvetilo, nato je v steni zaropotalo in slišal sem nerodne, copotajoče korake, ki so izginili nekam po jarku. Obstal sem, kakor ukročen na mestu. Naenkrat sem bil sam. Čakal sem, da pride kdo po jarku, toda kakor, da bi bil jaz zadnji dospel na mesto, ni bilo nikogar od nobene strani. Kakor, da bi se ne bilo zgodilo ničesar, prej sem bil Bog ve kje, sedaj sem pa postavljen semkaj, nenadoma, brez načrta, povelja, brez inicijative. Šepetal sem imena svojih tovarišev iz voda, toda očitvidno so so bili preoddaljeni, ker se mi ni bil oglašil nihče.

Umiril sem se in ne da bi odložil nahrbtnik sem tipaje začel preiskovati prostor, kjer sem se nahajal. Trenotno me je zanimal edino moj prostor, streljanje, ki se je oglašalo pred menoj, na desno in levo v precej gostih predsledkih, me ni ta trenutek prav nič brigalo. Nekoliko s tipanjem, nekoliko pa z očmi, ki so se navadile enakomerne teme, sem ugotovil, da se nahajam na nekakem ovinku jarka. Prednja stran jarka je bila precej visoka, da sem lahko stal v jarku po konci brezskrbno. To mi je ugajalo. Tla pa so bila neprijetno vlažna, skoraj blatna, vlažno je tudi bilo vsepovsod, kamor sem dotikal. V prednji steni jarka sem otipal v železni plošči odprtino in instinktivno sem vtaknil puškino cev v to odprtino in sprožil strel brezciljno pod temno nebo.

To vse sem opravil stoje. Vendar izmučene od napornega marša so začele noge

iskati opore. Tupal sem naokrog in otupal prav pod odprtino blizu tal, zelo nizko, nekako vlažno sedalo, kjer se je dalo prav udobno sedeti. Imel sem tovor, odložil sem ga in postavil na drugo, nižjo stran jarka ter se vsedel na ta sedež in se naslonil s hrbtom na vlažno jarkovo steno. Zavil sem se tesneje v plašč in obsedel s hrbtom obrnjen proti sovražniku, brez vsakih določnih mislij. Zdelo se mi je sicer, da bi tako ne smel sedeti, če bi prišla inspekcija, toda čeravno sem se inšpekcije bolj bal kakor sovražnika, me vendar ta bojazen ni osvojila.

Sedel sem zavrt v plašč in gledal v temo pred se. Teren pred menoj je enkrat razsvetlila padajoča raketa in takrat so pogledale oči, ne da bi iskale predmetov, zložno pobočje, ki se je vzdigovalo nad jarkom v raven vrh, onstran vrha pa so že viseli temni oblaki neba. Po pobočju je raslo par brezlistnatih golih, štrlečih grmov. Zopet je nastala tema.

Pomislim sem, da je ura mogoče polnoč, tema bo do šestih zjutraj. Še dobrih pet ur čakati na dan. Ko bi človek smel zaspati, da, toda tako ždeti, čepeč na tleh, brez življenja in zanimanja. Brez vsakega zanimanja, brez razumevanja. Zakaj sem tu, zaradi sovražnika! Domislil sem se sovražnika. Kaj dela on v jarku? Čepi kakor jaz in bulji v noč. Toda tudi sovražnik me ni zanimal. Skušal sem se spomniti raznih dogodljajev, domovine, ali zaman; možgani niso hoteli delovati ob izrazitih spominih, ampak so bili topi, kakor telo. Brezplodno je bilo vsako razmišljanje.

Domislil sem si, da imam v čutari ruma, ki sem si ga preje natočil pri trenu. Izvadil sem čutaro in požrl par požirkov. Pijača me je oživila. Toda hkrati se me je polotil strah, da bo čutara prazna, ako potegnem še parkrat iz čutare. S topo resignacijo sem se ubranil tega neprijetnega občutka in skušal oprijeti se nečesa drugega. V nasprotni liniji baš pred menoj je nekdo izstreljal cel naboj. Počilo je parkrat zaporedoma in krogle so žvižgale preko mojega jarka. Da se ubranim spanca sem izstrelil tudi jaz cel naboj brezciljno v zrak. Pri tem nisem mislil ničesar, le ko je odmev zadnjega strela požrla noč, se mi je vrnila misel: Nekje pa le pade svinčenka na tla. Več pa me moje dejanje že ni zanimalo. Stal sem

zraven v rovu, top in brezmiseln, nobena stvar ni mogla osvojiti mojih možganov. Vladala pa je tudi izvanredna enoličnost to noč na fronti, svojevrsten mir. Le enkrat je zasvetil žaromet na desno v dolini in v razsvetljenem pasu sem videl sredi široke, peščene struge bliskajočo površino Soče. To je bil lep prizor, toda žaromet ni hotel več obsevati in nastala je zopet prejšnja enoličnost. Vsedel sem se zopet v jarek in se zavil v plašč. Zdelo se je, da prši iz oblakov rosa in se zajeda v obleko — potresavati me je hotel mraz.

Moralo je biti že pozno preko polnoči, ko začujem, da me nekdo pritaženo kliče. Obenem se je slišal ropot nerodnih korakov iz jarka od leve strani. Bil je moj tovariš iz voda, Ivan Samec, ki se mi je previdno bližal. Odzval sem se mu glasno, vesel, da čujem človeka.

„Ne kriči tako glasno!“ je proseče zašepetal Samec in v temi sem videl, par korakov od sebe, kako se je njegova tema, v ogromen plašč zavita postava stisnila k jarkovi steni in obstala nepremično, dokler ni moj glas zamrl brez odziva. „Ne vpij vendar, ali ne veš, da je tukaj najnevarnejše mesto. Lah je pred nosom.“ Prišel je bližje silno strahopetnih korakov in je počepnil na dnu jarka, zavivši se do glave v plašč. Puško, katero je nosil preje stisnjeno ob sebi je naslonil na zemljo.

„Zakaj si streljal prej?“ me je vprašal tiho.

„Nisem vedel, kaj naj delam, prokleto pusto mi je,“ sem odvrnil.

„Toda tukaj se ne sme streljati preveč,“ je šepetaje nadaljeval tovariš. „Ko sem prišel, mi je rekel vojak, da je najbolje tičati kakor jazbec v luknji in ne dati nobenega glasu od sebe, niti pokazati se. Na vsak najmanjši šum strelja artiljerija. Tako mi je povedal vojak, ki sem ga zamenjal.“

Pripovedoval je nadalje, kaj je že vse zvedel od prejšnjega vojaka. Poslušal sem ga skoraj brezbrizno, ker nisem mogel tolmačiti njegovega strahu, ki ga je izval najmanjši šum. Pri tem sva pila rum iz moje čutare. Ko sem hotel zapaliti cigareto, je ugasnil žveplenko, boječ se, da ne bi sovražnik začel streljati z artiljerijo. Jaz pa sem vseeno pripalil. (Dalje prih.)

Čulkovski:

DAJTE LUČI.

Koliko čudežnih lepot je razsejanih čez obzorja!
 Koliko čudežnih skrivnosti se skriva v nedrih zemlje!
 Koliko tajnih sil plava med ozvezdji!

A lepote ne znam uživati,
 skrivnosti ne znam reševati
 in tajnih sil ne občutim,
 ker moja duša je slepa od rojstva
 in ni ga, ki bi mi potegnil mreno z oči.

Če prosim, da bi mi pokazali lepoto,
 mi odgovarjajo, da je lepota bog.
 Če prosim, da bi mi razkrili skrivnosti,
 mi pravijo, da je skrivnost bog.

In če prosim, da me seznanijo s tajnimi silami,
 mi odvrnejo, da je tajna sila bog.
 Kakšen bog? Kako bog? Zakaj bog?

Čuden je človeški stvor.

V vse globine bi se rad pogreznil,
 vse strmine preplezal,
 vse višine dosegel
 in vsa obzorja objel.

Le zenit je njegova sreča.

Ker na zenitu prestoluje bog
 in kdor se nanj povzpne, postane sam bog.
 (Toda čim več bogov, tem manjše njih božanstvo.)

Zato so v svojem skrbljivem ljubosumju
 pognali nas, svoje brate v noč,
 da bi ne videli na sveti gori večne luči
 in da bi ne našli poti do nje.

Kdor se pa drzne iztrgati se iz objetij teme
 in plezati z znojnim obličjem in krvavimi stopinjami
 na solnčno goro po stezi Spoznanja,
 ga pahnejo neusmiljeno nazaj v obcestno blato.

Ker v svoji namišljeni bogupodobnosti
 ne poznajo najvišjega božanstva, Enakosti.

Zato pa,
 povedite nas iz teme,
 покаžite nam pot resnice
 in odgrnite nam Solnce Življenja.
 da obsije stomiljonkratnega, edinega boga, Človeka.
 Pripravite nam prostore poleg sebe
 na sveti gori Enakosti in Pravice,
 in ne čakajte

da si jih vzamemo z naskokom — — — —.

Historicus:

„AMERIŠKI SLOVENCİ.“

II.

Kdo je „odkril“ Ameriko, o tem so pisali, pišejo in bodo še pisali. Za Evropo je postala Amerika v 19. stoletju „obljubljena“ dežela. Zlasti oni del, ki ga poznamo pod imenom Združenih držav Severne Amerike, in ki se je razvijal v

najmodernejšo industrijsko državo neverjetno naglo. — Pa ne samo to, ampak je prednjačil stari Evropi v mnogo mogočem. 4. julija t. l. je preteklo 150 let od dne, ko je 13 Angleški podrejenih kolonij proglasilo v Philadelphiji svojo nezavisnost. Thomas Jefferson je sestavil znamenito izjavo: „Združene kolonije so slo-

bodne in nezavisne države in naj bodo tudi pravno takšne; niso več podložne britanski kroni. Politične zveze med njimi in Veliko Britanijo so pretrgane in naj jih več ne bo —. Ameriški farmerji, ki so jim evropske velesile do tedaj gospodarile, so se postavili na svoje lastne noge. Nastala je sedemletna vojska, ki je končala v korist svobodne, nezavisne Amerike, ki je seve takrat štelala komaj 3½ milijonov ljudi.

Zgodovina Amerike, odkar so jo po odkritju Krištofa Kolumba začeli izkoriščati Evropejci s svojo civilizacijo, ni vesela. Angleži, Francozi in Španci so se medseboj vojevali tristo let zato, kdo bo eksploatiral zaklade te ogromne zemeljske površine. Angleži so zmagali: Iskoreninili so z oboroženo močjo, z alkoholom, s sifilisom, tuberkulozo in s prisilnim delom — kar so vse imenovali „civilizatorično delo“ — prastanovalce Indijance. Iz Afrike so prepeljavali sužnje-črnce, ki so v potu svojega obraza obdelovali deviško zemljo ter jo izpreminjali v velika riževa, bombaževa in sladkorna polja. Iz Evrope pa so se priseljevali vsi oni, ki jim je iz najrazličnejših vzrokov postala stara domovina pretesna, prezadušljiva.

Nov narod je nastal. Thomas Jefferson, Benjamin Franklin in Jurij Washington so glavni njegovi tvorci. Mogočno so donele po vsem svetu njih izjave: „Naj ljudje končno izprevidijo, da niso rojeni s sedli na hrbtu, na katerih naj sedi nekaj legitimnih jezdecev, ki po svoji mili volji uporabljajo ostroge in biče.“ Zgodovina osvobojevalnih bojev se čita kot pravljica in srce tolče človeku ob spominu na pogumne junake tistih dni. — Ali, kako je danes po stopetdesetih letih?

Po veliki svetovni vojski je Amerika danes gospodar vsega sveta! Ekvator ima dolžino 40.000 kilometrov. Železniški koncern, ki ga ima v rokah banka Morgan, in ki niti ni največji, pa ima 10.000 kilometrov tračnic več kot je dolžina ekvatorja. Znana je izjava mirovnega sodnika Garyja, ki je bil l. 1920 predsednik Zveze železarjev in jeklarjev: „V Združenih državah prebiva le 6% prebivalstva vsega sveta in njena površina meri le 7% zemeljske površine, vendar produciramo 20% vsega zlata, 25% vse pšenice, po

40% železa, jekla, usnja in srebra, 50% cinka, 52% premoga, po 60% aluminija, bakra in bombaža, 66% olja, 85% avtomobilov — od vsega, kar svet producira!“

Danes stanuje v Združenih državah stodvajset milijonov ljudi. Statistični urad Združenih držav je cenil vrednost „narodnega“ premoženja l. 1912 na 187 milijard dolarjev, l. 1920 pa na 500 milijard. Seveda gospodari s tem premoženjem le mala grupa finančne oligarhije. Pet velebank, ki so med seboj tesno zvezane: Morgan et Co., First National bank, Bankers Trust et Co., National City Bank in Guaranty Trust Co., razpolaga s sledečo gospodarsko pomočjo: s 118 direktorji v 34 bankah s kapitalom 2679 milijonov dolarjev; s 30 direktorji v desetih zavarovalnih družbah z 2293 milijonov dolarjev; s 105 direktorji v 32 transportnih podjetjih s 11.784 milijonov dolarji; s 63 direktorji v 24 industrijah s 3339 milijoni dolarji in s 25 direktorji v 12 javnih podjetjih z 2150 milijoni dolarji. Skupaj tedaj s svoto, ki je kot iz dežele pravljice. — Bančnemu koncernu Kuhn, Loeb in Komp. je podrejenih pet bank, ki kontrolirajo 218 družb z 51 milijardami dolarjev akcijskega kapitala. Koncern Speyer et Comp. ima v svoji oblasti 4 banke z 158 družbami, ki posedujejo 22 milijard delniške glavnice. Nad vsem pa kraljuje finančni diktator Morgan, ki mu je pravzaprav ves svet podložen... tako „bela hiša“ v Washingtonu, kot zunanji urad Angleške v Downing Street v Londonu, tako zunanje ministerstvo v Quai d'Orsay v Parizu kot berlinska palača v Wilhelmstrasse...

Združene države so štele pri zadnjem štetju 41 milijonov „pridobitnih ljudi, od teh — 30 milijonov proletarcev. Strokovno organiziranih je poldrug milijon, med njimi komaj 100.000 socijalistov.

Jefferson, Franklin in Washington — ljudje še niso izprevideli, da niso rojeni s sedli na hrbtu! Ne — danes je dokaz jasen, da sedi v Ameriki na 40 milijonih hrbtih peščica jezdecev, ki krepko uporabljajo ostroge in biče. Človečanske pravice, proklamirane pred 150 leti, obstoje samo na papirju.

I. P. Morgan je premagal Jurja Washingtona... Hujšega poraza veliki junak za svobodo ni mogel doživeti.

Delo, ki ga vrši slovenski proletarijat okrog Proletarca in Slovenske Narodne Podporne Jednote, je tedaj ono veliko delo, ki gre v intencijah „da naj ljudje iz-

previdijo, da niso rojeni s sedli na hrbtu” in ki je potrebno, da vzdrami Jimme Higienso, da vrže rokavico Morganu in njegovi družbi.

Wilgans:

UBOŽTVO.

Kralju ubožtva, Francu Assiškemu, k sedemstoletnici.

(Prevod pesmi iz drame „Die Armut.“)

Berač si,
če le po tem hlastaš,
kar so in kar imajo drugi.
Človek si,
če trpeč spoznaš,
da so drugi še bolj ubogi.
Pesnik si,

če one ljudi omehčaš,
ki so za ubožtvo neusmiljeni.
Rešenik si,
če za one umirati znaš,
ki so bratje tvoji ponižani.
O, voli sedaj, moj otrok ti!
(Prevedel Alfonz Kopriva.)

Dr. Ernst Grünfeld:

DUHOVNE KORENINE ZADRUGARSTVA.

(Konec.)

S to ugotovitvijo končam izvirne duhovne korenine zadrugarstva in prehajam k sekundarni ideologiji.

Kar sem rekel o proletarskih zadrugah, velja tudi za one srednjega stanu: fakt je, da zadrugarstvo izgublja vedno bolj na teoretičnem interesu, na duhovnem elanu, na ideoloških temeljih in stavbi, čim večje postaja. Ni več za delavca, ne za kmeta, ne rokodelca ali trgovca edino sredstvo socijalne reforme, ampak je le še eno sredstvo med mnogimi. Poskuša se pač vzdržati tu in tam v združnem gibanju vsaj nekakšno vrsto ideologije ali jo celo vstvariti, vendar če gledamo natančno, so vse te ideologije večinoma „pogrete“, stare ali pa izposojene, in neredko ne spadajo več v gibanje, čegar vodje jih označujejo za svoj evangelij. Tudi se dogaja, da voditelji slede Veri, ki jo del pristašev ne pozna ali vanjo ne veruje. Če pa sami voditelji v to Vero ne verjamejo, ali gibanje kljub temu uspeva, potem je ta Vera le konfesija usten in tedaj oficijelna ideologija ne spada v gibanje, ali pa sploh te Vere ni. V nekaterih slučajih vidimo, da so se poskusili pomembni koraki, da se ustvari nova teorija. N. pr. v Zvezi švicarskih konzumnih društev.

Nikakor ne bi trdil, da je to oddaljenje teorije od prakse kakšna neiskrenost,

čeprav poskuša neka fikcija na vsak način udreti v zadrugarstvo in če tudi stoje zadrugarstvu vsakojaki sovražni nazori nasproti, ki jim je treba dovoljevati koncesije. Zadruge srednjega stanu hočejo biti konservativne, proletarske pa hočejo živeti v državnem socijalizmu.

Najvažnejše pa se mi zdi to, da velik del zadrugarstva sploh nima več nobene združne ideologije, in da ni zanj nič več zadrugarstvo kot tako, to je kot neposredna dobrodelna ustanova od največjega pomena, katere uspeh je obenem uspeh velikega socijalnega gibanja, ampak da je to zadrugarstvo postalo del drugega gibanja, ki si je nadel idealne motive, namene občutenja, teoretično utemeljevanje — skratka svojo popolno ideologijo.

In kakšne ideologije pa so, ki morejo biti izpopolnjene? Nobene druge kot tiste, ki jih imajo druge socijalne organizacije, zlasti interesna zastopstva in stranke.

Da obstoje politične zadruge, tega menda ni treba še-le dokazovati. Vse struje so zastopane: od komunistične do fašistične. Take, izrečno politične zadruge se opravičujejo z ideologijo svoje stranke, eventuelno s pomočjo združnih ideologij, ki so vzete iz združne literature po potrebi...

Tudi strokovne organizacije spadajo med interesna zastopstva. Skupno imajo prav to, da organizirajo množice ljudi prav tako kot zadruga, in sicer v zmislu poklicnih ali razrednih interesov, ki jih seve morajo še-le svojim pripadnikom razložiti in vcepiti. Tudi te razvijajo v svojih organizacijah poseben svoj miselni svet (solidarnost, poklicni ponos, razredno zavest, kolegijalnost) in ga navaajo smotreno, da sledi navdušeno daljnim idealom in bližnjim, praktičnim ciljem. Za razvoj teh organizacij pa ni dovolj, da posamezni pristaši vanje verjamejo, marveč morajo izven njih stoječe pridobiti, da ti verujejo, da je dosega teh namenov v splošnem interesu in da je vredna, da se zanjo tudi doprinašajo žrtve. To je tipična shema za borbene načine vseh interesnih zvez. Morajo zatajiti do gotove meje obstoj posebnih interesov in se postaviti le kot splošno koristna grupa. To je neodkritosrčnost, ki ni nič hudega, ker javno priznava, za kaj se gre.

Ni dvoma, da so se mnoge zadruge zapisale tej ideologiji interesnega stališča,

ali so iz početka že šle od tega, nekatere vede, druge nevede. Bilo bi zanimivo vse to preiskati, ali gre se nam le za to, da obstoje poleg izvirnih tudi ideologije, ki so že prišle in se odvajajo in ki jih moramo poznati, če hočemo razumeti združno gibanje v njegovem miselnem svetu kakor vse take pojave poznati, če hočemo razumeti ostalim socijalnim gibanjem.

Razume se, da je težko o razvoju govoriti, če še ni dovršen ali skončan. Zadrugarstvo pa se razvija in kdo ve, kako še bo. Reči tudi moram, da ne pomeni ne priznanje in ne zanikanje ideologij sodbe o vrednosti kakega gibanja. Tudi zadruge s sekundarno ideologijo morejo razviti prave združne občutke in misli.

V splošnem imajo ideologije moč za nove tvorbe in so duhovno orožje slabih socijalnih grup. Mogoče je celo narobe res, da so prvotne združne ideologije zgubile pomen, kar je dokaz za to, da so zadruge svojim pristašem donesle neslutene in nepričakovane uspehe.

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

(Dalje.)

V takratnem delavskem gibanju v Avstriji sta se l. 1868 po 9. „dunajskem del. dnevu“ pojavili dve smeri: ena, ki se je zbirala okrog časopisa „Volks-wille“ in ki je bila takoj od početka v zvezi s soc. dem. stranko v tujini, močnejša smer; druga, manjšina, pa je združevala pripadnike samopomočnih organizacij (konz. društev, produktivnih asocijacij itd.). Prvo so imenovali „centraliste“; kakor rečeno, bila je najjačja grupa. Kmalu se je razcepila vsled notranjih sporov; iz nje je izstopila večja skupina, ki je ustanovila svoje politično društvo Brüderlichkeit in svoj časopis „Bahnbrecher“, poznejšo „Allgemeine radikale Presse“. Boj med centralisti in secesijonisti je bil s tem započet. Razume se, da se je vršil v znamenju najhujših medsebojnih sumničenj. Celo izgon Johanna Mosta so proglasili kot delo — Oberwinderja, vodje v takratnem gibanju. Sploh se je naperilo vso ost proti možu, ki je dotlej držal vse gibanje

v svoji energični roki. In zgodilo se je, da so se „centralisti“ zopet razcepili. Voditelji med seboj so se kregali in iskali pristašev. 29. junija 1873 se je vršilo po predlogu Scheua zborovanje soc. dem. delegatov v Wiener Neustadtu, ki so se ga udeležili delegatje cele Avstrije, celo iz Kranjske in Koroške. Ta zbor je važen, ker se je poskusilo celo priti v stik s skupino, ki je prva secesijonirala iz centralistične grupe in seve bila doslej v hudi opoziciji proti matici oz. proti obema grupama, ki sta nastale vsled notranjih sporov. Vendar je zmešnjava bila vsak dan večja, tako, da so sodrugi v Gradcu prevzeli inicijativo, da se vspostavi enotnost v delavskem gibanju.

L. 1874 so sklicali kongres v Glognico, ki so ga pa avstrijske oblasti prepovedale, vsled česar se je vršil potem v Neudörflu, mali vasi na Ogerskem, blizu Badna. Ta kongres je uredil smernice in prenesel centralo avstrijske

s o c. d e m. s t r a n k e v G r a d e c. V o d-
ja gibanja je postal dr. Tauschinsky.

Med dokumenti iz te dobe je zanimi-
vo obširno pismo nekega Franza Jansche-
ka, ki ga omenja Brügel (str. 242, II. del).
Ta Janšek (gotovo Slovenec) iz Maribora
opisuje Andreju Scheuju delovanje m a-
r i b o r s k e g a d e l a v s k e g a i z o b r a ž e v a l n e-
ga društva, ki mu predseduje neki Wies-
thaler, ki je socijalni demokrat z dušo in
telesom.“ Wiesthaller je študiral v l. 1848
pravo na dunajski univerzi, pa je bil za-
radi revolucije preganjan in je zbežal v
Švico, kjer je nadaljeval študije v Curi-
chu in pozneje v Heidelbergu. Ta čas je
urednik „Marburger Zeitung“-e in poleg
tega vodja tiskarne Janschitz.

V uradnem policijskem poročilu od
3. julija 1874 (Gradec) beremo o seji, de-
želnega komiteja socijalno demokratične
stranke, ki jo policija nenadoma posetila
ter ugotovila po temeljiti preiskavi, nav-
zoče. Med temi so bili tudi: Gregor Kav-
čič, mizar, Johann Habjan, dninar in kro-
jač Ferdinand Gabrijel — čisto gotovo
Slovenci, vsaj prva dva!

*

V znamenitem, že citiranem delu dr.
Ivana Prijatelja: „Janko Kersnik — nje-
ga delo in doba“ beremo, da je Janko Ker-
snik dopisoval „Slovenskemu Narodu“ iz
Gradca, kjer je študiral. Tako je v enem
pismu tožil o slabem gmotnem stanju slo-
venskih dijakov v Gradcu, češ pa kljub
vsemu ne klonejo in ne iščejo zavetja pred
krahom v želodcu in mrazom — v gor-
kih sobah bogoslovij in samostanov, ker
„sila idej je, ki človeka vzdržuje na
površju med bruhanjem valov, prepri-
čanje, da je človek na potu resnice in
prava... V istem pismu potem omenja,
da se vrše od 5. jan. 1874 dalje v
Gradcu Tauschinskega slovenska
predavanja v okrilju „popolnem brezver-
skega poselstva istine, svobode in lju-
bezni.“

Omenili smo zgoraj, da je postal vod-
ja socijalističnega gibanja v Avstriji s se-
dežem v Gradcu Tauschinsky. In eto slo-
venski pisatelj Kersnik je o njegovih slo-
venskih predavanjih v Gradcu poročal v
domovino.

Kdo je bil Tauschinsky? Res redko
zanimiv mož. Bil je doktor modroslovja in
zelo naobražen. Zgodaj se je pričel udej-
stvovati v socijalno-demokratičnem giba-
nju. Že l. 1868 (11. okt.) je sklical socijal-

no-demokratičen shod na Dunaju, na ka-
terem naj bi delegata Hartung in Ober-
vinder poročala o delavskem dnevu v
Nürnbergu in na katerem naj bi se vršil
razgovor o socijalno-demokratičnem pro-
gramu. Policija je shod prepovedala, češ:
dokler se ne pove, kako se misli v Avstriji
organizirati soc. dem. stranko, se shod
vršiti ne more... Dr. Tauschinsky je ta-
koj predložil policiji program socijalno-
demokratične stranke v Avstriji, ali kljub
temu shod ni bil dovoljen. Dr. Tauschin-
sky pa ni odnehal, dokler ni dobil dovo-
ljenja. 25. okt. se je vendar vršil ta shod,
ki pa ga je policijski komisar po prvih
dveh govorih razpustil. Dr. Tauschinsky
je bil takrat docent zgodovine na akade-
miji upodabljaajoče umetnosti; radi tega
shoda so ga iz te službe odpustili. In ta-
krat je bil v cvetju nemški liberalizem!
Seveda to dr. T. ni ustrašilo, ampak je
sklical nov shod v Liesing in je bil sploh
silno delaven vodja komiteja za organizi-
ranje socijalno - demokratične stranke.
Vlada je preganjala ta komite in njegove
člane. Razpustila ga je in obtožila. Znani
kazenski sodnik dr. Holzinger jih je vseh
sedem s dr. Tauschinskyjem na čelu ob-
sodil vsakega na 14 dni zapora. To je bilo
20. aprila 1869.

V gibanju pa je nastal razkol. Na eni
strani delavci, češ, da mora biti boj orga-
niziranega delavstva in osvoboditev pro-
letarijata izključno delo delavskega raz-
reda, zato proč z intelektualci, ki so člani
meščanskega razreda. I n t e l e k t u a l c i
so bili proti temu, vendar so podlegli in
dr. Tauschinsky je izstopil iz soc. dem.
stranke. Preselil se je v Gradec. — Po 4
do 5 letih ga zopet najdemo v delavskem
gibanju. L. 1874 se je vršil v Gradcu po-
membnejši proces proti dr. Tauschinske-
mu in 31 sodrugom, med katerimi je bilo
vsaj po imenu več Slovencev, kakor I.
Tanko, Jurij Kaučič, I. Zelinšek. Bili so
vsi obsojeni, dr. Tauschinsky na 4 mesece
ostali pa od 1 tedna do 3 mesecev. Dr.
Tauschinsky je zopet postal vodja celot-
nega soc. dem. gibanja, ki je takrat pre-
neslo sedež v Gradec. Sklical je shod de-
legatov v Baden, ki pa je bil prepovedan;
vršil pa se je v Neudörflu (na ogrskih
tleh) nedaleč od Badna. — Brügel piše o
tej dobi: Celo leto 1874 se je vršilo naj-
pomembnejše delo avstrijskega delavske-
ga gibanja v Gradcu in okrog Tauschin-
skega. — Dr. Tauschinsky je bil seve si-
lovito preganjan. Obsojen je bil za vsako

stvar: enkrat radi „antireligiozne“ agitacije na pet mesecev, potem radi kongresa v Neudörflu, potem zopet radi agitacije na tri mesece itd. 1. febr. 1876 pa so ga izgnali za zmerom iz Gradca. Zaporji in preganjanja so ga uničila. Iz rekurza, ki ga je sestavil proti izgonu iz Gradca, vidimo koliko je mož trpel. Sam pravi: „18 mesecev v ječi — to me je čisto izpremenilo.“ In res je takrat izstopil iz delavskega gibanja za zmerom, kajti uvidel je, da so vse njegove žrtve in vsi naporji zaman, ker njegovi nasprotniki v delavskih vrstah so mu delali kljub vsemu silno krivico, češ: kaj se bo mešal človek iz meščanske družbe med nas delavce.

Dr. Hypolit Tauschinsky, ki je vsled svoje velike ljubezni do delavstva izgubil svoj socialni položaj: mesto profesorja na akademiji, si je po definitivnem izstopu iz gibanja služil svoj kruh kot pomožni urednik korespondenčnega biroja...

Jasno je, da ta mož ni mogel biti neopažen mlademu, živahnemu Janku Kersniku, zlasti ker se je zanimal za slovenske delavce. —

V ti dobi je izhajal v Celovcu časopis za delavce „Volksblatt“, ki ga je izdajal Ferdinand Adenau, urejeval pa Peter Strelar: — V Trstu pa sta izhajala po enkrat na teden „L' operaio“ in „L' Alba“.

IV.

V znameniti studiji, ki jo je napisal dr. K. Renner in je natiskana kot nekakšen doslov v 868 str. debeli knjigi „Der

Wiener Hochverratsprozess“, ki obravnava znano porotno obravnavo proti Andreju Scheu-u, Heinrichu Oberwinderju, Johannu Mostu in tovarišem, beremo:

„Monarhizem, militarizem in kapitalizem so marširali po pogorišču demokracije, predbojevniki proletarijata so ječali v zaporih, buržuazija pa je skesano in hlapčevsko izpolnjevala želje gospodarjev držav. Nemško-francoska vojska l. 1870/71 je bila katastrofa za meščansko demokracijo kot je bila vojna l. 1866, ko je bil Kraljevi gradec grob nacijske demokracije in nemškega edinstva. Res so se takrat ustanovile tri nacijske države: Nemčija, francoska republika in kraljevina Italija, seve drugače kot so si zamislili pogumni možje l. 1848. V Nemčiji je triumfiral Bismarkov cesarizem nad meščansko demokracijo, v Franciji so v krvavih bojih premagali združeni plemiči in meščani pariško delavstvo, ki se je vzdignilo v komuni (od 18. marca do 29. maja 1871) v svrhu obrambe Pariza in Francije proti Prusom. Na truplih proletarcev so ustanovili nacijsko republiko žitnega odedstva in denarne mošnje. V Avstriji pa se reakcija ni tako hitro ugnezdila, kajti ministrstvu Potocki (april 1870) in Hohenwart (5. febr. 1871) sta se morali umakniti meščansko - parlamentarni liberalni vladi Adolfa Auersperga (26. nov. 1871). Še-le pod Auerspergovim naslednikom Taaffejem (1878) se je sesula vlada veleburžuazije v Avstriji, glavno vsled kraha l. 1873.“

(Dalje prihodnjič.)

Cv. Kristan:

ANTONÍN NĚMEC.

(Brno 17. I. 1858—25. V. 1926 Praga)

Socialna demokracija je pridobila delavstvu trdna tla pod nogami, socialna demokracija je pripravila delavstvu tla za nadaljne uspešne boje in socialna demokracija pripravi delavstvo tudi na končno zmago. Te besede je v svojem uvodnem govoru povdaril danes že pokojni častni predsednik „Češkoslovaške socialno-demokratske delavske stranke“ Antonín Němec na njenem XIV. rednem strankinem zboru v Moravski Ostravi v aprilu 1924. In sivi 66-letni veteran je živahno nadaljeval: „Kadar nam kdo očita, da smo mi socialni patrijotje, da služimo buržuaziji, mu rečem: Vi, ki tako govorite, lažete v dnu svoje duše! Mi ne

služimo nikomur, mi služimo le samemu sebi, mi služimo le delavstvu, občenemu napredku in občni kulturi. Toda, ker sami ne moremo izvesti te naloge, moramo iskati zaveznikov, ki so v onem trenutku na naši strani. Ne gre zato, kako kdo po svetu vpije, ne gre zato, kakšne radikalne fraze izgovarja, gre pa zato, kaj doseže! In ako smo mi danes dosegli osemurnik, brezposelno podporo, izboljšanje bolniškega in nezgodnega zavarovanja, in ako smo tudi na najboljši poti, da dosežemo za delavstvo starostno in invalidno zavarovanje in indirektno tudi zavarovanje vdov in sirot — tedaj je to, prijatelji, najbolj učinkovita revolucija, ki

sino jo v prospeli delavstva sploh mogli doseči!"¹⁾

Antonin Němec je bil eden od neupogljivih borcev iz junaške dobe proletarijata, iz dobe, v kateri je hotel kapitalizem ustaviti in potlačiti porajajoče se delavsko gibanje, ki se je naš tedaj počelo nagibati k socializmu. O početku socialističnega gibanja pripoveduje sam tako: „Kakšne uspehe je delavstvo s svojim konstruktivnim delom doseglo, si pred očmi najboljše, če se spomnemo, kako se je godilo na Ostravskem preje. Socializem je bil prepovedan v Avstriji l. 1876, in zabranjeno je bilo vsako združevanje in zborovanje. Da bi se pa delavstvo moglo vseeno neke zbrati, je bila prirejena v dneh 14.—15. junija 1886 proslava druge obletnice ustanovitve ostravske podružnice Splošne delavske bolniške blagajne v Brnu. To priliko smo uporabili za vršitev našega kongresa. Naš tedanji kongres je bil seveda zelo primitiven. Ostravsko delavstvo ni imelo take palače kakor danes, seveda tudi ni imelo take organizacije in zato je bilo treba razgibati te stoječe vode. Treba je pripomniti, da so tedaj hodili pazniki v rudnike oboroženi z bikovkami. Bikovke so imeli v golenicah in z njimi so topli delavce. Šele v poznejših letih, ko so bile ustanovljene organizacije in ko se je zgodilo več slučajev, da je bil paznik ustreljen ali pohabljen, ko je z bikovko pretepaval, šele tedaj so bile bikovke prepovedane. In glavno zaslugo zato so imele strokovne organizacije. — Kako pa smo napravili z našim kongresom? Sodrugi iz Ostrave — bil je to poseben sodrug G u n č a k o v s k i — so stvar uredili tako, da so naprosili nekega gostilničarja, naj jim postelje za prenočišče veliko sobo s slamo. Naravno je, da v sobi, kjer je bila slama, ni smelo biti luči. Sešli smo se tam in sodr. H u g o S c h m i d iz Krnova nam je predsedoval. In na slami smo sklenili, kako taktiko naj zavzamemo za prihodnost, ter kako taktiko naj zavzamemo napram anarhistični agitaciji, ki je tedaj vse razbijala in bila nasprotna vsakemu resnemu delu. Ob tej priložnosti smo se sporazumeli. Pri tem je treba tudi omeniti, kako navdušenje je zavladalo, ko so prišli sodrugi z Odre z rdečim praporom. V 70. letih je dala avstrijska vlada kon-

fiscirati vse naše prapore, ki so jih imela naša izobraževalna društva. Na ta prapor so nekako pozabili. Na to slavnost so ga torej prinesli, bili so pa seveda klicani v urade in morali so oddati tudi svoj prapor. Skoro leto dni se je poizvedovalo, bili smo klicani, iskalo se je one, ki so se tedanje tajne konference udeležili, vendar ni bilo mogoče ničesar ugotoviti, tudi pismenega ni bilo ničesar, ker smo — kakor sem že omenil — zborovali v temi in ni bilo mogoče pisati. Ščasoma je cela stvar utihnila. Vendar nam je ta zbor veliko koristil!"²⁾

Rojen l. 1858 v Brnu je Němec po dovršeni ljudski šoli postal tipograf in se tako začel kmalu udeleževati v delavskem gibanju. Brno — češko-nemško mesto — mu je dalo dovolj priložnosti, da se je sam izobrazil. Kmalu je bil na vodilnem mestu avstrijske strokovne organizacije tipografov in med socialisti. Ko je v Brnu začel izhajati soc. dem. časopis „Rovnost“, je bil njega prvi urednik. Kmalu so ga pa poklicali dunajski Čehi na Dunaj, kjer je od l. 1894—1897 organiziral tamošnje češkoslovaško socialno demokratično delavstvo in urejeval njegov list „Dělnické listy“. L. 1897 je bil odpoklican v Prago, kjer je postalo osrednje glasilo češkoslovaške socialne demokracije „Pravo Lidu“ dnevnik in on je s tem postal njegov prvi urednik. Mesto glavnega urednika tega lista je zavzemal Němec do povojnih časov. Dolga desetletja je bil vodja stranke.

Njegova internacionalna zavest se je vzbudila kmalu in bil je kot tak zelo vpošteván. V letih, ko je bila avstrijska socialna demokracija še enotna in tudi pozneje, ko se je razdelila na narodne skupine, je njegovo pojmovanje mednarodne ideje veliko pripomoglo k pomirjenju razburjenih duhov. V socialistični internacionali je bil kot zastopnik češkega proletarijata dolgo vrsto let. Udeležil se je skoro vseh mednarodnih kongresov in bil je tudi član Mednarodnega socialističnega urada. Tudi v Ljubljano je prišel večkrat, ker se je zanimal za razvoj soc. demokratičnega gibanja pri nas. Zelo se je zanimal za jugoslovansko vprašanje, zlasti za Bosno in Hercegovino.

Kandidiral je prvič pri volitvah v peto kurijo l. 1897 na Dunaju in sicer kot protikandidat dr. Luegerja, kateremu je se-

¹⁾ Protokol XIV. řádného sjezdu Československé socialně demokratické strany dělnické konaného v Moravské Ostravě 19.—24. dubna 1924. Praha 1924. Strane 7—8.

²⁾ Istotam, str. 5—6.

veda podlegel. Izvoljen pa je bil kot poslanec l. 1907 v avstrijski parlament, kjer je zastopal VIII. praški okraj Libeň. Ko se je ustanovil na Dunaju „Združeni socialno demokratični poslanski klub“, mu je bil poleg dr. Viktorja Adlerja drugi predsednik. Kadar je govoril on, je govoril češkoslovaški proletarijat. Po prevratu je bil izvoljen za poslanca ozir. senatorja v parlament ozir. senat češkoslovaške republike.

Udejstvoval se pa ni le na političnem in strokovnem polju. Aktiven je bil tudi na kulturnem polju kot marljiv predavatelj in pisatelj. Mnogo se mu imajo zahvaliti češkoslovaške Delavske telovadne enote, pri katerih je marljivo sodeloval. Po prevratu je bil tudi intendant Nemškega gledališča v Pragi, ker se je zelo zanimal

za dramatiko in bil dolgo let gledališki recenzent.

Němec je bil energičen in delaven mož, odličen novinar, izreden organizator in priljubljen govornik. Zadnja leta je bil eden najpopularnejših ljudi med delavstvom od Šumave do Tater.

Potrl ga je razkol v delavskih vrstah. Zvesto je stal v vrstah stare socialne demokracije in je z mladeniško delavnostjo opozarjal na zle posledice neednosti. Dolgih 50 let se je bojeval za „boljše jutri“, neštete borbe je vzdržal, nebroj krivic in zla je pretrpel, zato ni čuda, da je grmel proti frazerjem dokazujoč, da je socialna demokracija ona, ki popelje delavstvo do zmage, ki ga je vzbudila iz spanja in ki bo z njim vred slavila triumfe zmage.

Slava Němcovemu spominu!

LISTEK.

Književni vestnik „Zadružne založbe“ začne izhajati po štirikrat na leto. Namen mu je seznaniti slovensko delavstvo z literarnimi edicijami, ki so izšle oz. ki se nameravajo izdati v najbližnjem času, in ki so prepotrebne za duševno življenje našega proletarca. Prva številka izide v septembru.

„*Železna peta*“. Spisal Jack London. — Kot četrti zvezek „Leposlovne knjižnice“ izšla je te dni prva knjiga znamenitega dela „*Železna peta*“. Cena Din 20.— Naročajte.

4. julija t. l. so v Zedinjenih državah severoameriških proslavljali poleg stopetdesetletnice „Izjave neodvisnosti“ (glej članek „Ameriški Slovenci“) tudi stoletnico smrti avtorja te „Izjave“ Thomasa Jeffersona, tretjega predsednika Zedinjenih držav ter stoletnico smrti drugega predsednika teh držav John Adamsa, ki sta oba umrla istega dne 4. julija 1826, ko so v Zedinjenih državah slavili petdesetletnico „Izjave neodvisnosti“.

F. E. Džerdžinski 20. m. m. je umrl v Moskvi Felix Edmundovič Džerdžinski, poleg Trockega desna Ljeningova roka. Rojen 1877 v Vilni se je v mladih letih pridružil poljskemu revolucionarnemu gibanju, zavzel kmalu odlično mesto v poljski socialni demokraciji ter se v stranki mnogo udejstvoval, zlasti na Poljskem in Litvanskem. Prvič je bil aretiran l. 1897, nakar so sledile aretacije druga za drugo. Leta 1917 je bil v moskovskih zaporih in po marčni revoluciji osvobojen. V času med marčno in oktobersko revolucijo je z Ljeningom in Trockijem pripravljaj boljševiški prevrat. Potem je bil poveljnik „Smonijskega zavoda“, dalje Kremlja in končno je postal predsednik „Vseruske izredne komisije za pobijanje protirevolucije in špekulacije.“ („Čeke“). To nalogo je izvrstno rešil. Ko je „Čeka“ izpolnila svoje naloge, je bila preurejena v „Najvišjo državno politično upravo“ in Džerdžinski se je posvetil gospodarski obnovi Rusije. Najprej je bil železniški komisar in pozneje

je bil imenovan za predsednika Glavnega gospodarskega sveta ter za komisarja za varčevanje z diktatorsko polnomočjo. Vendar se tu ni mogel povsem uveljaviti; kajti uvidel je, da je razdirati lažje, kot pa ustvarjati.

Džerdžinski je mož, o katerem bo govorila prav šele zgodovina. Sovjeti ga slavé kot enega največjih herojev oktoberske revolucije, ali one žrtve, oni stotisoči, ki so padli pod njegovim mečem ugovarjajo temu, kajti ni bilo v Evropi moža, ki je podpisal toliko smrtnih obsodb kot Džerdžinski. Sodili bodo zato prav šele zamci.

Dr. Richard Fröhlich.

15. julija t. l. se je smrtno ponesrečil prvobornik in ustanovitelj Delavske abstinentske zveze zdravnik okulist dr. Richard Fröhlich. Pokojni se je pridružil z nekoliko socialno mislečih in čutečih zdravnikov socialni demokraciji takrat, ko je to pomenilo mnogo. Na Dunaju se je boril v delavskih vrstah proti alkoholu ter je skupaj z dr. Wlassakom ustanovil 13. julija 1899 s 70 člani „Društvo abstinentov“. Iz tega društva se je rodila Delavska abstinentska zveza. Fröhlich se je boril za popolno vzdržnost proti vsem izrodkom alkoholizma in je dosegel v tem, naslanjajoč se na pokojnega Viktorja Adlerja, velike uspehe, ki so jih občudovali nedavno naši sodruzi na Delavski telovadni in športni prireditvi na Dunaju. Fröhlich se pa ni udejstvoval le kot borec proti alkoholizmu, nego tudi kot soc. dem. občinski odbornik, kot pisatelj itd. Njegovo smrt ne bodo obžalovali le soc. dem. abstinentje, ampak vse zavedno delavstvo.

50-letnica smrti Mihajla F. Bakunina je bila 1. julija t. l. Bakunin, eden največjih ruskih socialnih revolucionarjev je 1. VII. 1876 umrl v izgnanstvu v Bernu. Več o njem glej v knjigi „Abditus“: Predhodniki današnjega socializma in komunizma, Ljubljana, Zadružna založba.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. SEPTEMBRA 1926

ŠTEV. 9.

UREDIL ANTON KRISTAN

Bernhard Shaw:

GOVOR OB SEDEMDESETLETNICI.

Vse splošne literarne slavnosti o pri-
liki svoje sedemsetletnice sem od-
klanjal, ker sem predvideval, da se
me bo o tej priložnosti slavilo kot „veli-
kega moža“. Ko pa me je povabila de-
lav ska stranka, sem vedel, da bo
tu pač vse v redu. Vsi veste, da sem v
svojem poklicu posebno „moder mož.“
Vendar nimam navade hvaliti samega
sebe kot „velikega moža“ in vi te navade
napram meni tudi nimate. Prav tako
malo je „velikih mož“ kot „velikih nar-
dov“ in „velikih držav“. Ves humbug
bomo mirno prepustili devetnajstemu
stoletju, za katero je pač karakterističen.
Češčenje osebnosti se moramo osvobo-
diti. „Velike ljudi“ moramo odstraniti in
z njimi bodo odstranjeni tudi „veliki na-
rodi“; potem se nam bo godilo — morda
— boljše.

Upal sem, da bom mogel govoriti da-
nes zvečer večjemu številu ljudi kot je
število navzočih. Imamo pa konzer-
vativno vlado. Ko je začela vladati,
ji je uspeh z Zinovjevovim pis-
mom zmešal glavo. Od tega uspeha
omračena je sporočila, da bo odpravila
Egipčane kot narod s tem, da jim je za-
prla dovoz vode in pa reko Nil. Hotela je
pokazati, kako visoko je stala njena po-
litika nad politiko našega prijatelja
Macdonalda, ki je takrat moral odstopiti
kot zunanji minister. Sedaj se ji je vsled
volilne zmage Margarete Bonfied-
dove glava nekako silno zasukala na
drugo stran. Tako je prišla na kuriozno
idejo, da prepreči prihod idej s tem, da je
prepovedala razširjanje mo-
jega govora potem radija. To
je res nenavadno komično. Popolnoma
lepo in dobro je, če se mi na naš prija-
teljski in dobrodušni način smehljamo
nad tem, ali to smehljanje bo prodrlo iz
soban in imelo bo za posledico smeh, ka-

terega se prav nič ne morem veseliti. Med
onimi, ki se bodo smejali, se bo nahajal
na primer naš talentirani prijatelj Trocki,
pa njegov smeh je vendar preveč sardo-
ničen. Imamo pa še tudi znamenitega dr-
žavnika gospoda Mussolinija. Ne
vem, če se je Mussolini v svojem življenju
že kdaj smejal. Vsekakor nam ni bil še
nikdar predstavljen v smehljajočem polo-
žaju, ali res ne morem pomagati: Sam
Mussolini se bo smehljaj, ako mu bodo
slučajno zopet enkrat brali levite vsled
njegovega zatiranja svobodnega govora.

Resnično bi si želel, da bi bil ta ko-
rak naše vlade naperjen edino proti meni.
Vendar v tem posebnem slučaju ne mo-
rem tega prav razumeti. Sem na glasu
bolj „konstitucionalnega socialista“. Zo-
per mene ni nobenega drugega ugovora,
razen da sem pristaš socialisti-
čne opozicije v tej državi. Vlada je
— kakor se zdi — mnenja, da se mora
zatreti vse one, ki podpirajo opozicijo.
Opomnilo se me je, naj se obvezem, da ne
bom danes na noben način polemično
govoril o javnih zadevah. Svoboda govora
pa v resnici ne obstoja v tem, podati
svoje mnenje o številu milnikov ob poti
proti Doveru. Svoboda besede je
temelj za parlamentarno
vlado. Niti tega naša vlada ne ve!

Svoje poslušalce bi prosil, da naj si
enkrat predstavijo, kakšne bodo prihod-
nje volitve, če bomo jaz in moji tovariši
potovali okrog po deželi in bomo mogli
govoriti le pred onimi, ki so že itak na-
šega mnenja, med tem ko si bodo člani
vlade najprej privoščili dobro jed in
pijačo, potem pa odšli k radiju, da go-
vore poslušajočim jih milijonom, da ho-
čejo Shaw in njegovi prijatelji preobrniti
človeško družbo, ter da bodo pri tem kon-
čali s socializacijo žena, na kar bodo vo-
lilce pozvali, da naj glasujejo konzerva-

tivno. To so perspektive, ki slede iz tega koraka vlade.

Ko sem začel politično živeti, je bilo delavsko gibanje spojeno še z liberalizmom in radikalizmom. Liberalizem je imel svoje tradicije, ki žive dandanes naprej še v takozvanih komunističnih strankah. Kake tradicije so to? To so: tradicija barikad, meščanske vojne in kraljevega umora. To so prave liberalne tradicije in edini vzrok, da danes več ne obstojajo, je dejstvo, da je prenehala obstojati liberalna stranka.

Mi smo si zgradili konstitucionalno stranko. Ustanovili smo jo na socialistični podlagi. Moja prijatelja Sidney Webb in Ramsay MacDonald ter jaz sam smo dejali ob pričetku našega gibanja enodušno, da hočemo napraviti iz socialistične stranke konstitucionalno stranko, kateri lahko pripada vsak pošten, bogaboječ človek, ne da bi bila s tem njegova čast v najmanjšem prizadeta. S tem smo strli one liberalne tradicije. To je tudi pravi vzrok za to, da imajo vlade pred nami daleko večji strah, kakor so ga čutile nekdanj pred radikali.

Naš zistem produkcije je povsem smešen. Izdelujemo avtomobile z osemdesetimi konjskimi silami, med tem ko bi nujno morali zgraditi več hiš. Izdelujemo luksuzno blago, med tem ko otroci stradajo. Socializem ne dovoljuje o tem nikakega dvoma, da zahteva potrebo nadzorstva nad delitvijo. Mi moramo s tem začeti in če bo privatna lastnina v družbi sami na potu pravilni delitvi blaga, bo morala izginiti. Ako pridemo do moči, moramo napraviti nekaj tudi za povprečnega človeka in ne smemo pozabiti, da ne razume socialističnih teorij nič boljše, kakor je razumel kapitalistične. Uresničiti moramo nekako stvarno stanje, pod katerim bo navadni človek tudi takrat, če ni narodno gospodarski in političen raziskovalec, mo-

gel najti delo, kjer bo vsak človek dovoljno plačan za svoj trud.

Kar se je odigralo v moji življenjski dobi pred našimi očmi, je res omembe vredno. Napram nam smo videli velika cesarstva s prastarimi tradicijami in zdelo se je popolnoma izključeno, da bi se jih kdaj osvobodili. Trojica teh cesarstev je bila v nedavno preteklih letih pometena kakor pleve v vetru. To mora biti za nas velik nauk, ki nam kaže, da moramo iti resno na delo ter da se moramo naučiti vladne tehnike. Mi moramo biti pripravljeni za slučaj, ko pride naš čas. Zato moramo izvršiti polno stvari. Rabimo uradništvo, ki ne bo vdano militaristični organizaciji in ki bo lojalno napram vsem. Prevzeti bomo morali nadzorstvo nad financami, nad državnimi dohodki in nad delitvijo blaga. Ali, kar rabimo pred vsem drugim, so dobre vladne metode in te si moramo ustvariti. Karl Marx je napravil iz mene moža. Socializem je napravil iz mene moža. Sicer bi bil prav isto, kar so moji literarni tovariši, ki imajo ravno toliko literarnih zmognosti kot jaz. Socializem je napravil moža tudi iz G. H. Wellsa in ta je storil tudi nekaj. Vendar oglejte si enkrat ostale literature, in razumeli bode, zakaj sem jaz tako brezprimerno ponosen na to, da sem socialist.

Upam, da mi bodo prihodnje volitve pripravile — kljub zatiranju svobodnega govora v radiju — večje politično zadovoljstvo, kakor mi ga je pripravilo karkoli v mojih sedemdesetih letih. Sem precej nestrpen, ko vidim, kako nas zopet tlačijo. Star pa sem sedaj sedemdeset let in odslej morem reči ono, kar more izreči o sebi tako malo oseb, da sem napravil pravi len korak, ko sem se odločil že kot mladenič pridružiti se delavski stranki.

* Bernhard Shaw je največji angleški pisatelj današnje generacije; odlikuje se zlasti po svojem svobodnem mišljenju, združenem z bojevitim nastopom v socialističnem in proletarskem gibanju. Rojen je bil 26. julija 1856 na Irskem od meščanskih starišev. Še mladenič je dobil v roke Marxov „Kapital“. Od tedaj je imel pred seboj življenjski cilj. Sam pravi: „Od one ure dalje sem imel na svetu poklic!“ Nikdar pa ni postal marxist, v pravem zmislu besede. Ali svojemu cilju je ostal zvest in za socializem se je boril kot malo kdo.

In to ne le kot član družbe Fabijcev, ki je toliko pripomogla do zrevolucioniranja Angleške. Shaw sicer ni pisal agitacijskih letakov in se ni bavil z dnevno politiko, vendar tem globlje in širše je deloval kot dramatik, romanopisec in esejist. V svojih spisih se kaže marxistom, ki se ne da zavajati od starih meščanskih nazorov, niti se ne pusti varati od laži in slučajev dnevnega razpoloženja. V glavnih svojih delih „Zdravnik na razpotju“ ali „Obrt gospe Warren“, „Androkel“ ali „Methuzalem“ pripravi naše mišljenje k najostrejši

kritiki in našo voljo k pravičnosti, svobodi in bodočnosti. — Letos je ob svoji sedemdesetletnici govoril pred člani angleške Delavske stranke (Labour Party) in je tu ob tako slovesnem razdobju jasno poudaril svojo pripadnost k delavskemu razredu in njega stranki.

Humbag (angl. hömmbögg) znači varljivo zvižčajnost.

Kuriozno (lat.): čudno, redko.

Sardoničen smeh (lat. in grško): krčevit, z močno se menjajočimi izrazi obraza spremljan

smeh. Beseda izvira po enem tolmačenju od neke sardinske rastline, ki vzbuja tak smeh. Po drugem pa je v zvezi z starogrško besedo in z zlobnim ter zavratnim značajem, ki se ga pripisuje Sardincem.

Milniki so obcestni kamni, ki kažejo milje. Angleži namreč ne merijo po kilometrih, marveč po angl. miljah (1609 m).

Perspektiva: pogled v daljo, v bodočnost.

Konstitucionalen (lat.): ravnaajoč se po predpisih, pravilih itd.; ustaven.

Radivoj Rehar:

BLIZU JE ČAS.

Pesem pomladi še v logu odmeva,
zarja škrlatna še v dalji gori,
vendar že blizu jesenski so dnevi,
blizu so temne, puščobne noči.

Blizu je čas, ko zamrla bo v duši
slá hrepenenj in brez upov, brez nad
šla bova tiha, udana v usodo,
starčka dva siva v življenja zapad.

Daleč za nama ostanejo sanje,
vihre neugnanih mladostnih strasti;
oni, edini, ki pojdejo z nama —
bodo spomini zapravljenih dni.

Čulkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Nadaljevanje.)

Vzpodbodel je kozak svojega konja proti Lebedevu in zamahnil z nagajko:

„Tu imaš, pes!“

Lebedev se je prijel za obraz in se opotekel nazaj od žgočega udarca. Ostali kozaki so se krohotali:

„Prav ti je, kaj pa ležeš!“

„Še premalo si skupil!“

„Marš proč!“

Povorka se je oddaljevala, žvenket železja je postajal tišji in tišji, zadnji odsevi večerne zarje so se odbijali od konic bajonetov na puškah preko kazaskih pleč, da je bilo videti kakor da so bili pomočeni v kri. Vijoča se procesija izgubljenih in nesrečnih eksistenc se je razblinjala v mračni, sivi megli, sledé težki in dolgi poti na daljni iztok. Zdelo se je kakor, da je bil njen pojav le hipna prikazen, moreča vizija stoletja teptane in krvaveče Rusije, ki se nahaja s svojo neuničljivo silo, večnim hrepenenjem in iskanjem na neprestani poti preko uralskih sedel.

Daleč si o Sibirija, a tvoja groza in tvoj ledeni dih sega po vsej prostrani Rusiji.

„Prokleti!“ se je izvilo Lebedevu iz prsi in njegovo lice, ki je bilo izkaženo od debele zatekle klobase, povzročene po udarcu z bičem, je izražalo nepopisen gnev.

„Kako dolgo še! Ali ni sile, ki bi maščevala to onečaščenje človeštva? Ti, sto-sedemdesetmilijonski narod? Zakaj pustiš da ti skrunijo najsvetejše, da se norčujejo iz tvoje priproste odkritosrčnosti, da te neprestano bijejo v okrvavljeni obraz? Peščica požeruhov, sadistov, vlačug in svetohlincev je postavila svoje pete na tvoj tilnik in ti molčiš? Komaj da se ti izvije pritajen stok! Ne, to ni mogoče! Jaz vem in slutim, tvoj dan se svita. O, da bi mogel pomagati maščevati krivice, ki so ti jih prizadejali.“

Molče, z boljo in srdom v dušah so šli sklonjenih glav naprej. Solnce je med tem zatonilo, ozek, svetel oranžen trak, ki je segal na horizontu zapada od juga proti severu, se je spremenil v vijolčasto in naposled v sivozelenkasto barvo. Odblesk zarje je na snegu vedno bolj bledele, nad stepjo je zacarjevala velika tišina in splošen mir. Prekinil ga je le za nekaj

minut trop kričečih vran, ki so letele visoko v zraku neizvestno kam, da si poiščejo zavetišča za noč. Enkrat so jih srečale tudi lahke sani, pred katere je bila vprežena trojka vrancev in njihovo hranje ter zvončkljanje zvončkov na njihovi vpregi je za hip pretrgalo tišino, ko so hiteli mimo. V saneh sta sedeli dve postavi do nosov zaviti v kozuhovino in za njimi se je prasil cel oblak snega.

Nenadoma vpraša Griška:

„Kam jih pa zenejo?“ ter si popravi novo kapo s čela zopet nazaj na zatilek.

„V Sibirijo,“ odvrne Lebedev.

„Ali je to daleč?“

„To je težko povedati. Sibirija je štirikrat tako velika, kakor Rusija in ne vem v kateri kraj jih bodo gnali; če pa bodo vso pot hodili peš, bodo hodili še najmanj šest mesecev.“

„Pa celo pot v verigah?“

„Celo pot.“

„Ali med njimi so tudi starci in ženske z otroci —.“

„Če obnemorejo, jih puste ob cesti v snegu, za večerjo volkovom.“

„Pa zakaj? Kaj so zagrešili?“

„Lačni so bili, pa so mislili, da je kruh za vse ljudi pripravljen. In ker jim ga niso dali, so si ga sami vzeli.“

„Pa med njimi so tudi krepki možje in taki, ki so gosposko oblečeni. Ali so tudi ti trpeli pomanjkanje?“

„Mogoče, mogoče pa tudi ne. Ali spoznali so krivico, ki se godi njihovim bratom in so oznanjevali svoje spoznanje onim, ki so še taval v temi.“

„Zato?“

„Zato!“

„Pa tiste ženske, ki niso bile vklenjene, pa so vseeno držale korak z drugimi, noseč otroke?“

„One bi se lahko vrnile, če bi hotele, pa se nečejo, prostovoljno slede svojim možem v trpljenje, pripravljene deliti z njimi vse muke.“

„A car to dopušča?“

„Car? Revez nima carja.“

Griška je umolknil in molčal celo pot do doma. Ostali trije so se razgovarjali o nečem, a on tega ni slišal. Čudne, nove misli so mu rojile po glavi, katerih se je skoraj ustrašil.

Vzdramilo ga je šele lajanje psa v bližini. Pred njim se je v mraku vlekla dolga vrsta črnih, nizkih koč, ki so mežikale nasproti z osvetljenimi okenci, a v ozadju so se vlekla črna povesma dima iz viso-

kega rudniškega dimnika in slišalo se je škripajoče drdranje v spuščalnem stolpu.

Bili so doma.

*

Nekaj tednov pozneje, nekako v drugi polovici meseca februarja, je delal Lebedev z Griškom v nočni zmeni. Dogovoril se je s svojimi enakomislečimi tovariši, da se snidejo o polnoči na posvetovalni sestanek v rovu, ki vodi na njegov izkop. Prišli so točno. Zasadili so kavlje svojih svetilk v podporno stebrovje rova in posedli po kupih hlodov in kamenja, zloženega ob tiru. Otirali so si znoj z lic s svojimi umazanimi kapami in ognili svoje, od razgretja kadeče se živote z jopiči.

„No, kaj nam boš povedal, Lebedev?“

Ta je napravil globok požirek hladnega čaja iz steklenice in jo vtaknil nazaj v žep na klinu viseče suknje, ter se je obrnil k Grišku:

„Stopi tja na bremberg in pazi, če bi kdo prihajal, o čemur nas takoj obvesti. Samo paznika Barančikova lahko pustiš k nam.“

Nato se ozre po tovariših.

„Bil sem včeraj v mestu, pri naših sodrugih. Tam se pripravljajo na vse možnosti. Dva dni že ni iz Petrograda nobenih poročil. Pred par dnevi smo čitali v časopisih ognjevit in oster govor Kerenskega proti vojni, v dumi, kjer vodi opozicijo levega krila. Poročalo se je tudi o znižanju krušnega deleža v prestolici na pol funta za dan in osebo, kar je dalo povod za javno nezadovoljstvo med prebivalstvom. Delavstvo izraža svoje nezadovoljstvo neustrašeno z javnimi demonstracijami na ulicah in zahteva glasno kruha in miru. Policija se je izkazala preslaba, da bi demonstracije preprečila. Kaj pa se bo razvilo iz tega, danes še ne vemo. Treba pa je, da smo pripravljene na vse.“

Medtem je dospel tudi pričakovani Barančikov, paznik na tem brembergu, in se je utrujen vsedel na lesen parobek. Bil je to mlad človek, sentimentalnih oči, ki se je šele pred nedavnim vrnil iz rudarske šole v Harkovu, kjer se je navzel v tamošnjih dijaških krogih raznih demokratičnih idej. Po povratku je oprezno tipal med rudarji za sorodnimi mislimi in je bil presenečen, najti med njimi toliko duševne razvitosti in zdravega razuma, ter celo neko borbena tradicijo, o kateri do tedaj niti pojma ni imel. Po nekaterih

opreznih razgovorih, ga je skupina naprednih rudarjev sprejela v svojo tajno organizacijo.

„In kaj misliš, da nam je treba v tem slučaju storiti?“ se je obrnil do Lebedeva Serjožkin, ki je pri vsakem podjetju kazal oprezno nezaupnost in pesimizem.

„Predvsem nam je te dni vršiti živahno skrivno agitacijo od moža do moža, in pojasniti delavcem sedanji politični položaj in se prepričati o njihovem razpoloženju do stvari. Nasprotnikov mislim, da med njimi ni. Ob enem pa moramo pripraviti vse potrebno, da v danem trenutku premagamo oborožen odpor tukajšnjega policijskega komisarja in prevzamemo oblast v svoje roke.“

„Kako pa misliš to izvesti s praznimi rokami? Komisar razpolaga z dvanajst dobro oboroženimi kozaki in njegova hiša je trdno zidana.“

„Če bomo nastopili vsi složno, bomo stvar že uredili. Kar se tiče orožja, bodite brez skrbi. Naši sodrugi v mestu so pridno na delu: noč in dan vlivajo kroglice v svojem skrivališču. Jutri večer gre Morozov s sanmi v mesto po moko. Od nas greva dva ž njim, se ustavimo zunaj pri stari opekarni in tam naložimo pod vreče vse, kar potrebujemo za prvo silo.“

„In kako pa naj potem izvršujemo oblast, če se nam posreči premagati svoje zatiralce? Nek red bo moral biti.“

„Res je tako. Radi tega sem vas sklical. Zato predlagam, da se izvoli že danes tukaj „izvršilni odbor“, ki naj ima pravico izdajati potrebne odredbe in nadzorovati njih izpolnjenje.“

Tedaj pa se nervozno oglasi Vasilj, Griškov rojak, in iztegne svoje noge pred se po tiru.

„Ampak, slišite, kako pa mislite dati svojim odredbam izvršilno moč, če ne boste imeli za seboj tudi organizirane fizične sile, na katere bi se lahko opirali. Kajti gotovo se bodo našli ljudje, katerim ne bo všeč, da bi jim delavci ukazovali. Sedaj imamo kozaško policijo, ki ne trpi nobenih ugovorov. Kaj pa potem, ko jo odstranimo? Kaj jo nadomesti?“

„Me veseli, da si ravno ti sprožil to vprašanje. Vasilj. Služil si svoj čas tudi pri vojaki in se gotovo nekaj razumeš na take stvari. Mi starejši imamo že nekaj izkušenj iz leta 1905, ko smo se že tudi morali baviti s podobnimi vprašanji. Mora ti pa biti tudi znana točka v našem programu, ki predvideva v takih slučajih

narodno milico, to je, oboroženo narodno stražo iz delavcev. In mislim, da bi bilo najbolje, če bi ti to dolžnost prevzel. Sicer pa trdno zaupam v uvidevnost in složno silo našega delavstva.“

V rovu se je odkrušil od stropa kamen in z ropotom padel na tir. Vsi so se zdrznili in se plašno ozrli proti oni strani. Ostalo pa je vse tiho.

„Torej preidimo k izvolitvi „izvršnega odbora“, povzame zopet Lebedev.

„Jaz mislim“, pripomni Barančikov, „da ta odbor ne sme biti preštevilen, ker bi preveliko število članov povzročalo preveč različnih mnenj, kar bi v nujnih slučajih sklepanje le zavlačevalo.“

„Se popolnoma strinjam. Mislim, da bi četvorica zaenkrat zadostovala: en predsednik, ki naj vse odredbe s svojim podpisom odobrava, en pismovoditelj, ki naj skrbi za potrebne stike z zunanjimi organizacijami in višjo oblastjo, ter vrši tajniške posle, en član, ki naj skrbi za zdravstvene in izobraževalne potrebe naselbine, in četrti naj bi skrbel za javen red in obrambo z organizacijo ljudske straže. Prosim za predloge.“

„Predsednik nam hodi ti, Lebedev,“ se oglasi več glasov hkrati. „Si dosedaj vodil z vso previdnostjo naš krožek, boš to tudi posihmal najbolj razumel.“

„Hvala. Storil bom vse, da ne bomo delali zopet kakih neumnosti in nepotrebnih žrtev, in sem uverjen, da me bode v tem vsi podpirali.“

Nato so izvolili tajnikom Barančikova, kulturne funkcije so poverili Serjožkinu, a javnovarstvene posle je prevzel Vasilj.

„Toda, na nekaj važnega ste pa pozabili“, se oglasi kvartač Brjažkin, ki je dotedaj molčal. „Kako bo pa s prehrano? Do zdaj je vsaj za silo še šlo, če pa se zrahljajo vezi do živilskih virov, kaj pa potem? Gotove osebe bi morale biti poverjene z reševanjem teh vprašanj in skrbeti za nakupe.“

„Za sedaj še ni v tem pogledu nobene potrebe, če bo pa sila, se bodo pa že našli sodrugi, ki bodo medtem izkazali svoje zmožnosti in nesebičnost,“ je odgovoril Lebedev in prodirajoče pogledal Brjažkinu v obraz.

„Sicer se pa radi prehrane nimamo povoda vznemirjati, saj imamo svojo združno prodajalno, ki je članica Osrednje zadruga v Moskvi, ki ima svoje podružnice po najoddaljenejših vaseh vse Ru-

sije, ter regulira nakup in prodajo živil po celi državi. Če bi tega ne bilo, bi bila vlada v vojnem času še bolj v zadregi s prehrano prebivalstva. In v tej zadrugi gotovo ne bo nihče revolucije delal in bo lahko mirno poslovala, tudi če delavstvo prevzame oblast. Važnejše bo vprašanje produkcije in zaslužka v naših revirjih in treba bo, da se nekoliko izučimo v upravi pri sedanjih podjetnikih, da nas končna socijalizacija ne bo našla nepripravljenih.“

Brjažkin se je namrdnil in utihnil.

Griška je sedel medtem na bremsergu in napenjal svoja čutila; pazno je zrl doli v črno, široko zevajočo odortino spuščalnega klanca, se li ne pojavi kje kaka luč in je prisluškoval na slehrni šum, ki bi oznanjal bližanje kakega nepovabljenca. Ob enem si je pa prizadeval, da bi ujel pogovore, ki so se vršili med tovariši v rovu. V tem trenutku se je zdel sam sebi važna osebnost. Dasi ni mogel popolnoma preceniti položaja, v katerem so se nahajali v tem času rudarji, vendar je instiktivno čutil, da se pripravlja nekaj nad vse pomembnega, kar pa se še zaenkrat ne sme obesiti na veliki zvon. Da je Lebedev ravno njemu poveril nalogo, da straži sestanek, mu je izredno laskalo. Začutil je v sebi mahoma neko nepojmljivo odločnost. Čeprav bi se sedajle pojavil pred njim kozak s sabljo in puško, ne bi zbežal pred njim. Zaklical bi v rov:

„Pozor! Kozak!“

Zamislil se je tako, da je te besede na glas spregovoril. Lebedev, ki je ravno zaključil zborovanje, se mu začuden približa:

„Kaj pa je? Čemu pa kričiš — Pozor —!“

„Ali sem kričal?“ In Griška osramočen povesi glavo.

*

Bilo je štiri dni po tem sestanku. Iz mesta je pridiral odposlanec — delavec na vspenjenem konju ter se ustavil pred Lebedevovo kočjo. Hitel je poročati:

„V Petrogradu je izbruhnila revolucija. Opozicija v dumi je postajala vladi neprijetna, zato jo je car z ukazom poslal domu, a sam se je odpeljal k štabu na fronto. V odgovor na to, je šlo delavstvo na ulico ter glasno protestiralo proti temu in zahtevalo kruha in miru. Poslali so nadenj gardski polk, ki pa ni hotel nastopiti proti delavcem, temveč se jim je pridružil. Pridružil se jim je tudi Izmajilovski in Preobraženski polk. Vlada je na to po-

slala kozake; proti njim se je pa dvignila vsa ostala garnizija. Zavzeli so arzenal in zasedli vsa javna poslopja. Delavstvo je proglasilo splošno stavko. Poslanci se niso razšli, temveč so ostali v palači dume, ščiteni od revolucionarnega vojaštva, ter so sestavili iz svoje srede „Skupščinski Odbor“, ki naj vodi vladne posle, dokler se ne sestavi vlada. Na čelu temu odboru je predsednik dume, Rodzjanko. Bivši ministri so aretirani. Revolucionarno delavstvo je sestavilo „Centralni svet delavskih in vojaških zaupnikov“, ki nadzoruje vse ukrepe začasne vlade. Carju se je poslala v glavni štab v podpis odpoved, s katero se odpoveduje prestolu v prid svojega brata Mihaela. Centralni svet delavskih in vojaških zaupnikov pa tudi tako rešitev odklanja, ker smatra, da sploh ne potrebujemo več kakega carja, ker se bo znalo ljudstvo že samo vladati.“

Kljub vsej svoji resnosti Lebedev ob tej novici ni mogel ostati miren. Navdušenje in obenem ginjenost ga je trenutno popolnoma prevzela. Objel je sodruga in po bledem licu sta mu spolzeli dve debeli solzi.

„Oprosti. Zdiš se mi, kakor angelj z nebes, ki mi prinaša radostno vest, da so uresničene sanje vsega mojega življenja. Dolgo smo trpeli, čakali, omahovali in dvomili v Pravico, in vendar, ona živi! O, Veliki Trenutek!“

Med tem se je nabralo v kočjo polno sosedov, ki so z vsem svojim bistvom srkali vase veselo novico in vse vprek izpraševali odposlanca, ki je komaj uspel odgovarjati. Ponovno je moral pripovedovati od kraja vse, kar mu je bilo znane.

„Pri nas v mestu smo imeli danes zjutraj že velikanski shod z obhodom. Mestnega poglavarja smo že odstavili,“ je samouverjeno pristavil.

Pred kočjo se je zbralo vse črno ljudi, ki so nestrpnost zahtevali pojasnil.

Lebedev je stopil na prag:

„Bratje! Revolucija! Carja nimamo več! Ministri so zaprti! V Petrogradu vladajo delavci! Vojaštvo je ž njimi! Svoobodni smo!“

Nepopisen je bil prizor. Ljudje so si padali okrog vratu, ženske so na glas ihtele, vsa nasprotja in sovraštva so na mah izginila, vsak se je čutil drugemu brata, kot enakopraven del velike družine. Od veselja so metali svoje kape v zrak in navdušenemu vzklikanju, od katerega

so žvenketale šipe v oknih, ni hotelo biti konca.

„Živela Svoboda! Proč s tirani!“

Po prvem izbruhu radosti in navdušenja je Lebedev zopet povzel:

„Tovariši! To je začetek. Če ne bomo budni, složni in odločni, bo naše veselje prehitro. Naši sodrugi v prestolici so zavzeli glavno utrdbo reakcije, naša dolžnost pa je, da premagamo tudi vse ostale in da izravnamo in osiguramo pot, ki vodi do Svobode. V teh velikih dneh bo treba naše največje in hladnokrvne odločnosti in solidarnostnega čuta. — Vsi za enega, eden za vse —! Pri nas tukaj še nismo svobodni. Nismo še odstranili tiste sile, ki nas je dolge veke tako brezobzirno tlačila.“

„H komisarju! h komisarju!“ vpije množica, in vse se rine v tisto smer, kjer se je nahajala komisarjeva hiša in stražnica.

„Stojte! Ne tako! To je treba drugače!“ zavpije Vasilj.

„Vsi oni, ki so se pri meni vpisali, naprej!“

In postavljali so se drug za drugim v vrsto delavci, ki so se že priglasili v stražo, in pridružili so se jim še vsi ostali navzoči moški. Nihče ni hotel biti zadnji. Nekateri so imeli puške že seboj, drugim so se razdelile na mestu, kolikor jih je bilo na razpolago.

Bila jih je precejšnja četa, ki je pod poveljstvom Vasilja odkorakala proti drugemu koncu naselbine. Za njimi pa staro in mlado, ženske in otroci v šumnem, navdušenem razpoloženju. Otročad je s krikom in poskakovanjem drla kar naprej pred vsemi, veseleč se nenavadnega prizora. Od nekod se je naenkrat pojavil rdeč prapor na dolgem drogu, katerega je množica z burnimi „urá“ vzkliki sprejela.

Kakor blisk se je raznesla vesela novica po vsej naselbini in po bližnjih okoliških zaseljih. Sešla se je masa ljudstva. Navdušenje in dvomi, pikre opazke in prikrit strah so švigali po zraku.

„Živela Svoboda!“

„Na vešala s pijavkami!“

„Počakaj. Kaj pa če boš ti visel.“

„Nas je vse črno, njih pa malo!“

„A kozaki?“

„Znamo tudi mi streljati!“

„Samo, da bi ne bilo greha —,“ je vzdihovala stara ženica in se venomer križala.

Griška je šel tik za Vasiljem, ob strani oboroženih delavcev. Nekaj ga je pograbilo, da se mu je zdelo, kakor da je pijan. Neprenehoma je kričal in ponavljal vzklike za drugimi, dasi si ni mogel tolmačiti, kak pomen imajo besede, ki jih je lučal v splošno razburjenje. Vedel je samo, da se je zgodilo nekaj izrednega, velikega, kar bo vplivalo tudi na njegovo življenje. In ker je videl vse obraze vesele, je z gotovostjo računal, da mora biti življenje v tem dogodku lažje in boljše. Samo ena črna točka je še bila pred njim. Komisar s kozaki. In kakor je vse objemala sedaj samo ta edina misel, je tudi on instinktivno čutil, da zavisí vse bodoče od tega, jih bo li mogoče premagati ali ne. In tu je občutil neko nedoločeno grizenje vesti.

„Moji tovariši gredo s puškami in nameravajo storiti veliko, odločilno delo. Jaz tečem pa praznih rok za njimi. Samo v napotje sem jim.“

Ko mu je Vasilj malo prej pomolil v šali puško, ni iztegnil rok po nji, ni se ganil. Zdrznil se je in mrzab ga je spreletel. V svojem življenju še ni usmrtil nobene žive stvari. Ko mu je doma nekoč mati k velikonočnim praznikom naročila naj zakolje gos, se je skril, in ga ni bilo celo dopoldne na pregled. Če je kje videl procesijo mravelj, ki je lezla čez pot, je oprezno meril korake, da bi katero ne pohodil. In sedaj naj bi pobijal ljudi? Naj postane morilec? Od vseh desetih božjih zapovedi je najbolj pomnil peto, ki pravi: „Ne ubijaj!“ In, ali ni Gospod učil, da moramo ljubiti tudi svoje sovražnike?

„Oh, kak strahopetec sem. V dosego namena so potrebne vedno žrtve, srce se mora v gotovih slučajih umakniti razumu.“

In že je stopil proti Vasilju, da ga poprosi za puško, a jezik ga ni hotel ubogati, roke so mu zopet omahnile.

„Vse, samo tega ne! Ne morem!“

In kljub temu ga je vlekla neka nepremagljiva sila v ospredje. Šel je med prvimi in ne bi se umaknil, tudi če bi se v tem trenutku pojavila pred njimi jednaka stena bajonetov.

(Dalje prih.)

Mile Klopčič:

SONET.

Nekoč bila je gnusno spolzka noč,
zaman smo bratje brate si iskali,
zaman smo gesla bratstva šepetali,
ostali smo iščoč i v noč. Nekoč

nekdo je noč razstrl v mrak pojoč:
tedaj pa smo planili kot šakali
drug drugemu za vrat, se tesno klali
in žrli, grizli se v srce nekoč!

In bili smo s krvjo v dno podojeni.
Nekdo pa se je krohotal v gomilo,
kamor s častjo smo bili položeni.

Nekoč, nekoč iz groba bo planilo,
v požar. V nebo podeči se plameni
vam bodo z grešnih udov zgrizli svilo.

Lovro Kuhar:

SEKTOR ŠT. 5.

(Dalje.)

A li ne čutiš, da nekaj smrdi v zraku?“
je pričel znova in vihal z nosom na
glas. „Tukaj okrog baje ležijo še
mrlič i od ofenzive, mi je pravil oni vo-
jak.“ Res se mi je zdelo že preje, da diši
zrak nekako neprijetno, baš prav po mrli-
ško.

„Jutri bomo videli! — Kje pa je Un-
terberger?“ sem vprašal po drugem tova-
rišu iz voda; nisem maral govoriti o za-
četem predmetu.

„Prvi je od mene naprej!“

„Potemtakem sem jaz zadnji od naše
čete.“

Brez zanimanja za to mojo ugotovi-
tev me je vprašal, kje so častniki. Res,
častniki in tudi podčastniki so izginili,
živa duša se še ni pojavila v jarku in bili
smo brez vsakega povelja. Najbrž čepijo
v svojih brlogih in čakajo, nestrpno ka-
kor mi, dneva. Prepričal pa sem se, da
je tudi to vprašanje stavil brez želje po
odgovoru, ker že po kratkem molku se
je oglasil z drugim, čudno donečim vpra-
šanjem:

„Ti, ali veš, zakaj smo pravzaprav
tukaj?“

Uti s njegovega polzamolklega glasu
je bil name tako nenavaden in vprašanje
samo tako čudno, da nisem utegnil takoj
odgovoriti.

„Neumnost!“ je nadaljeval čez neko-
liko časa. „Postavijo te semkaj, kjer še
pes nikdar ni crknil, ti se pa vojskuj —
streljaj, meri, delaj nekaj, kar ne veš,
čemu pravzaprav koristi tako delo. So-
vražnik! Mi in oni tam doli! Nikoli še
nisem videl katerega izmed njih in nikoli
mi še ni storil kdo kaj žalega in jaz ni-
komur izmed njih — pa naj se pobijamo.
To je neumnost — velika bedarija je vse
skupaj — moj dragi. — Ti misliš, da sem

revolucijonar, upornik. Toda jaz nisem
niti to niti ono, ampak sem človek, kateri
hočem živeti mirno in delam to, kar mi
ukazuje moja navadna človeška pamet.“

Govoril je še dolgo, tiho in pritajeno
o vojski, le včasih se mu je nenadoma
dvignil glas in postal je vroč. Molčal sem
in se čudil temu globokemu izlivu človeka,
ki je bil vedno molčeč, vase potopljen in
nedostopen, odkar sem ga spoznal pri
četi. On je bil človek, ki se je izogibal
družbe, pogovorov, ki je vedno mrk in tih
hodil svoja pota. Nocojšno noč je prvič
prišel v fronto in ta temna, neprijazna
noč, prepojena z ognjenim, negotovim
ozračjem je izvršila pri njem tako nagel,
nerazumljiv preokret, da se je vsedel po-
leg mene in mi je izpovedal svojo dušo,
kakor pri spovedi.

„Ne tarnam po življenju, toda ne-
umno se mi zdi, da bi moral človek po-
giniti, kadar drugi hočejo in bi ne vedel
zakaj!“ je končal svoj pogovor.

Ko sem spoznal njegovo razpolože-
nje in njegov pesimizem, ki je zvenel iz
njegovega pripovedovanja, mi ga je bilo
žal. Dober človek je, in njegova malo-
dušnost je opravičena, ker ga bodo raz-
mere pomandrale kakor črva.

„Pobegniva k sovražniku,“ sem mu
rekel čisto odkrito in brez bojazni.

Čeprav je bila tema, sem opazil, kako
se je zdrznil; gotovo še ni imel nikdar
takih misli in še nikdar ni proti njemu
izpregovoril kdo take besede. Pustil sem
ga nekoliko v razmišljanju, potem sem
mu pa pomagal. Rekel sem mu, da ne mi-
slim bega iz bojazni, ali iz prijateljstva
do sovražnika, ali zaradi izdajstva, am-
pak, da si rešiva golo življenje, ker tukaj
gotovo pogineva, ako ostanemo na mestu
le par dni.

„Toda jaz imam mater?“ je ugovarjal čez nekoliko časa.

Ko sem mu uničil tudi ta ugovor, dokazujoč mu, da sploh nihče ne bo vedel, da sva utekla, ako izgineva tiho in brez šuma iz jarka in ne bodo vedeli pri četi, ali sva padla ali pa naju je sovražnik ujel, je rekel važno:

„Če naju pa ustrelijo eni ali drugi gredoč?“

Ta argument pa je izzval tudi pri meni pomisleke. Teren je bil za beg res zelo nepripraven, kakor se mi je zdelo, preveč izpostavljen, nevaren in tu je imel tovariš prav. Odvrnil sem mu, da je pač treba imeti ta namen vedno pred očmi, in izbrati pravi trenutek ter dejanje izvršiti, pogineva itak na vsak način. Potem sva obsedela šepetajoč v jarku in pokušala rum iz čutar. Najine misli so bile vsekakor daleč stran od jarka od fronte, ognja in smrti, in so se lovile ob svetlih slikah življenja, ki se nama je kazalo daleč nekje za motnim obzorjem, svetlo in vabljivo. Vzdramil naju je pritajen glas, ki je klical Samca po imenu.

Zdrznila sva se, in ko sem pogledal okrog sebe, sem videl, da je še temno. Klical je tovariš Unterberger, ki je lezel po jarku proti nama s cigareto v ustih.

„Ali sta spala ali kaj, da vaju ni bilo mogoče doklicati?“, je rekel in takoj pristavil z brezskrbnim glasom: „Vraga, je dolgčas!“

Vsedel se je kar na dnu jarka v blato, podprl glavo z rokama in razžarevajoči ogorek cigarete mu je od dima do dima nalahno razseval zanemarjen, toda inteligenten obraz. Unterberger je bil Gradčan, človek ulice, veseljak in ravnodušen, ki je sprejel breme vojne z namrdanim obrazom sicer na svoje rame, toda gledal, da si je to breme olajšal kjerkoli je mogel, pa četudi na račun svojih tovarišev. Sicer pa so ga imeli vojaki radi.

„Kako dolgo bomo tukaj?“ je hotel vedeti čez nekaj časa. „Kakor vidim, smrdi! Jutri bom videl, kaka situacija je in če ni izgleda, grem na marodevizit.“

Kadar je on rekel, da gre na „marodevizit“, je bilo toliko, kakor da gre v ozadje. In to je naredil vselej, kadar mu je „smrdelo“.

Zahteval je ruma; njegova čutara je namreč bila že prazna. Samec je ponudil svojo in vsi trije smo pili iz nje.

„Ko bi le tega bilo malo več, potem bi človek še lažje prestal,“ je modroval Unterberger živahno. „Ali stiskajol!“ — Gredoč sem videl za cesto cel sodček v grmovju. Poskusil sem in bil je poln ruma — 50 litrov najmanj. Pokril sem ga z listjem, da ga ne bo našel kdo drugi in če bo nam slaba predla, ga bomo poiskali. Prostor sem si zapomnil — 200, 300 korakov od tukaj.“

(Dalje prih.)

Mile Klopčič:

SONET.

Sem često čital: svet je vrtljak,
mi v njem vlačuge podle smo, glumači,
in sleherni glumač obraz svoj pači,
da stopal bi od praznih zmag do zmag.

Le plešite po srcih teh glumačev,
dokler igralci v krinkah še molčijo!
O le vrtite vrtljak beračev,

In isti se pode, kdo nad glumači
v njihove tilnike vsadi korak,
kdo harlekinov vreden bo bedak,
kdo vreden bo vladarja nad berači.

dokler na njem med sabo se črtijo!
O le tekmuje — zbranci — za bedake,
a množica med tem zori v atake.

Historicus:

„AMERIŠKI SLOVENC!“

III.

O Ameriki je seve izšlo nebroj knjig in razprav. Najrazličnejši duhovi so poskusili podati sliko o tej zemlji, ki je pokazala razvoj, kakoršen se ni niti slutil, kaj še-le pričakoval. V najnovejšem času jih je tudi nekaj izšlo.

Omenim naj najprej dve. — Artur Feiler, šef urednik velikega dnevnika v Frankfurtu (Frankfurter Zeitung) je napisal delo „Amerika — Evropa“, v katerem razglablja, kaj je Amerika od danes, kaj bo in kakšno je oziroma bo njeno razmerje napram Evropi. — Ameriški soci-

jalist Scott Nearing pa je izdal svoje prav interesantno delo „The Dollar Diplomacy“ (Dolar kot diplomat).

Vredno je študirati ti dve knjigi. Feiler smatra, da je Amerika v prehodnem štadiju. Do svetovne vojne je bila kljub dejstvu, da ima za seboj skoro 150 let svojega neodvisnega državnega življenja, evropska kolonijalna država. Evropejski kapital je pomagal dvigniti njene zaklade, ustanoviti njene tovarne — evropejska kultura, evropejsko mišljenje in znanje, evropejska umetnost pa so pomagali oblikovat amerikanskega duha. Kolonija pa je prerasla materinsko deželo. Danes stoji napram Evropi, ki jo je strašna svetovna vojna obubožala, močna, sklenjena Amerika. Duhoviti Frankfurtčan slika razvoj Amerike in Amerikanca in prihaja do zaključka: nemirna, vedno razvijajoča se slika Amerike, njenih mest in njene industrije ima v Amerikancu partnerja. Amerikanec si želi svoj lasten dom in je presrečen v družini, ali brez velikega razmišljanja zapusti celo svoj poklic in svoj zavičaj in gre dalje, vedno dalje, če misli, da bo „tam bolje“. Odmev iz kolonijalnih časov je to; vedno težnja od vzhoda na zapad. Ali pa od juga na sever! Feiler karakterizira prav fino pomen automobila: l. 1912 je popil povprečno vsak Bavarec po 275 litrov piva na leto, l. 1923 pa je porabil vsak Amerikanec povprečno po 275 litrov bencina v istem času. V Ameriki stanujejo večinoma po naselbinah, ki so daleč oddaljene druga od druge. Odtod silen razmah automobilizma. Feiler opisuje ameriško duhovno življenje (l. 1900/01 je bilo na ameriških vseučiliščih 114.000 študentov, l. 1921/22 pa 438.000), ki je v silnem napredku, četudi ni končni cilj „znanstvo“, ampak „business“, boljše življenje, boljši eksistenčni pogoji; riše življenje delavcev, ko n. pr. pri Fordu zasluži neizučen delavec po 5 dolarjev na dan, izučen pa po 10 dolarjev; neke drugod so celo višji zaslužki, seve tudi nižji; življenje je v Ameriki pač dražje, ali dejstvo je, da je mnogo boljše za delavca tam kot v stari Evropi. Feilerjevo razglabljanje razmerja med delavcem in kapitalizmom je zelo zanimivo; posamezen delavec je postal člen verige, ki ga vleče s seboj. Ne more hitreje in ne počasneje delati. Vkljenjen je v verigo. Pri Fordu ni več akordnega dela. Proces pri delu: razdeljeno je vse na posamezne

dele in delce, v posamezne pregibe roke, mehanično pride kosček v delavčevo roko, ki ima določeno dobo, da ga izpopolni, odda in zopet sprejme drugega itd. Umljivo je, da je delavsko gibanje v Ameriki zato tudi postavljeno pred težje zadaje kot naše v Evropi; ameriški industrijec je bistrejši od evropskega, ameriški delavec pa še preveč zaverovan v dejstvo, da mu silno izpopolnjena industrija mnogo lažje pripomore do dobre eksistence kot trdna strokovna organizacija; od tod dejstvo, da je v American Federation Labor tako malo organiziranih. Med delavci se vidijo tri struje: delavski „anotokcetje“, slabo plačani proletarci in črnici oz. nebelopoltni. Feiler konstatira: Amerika ne more biti vzor za Evropo...

Scott Nearing prikazuje od temeljev spremenjeno stališče Amerike v svetovnem gospodarstvu in svetovni politiki. Popreje država dolžnikov, sedaj država upnikov. Dolar izpodkopljuje tla angleškemu funtu in francoskemu franku. Začel je s tem, da je prisilil Španijo na popolen umik iz ameriške svetovne sfere; svetovna vojna pa je prinesla priložnost, da se je moglo Nemčijo potisniti nazaj v njene domovinske meje. Edino Meksiko kljubuje. Ameriški dolar je oropal Meksiko pred desetletji za dežele Teksas, Florido in južno Kalifornijo. Ko ni bilo več mogoče voditi krvavih vojn, je dolar začel delati zmešnjave v Meksiki sami. Newyorška borza je okupirala Meksiko s tem, da je pokupila delnice železnic, premogovih in oljnih rudnikov ter si zasigurala vse mogoče predprave v neizmerno bogati deželi. Sedanji boj Meksike proti katoliški mrtvi roki izrablja ameriški dolar kot diplomatsko vojno v korist Amerike. Res je tristo let imela katoliška Cerkev z absolutistično močjo v rokah prebivalce Meksike. Po osvobodilnih bojih v južni Ameriki — v letu 1812—1820 — ki se podobajo onim v Severni Ameriki, so se sicer rešili jerobstva Španije, ali katoliška Cerkev je nastopila namesto španskega absolutizma. Iz španskih sužnjev so postali sužnji katoliške Cerkve. Maksimilijan Habsburški je bil žrtev te politike. Uspeli niso katoliški Burbonci, uspeli niso katoliški Habsburgovci; katoliška Cerkev pa ni odjenjala in oprijela se je protestantovskih lastnikov „dolarja“. V vseh fazah meščanske vojne, v vseh in-

trigah kapitalističnih magnatov v Meksiki, ki so imele izvor v Newyorku, bili so udeleženi reprezentanti meksikanske katoliške Cerkve. Pod vlado te Cerkve je ostalo 78,4% Meksikancev nepismenih, dasi je imela na šolo in vzgojo monopol...

Severna Amerika se poslužuje v dosEGO svojih ciljev vsakogar. Protestantovskemu Wallstrettu je dobrodošel katoliški Vatikan, da doseže ono, kar smatra za daljšo etapo...

Evropejec iz Frankfurta, demokrat Feiler kaže Ameriko v njenem razvoju, pravi: the country is too prosperous (deželi gre predobro), ločila se je od Evrope in gre po svoji poti k prosperiteti; „Business“ (trgovina in kupčija) nad vse, duhovno življenje, politika, človek — vse le — „kšeft“. Amerikanec, socijalist, pa kaže na posebnem dnevnem dogodku (— na boju presidenta Callesa, ki hoče v Meksiki odvzeti šolo tisti Cerkvi, ki ni naučila Meksikanca niiti brati, ampak si je nagromadila ogromna zemljišča — milijoni poljedelskih delavcev na so bili brez vsakega sežnja lastne zemlje, — in seve tudi razdeliti to zemljo potrebnim in vrednim —) kako pravilno je gledanje, če se gre od jedra stvari.

*

Dve daljši knjigi, ki sta o Ameriki nedavno prišli na trg, sta pa za nas Slovane nadvse zanimivi. Mislim na delo Kennet D. Millerja, ki pod naslovom „Peasant Pioneers — An Interpretation of the Slavic Peoples in the United States“ obravnava slovanske koloniste v Združenih državah, in na Tomaš Čapko v o knjigo „The Cechs (Bohemians) in America“, ki je izšla tudi v češkem prevodu z naslovom „Naše Amerika“.

Kennet D. Miller je razdelil svoje delo v šest poglavij: a) priseljenje ameriških Slovanov; b) Slovani pri delu v Ameriki; c) slovansko družbeno življenje v Ameriki; d) kako Slovani spoznavajo Ameriko; e) verski problem ameriških Slova-

nov; f) Slovan in bodočnost Amerike. Avtor smatra, da je v Ameriki v Združenih državah nad 6 milijonov Slovanov, ki so večinoma zaposleni v industriji. — Knjiga je izšla v založbi „Council of Women for Home Misions and Missionary Education Movement“.

Prezident Banq of Evrope v Newyorku Tomaž Čapek je zgodovinopisec Čehov v Ameriki. Njegova knjiga je kritična presoja gospodarskega in socijalnega položaja ter političnega, nacionalnega in društvenega življenja ameriških Čehov in Slovanov. Ozira pa se tudi na druge ameriške slovanske narode. Je bogato ilustrovana. Izšla je v založbi Houghton Mifflin Company Boston in Newyork.

*

Za nas je tedaj epohalno izdanje Slovenske Narodne Podporne Jednote, ki ga je izšlo pod imenom „Ameriški Slovenci“ res d o g o d e k. Knjiga mora vzbuditi v vsakem zavednem Slovcu veselje in ponos, kar se lahko ob bok postavi edicijam velikih narodov. Ni samo pregledno in sistematično sestavljena, ampak tudi bogata po vsebini in sijajno opremljena s slikami; papir prvovrsten in vezava zelo okusna.

Ob boku Nemca, Američanov, Čeha itd. — eto i Slovenca, in kar je nadvse značilno, Slovenca-proletarca, Slovenca-socijalista, ki se ni strašil truda, da prikaže svojim rojakom „Ameriške Slovence“ in njih najvažnejšo organizacijo. Naj se še povdari, da slovenske knjige ni izdalo nobeno bogato kapitalistično založništvo, ampak S. N. P. Jednota v popolnem prepričanju, da vrši s tem veliko kulturno delo. — „Naše Amerika“ Tomaža Čapka, bančnega predsednika, je v češčini izšla v založbi Narodnega češkoslovaškega sveta (Narodni rada češkoslovenska) v Pragi. Delo „Ameriški Slovenci“ pa je plod proletarskega uma in proletarske organizacije.

(Dalje prihodnjič.)

Heinrich Zschokke:

ŽIVLJENSKA MODROST.

Kar o življenju trdiš,
kar tožiš o ljudeh,
kar ceniš in kar grajaš,
kar psuješ in kar s slavo mi obdajaš.
To dragec moj, ni svet,
to ti si sam.
In kar o svetu si potožil,
s tem si le sebe samega obtožil.

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

(Dalje.)

Zrtve veleizdajniškega procesa so prišle iz zaporov, ko je bila izvršena bitka pri Sedanu, in so nemške armade marširale na Pariz; upor Komune se je pripravljaj. Iz ječe izpuščeni so našli nov svet pred seboj. Avstrija je bila končnoveljavno ločena od Nemčije; velenemške demokracije, na kojoj so se preje politično opirali, ni bilo več. Militarizem je triumfiral in kapitalizem je žel milijardne blagoslove. V trušču orožja se ni slišalo njih glasu, v veselem razpoloženju kapitalističnega obogatjenja se ni mogla uveljaviti ideja socijalizma. Njeni apostoli niso našli odziva. Ko pa je pariška komuna nagnala prav mnogo strahu meščanstvu, in je razlivalo kapitalistično časopisje cele golide izmišljenih grozovitosti in strahot, postal je socijalizem vsakomur sumljiv, in začeli so se ga bati. Vlade vseh držav so izrabljale to razpoloženje v svrhu najbolj nasilnih preganjanj delavstva in njegovih voditeljev. Bebel in Liebknecht sta morala po l i p s k e m v e l e i z d a j n i š k e m procesu v ječo; v Nemčiji so razpustili delavske organizacije. Avstrijska vlada seveda ni zaostajala. Že za ministrstva Potocki, 30. julija 1870 so razpustili vsa strokovna društva. Ministrstva Hohenwart in Auersperg sta nekoliko omilila v početku preganjanja in v l. 1871 se je moglo začeti na novo ustanavljati strokovna društva, izobraževalna društva so oživila, tudi produktivne zadruge — gibanje je bilo takrat povsem pod vtisom Lassallovih predlogov — so se ustanovljale v pričakovanju državnih podpor.

V Nemčiji je proletarijat pravzaprav splošno zaničevanje in prokletje socijalizma združilo, ga končno ločilo od demokratskega krila buržuazije ter — dotedanje Lassallovce in Eisenachovce — na združevalnem kongresu v Gotthi ujediniilo 27. maja 1875. V Nemčiji je bojujoči se proletarijat našel v gotaškem programu prvič svoj prapor in je od tedaj naprej pod vodstvom Bebla in Liebknechta kljub vsem preganjanjem korakal od zmage do zmage. Nasprotno v Avstriji. Avstr. delavstvo je v teh nevarnih časih živelo v samih medsebojnih bojih in sporih, petnajst let

se je porabilo za bratomorne prepire, ki bi morali izginiti iz delavskega političnega življenja, če se je hotelo kaj doseči. Socijalni demokratje niso obstojali več za vlade in parlament, tudi ne za odločitve v državni politiki, ampak le še za sodnike in žandarje.

Vzrok temu je bila pač deloma nezrelost delavskega razreda; socijalno demokratska agitacija se ni ničesar drugega dotaknila kot male gornje plasti in tudi v to se še ni poglobila. Deloma pa je tičala v splošni nezrelosti. Saj ni imela niti buržuazija nobenega resnega vpliva na državno moč, saj se je tudi liberalizem sam dotaknil le površja ljudskega življenja in je le na videz imel moč in na videz parlament. Tako je bilo v Avstriji — čisto nasprotno onemu v Nemčiji — najbližja nemogoča misel kooperacije delavskega razreda z liberalno buržuazijo radi boja za meščansko svobodo — za demokracijo.

In ta zmotna misel je ločila dva prvih voditeljev: Oberwinderja, ki je bil več demokrat kot socijalist, od Andreja Scheu-a. Oberwinder je moral preiti pot od velenemca do Internacionale — pot, ki sta jo hitro prehodila Bebel in sam Liebknecht — ali ni je razumel. Andrej Scheu pa se je naglo približal K. Marksu. V marcu l. 1873 sta se Oberwinder in Scheu sprla. Ta prepis se je poostril po osebnih in strankarskih strani. „Zmerni“ so šli z Oberwinderjem, „radikalni“ s Scheu-em. Proces za razžaljenje časti Scheu-Oberwinder v Dunajskem Novem mestu 12. marca 1873 ni ničesar doprinesel k razjašnjenju. Društva in strokovne organizacije so se razcepile in izgubile članov, obravnave l. 1876 in 1877 v svrhu sporazuma in pomirjenja so se razbile. Posledice kraha iz l. 1873 so gibanje tudi drugače razbile. Oberwinder je odpotoval, najprej v Pariz, potem na Saško, kjer je postal meščanski žurnalist. Pobratenje, ki se je na spravnem shodu 17. junija 1877 izvršilo, ni trajalo dolgo, dasi je precej pripomoglo k temu, da so strokovne organizacije znatno oživele. Policija je seve preganjala organizacije in voditelje, kar je vzbudilo in netilo maščevalne težnje in seve pripravljalo že itak zrahlijano polje za anarhistične nauke.

Razdor med „zmernimi“ in „radikalnimi“ se je povečeval, množice so se ločile od socialne demokracije ter prešle deloma v indiferentizem, deloma pod vpliv kršćansko-socialne in narodne propagande. Brez odporne moči je stopil avstrijski proletarijat v dobo, ko so začeli združevati v svrhu izkoriščanja in potlačitve množice vse nazadnjaške sile: država in cerkev, plemstvo in buržuazija. —“

Navajam ta poučni pregled prav zato, ker se iz njega vidi: zakaj v tej dobi tudi v naših slovenskih krajih ni bilo drugače kot smo spoznali iz objavljenih poročil, in pa, da se razume dandanašnji položaj malo bolje.

V socialni reviji „Naši Zapiski“ je priobčil dr. K. Lončar studijo o „političnem življenju Slovencev“, ki je izšla tudi v posebni brošuri. Tam razpravlja avtor o početku političnega udejstvovanja in političnih društev v Sloveniji. Prvo se je ustanovilo v Ljubljani (1868), ki se je leto pozneje jelo imenovati „Slovenija“. Predsednik je bil dr. Bleiweis, „oče slovenskega naroda“ in geslo: „Vse za vero, dom, cesarja.“ Enaka društva so se ustanovila v Mariboru, v Gorici („Soča“) in v Celovcu („Trdnjava“). Ustanovila pa se je takrat že tudi v Ljubljani Katoliška družba (l. 1869), ki sta ji sledili enaki društvi v Gorici in Mariboru.

Prvo delavsko društvo na Slovenskem — piše dr. Lončar — pa se je ustanovilo v Trstu z imenom „Čbela“. Za geslo si je vzelo besedo „marljiv“. Prvi predsednik je bil pisatelj Cegnar.

Slovensko časništvo — tedaj „javno mnenje“ — karakterizira kritik in pesnik Josip Stritar v „Dunajskih sonetih“ s sledečimi krepkimi besedami:

Pisatelji slovenski, časnikarji!
Kako surovi ste, neotesani;
Bosi, neumiti in nepočesani,
Po govoru, vedenju ste drvarji!
S peresi ne, vi pišete z loparji!
Če v mislih ste, v jeziku telebani,
Vi menite, da pravi ste Slovani;
Kje plemenitost v vašem je slovarji?

V politiki so bili razdeljeni med Staroslovence in Mladoslovence, seveda jih niso ločila bogvekakšna načela, ampak finančno podjetje — „Narodna tiskarna“. (Glej dr. Prijatelj, str. 183.)

V.

Dr. Ivan Prijatelj se je v znamenitem svojem delu „Janko Kersnik: Njega delo in doba“ v sešitku II. in III. moral dotakniti gibanja slovenskega delavstva v tisti dobi. Na str. 85, 86 in 87 piše doslovno:

„V sedemdesetih letih se je začelo organizirati slovensko delavstvo. Bilo ga sicer še ni veliko, ker Slovenci niso imeli razvite industrije. Delavska društva so obstojala v Ljubljani in Trstu, politično so se naslanjala izpočetka na meščanske stranke. Polagoma pa je začelo prodirati v deželo tudi razredno socialnodemokratsko prepričanje, seveda še v jako nejasni obliki. V Ljubljani je prvi razglasil socialistične nazore krojač Kunc. V Trstu sta veljala izdajatelja „Primorca“ Mohorčič in Lipe Haderlap za socialna demokrata. A kako nejasne predstave o socializmu so imeli ti ljudje, nam kaže zagovor Haderlapa v „Novicah“ 1874, str. 302, kjer pravi, da še ne pozna natančnega programa socialistov. Simpatije pa je imel in jih še ima za socialno demokracijo, ako ne izbrišejo vere iz svojega programa.“

Ljubljansko delavsko izobraževalno društvo je stalo odločno za narodni liberalizem in je varovalo in povdarjalo liberalna gesla celo v času, ko se je naš meščanski liberalizem sam uklanjal konservativnim klerikalcem. V času najtišje slovenske sloge, koncem oktobra 1877, je praznovalo imenovano društvo svojo osemletnico. Slavnostni govornik, stavec M. Hubmajer, je kot namen društva razglasil: dvignite delavca po poti do višje socialne stopnje. „Ravnopravnost, omika in svoboda so ideali, po katerih delavci hrepene, in splošno izobražanje je sredstvo, ki naj jim do tega cilja pomore.“

„Slovenec“ je dne 15. junija 1878 slikal socializem kot svetoven greh in še zadovoljno konstatiral: „Se ve, da se še niso mej našim milim slovenskim narodom nikjer prikazale kakšne bolj očitne socialistične namere, ker on je trdno vdan katoliškej cerkvi in liberalizem le malo nanj vpliva“. Vendar je naglašal že tudi on, da se splošni revščini ne bo moglo drugače v okom priti, kakor z industrializacijo, kateri pa so se od strani vladajočega režima še stavile različne zapreke: Pri nas pomanjkuje podvzetnega duha in kapitala... Z brezštevilnimi paragrafi in

pogoji je že začetek vsakega podjetja otežen." A isti list je že opazil, da sili ljudstvo splošno v tovarne. Iznašel je samo kuriozen recept, kje se naj grade tovarne, da delavstvo ne bo zapadlo nevarnemu socializmu: „V tovarno drvi vse staro in mlado za neizdatno plačo, poljedelstvu pa pomanjkuje rok... Večina krepkih delavcev teka v tovarno služiti tam, se ve da z manj trpljenjem ko na polju, 30—60 novcev na dan... Na nerodovitne kraje, na Kras s tovarnami, tam so na svojem mestu, tam bodo obrodile, in ne bodo imele nasledkov, kakor jih imajo zdaj, tam ne bodo porodile socializma, ampak zadušile.“ —

Slovenski literarni zgodovinar je smatral pač potrebno, da pokaže v kratkih potezah, da je tudi na Slovenskem odmevalo v širokem svetu započeto socialistično gibanje. Značilno je, da je „Slovenec“ takoj ob porodu delavske samozvesti planil po klicah in jih začel uničevati z avtoriteto rimskokatoliške cerkve, dasi je moral priznati opravičenost delavskega vstajenja.

Iz doslej navedenih uradnih poročil o socialističnem pokretu od l. 1869 dalje, pa vidimo, da sodba dr. Prijatelja ne obstoji pred zgodovino, ko trdi, da je ljubljansko izobraževalno društvo stalo odločno za narodni liberalizem itd., kajti moža, kot sta bila Most in Wagner, sta vendar vse drugače vplivala na vodilne osebe v tem delavskem društvu. Iz oficijelnih vladnih poročil je razvidno, da je društvo celo podpiralo svoje enakotrpeče in misleče (krojaški štrajk na Dunaju). In to v času, o katerem dr. Prijatelj sam trdi (ibidem str. 89), da je vse društveno življenje zaspalo, celo čitalnice, ki so v šestdesetih letih vršile tako sijajno svojo nalogo, kajti „malomeščanstva ni navduševala nobena ideja več.“

Ohranjeni sta iz tiste dobe dve zanimivi fotografiji. Ena, ki jo ima starejši sin K. Kordeliča, nam kaže vse člane delavskega izobraževalnega društva v l. 1876, ti so bili: 1. *Brodnik Ivan*, mizar; 2. *Cvajer Franc*, čevljar; 3. *Kordelič Karol*, čevljar; 4. *Vodišek Franc*, čevljar; 5. *Ulrih N.*, mizar; 6. *Hubmayer Karol*, čevljar; 7. *Puš N.*, krojač; 8. *Perc Ivan*, krojač; 9. *Hočevar N.*, krojač; 10. *Nepoznan*; 11. *Kern N.*, čevlj. učitelj; 12. *Masnec Gabrijel*, čevljar; 13. *Kočevar N.*, krojač; 14. *Keber Mihael*, krznar; 15. *Nepoznan*; 16. *Premelič Josip*, mizar; 17. *Kikelj N.*,

čevljar; 18. *Ivkovič N.*, krojač; 19. *Dolenc Franc*, čevljar; 20. *Kloiber*, krojač; 21. *Rode Franc*, čevljar; 22. *Šturm Franc*, krojač; 23. *Modič Franc*, čevljar; 24. *Soklič Ivan*, krojač; 25. *Knoblehar Anton*, krojač; 26. *Müller Ernest*, črkostavec. Druga je iz l. 1881, ki je v družinskem koledarju „Vzajemnosti“ za l. 1913 na str. 116 reproducirana z vsemi imeni. Na obeh slikah so samo tisti, ki so tu debelo tiskani. To se pravi: debelo tiskani so bili člani l. 1876 in 1881.

VI.

V citiranem Prijateljevem delu so še daljši doneski za zgodovinarja delavskega socialističnega gibanja pri nas. Opazujoč razvoj društvenega življenja po Sloveniji okrog l. 1880 konstatira, da so bile takrat precej glasne tožbe, da se slovensko razumništvo, to je: gosposki stan, preveč izogiblje preprostemu ljudstvu. V ljubljanski čitalnici, da se gleda le „na stan, na premoženje, na obleko in da bolj reven človek tam v kotu sedi kakor na šivankah.“ (Slovenec, 8. sept. 1881). Dr. Prijatelj pravi: (str. 399, 400—401).

„To je bil menda tudi prvi, seveda samo zunanji povod, da se je začelo delavstvo družiti v samostojni razredni socialno-demokratski organizaciji. Dne 28. novembra 1880 so sklicali Fr. Potočnik, Regali, Škerbinc, Železnikar in Dolhar prvi javni shod obrtnikov in delavcev v Ljubljani. Za glavnega govornika so si iz Gradca poklicali nemškega socialnega demokrata Kahlerja. Slovenski govorniki so kazali še znake različnih meščanskih strank, s katerimi so jih še družile vezi. Krojač Šturm je naglašal narodnost delavcev. Nastopil je tudi klerikalec Haderlap, ki je govoril za dohodninski davek in zlasti ostro zoper nepotrebne uradnike. Krojač Železnikar je opisoval konkurenco kaznilnic. Potem je nastopil Kahler in govoril zoper indirektno davke na živila. Navalil je na nemške nacionalce, češ, da nemštvo ni v nevarnosti, ampak njih sleparija. Ko se je potem vehementno pričel potezati za občno volilno pravico, je imel že delavce na svoji strani. Haderlap je o shodu poročal v „Slovenca“: Kahler je delavce zmešal za občno volilno pravico, o čemer vladni komisar ni pustil glasovati. „Meščani in mojstri so sklicali shod, a delavci so se preveč opirali na socialnodemo-

kratična načela in z nekim sovražnim ognjem meščanski stranki nasproti stopili" („Slovenec" št. 133 l. 1880). „Narod" je svaril slovensko delavstvo pred socializmom: Shoda ni sklicala narodna stranka, vendar nam ni bil nesimpatičen. Mi smo demokratični, zato nas veseli, da se delavstvo samo giblje. Vendar svarimo delavce, da se ne vdajajo tuji čisto socialnodemokratični agitaciji, ki našim delavskim razmeram ni primerna. Posebno naj se varujejo protinarodne fraze kozmopolitizma. Pri nas ni velikega kapitala. Tretjina Ljubljane se peča s kmetovanjem. Mi se moramo boriti še za svojo narodnost. Kozmopolitizem se je rodil pri narodih, ki imajo od nekdaj vse narodne pravice (Slov. Narod št. 276, 1889). Na Štefanji dan se je vršil drugi delavski shod v Ljubljani. Na tem je krojaški pomočnik Šturm že govoril, da slovenskim delavcem ni treba druge narodnosti nego narodnost delavske stranke. Zelo živahna agitacija je vedno bolj bistrila razredne pojme. „Slovenec" je to agitacijo in razmerje slov. delavcev proti nji tako-le opisoval: „Iz Nemčije privandrani ali poslani agenti začeli so tudi v Ljubljani razširjati socialistične nauke. Proti veri in narodnosti so indiferentni. Glavni nagib njihov je nevoščljivost, ker so drugi bolj srečni. Slovenski socialisti sicer ne sovražijo vere in duhovnika, vendar bodo morali tudi to točko v svoj program vzeti... O neki prekuciji sanjajo, pri kateri saj pri nas ne bodo imeli nikomur kaj vzeti..." Dalje opozarja katoliški list, da se na Nemškem snuje krščansko-socialna stranka, kakršni bi tudi on izrekel svoje simpatije (Slovenec 1881, šte. 3—4). Liberalci so hoteli tudi to gibanje prezirati, čeprav jih je svaril neki ljubljanski dopisnik: „Meni se zdi, da ne storimo prav, če popolnoma preziramo socialno demokratično agitacijo mej nami, ker dela..., da bi se delavstvu odvzel ves idealen cilj in se gol in sam materijalizem postavil za namen politične borbe" („Slovenski Narod" št. 4, 1881). V jeseni 1881 se je vršil na Dunaju obrtni shod, ki so se ga udeležili tudi ljubljanski obrtniki, čeprav jim je dr. Tavčar odsvetoval obisk. Po povratku z Dunaja so ti obrtniki izdali razglas, da ustanove tudi v Ljubljani neki „Gewerbebund". „Slovenec" je bil proti nemškemu imenu in uradovanju društva. „Narod" pa je na-

stopil proti temu, da porajajoče se društvo ne govori nič o povzdigi obrti, ampak samo o „političnem romanju po celem deželi, o sklicavanju političnih shodov, o postavljanju svojih kandidatov za vse volitve, o vplivanju na volilce... o samem političnem rogovilstvu" (Slovenski Narod šte. 277, 1881). Obrtna zadruga se je res osnovala, a v njej so dobili narodnjaki večino in izvolili za predsednika rokavičarja Horaka. „Narod" je poročal, da sedaj preglasovani komunardi, ki so samo štirje, dalje rujejo in sklicujejo shode tam nekje pri mesarskem mostu. Ustanoviti hočejo še eno svojo zadrugo. Med njimi se odlikujeta zlasti Regali in krojač Železnikar, ki je bil nekaj časa v deželi prave francoske svobode (Slovenski Narod šte. 292, 1881). V januarju 1882 so izkušali Regali, Železnikar, Hubmayer i. dr. ustanoviti socialno-demokratično obrtno zadrugo, a je vlada ni potrdila. Pač pa so imeli svoje delavsko izobraževalno društvo, proti kateremu je baš takrat uvedla policija preiskavo, toda zaenkrat še brez uspeha. Faktično se je v tem društvu na tistem razvijal slovenski socializem. Dne 1. maja 1882 je začel Haderlap, izstopivši „Slovenčev" urednik, izdajati „Ljudski glas", katerega namen je bil: potezati se za korist obrtništva in kmetijstva na krščanski podlagi. Služil pa je v prvi vrsti Haderlapu za njegov literarni boj proti formalizmu Stritarjeve šole. V oktobru 1882 so list kupili slovenski socialisti. Dne 1. maja 1883 je začel izdajati krojač Kunc v sloveščini in nemščini „Obrtnika". Dne 19. marca 1883 so sklicali Železnikar, Šturm in Tuma v Ljubljani zopet delavski shod, na katerem so „zabavljali poslancem in doktorjem, da jezik in narod ni glavna reč, ampak kruh" (Slovenski Narod 1883, šte. 65). Z meščanskega stališča je govoril Kunc za izobraževanje in za splošno volilno pravico. Shod je bil namenjen mestnim volitvam, pri katerih je kandidiral Regali, a je propadel. Tudi v aprilu prihodnjega leta so se slovenski socialisti pripravljali, da postavijo kandidate za mestni svet. V tem se je 22. aprila po Ljubljani raznesla novica, da je policija zaprla Železnikarja in Tumo, katerega je ovadil vajenec, da ima veleizdajniške spise v stari peči v drvarnici. Vsa Ljubljana je bila pokonci. Stare ženice so govorile, da sta zaprta socialista hotela učiti Antikristovo vero

(Slovenec 1884, štev. 95). Ta persekucija socijalistov je bila v zvezi s splošnim avstrijskim preganjanjem socijalizma, ki je živahno naraščal. Iz strahu pred socijalizmom je celo parlament bil prisiljen dne 17. maja 1881 skleniti obrtni red, ki je dajal malo več varstva delavcu. Nedavno so avstrijski socijalisti proglasili, da v Avstriji vse nazaduje, samo socijalizem napreduje (Slovenski Narod, 1884, štev. 116). Dne 8. julija 1884 je zaprla ljubljanska policija še nekaj „anarhistov“: Sturma, Dekvala, Hönigmana, Breskvarja in Krügla. Breskvarja so dolžili, da je dobil lani iz Benetk med grozdom anarhistične proklamacije. Dne 5. decembra se je začela proti ljubljanskim socijalistom obravnava v Celovcu. Obtožnica je izvajala, da so Železnikar, Tuma in Šturm v izobraževalnem društvu govorili, da se po zakonitem potu ne da nič doseči za delavce. Pomoč da je samo mogoča, ako se razruši ves sedanji red. Zato da je treba poopirati anarhistično stranko. Društvo je slonelo izprva na Schulze-Delitzschevih principih in se ni mešalo v potiliko. A l. 1871 je prišel v Ljubljano anarhist Most. Njegov list „Freiheit“ je tako škodljivo vplival, da se je društvo že v novembru 1882, ko ga je posetil anarhist

Waitz, izreklo za radikalni program Peukertovega lista „Zukunft“. Najhuje sta proti obtožencem izpovedala krojač Kunc in urednik Železnikar. Vendar so bili vsi obtoženci oproščeni razen krojača Železnikarja, ki je dobil 8 let težke ječe, katero mu je najvišje sodišče zvišalo še za dve leti. Slovenski socijalizem je bil na ta način za dlje časa zadušen. Tudi avstrijskemu se ni godilo bolje. V januarju 1885 je sprejel parlament protisocijalističen zakon, ki je omejeval društveno in svobodnanjsko svobodo socijalistov. „Narod“ je bil zoper ta zakon: „Star pregovor je, da oče ne sme otrokom dati samo palice, marveč tudi kruha... Jasno je, da bode mrtvaški zvon zapel lepemu številu svobodomiselnih pravic, kakor hitro se zgodi volja vlade... Zakon je tako elastičen, da ne določuje natanko meje, kjer socijalistično teženje, ki tudi ima pravico do življenja, pričanja biti državi in človeški družbi opasno, torej kaznjivo“ (Slovenski Narod, 1885, štev. 18, 20). Šele po hainfeldskem shodu dne 30. decembra 1888 se je začela novo organizirati avstrijska socijalna demokracija. Delavski praznik prvega majnika se je smel praznovati šele 1890. Slavili so ga tudi slovenski delavci na Rožnikom pod vodstvom Kordeliča.

(Dalje prih.)

LISTEK.

Nove delavske Internacionale. Poleg že obstoječih delavskih socijalističnih Internacionala, tako politične v Londonu, strokovne v Amsterdamu, zadružne v Londonu, telesnovzgojne in športne v Lucernu, mladinske v Amsterdamu, ženske v Londonu ter Internacionale za delavsko vzgojo so se osnovala v zadnjem času še Internacionala pevcev ter Internacionala abstinentov, obe s sedežem v Berlinu ter Internacionala za delavsko obrambo (tkzv. protifašistovska Int.) s sedežem na Dunaju.

Ustanovni kongres jugoslovanske socijalno-demokratske stranke je bil 15. in 16. avgusta 1896. Natančneje zasleduj študijo „o početkih soc. gibanja na Slovenskem.“

Oswald Hillebrand.

3. junija ponoči je umrl podpredsednik Nemške socijalno demokratske delavske stranke v Češkoslovaški Oswald Hillebrand. Rojen 7. avg. 1879 v Hohenplatenu (Šlezija) kot sin zidarja, je vstopil že kot učiteljski v socijalistično gibanje. Ko ni mogel dobiti nikjer službe, je potoval na Dunaj, potem pa je dobil mesto strankinega tajnika v Šleziji. Znan kot dober govornik je vzbudil zani-

manje. Postal je uradnik boln. blagajne v Teplih. L. 1905 je bil že urednik lista „Volkswille“, ki je pod njegovim vodstvom postal največji dnevnik Zapadočeške. L. 1911 je bil izvoljen v parlament. Zanimal se je med vojno zlasti za preskrbo prehrane. L. 1918 je imel v nemški deželni vladi resort za narodno zdravje. Največ pa je deloval med češkimi Nemci. Zlasti se je boril za enotnost stranke ob komunističnemu navalu. Znana je njegova brošura „Sozialismus oder Kommunismus?“ Precej njegovega dela je, da je bilo komunistično gibanje na Zapadočeškem skoraj brezuspešno. Umrl je na tuberkulozi. Ob njegovi smrti je izrekla sožalje tudi Socijalistična internacionala.

Opozarjamo vse čitatelje in naročnike, da poravnajo zaostalo naročnino. Brez dohodkov se ne morejo pokrivati izdatki. Dober list more redno le izhajati, če ima dovolj plačujočih naročnikov. Torej!

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. OKTOBRA 1926

ŠTEV. 10.

UREDIL ANTON KRISTAN

Mile Klopčič:

ŠI-KING.

Suženjstvo, ki spremlja Kitajce od davnih dni do današnje „človečanske“ dobe, je že davno našlo v Kitajcih svoje strune, svojo pesem, svojo literaturo. Toplo jih je in zorelo, pa so ubrali tako tenkočutne strune, tako sočne, borbe polne pesmi, da še danes stojimo pred njimi brez besed. Srca so jim bila kot svireli, tisočletno brezprimerno trpljenje je izvabljal iz njih svoje narodne pesmi, krik mogočnega razreda.

Tako je „Ši-King“ klasična zbirka kitajske narodne lirike. Kakih tristo njenih pesmi sega v dobo od XII. do VI. stoletja pred Kristusom. Zbral jih je Kung-Fuce. Zbirka je bila zaključena 483 l. pred Kr., a že okoli 230 l. pr. Kr. jo je dal cesar Cin-ši-hoang-ti zažgati. Narod pa, ki je položil vse svoje srce v te verze, in učenjaki so ohranili te pesmi do današnjega dne.

Narod sam je pel te pesmi, ki so njegovo verno zrcalo. Malo malo je bajeslovja v njih, nič nadzemskega. Narava je v njih, polje in gozdovi, gore in njive, reke in vihar. Človek je v njih, ki tarna nad vročino, nad sušo in lakoto, vojnami in pohodi. O cesarjih pojó in jih moré, kadar se rešijo daveče móre. In o ljubezni pojó, preprosti, naivni, a tako silni so jim erotični verzi. Kot rdeča nit se vlečejo po tej liriki socijalni motivi, zavest, da so sužnji. Pojo o sebi kot vojnemu po-habljenecu, vojaku na maršu, eunuhu,

stražarju na dvoru, cesarjevemu slugi, vojaku na fronti, ki ni več junak, saj mora „daleč od poljubov“ moriti. A h koncu pesmi se jim stignejo pesti in iz grl se izmota kletev, pretnja obračuna ali samo vroče vprašanje. Vprašanje sebi: Doklej vse to, vse te ločitve od doma, od rižnih poljá, pohod in vojne in smrt. Ali pa vprašanje sovražniku, prijateljsko vprašanje sovražniku:

Sovražniki, povejte od srcá,
rad vedel bi: Kje ste domá?

Veliko je to vprašanje, velik odgovor v dejanjih zahteva!

Razbolelo, v vojnah in suši in lakoti zatirano srce, je živelo svoje veliko življenje globokih spoznanj. Prelilo se je v svirel in še danes po 3000. letih starosti teh pesmi, je sama živa, sodobna mladost v njih. Še danes toži izza kitajskega zidu. V ta tožeč glas pa se danes že vpleta poslednji grozni krik potaplajočih se kitajskih razredov, poslednji grozni krik poslednje borbe pred vstajenjem. Pesmi „Ši-Kinga“ so samo garancija za blagoslovljen izid te borbe. In zdaj pomislite, kako nam bodo šele tedaj zapela kitajska srca. Rad, rad bi že čul himne njihovega oproščenja!

Zbirka Ši-King je najjačja v svojih socijalnih motivih. Pel jih je narod in so najčistejša umetnost!

Kotor, avgusta 1926

Mile Klopčič:

IZ KITAJSKE LIRIKE, ŠI-KINGA.

VOJNI POHABLJENEC.

Rumeni ptič vojuje
in krik vrhove ruje.

Je dolga, daljna moja pot,
težko, težko bom šel to pot.

Kdo mi pomore na tej poti,
kdo dá pijače in jedi — siroti?
Le meni gre moj težki spev v srce,
pod streho vzeti, vsi se me bojé.

Rumeni ptič zmaguje
in po gorah že ples kraljuje.
Saj se ne branim, saj že grem,
le se bojim, da vam povem —
Iz boja bolne noge sem otel,
kako bi šel, kako bi šel?
Kaj ni človeka dobrega srca,
da se pri njem počijem od hodá?

Rumeni ptič leti —
čujte me, vasovalci, vi:
Saj hoje se še ne bojim,
le moč, vso moč gubim.
Če le bi noge ohromele
široko prestopiti smele.
Še lani bil sem fantov kras —
dajte mi berglje, prosim, prosim vas.

VOJAK SVOJEMU VOJSKOVODJI.

Ti veš, Ki-Fu, jaz sem cesarjev krempelj,
in roka sem, ki se zanaša nanjo.
Tovariše je vse pobrala smrt,
da vidim vsepovsod le bol brezdanjo.

Ti veš, Ki-Fu, jaz sem cesarjev krempelj,
in ščit njegov in sablja sem njegova.
Kaj vodiš me iz boli v novo bol,
in iz pokolja v pokolja nova?

Ti veš, Ki-Fu, da umirajo po cestah,
da, krvoses!, povelje tvoje v smrt jih tira.
Vsem materam sinove si pobral,
ah, moja bolna od gladu umira.

HRUŠEVO DREVO.

To hruševo drevo Tang-Li
je vse zeleno. Pazite, da odsihmal
nikdo mu niti veje ne skrivi!
Pod njim je Šao, knez, bil kraljeval.

To hruševo drevo, da mu nikdo
kaj zlega ne bo prizadel.
Nanj treba čuvati zelo zelo!
Pod njim je Šao, knez, sedel.

To hruševo drevo rastè
visoko. Varujte ga nasilj,
naj tisoč let nam še cvetè!
Šao, knez, pod njim pravico je nekoč delil!

POHOD.

Kako visoka je planina,
kako globoka je dolina.
Še dalje, dalje brez pokoja;
o daleč, še predaleč sem že šel,
prav v sredo meteža in boja.
Vse rajši v domovini bi sedel.

Vsi prasci bi se očistili,
če bi vse vode prebrodili.
Kako je strma ta planina,
kako je ozka ta dolina.
Vročina! Mi pa se borimo,
kot po bodalcih v smrt hitimo.

Sneg grozno pleše v kolobar.
Dež je prešel v močan naliv.
O blagor mu, kdor ta vihar
pod streho bo prebil.
Sovražniki, povejte od srcá,
rad vedel bi: Kje ste domá?

Čulkovski:

GRÍŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Nadaljevanje.)

Komisar je bil že zvedel, da se po naselbini zbira ljudstvo in je sklical svoje kozake, da gredo napraviti red in pouče to drhal, kaj sme in kaj ne. Zbiranje v gruče je bilo prepovedano, zlasti v vojnem času. Hoteli so vzeti seboj

samo biče, vedoč iz izkušnje, da ljudje beže že pred samim njihovim pojavom.

Komisar je bil, kakor večina administrativnih uradnikov, skrajno konservativne nature. Za njega je obstojala samo carska avtoriteta in pa ukazi nadrejenih

oblasti. Ljudstvo zanj ni eksistiralo, ono mu je bilo le tolpa, ki je zato tukaj, da on lahko izvršuje svojo oblast, katero mu je dajal občutiti pri slehrni priliki. Ugovorov ni trpel, če bi bili še tako utemeljeni. Ljudstvo naj moli, dela in uboga, za njegovo življenje se bo pa že oblast brigala, ki najbolj ve, kaj mu pristoja in kaj ne. Sam načeloma ni nikdar čital kake knjige ali časopisa, razen okrožnic svojih predpostavljenih, to vse so mu bile le kaprice tolpe, katere bi morala oblast pravzaprav že davno zabraniti. Kaj pa je treba tolpi šol, čtiva? Vseeno, kakor če bi se dovolilo otroku, da se igra z ognjem. Zato tudi ni trpel, da bi se ljudje v njegovem okrožju izobraževali in čitali. Kdor bi si naročil kak časopis, pa čeprav samo „Uradni list“, je veljal pri njem za sumljivega človeka, katerega je preganjal tako dolgo, da je opustil take posebnosti. Za politiko se ta človek ni brigal, ker je smatral, da to vladnemu organu ne pristoja, zato tudi ni imel pojma, kaj se godi zadnje dni v prestolici.

Ne malo je bilo njegovo začudenje, ko se v tem trenutku pokaže izza ogla stolga množica ljudi, nad katero je vihral rdeč prapor. Pred plotom, ki je obdajal njegovo hišo, so se ljudje ustavili. Nepojmljivi kriki in žvižganje je bruhalo proti komisarju, ko je stal na pragu hiše, obdan od dvanajstorice svojih kozakov.

„Kaj pa to pomeni? Kaj hočete s to maškarado? Pasja zalega! Ali ste znoreli!? Narazen!“

Še hujše žvižganje in kričanje mu je bilo odgovor.

„Na vrv z vampežem!“

„Ne boš nas več podil!“

Sto pesti se je hkrati dvignilo proti njemu. Komisar da znamenje. Kozaki se postavijo v red. Tedaj pa stopi Lebedev na tnal, ležeče ob plotu:

„Mir!“

„Dosti dolgo smo se ti morali pokoravati, dosti solz in gorja si med nami povzročil. Toda vsemu je enkrat konec, tudi tvoji oblasti. Nič več ne bodo padali tvoji biči po naših hrbtih. Od danes naprej smo mi gospodarji na rudniku in v državi!“

Komisar je bil osupnjen nad predrznostjo, kakoršne si ni nikdar predstavljal.

„Kaj blebetaš?“

„Revolucija je! Car je odstavljen. Vlado je prevzel narod! Tudi ti si s svojimi hlapci tukaj odveč! Mi bomo znali

že sami zase skrbeti. Izprazni to hišo in pojdi, kamor ti drago!“

„Ha, to je pa že preveč! Nečuvena predrznost! Javna pobuna! To mi bode drago plačali!“

In ves penast od jeze je skočil s stopnic, v dveh skokih je bil pri plotu, pri vratih, ki so vodila s ceste na dvorišče. Obkrožen od svojih kozakov je odpahnil vrata ter se z dvignjeno desnico hotel vreči na puntarsko drhal, da jo lastnoročno pouči, da je edino on tu gospodar.

„Prokleti psi! Jaz vam že pokažem!“

In v duhu je že računal, koliko prostorov ima na razpolago, da vso to puntarsko svojat zapre in pretepe. Hujskače pa da postreli.

Pa kakor, da je strela vdarila med nje, so obstali kozaki kakor vkopani med odprtimi vrati, ko so videli na cesti v rokah delavcev vrsto pušk, ki so bile vse namerjene na nje. Kaj takega niso pričakovali. Mislili so, da bodo predrzneže kar z „nagajkami“ ukrotili in so pustili puške v stražnici.

„Udajte se, ali streljamo!“ jim zakliče Vasilj.

Obleganci so jadrno zapahnili vrata in zbežali nazaj v hišo, kamor so se zaprli. Ljudstvo pa, prvič v svojem življenju videč, da policija beži pred njim, je kakor zmage pijano pozabilo na vse pomisleke. Spredej stoječi, večinoma mladina, so se začeli vzpenjati na plot, da ga preskočijo in vdero na dvorišče. Tedaj pa zatrepeta ozračje in rezek, glušeč pok neenakomerne salve je hipno pretrgal vse misli. Ljudje so se vsi vprek vrgli na zemljo in oni, ki so se že skobacali na vrh plota, so mahoma padli zopet nazaj, kakor da jih je odpahnila nevidna sila. Slišale so se kletvice in stok nekega mladega rudarja, ki se je ravno pripravljaj, da skoči na dvorišče, ko ga je zadela krogla v ramo in je omahnil vznok nazaj na cesto. Nek drug fant je javkal na tleh, ker mu je bil zdrobljen mezinec. Okna in strešne line na komisarjevi hiši so se zavile v lahek smodnikov dim.

„A-a! Torej tako nas pozdravljajo!“

„Vasilj, zdaj pa je na tebi vrsta.“

„Brezobzirno!“

Nek fantek priteče izza ogla in hiti praviti:

„Na oni strani hiše, pri zadnjih vratih, je en kozak ravnokar ušel na kono —.“

Vasilj je odrejal:

„Pet mož takoj k zadnjim vratom! Da nihče več ne zapusti hiše! Ostali pa obkolite plot od vseh strani! Po nepotrebnem se ne izpostavljajte!“

Nato se obrne k množici, ki je še vedno nerodno čepela po ulici v pričakovanju dogodkov.

„Vsi drugi pa proč od tu! Po hišah! Mi bomo že sami opravili!“

In pod previdnim kritjem so se plazili po tleh do bližjega ovinka, kamor jim niso mogle kroglice slediti.

Četa miličnikov je ukrenila vse potrebno za obleganje. Zvrtali so v plot strelne luknje in zasedli hišo, ki je stala nasproti komisarjeve, kjer so se udobno uredili na njenem podstrešju. Kozaki so še parkrat streljali na slepo srečo, a miličniki so jim zato razbili s svojimi kroglicami vse šipe na oknih.

Medtem je dobivala revolucija vedno večji razmah. Prihajali so kmetje iz oddaljenih vasi, da se pouče o dogodkih, o katerih so prihajale k njim le temne vesti. Večinoma povsod se je izvršil prevrat mirno, brez posebnih dogodkov in zoperstavljanj. Nihče med preprostim narodom in meščanstvom ni potočil solzice za carjem in nikomur ni bilo žal prejšnje vlade. Zasovraženo uradništvo so pogнали s trebuchom za kruhom, policijo in žandarmerijo so pa razorožili. Plemstvo se je umaknilo na svoja podeželska posestva in se zadržalo za enkrat pasivno, armada je pa z zadovoljstvom priznala provizorično vlado, pričakujoč od nje miru.

Oblegani komisar je hodil medtem po svoji sobi gori in doli, zatopljen v premišljevanja. Roke na hrbtu, glavo sklonjen, z zmršeno brado in obilnim trebuhom, ki se mu je pri vsakem koraku stresal, je vzbujal več pomilovanja kakor pa rešpekt pri svojih kozakih, ki so si po kotih na tihem pošeptavali, in se jim je poznalo, da niso preveč zadovoljni s svojim položajem.

Od ure do ure je komisar pričakoval rešitve, ki naj mu jo pripelje kozak, ki ga je poslal v mesto poročati. Kajti prepričan je bil, da je to le lokalna pobuna, katero bodo predrzneži drago plačali. Pa prešla je noč, pomoči od nikoder, prešel je drugi dan in zopet noč, on je bil še vedno vjetnik v lastni hiši.

In začelo ga je skrbeti, če bi bilo drugod vse v redu, bi morala biti pomoč iz mesta že v par urah tu. Saj menda vendar ni tudi v mestu vstaja? Pa čeprav, v dveh

dneh bi pa že tudi iz gubernijskega glavnega mesta morala dospeti pomoč. Vsekakor se je nekaj zgodilo —.

Zdaj pa zdaj je padel posamezen strel od obeh strani. Miličniki si niso delali dosti preglavic. Vedeli so, da jim obleganci ne morejo uiti, in da se radi pomanjkanja hrane in streliva tudi ne bodo mogli dolgo držati, ko uvidijo, da je odpor nesmiseln.

Kozaki so postajali nestrpni. Roganje miličnikov in njihov smeh jih je vedno bolj uverjal, da bo najbrž res, kar oni trde. Zato so se tretjega dne kar na svojo roko pričeli pogajati z oblegovalci. Obljubili so jim odpreti vrata in oddati orožje, če jih puste mirno oditi.

„Storili smo svojo dolžnost, več pa ne more nihče zahtevati.“

Vasilj je vstopil z oddelkom svoje straže, ostalim je pa naročil strogo paziti na hišo in kar se v nji godi.

Preiskal je vse kote in zaplenil orožje in strelivo.

Ko je komisar videl, kaj se godi, je nameril svoj samokres sam sebi v glavo. A njegovi lastni ljudje so ga zgrabili za roke in razorožili.

„Sam si ukazoval in sam nosi posledice.“

Kozakom so dali denarja za vožnjo v domači kraj in so jih odpustili, komisarju so pa zvezali roke na hrbtu in ga zmago-slavno vodili na vrvi po ulicah.

Na ta prizor so iz vseh hiš drveli ljudje. Ženske so vriščale in se škodoželjno režale vjetniku v obraz, moški so mu molili pesti pod nos, paglavci so pa skakali pred njim in mu kazali osle.

„Poskušaj, pasji sin, kako nam je bilo prijetno, ko si nas takole vlačil!“

„To je dobro zdravilo za tvoj vamp, sicer bi ti bil še počil. Postaneš bolj okreten!“

„Hočeš jajc, masla, kuretime?“

„Ne brat, ne boš nas več skubil! To bomo lahko že mi sami pojedli!“

„Boš že moral biti z zeljno juho zadovoljen!“

„Še tole je predobro zate!“ zakriči neka ženska, ki je ravno pritekla iz koč z vedrom polnim pomij v roki, in jih je izlila komisarju na glavo, da je bil ves poln ogabnih odpadkov. Njo so začeli posnemati še drugi, ter so pobirali blato in obmetavali z njim z zlatom obšito komisarjevo obleko, da je bil videti kakor ena sama blatna kepa.

Končno so napravili miličniki konec nečedni igri in so ga odpeljali v stražnico, kjer so ga zaprli. Zaprt je bil štirinajst dni, nato so ga po odloku mestnega delavskega sveta izpustili in odpravili v njegovo domovino.

*

Dogodki so se razvijali kakor v kalejdoskopu. Ministrstva so napravljala drugo drugemu prostor. Najprej „skupščinski odbor“ pod predsedstvom Rodzianka, potem provizorična vlada kneza Lvova, zatem zopet knez Lvov v drugi izdaji in potem še dva kabineta s Kerenskim na čelu.

Revolucionarno opijanje naroda se je polagoma umikalo treznemu presojanju. Delavstvo je sicer dihlo svobodneje, smatralo se je za enakopravnega člana družbe, smelo je javno izražati svoje misli, to pa je bilo tudi skoraj vse. Socijalnih olajšav mu ta revolucija še ni prinesla, razen osemurnega delavnika v večjih obratih, nasprotno, pokazali so se v industriji razni zapletljaji in zastoji. A glavnega, česar so pričakovali, mirovnih pogajanj, zaželenega miru, izpolnitve hrepenenja vojaštva, likvidirati fronto, in se zopet vrniti v normalno življenje, na to so vse te vlade pozabile, še več, hotele so vojno nadaljevati. Po vsej državi je šla parola: „boj do zmage“, „vzdržati za vsako ceno do zmagonosnega konca“. Buržuazija, ki se je prve tedne po revoluciji potuhnila, je začela zopet dvigati glavo. Kako ne, saj je imela v začasni vladi večino. V prvem kabinetu je bil komaj en zastopnik delavstva, desničarski socijalist Kerenski, v drugem sta bila dva. Šele v tretji vladi, ki jo je po julijskem boljševiškem uporju sestavljal sam Kerenski, je bila polovica zmernih socijalistov. V vse te vlade ni imelo delavstvo nobenega zaupanja in se tudi ni maralo podvreči njihovim avtoritetam.

Ob istem času je pa imelo delavstvo svoj lastni parlament. To je bil „Svet delavskih in vojaških zaupnikov“, v katerega so bili kmalu po ustanovitvi pritegnjeni tudi kmetijski zaupniki. Ta „Svet delavskih, kmetijskih in vojaških zaupnikov“, (v katerega so vstopili v novembru po boljševiški revoluciji, tudi zaupniki kmetijskih svetov, ki so bili do tedaj samostojni in se je imenoval nato „Svet delavskih, kmetijskih in vojaških zaupnikov“), ali kakor so ga na kratko imenovali „Sovjet“, je vladal paralelno s

provizorično vlado popolnoma po svoji uvidevnosti in vlada dostikrat ni mogla oživotvoriti svojih odredb, če jih Sovjet ni odobril.

Ta centralni sovjet se je delil navzdol v pokrajinske, gubernijske, okrajne, občinske in krajevne sovjete ter sovjete vojaških edinic, ki so bili pravzaprav vršilci reda. V začetku so bile v sovjetih zastopane samo zmerno socijalistične in celo meščanske stranke. O takozvanih boljševikih, radikalnih socijalistih skrajne levice, še tedaj ni bilo sledu. Boljševizem je obstojal le več ali manj teoretično, kot objekt preprirov med voditelji socijalističnih struj; široke mase ga še niso poznale. Šele po pojavu Ljenina in Trockega, ki sta se vrnila iz pregnanstva v mesecu aprilu, se je pričela med delavskimi masami intenzivna boljševiška propaganda. In to z nenavadnim uspehom. Proletariat se je smatral od svojih dotedanjih voditeljev ogoljufanega, njegovi predstavniki so le preveč kompromisirali in popuščali meščanstvu.

Tudi fronta je Ljeningov evangelij z navdušenjem sprejemala. „Mir za vsako ceno, brez aneksij in kontribucij, na podlagi samoodločbe narodov“ je bil njegov vabljen klic, medtem, ko so si vse začasne vlade pod vplivom antante prizadevale navdušiti vojaštvo za „boj do zmagonosnega konca“. In posledice niso ostale; disciplina v armadi je bila razrahljana. Pod pritiskom časa je bila vlada v prvih mesecih primorana dati vojaštvu „Zakon o pravicah vojaka“, ki je dovoljeval tudi vojakom na fronti svobodo govora in zborovanja in svobodno volitev zaupnikov v vojaške sovjete, ki so dostikrat odločali o tem, ali naj se izvršijo ukazi častnikov ali ne. Ne meneč se dosti za strelske jarke, se je na fronti dan za dnem politiziralo in zborovalo, in mesto krogelj so pošiljali Nemcem v njihove okope kruh in bratske pozdrave.

Vlada in štab sta si prizadevala vzpostaviti disciplino in navdušiti vojsko za ponoven pohod proti sovražniku, da se ga prežene z ruske zemlje, ker se ni hotela pogajati z Nemci, dokler so se nahajali na njenem ozemlju. Sam Kerenski se je vozil v avtomobilu po fronti in navduševal vojake za zmago v nešteti shodih. Uspeh je bil malenkosten. Kljub temu se je zapovedal v juliju pohod in naskok na sovražnikove pozicije. Posledice so bile kata-

strofalne. Ogromne človeške in materialne žrtve in cela vojska v divjem begu.

Ob istem času, 18. julija, je Ljening organiziral v Petrogradu svoj prvi poskus, da prevzame oblast. Po dvadnevem boju je vlada upor zadušila in Ljening je zbežal na Finsko, od koder je skrivaj vodil nadaljno razširjenje svojih idej. (Nekateri trde, da je bil ves čas v Petrogradu skrit.)

Po teh dogodkih je šef generalnega štaba, general Kornilov, hotel zopet uvesti med vojaštvo železno disciplino. Odpravil je „Zakon o pravicah vojaka“, prepovedal vojaške sovjete in odredil razstreljevanje nezadovoljnih vojakov kar v masah. To je imelo za posledico, da se je tudi trezni del vojske odvrnil od provizorične vlade in se oklenil Ljeninga.

In sovjeti v zaledju? V petrograjskem centralnem Sovjetu ni bilo prve mesece niti enega boljševika. Za časa julijske vstaje jih je bila še neznatna manjšina. Proti jeseni pa, ko je postajal položaj vedno neznosnejši, pomanjkanje živil vedno občutnejše, transportna sredstva v obupnem stanju, vlada pa še vedno ni hotela nič slišati o predložitvi mirovni poganj, dasiravno je bila armada za zimsko kampanjo popolnoma nepripravljena, je pa začel Ljening zmagovati na vsej črti. Tudi centralni Sovjet je dobil boljševiško večino.

Podobno je bilo tudi po podeželskih sovjetih. Krajevni sovjet pri Bogoduhovskem rudniku, kjer se vrši naša povest in kateremu je predsedoval Lebedev, je bil po svoji večini menjševiški. Menjševiki so bili taktično nasprotni boljševikom, manj radikalni in dosledni, in so želeli uresničiti svoj program le potom evolucijskega razvoja in so bili pripravljeni sodelovati z meščani, zagovarjajoč načela demokracije. Njihovi sosede na Prohorovskem rudniku, ki je bil precej večji in kjer so se nahajale tudi velike žgalnice koksa, so pa že od početka kazali svojo radikalnost in je njihov sovjet kmalu imel boljševiško večino.

Med obema rudnikoma se je vršila sicer neopažena, a vztrajna borba za načela. Bogoduhovci so pritegnili v svoj sovjet tudi učitelja in popa, in so se v vseh gospodarskih vprašanjih podrejali rudniškemu ravnateljstvu, medtem ko so Prohorovci svojega ravnatelja že davno pognali in dosegli, da je bil nastavljen drug upravitelj, katerega so oni predlagali. V vse panoge uprave so postavili svoje za-

upnike, kar je izzvalo večkrat hude konflikte med temi in med uradništvom, ki je ukrepe sovjeta skušalo sabotirati.

„Vsa oblast Ustavotvorni Skupščini“, ki se naj voli na podlagi splošne in enake volilne pravice in ki naj določi bodočo obliko države, je bilo proti jeseni geslo desničarskih socializtov in meščanskih strank, ker so računale s tem, da bodo v to skupščino volile široke mase kmetkega prebivalstva, ki še niso bile okužene z boljševizmom in bi gotovo izkazovale demokratično večino.

Temu nasproti so postavili boljševiki svojo parolo. „Vsa oblast Sovjetom“, ker so vedeli, da sestavljajo sovjete le revolucionarne delavske, vojaške in kmetke mase in če so enkrat sovjeti zboljševizirani, jim ne bo težko prodreti s svojimi zahtevami na vserskem kongresu sovjetov, ki naj predstavlja najvišjo oblast v državi.

Tak je bil položaj proti jeseni l. 1917. Skrajna levica je bila za sovjete, demokratične socialistične stranke pa za ustavotvorno skupščino, pri čemer so jih podpirale tudi vse meščanske stranke in buržuazija, ki se ni ničesar bolj bala kakor sovjetske diktature proletarijata. Tudi antantini agenti so bili pridno na delu. Mase so postajale vedno bolj nezaupne in socialisti, ki so se pehali za načela, ki jih je odobraval buržuazija, so izgubljali simpatije.

In v tem znamenju se je vodila ljuta časopisna kampanja in prepir po vseh krajih, kjer sta se nahajala oba nasprotujoča si elementa. Provizorična vlada je nazadnje prepovedala ves levičarski tisk, kar pa lavine boljševizma ni moglo več zaježiti.

Griška je med tem živel svoje navadno življenje. Največje veselje mu je bilo poslušati razne govornike na neštetilnih shodih, ki so se drug za drugim vrstili v šolskem poslopju. Občudoval je govorniške spretnosti sodelavcev, ki so se mu mahoma zazdeli kot neka višja bitja, s katerimi je občeval le s spoštovanjem. Neomajno zaupanje je čutil zlasti do Lebedeva, ki mu je bil vzor vse moške popolnosti. Kadar se je ta dvignil in začel s svojim sonornim glasom, počasi in prepričevalno zagovarjati svoje nazore, se mu je zdelo kakor da posluša zopet popa doma v vaški cerkvi. Dasi vseh teh razprav ni dosti razumel, vendar ni hotel no-

bene zamuditi. Stal je v kakem kotu in pobožno poslušal s sklenjenimi rokami. Čudno se je razgrel le, kadar se je razvila kaka viharna in ostra debata:

„Kako je mogoče tu ugovarjati, ko je vendar vse tako lepo povedano —.“

Tovariši so začeli kmalu izrabljati njegovo tiho udanost. Nalagali so mu razna opravila: moral je raznašati vabila, pometal in čistil je zborovalni lokal, pripravljaj oder in stole. Če je bilo treba izvršiti kako delo, so se rudarji drug za drugim izmuznili in potem se je vedno slišalo:

„Ej, Onučin, tole napravi! Pa takoj!“

Vse je opravljal s tihim zadovoljstvom, srečen, da more tudi on kaj prispevati za skupno stvar.

In Prvi Maj! To je bil zanj praznik, kakoršnega še ni imel v svojem življenju. Na bližnji vzvišeni planoti je bilo določeno, da se vrši slavnostno majsko zborovanje za vse okoliške rudnike. Cel teden je neutrudno vlačil skupaj les, zelenje, tekal po kramp, po žeblje, žago, kladivo in pomagal pri delu.

In končno v jutro Prvega Maja! Prvi je bil na nogah, še predno je solnce vzhajalo na jasnem, sinjem nebu in se je v radostnem pričakovanju pogovarjal v stepi s škrjanci, ki so se vzdvijali v zrak in sipali z višine svojo veselo jutranjo pesem. Tekel je še enkrat na slavnostni prostor, da pogleda, če je vse v redu, če je dovolj okinčano, če kje kaka zastavica nepravilno visi.

In ko so se začeli od bližnjih rudnikov z vseh strani pomikati dolgi sprevodi veselo razporeženega ljudstva, z rdečimi zastavami in transparenti, proti gričku, je v duhu računal, koliko sto in tisočev jih neki more biti, in srce mu je igralo neskajenega, odkritega veselja. Ko je prišel nazadnje še dolg sprevod Prohorovcev s svojimi strumnimi miličniki in godbo na čelu, ni vedel kam bi se dal radosti. Tekal je od enega konca do drugega in vsakemu govorniku navdušeno ploskal. Galerija govornikov je bila nenavadna in pestra, kakor je mogoče le v Rusiji: od hladnega Sibirca do ognjevitega Ukrajinca, od praktičnega Estonca do romantičnega Georgijca; Armenci, Tatarji in Kirgizi, vse je bilo zastopano v revirjih in vse je praznovalo danes svoj skupni praznik. Vmes pa pestre uniforme vojnih vjetnikov, ki so v polomljeni ruščini izražali svojo solidarnost in občudovanje ruskim

tovarišem, ki jih pozdravljajo v svoji sredi ne več kot vjetnike, temveč kot so-druge.

In ko je ob zaključku zadonela iz stoterih grl enoglasno veličastna himna trpinov:

Vstani in vzdrami se delavski rod, stoletnega robstva okove razbij!... ga je začelo nekaj v grlu dušiti, kakor da požira kosti.

Pa se tudi drugim ni dosti bolje godilo. Saj je bilo to prvikrat, da so smeli svobodno, javno praznovati svoj Prvi Maj, z rdečimi zastavami —.

Redno vsak mesec je dal Griška pisati po prijatelju Vasilju svoji materi in v pismu ji je poslal vedno po dva ali tri rublje za čaj in sladkor. Nekoč dobi od nje pismo.

„Teško mi je“, mu piše mati. „Dunja se ubija noč in dan za obe. Jaz sem že oslabela. Draginja. Žetve so slabe. In po tebi mi je dolg čas —.“

Griška je tuhtal.

„Pišem ji, naj pride k meni. Njej bo pomoč in meni bo lažje. Kuhala mi bo.“

Zaupal je zadevo Lebedevu in ga prosil za svet. — Stanovanje?

„To si pa lahko napraviš. Glej koliko naših rudarjev, zlasti Tatarjev, živi v zemljankah. Step je prostorna in rudnik ima dovolj prazne zemlje na razpolago.“

Lotil se je dela. Izbral si je kake pol ure oddaljeno od rudnika majhno kotlinico, ki je bila zavarovana proti vetru in kjer je bila videti zemlja najboljša. Izkopal je dva metra globoko, precej obširno jamo, vsekaj ob strani stopnice in jo obil od znotraj z lesom. Starega lesa mu je dala rudniška uprava brezplačno na razpolago, kolikor ga je hotel, kar je bilo pod novim režimom lahko doseči. Zemljanko je pokril z nizko leseno streho in povrhu je nadeval še prsti, na obeh koncih je pa napravil tik nad zemljo dvoje oken, ki so od zgoraj dol razsvetljevala zemljanko, ki je bila s tem gotova. Znotraj jo je predelil z leseno pregrado v dva dela; enega za mater, kamor je vzdal tudi štedilnik, in enega zase. Dve surovo zbiti postelji, miza, klop in polica je bila vsa oprema.

Poleg zemljanke je izkopal še košček zemlje za vrt.

Pisal je po mater in zaživela sta tiho in zadovoljno.

„Najbolje je, če Dunja našo beračijo doma proda in še ona sem pride“, je menila mati.

(Dalje prih.)

Radivoj Rehar:

VES TA VEČER.

Ves ta večer si polna vsa skrbi
in ko da pada nate dvomov peza
in ko da v črno se temo pogreza
vse, kar si lepega želela kdaj,
je tih in tožen tvojih očk smehlaj.

Preženi, draga, te skrbi in boli,
kar bilo je — ne vrne se nikoli
in vsaka bol je, vsak je kes zaman;
življenje je ko briško vino sladko
in rezko kakor kraški je teran...

Napolni čašo! Daj mi lice gladko
in ustne in oči in vse mi daj!
In ko odideva ob zori rani
vsak svojo pot — v spominu me ohrani,
deklé ti srčkano, na vekomaj!

Lovro Kuhar:

SEKTOR ŠT. 5.

(Dalje.)

Kaj ti pomaga, če se napiješ?“ je pripomnil Samec.

„Ti tega ne razumeš!“ mu je ugovarjal Unterberger. „V tem ciganskem, svinjskem življenju človek rabi, nekaj, da se omoti, da pozabi na stanje, v katerem se nahaja. Rum je taka stvar. To ti čisti želodec, ker se ti začne drugače vse gabit, ko vidiš okrog sebe samo mrhovino. Ako ne spraviš svojih mislij na drugi tir, moraš znoreti. Seveda, ako vojsko mrziš, kakor jo mrzim jaz; ako si pa navdušen vojak, kakor naš frajtar Almer, potem seveda ti ni treba ruma. Vojsko pa mrzi vsak, kdor je pameten. Zakaj mrzimo vojsko? — Enostavno zato, ker se bojimo za življenje — za glavo. Ne vem, ali bi jo mrzili, ako bi se lahko vojskovali in pobijali druge, ne da bi se nam bilo treba bati poleg tega za lastno glavo. To je moja filozofija!“

„Da bi bilo tega že enkrat konec!“ je vzdihnil Samec, kateremu se je studilo pripovedovanje tovariša Unterbergerja.

„Konec!“ se je skoraj zakrohotal Unterberger v jarku. „Ljudje sami hočejo vojsko. Kdo pa sili vojake v fronto? — Oficirji! Kaj še? Kdo pa ima orožje v rokah, ako ne ljudstvo. Obrniti bajonete, pa je! Vidiš, kaj bi jaz napravil, ko bi mogel: Na vseh frontah se pobratimo s sovražniki, sklenemo prijateljstvo in mi kakor oni prisilimo komando, da nam pošilja v jarke živila in pijačo, pozovemo godbe in se pričnemo zabavati na fronti, peti, piti in plesati vsevprek. In boš videl, kako dolgo bo vojska trajala! Takoj bi je

bilo konec. Tako bi naj naredili narodi med seboj, pa bi bil mir v 24 urah!“

Nisem mogel kaj, da se nisem nasmejal tej originalni ideji. Priznal sem Unterbergerju, da bi tak način vojskovanja res napravil korenit konec vojskovanju.

Med takimi pogovori se je približalo jutro. Naenkrat sem opazil v ozračju nad slemenom svetel blesk in koj nato je postajala megla okrog nas vedno bolj vidna in bela. Sivkast mrak je ležal nad jarki in jutranja rosa je pršela na razrito zemljo. Skeleče oči so nam postajale vlažne in zdelo se je, da se nam raz lic lupi nekaka skorja. Samec in Unterberger sta izginila v jarku navzgor in ostal sem sam. Pogledal sem preko jarka v smeri, kjer so bili sovražni jarki in tudi tam nisem zapazil drugega kakor sivkasto meglo, ki je postajala vedno bolj bela, dokler se ni potopila v široko morje megle, ki je pokrivala vso dolino in krajino proti zahodu. Pokanje pušk in topov je že davno ponehalo in tih, mokrotan je bil prehod iz noči v dan.

Tako je minila prva noč v jarku na sektorju št. 5.

Svetal, solnčen dan, ki je vstal iz megle, je razgalil fronto pred nami. Tam, kjer smo bili mi, je delala frontna črta ovinek od roba slemena in se spustila v vijugah navzdol proti dolini. Obrambnega jarka par metrov od sebe sicer nisi mogel razločevati iz površine razrite in razkopane zemlje, vendar se je z moje višine lahko daleč doli v dolino razločeval širok, rjavo progast pas, na katerem so

se videli verigasti šopovi bodečih žičnih naprav, kakor redko grmičevje na pustem polju. Sem in tja so se videli krmižljavi ostanki drevja in grmovja med rupami in ti rogovilasti ostanki nekdanjega življenja, negibno se stezajoči v zrak, so dajali pokrajini, kakor daleč so se na njej razločevali, oni mrtvi, pusti izraz prekinjenega življenja. Ta puščoba pa se je opazila le, dokler se je moglo površino dobro razločevati; v daljavi se je strnila slika v navadno barvo prašne, sivkaste pokrajine. V obližju je motilo pogled to, da ni bilo nikjer nobene hiše, ali pa da so se videla brez streh štrleča zidovja; v daljavi, kjer ni bilo mogoče razločevati ali manjka zidovju ostrešje ali kaj drugega, se je zidovje v solncu belilo ravnotako praznično, kakor se beli zidovje obljudeh in naselbin. Po dolini je tekla Soča ter v širokem belem pasu peska in proda se je svetlikala v solncu z bisernim bleskom. Ko je dospela do našega hriba, se je stisnila pod pobočje in izginila izpred oči. Na gornjem koncu kotline — desno od nas — je ležala Gorica. Tudi njena okna so lesketala v solnčnem odsevu, toda poznalo se je, da je to mrtvo mesto, ki ne diha; ozračje nad njo je bilo čisto, nezakajeno. Onostran Soče proti vzhodu se je krajina delila na dve sliki: severno od te črte so se vzdigovali griči vedno višji in višji, do visokih, skalnatih gor, na jug pa se je razprostirala ravan, ki je segala v notranjost do brezmejnega, meglenega obzorja. Bele, ravne ceste na njej so se zdele očem puste in žgoče.

Ko sem si drugo ogledal, sem se šele zanimal za bližnjo okolico. Jarka sem videl le dobrih deset korakov na obe strani, od ovinka do ovinka. Bila je to blatna srednjegloboka jama s skalnatimi, neenakimi talmi, koje rob proti sovražniku je bil od notranjega precej višji, vendar neenak in ni vedno zadostoval za varnost glave pokonci stoječega človeka. Ker je bilo za izdelavo frontne stene premalo zemlje, je bila stena sezidana iz vrečic, napolnjenih iz prsti, ki so jih nanosili vojaki ponoči od daleč v jarek. V steni so se nahajali tramovi, navoženi vrh vrag vedi od kod, deske, korenine in debela izruvanih dreves, tudi traverze in baš blizu moje strelne line je bila vržena vrh stene vreča s kruhom, iz katere je lezla od dežja raztopljen moka počasi navzdol v jarek. Razno orožje in municija sta ležala vsepovsod.

Skozi strelno lino sem si tudi dobro ogledal teren pred mojim jarkom. Rjava prst, kamenje v jamah in kupih, jarki, rogovila z nategnjeno bodečo žico, traverze, skrivljene od granatnih eksplozij in kosi razbitih granat, korenine od izruvanih dreves in grmovja, ožgani panji debel, od katerih ni ostalo niti razscefranih trsk, cunje, nahrbtniki, puške in drugo orodje ter orožje, mrtvi vojaki v razpadajočem stanju, vse to je bilo raztrošeno pred jarkom. Skušal sem razločiti nasprotni jarek, ki je bil po pripovedovanju oddaljen od našega na tem mestu le 20 do 40 metrov, toda zakrit in maskiran je bil tako dobro, da ga nisem mogel opaziti. Nasprotni jarek me ni zanimal zaradi orientacije, ampak zaradi tega, da bi tamkaj opazil kako življenje, sovražnike, kaj delajo in kaki so. Tako zelo sem bil radoveden, da se sprva za mrtvece v ospredju skoraj nisem zmenil. Ko pa sem se prepričal, da je vsako tozadevno zanimanje brezplošno, nisem dalje gledal.

Ogledoval sem si potem mrtve vojake natančneje. Skoz luknjico sem mogel razločiti kakih deset mrtvecev ali delov človeških trupel, ker je bilo nekaj mrličev tudi raztrganih, brez glave in rok ter nog. Gotovo so ležali tamkaj mrtveci od bitke, ki se je vršila pred nekaj dnevi in je v medsebojnih naskokih padlo dokaj naših in nasprotnikov. Čudno le, da jih ne odstranijo, temveč pustijo razpadati na solncu in dežju in razširjati smrad. Sedaj sem razumel, zakaj je sinoči ob prihodu tako neprijetno dišalo v zraku po neki trohneli tvarini. Krvi ni bilo opaziti nikjer, izpral jo je dež, ki je padal pred par dnevi do včeraj. Odtrgani deli telesa so kazali modro, počrtnjeno meso z kalno-rdeče žilastimi lisami, trupla so bila napihnjena, tako, da je v zapestjih koža že pokala in je silila na dan vodena strjena brozga. Baš pred mojo linico, komaj par korakov stran, je ležal vojak na prsih, glavo pa je imel zaobrnjeno na stran, tako, da sem videl cel njegov obraz. Čeprav sem bil takrat popolnoma brezčuten, me je vendar pogled na ta obraz stresel: usta je imel odprta, da se je videla črna votlina, lica zabuhla in sredi teh lic je gledalo dvojje velikih, zateklih oči nazaj proti mojemu jarku z nečloveškim izrazom. Oči so bile potisnjene iz jam in so čepele pod čelom kakor dvojje pesti, nepremične, zatekle, z v sredi veliko, grozno belino. Boj tega vojaka s smrtjo, je moral

biti hud in težak. Umaknil sem svoje oči od tega prizora in neznano čudno in grozno mi je bilo vsakokrat pri srcu, kadar sem pri gledanju skozi linico zagledal te oči. Drugi vojak je visel v žični mreži, sključen, kakor ga je ujela smrt. Obleka in meso je viselo od njega v cunjah od strellov, ker so pošiljali krogle skozi njegovo meso dan na dan, ko je bil on že davno mrtev.

Uro ali več sem se razgledoval iz svojega jarka s takim zanimanjem, da nisem čutil nobene druge neprijetnosti na sebi, le ona mesta, kjer so me žrle uši, sem mehanično drgnil s prsti. Obvladalo me je popolnoma zanimanje, tako da nisem slišal ves ta čas nobenega strela ali drugega vojnega odmeva.

Pri tem poslu sem se spozabil in sem začel stegovati glavo preko jarka samega, ker se je bolje videlo ter sem nazadnje postal že čisto brezskrben. Iztreznil pa me je strel sovražne puške, ki je zapičil kroglo v prsteno vrečo pred mojim nosom, da se je grdo pokadilo iz nje. Sovražni vojak je najbrž z daljnogledom opazil mojo glavo in me je hotel ubiti.

Skril sem se tedaj v jarek in se grdo jezil na strelca, ki vznemirja fronto, ležečo v lepem jutranjem miru. S strelom me je minilo tudi drugo zanimanje in mahoma sem bil uveden v duševno stanje vojaka v jarku. Začutil sem žejo in spil bi liter ruma na dušek, toda v čutari nisem imel kaplje; v nadomestilo sem skušal žvečiti kruh, toda bilo je kakor bi žvečil smolo in ni hotel želodec ničesar sprejeti vase ob misli na mrtve vojake, ki so ležali pred jarkom in ki so mi bili vedno pred očmi. Ko sem se vsedel na podstavek in se hotel nasloniti na steno in zadremati, so me začele vznemirjati uši in sem se krčevito drgnil po prsih, pod pazduho, med nogami ter pobijal žival s prsti. Končno sem se udal temu nerazpoloženju in vztrajal, kakor sem mogel. Izgleda ali izhoda iz trenutnega položaja ni bilo nobenega, povelja nobenega od nikoder in tudi žive duše ni bilo ne videti ne slišati. Spomnil sem se, da je Unterberger ponoči pravil, da vlada na tem sektorju po dnevi popoln mir, da se nihče ne upa gibati ali hoditi po jarku, ker vsak ropot in šum zbudi sovražnikovo pozornost, da takoj začne razbijati s topovi, katere ima baje vzdane in namerjene s tako natančnostjo v rove, da zadene vsak strel s strašno natančnostjo. Zaradi tega

se po dnevi ne dobiva nobene hrane in ničesar v jarek in je vsak vojak med dnevom prepuščen popolnoma samemu sebi.

Ne vem, koliko je bilo že proti popoldnevu, ko sem sedeč trdno zaspal. Zbudil sem se šele nekako sredi popoldneva, kakor sem sodil po solncu, ki se je nahajalo čisto na drugem kraju neba. Spal sem torej kakih pet ur. Po spanju sem bil svež, toda lačen in hotel sem jesti. Toda zgodilo se mi je zopet, kakor dopoldne, da se je spuntal želodec in ni hotel sprejemati; komaj sem použil par grizljajev. Zato pa sem bil neznostno žejen, peklo me je v grlu tako, da sem sklenil na vsak način dobiti nekaj mokrega. Sklenil sem, da grem po jarku do Samca, ako ima on kako rezervno — čutaro.

Splezal sem zelo previdno, po vseh štirih takorekoč po jarku navkreber. Pri tem plezanju se mi je naenkrat zazdelo čudno, da si že preje nisem ogledal jarka. Na ovinku sem prislušnil levo in desno in potem sem pogledal okrog ogromne, z ilovico oblatene skale, ki so štrlele daleč v jarek. Zagledal sem kakih deset metrov jarka, istotakega, kakor je bil moj oddelek, rjavega, blatnega in na drugem koncu skoraj, je čepel Samec, sključen na kolena. Mislil sem, da spi, toda med tem me je že pogledal in mi dajal z roko neko nerazumljivo znamenje, kažoč mi na neko točko pred menoj. Ko pogledam, vidim mrtveca, ležečega na zobeh v jarku z iztegnjenima nogama in podvitima rokama, prav kakor bi ga bil kdo nalašč položil v jarek. Po izrazu Samčevega obraza sem mislil, da je mogoče kdo izmed naše čete, toda pogled na truplo v jarku mi je te misli razblinilo takoj. Mrtvec je bil tovariš onih pred jarkom. Glava je tičala z obrazom do ušes v blatu in je najbrž kdo z nogo stopil na glavo, ki se je zarila potem tako daleč v zemljo. Tudi ostalo truplo je bilo zelo potlačeno na dnu jarka in so vojaki ponoči nevedoma gotovo hodili po njem, ker je obleka bila pokrita s plastjo blata. Da so ležali mrtveci pred jarkom, sem končno razumel, toda pustiti gotovo že pred par dnevi padlega vojaka nedotaknjenega v rovu, nisem razumel.

Prestopil sem količkaj mogoče previdno mrtvo truplo, ne da bi se ga bil dotaknil in sem se vsedel k Samcu na notranji rob rova.

(Dalje prih.)

Langstom Hughes:

ČRNCEV SPEV.*

PREDSPEV.

Črnec sem:

Črn, kakor noč je črna,
 črn, kot globine moje Afrike.

Bil sem suženj:

Na Cezarjev ukaz sem snažil njega prage.
 Sklanjal sem se s ščetko k nogam Washingtona.

Delavec sem bil:

Moje roke so krvavele pri zgradbah piramid.
 Nosil in mešal sem malto za nebotičnik Woolworth Building.

Bil sem pevec:

Od Afrike do Georgije
 so pesmi moje žalostne zvene.
 Ustvaril sem ragtim.

Bil sem žrtev:

Ob Kongu so mi Belgijci odrezovali roke.
 Sedaj me linčajo v Texasu.

Črnec sem:

Črn, kakor noč je črna,
 črn kot globine moje Afrike.

EPILOG.

Tudi Ameriki pojem.

Sem njen temnejši brat.
 Pošiljajo me jesti v kuhinjo,
 kadar pridejo ljudje,
 vendar smejem se
 in dobro jem
 in postajam silen.

Jutri

na čelu mize bom sedel,

kadar pridejo ljudje.

Potem nihče ne bo se drznil
 reči mi:
 „Jej v kuhinji!“

Razen tega
 bodo videli, kako sem lep,
 in se bodo sramovali.
 Tudi jaz sem Amerika.

(Prevel Cvetko Kristan.)

Historicus:

„AMERIŠKI SLOVENCİ“.

IV.

L 1912 je napisal in izdal v Celovcu knjigo „Amerika in Amerikanci“ Rev. I. M. Trunk. Knjiga obsega 606 strani. Tudi prav zanimiva knjiga! Kako sem je bil vesel, ko je izšla. Ali, kakšna je razlika med Trunkovo knjigo in med Zavrtnikovimi „Ameri-

škimi Slovenci“. Trunkova knjiga — v kolikor se je dotikala Slovencev — je slavospev katoliškim duhovnom. V se znamu „znamenitejših Slovencev“ — ki jih je Trunk naštel v Ameriki skupaj 210 — je le okrog 60 neduhovnikov. Seve nobenega delavca, ker med temi g. Trunk ni našel nobenega „znamenitej-

* Langstom Hughes je mlad Črnec - pesnik, ki je nedavno napisal prav revolucionaren spev o svojem zatiranem plemenu. „Med „Predspevom“ in „Epilogom“ je dolga vrsta pesmi, ki kažejo razvoj Črncev od suženjstva do današnje dobe.

šega“, dasi so prav slovenski delavci v Ameriki pokazali, kako velika inteligenca je v njih in kako visoko intelektualno se morejo razviti iz sebe samih kljub težavnim razmeram in trdemu delu. O delavskem gibanju govori malo. In zgodovina slovenskih naselbin — je tudi zelo mršava.

Ko imaš pred seboj obe knjigi, vidiš velik napredek, ki ga je napravilo slovensko delavsko gibanje v zadnjih 20 letih. Iz knjige „Ameriški Slovenci“ se nam kaže druga perijoda, in to veselejša, boljša, živejša iz življenja naših ljudi tam preko.

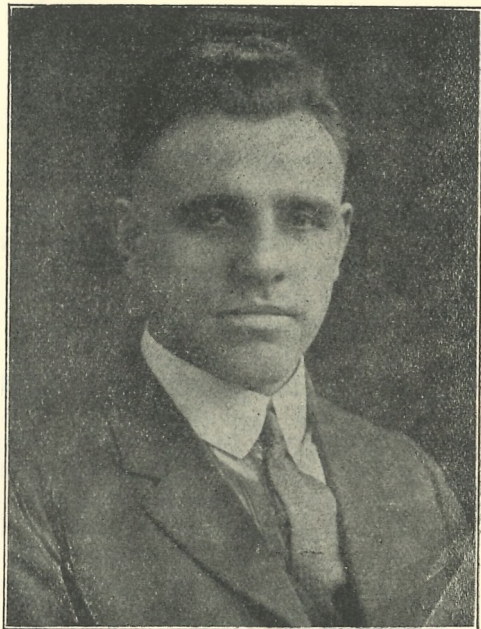
*

Tudi ljubljanski škof Jeglič je po svojem povratku iz evharističnega kongresa v Chikagu, napisal serijo feljtonov o Ameriki. — Gospod škof Anton Bonaventura Jeglič piše precej odkritosrčno in po svoje. Zanimivo je poglavje o tem, kako morajo katoliški duhovniki zbirati zneske za lastno vzdrževanje in za ono škofov in njih pisarn ter za zidanje cerkva, župnišč in katoliških učilnic. Pravi: „Kako mučno je to delo! In kako previdni morajo biti duhovniki, da se pri posvetovanju z verniki ne zaleté in ne zamerijo, kar bi jim položaj strašno otežilo... — Ni čuda, da so duhovniki v Ameriki jako agilni in delavni... Okolnosti duhovnika prisiljuje, da je v vednem in v prijateljskem stiku z verniki“.

Lepo se mora z ljudmi, če hočeš od njih kaj dobiti; če pa imaš zagotovljeno, potem seve lahko tudi drugače... Zanimiva je tudi prognoza slovenskega škofa o bodočnosti slovenskih naseljencev v Ameriki. Gospod škof Jeglič je mnenja („Slovenec“ št. 183 od 14. avg. 1926), ki je nekak rezultat njegovih „opazanj“ po katoliških razumnih naselbinah, da: „sedanji otroci razumejo še precej dobro slovensko, nekateri so celo zavedni Slovenci. Toda prihodnji rod bo komaj kaj slovenskega razumel. Občevalni jezik je že angleški, družine se bodo poamerikanile. Pa tudi drugače ne kaže... Po preteku 20 do 30 let ne bo več treba slovenskih duhovnikov“. —

Ko pregledujemo delo Slovenske Narodne Podporne Jednote, ki je do konca l. 1923 združila v obeh zavarovalnih oddelkih 50169 članov in 503 aktivnih družtev ter 1,684.834 dolarjev premoženja (glej „Ameriški Slovenci“), in ki izdaja slovenski dnevnik „Prosveta“, mesečnik

„Mladinski List“ in ima svojo lastno tiskarno in svojo „Književno Matico“ za izdajanje slovenskih knjig, se ne moremo pridružiti nazoru ljublj. škofa, ampak nazoru Slovenske Narodne Jednote, ki gre za tem, da je prepričana, da bodo naši res zavedni poamerikanjeni rojaki lahko z dušo in srcem — Slovenci, če jih bomo s slovensko knjigo in slovenskim tiskom za take vzgojili. „Amerikanec in Slovenec se ne izključujeta“! Pojmovanje rimskega škofa in pojmovanje zavednega, značajnega in naprednega poame-

Vincenc Cainkar

glavni predsednik Slovenske Narodne Podporne Jednote

merikanjenega Slovenca se seve izključujeta. Mal dokaz: Ko so Združene države po slovesni izjavi predsednika Wilsona, da se bore za demokracijo vsega sveta in svobodo ter samoodločbo vseh narodov, izdale vojnohranilne znamke, je S. N. P. J. prevzela po sklepu seje glavnega odbora v januarju l. 1918 za 10.000 dolarjev vojno-hranilnih znamk, da jih razpeča med člane ter naložila 30.000 dolarjev svojega denarja v liberty-bond... In SLS s škofom Jegličem v veliki svetovni vojni?...

Iz knjige „Ameriški Slovenci“, v poglavjih, ki govorijo o naseljevanju Slovencev, bi se ljubljanski škof lahko prepričal, da ne bo tako kot je zapisal. Če tudi vzamemo, da je prihod škofa Barage kot indijanskega misijonarja l. 1830 nekako po-

četek naseljevanja Slovencev in bo tedaj skoro sto let, kar se naš narod izseljuje tja čez lužo — ali ne pobija škof-Jegličevega mnenja razvoj do danes?

Autor dela „Ameriški Slovenci“ konstatira stanje tako-le:

„Slovenski izseljenci so pričeli zidati svoje domove po raznih naselbinah od l. 1910 naprej. Pred tem letom je bilo zgrajenih nekaj slovenskih domov, ki so služili slovenskim izseljenikom za kulturna središča. Od tega leta naprej je pričelo rasti zanimanje za slovenske domove. Največji slovenski dom je bil zgrajen v Clevelandu. Gradbeni stroški so bili proračunjeni na dvestotisoč dolarjev, znesli so pa več kot tristo tisoč dolarjev.

Z gradnjo slovenskih domov se je razvilo tudi društveno življenje. Dramo in petje prav skrbno goje Ameriški Slovenci in ponekod so organizirali pouk slovenščine za v Ameriki rojene rojake in angleščine za slovenske izseljence, ki šele pridejo iz starega kraja, in pouk v državljanstvu za take, ki žele postati ameriški državljani.

Na literarnem polju ni v zadnjih desetih letih več ostalo samo pri poizkusih. Spisani so bili daljši pripovedni spisi, črtice, pesmi; prevedenih je bilo tudi nekaj znanstvenih del, in izšel je angleško-slovenski slovar. Slovensko-angleški slovar v obliki konverzacijskega leksikona je v delu in izide v par letih. Slovenska narodna podporna jednota je ustanovila Književno Matico, ki je do zdaj založila nekaj znanstvenih in pripovednih spisov in ki se v kratkem reorganizira, da nastane še večje zanimanje za čitanje med slovenskim ljudstvom v Ameriki. Oglasili so se tudi slovenski skladatelji in izdali nekaj del.

Organizirale so se slovenske godbe, tamburaški klubi in orkestri. V Barber-tonu je bila organizirana slovenska deška godba. Slovenci so delavni skoraj v vseh panogah na kulturnem polju. Pa tudi v vseh poklicih jih najdemo danes. Največ je sevede industrijskih delavcev. Imamo pa tudi slovenske advokate, zdravnike, zobozdravnike, inženjerje, profesorje in učitelje. Najdemo jih med profesionalnimi športniki in gledališkimi igralci; umetniki, slikarji in godbeniki so na glasu.

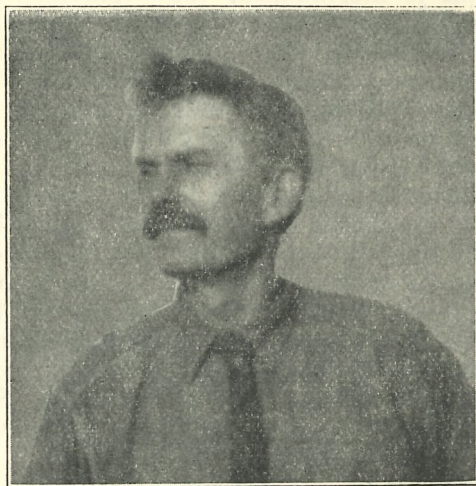
Po verskem prepričanju se tudi dele. Največ je menda svobodomislecev. Za njimi pridejo katoličani, a najti pa je tudi

pripadnike metoditovskega, luteranskega in baptistovskega veroizpovedanja.“ —

Brez dvombe pozna mož, ki živi skoro trideset let v Ameriki, razmere bolj kot romar, ki je nekaj mesecev potoval po naselbinah, še brez poznanja jezika, razmer in pravega stika z ljudstvom! In zato bo Zavrtnikovo mnenje pač merodajnejše.

*

Knjige in članki o Ameriki so vedno zanimivi, zlasti če jih napišejo možje, ki delujejo v javnem življenju. Knjiga o „Ameriških Slovencih“ pa je za nas še vse bolj dobrodošla. Zlasti je to trditi o delu Jožeta Zavrtnika, ki bi ga moral prebirati vsak, ki ga zanima i Amerika kot

Jože Zavrtnik
glavni urednik lista Prosveta

taka i naši Slovenci, ki so v nji nastanjeni. Knjiga je razdeljena na štiri dele. V prvem je podan pregled splošne zgodovine Združenih držav. Na 230 straneh je na kratko opisano, kar je potreba vedeti o razvoju te nove velesile. Autor zaključuje ta del z besedami: „Ameriško ljudstvo mora imeti pred očmi dejstvo, da so iskali prvi zavetja na ameriških tleh tisti, ki so bili v Evropi preganjani zaradi svojega verskega in političnega prepričanja. Uprav med temi prognanci in njihovimi potomci so zrastle najboljše bojovníki za svobodo. Čuvati se mora pravico svobodne misli, svobode govora, tiska in zborovanja.“

V drugem delu je orisan razvoj delavskega gibanja. Tretji del obsega „Naseljevanje Slovencev in naselbine“, četrti pa zgodovino „Slovenske Narodne Podporne Jednote“.

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

(Dalje.)

VII.

Nastala je reakcija. Položaj v Evropi se je zelo izpremenil. Vse države so prešle k varstveni carini, država in cerkev sta se pomirili, liberalizem je propadal, proletarijat pa je bil brez moči. — V avstrijskem parlamentu so se združili zastopniki fevdalnega plemstva in cerkve, klerikalnih kmetov in seveda vseh onih, ki jih je klerikalizem vodil (glavno Slovani in v prvi vrsti Slovenci). Vladajoči so sovražili na vso moč liberalno buržazijo, ker so se je bali, zato so forsirali volilno reformo (l. 1882), politiko srednjega stanu in pa po *Vogelsangu* pridigani krščanski socijalizem. L. 1883 se je vršila prva anketa za delavsko varstvo in z njo so prišla na dnevni red najrazličnejša delavska vprašanja. V VI. oddelek obrtnega reda se je uvrstil 11 urni delovnik in nedeljski počitek. Postava od 17. junija 1883 je vpeljala obrtne inšpektorje in pojavili so se predlogi za uvedbo bolniškega in nezgodnega zavarovanja. Seveda ni bilo to iz prijateljstva do delavstva, ampak za orožje proti obsovanemu liberalizmu.

Med delavstvom so se nasprotja (radikalni in zmerni) zelo poostrila. Delavsko javnost sta okupirala iz Londona prihajajoča časopisa „Freiheit“ in „Autonomie“. Zlasti je *Mostova* „Freiheit“ bila silno razširjena in priljubljena. *Most* jo je zajadral v anarhizem in ž njim je šla tudi „Freiheit“.

Med dunajskimi delavci je takrat po ustavitvi „Socijalista“ bil tudi zelo razširjen list „Zukunft“, ki ga je urejeval *Jožef Peukert*. Vlada je gibanje zelo preganjala. V l. 1880 je bilo izrečenih sodb na 6 let zapor, 5 in pol let ječe — vse radi razširjevanja prepovedanih tiskovin ali vsled udeležbe pri tajnih društvih. Delavci so bili vsled obsodb silno razburjeni. „Die Zukunft“ je pisala: Nobene reforme ne maramo, nobenega boja za volilno pravo. Organizacije so nepotrebne. Edino vstaja za popolno osvoboditev je na mestu in naš program. — List zmer nih „Die Wahrheit“ je pa povdarjal potrebo socijalnih reform, ki že lahko pre-

cej izpremene današnje bedno stanje, predvsem pa je zahteval potrebo splošne volilne pravice in pozitivnega dela v strokovnih društvih.

Obsodbe za razširjenje soc. tiska in dela med delavci so bile čim bolj krute. Sledila so potem seveda taka dejanja, ki so vlado še bolj vzpodbudila, da je nastopila s takozvanim Sozialistengesetzom. — Preganjanja so bila seveda po celi državi. Tudi v naših krajih smo imeli takozvani Železnikarjev proces, v katerem je dobil Železnikar 8 let ječe, ki so mu jo zvišali pozneje na 10 let. (Glej o tem Pod lipo I. letnik, str. 126: *Habermann* o Železnikarju).

Strašno pogorišče je predstavljalo takrat avstrijsko delavsko gibanje. „Z vrvjo, ječo, z zapori in odgonskimi vozovi je vlada uničila socijalizem, v krvi in solzah je utopila nade delavskega razreda in v celicah zaporov je onemela glasnike gibanja,“ — tako piše dr. Renner o tej dobi.

VIII.

Volitve l. 1885 so v avstrijski parlament, ko so prvič prišli na volišče doslej novi volilci, takozvani Fünfguldenmänner, sicer prinesle še trdnjejšo večino *Taaffu*, ali so odrple pot tudi nekaterim novim ljudem; izvoljena sta bila delavska prijatelja demokrata *Kronawether* in *Pernerstorfer*. Poslednji se je pokazal strmeči javnosti takoj pri razpravi o predlogu „socijalističnega zakona“ po *Bismarkovem* vzoru. Njegovemu energičnemu nastopanju se je zahvaliti, da je bil ta zakon sprejet v precej milejši obliki nego se je to spočetka nameravalo. Ker pa je delavsko gibanje skoro prenehalo, niso določbe tega zakona prišle pravzaprav do veljave. Razdeljeni so bili delavci takrat seveda še zmerom med „zmerne“, ki so se družili v društvu „Wahrheit“ in imeli za glasilo list „Volksfreund“ iz Brna, in med radikalne, ki so v glavnem taborili v Gradcu in na Dunaju. Mladi *Viktor Adler* je obiskoval i ene i druge ter je dokazoval, da more delavstvo le tedaj uspeti, če se ujedini in skupno nastopa. Vladni predlog „socija-

listične postave“ je V. Adlerju bil povod, da je naprosil Pernerstorferja, Kronawetterja in Paula Pacherja, da so sklicali 9. maja 1886 v Schwederjev kolozej shod, kamor je Adler povabil i zmerne i radikale, tako, da je ta dan prišlo prvič do skupne manifestacije. Adler je s tem shodom uspel. Tisti radikali, ki so bili le za tajne organizacije, proti javnim dovoljenim nastopom, so prišli na shod. Viktor Adler je neumorno deloval dalje in dokazoval nujnost javne organizacije in javnega udejstvovanja in da delavska stranka ne sme zaničljivo gledati na legalno agitacijo politične stranke in parlamentarne tribune. Dr. Adler je za propagando svoje namere ustanovil list „Gleichheit“, ki je začel izhajati ob Božiču leta 1886. Uspeh dela je bil zopet skupni shod 3. aprila 1887, kjer so govorili i eni i drugi. Radikali so bili voljni priznati važnost volilne pravice in javne politične stranke. Adler je z ozirom nato začel izdelovati „načelno izjavo“, ki naj bi jo osvojili i radikali i zmerni. Karl Kautsky mu je pomagal. Med tem so češki socialni demokrati sklenili, da so pripravljeni z nemškimi sodrugi ustanoviti skupno delavsko stranko.

„Gleichheit“ je 3. nov. 1888 prinesla težko pričakovano povabilo, da se naj zastopniki delavstva Avstrije udeležijo zjedinevalnega kongresa v Hajnfeldu. In 31. dec. 1888 je bil z veliko večino odobren program ujedinjevalne socialno-demokratske stranke. Tega kongresa sta se udeležila iz Slovenije dva zastopnika Karl Kordelič in Ludvik Zadnik, ki sta bila oba za Adlerjev predlog in sta kot taka s svojimi pristaši vstopila v avstrijsko socialno demokratsko stranko.

*

Na tretjem strankinem zboru avstrijske socialno demokratske stranke, ki se je vršil 5., 6., 7., 8. in 9. junija 1892 na Dunaju, je poročal Resel iz Gradca o razvoju socialne demokracije na Štajerskem in Kranjskem. Povdaril je, da obstoji za celo Štajersko „pravovarstveno društvo“, ki ima od 4000—5000 članov. Poročal je dalje o velikih štrajkih v rudarskih revirjih, kjer so ljudje začeli štrajkati brez vseh sredstev, zlasti slovanski sodrugi.“ Glede strankinega delovanja na Kranjskem pa je poročal:

„Tam manjka agitatoričnih moči. Gibanje je že precej časa zanemarjeno. V zadnjem času smo pridobili nekaj mlajših

moči. Ustanovilo se je „pravovarstveno društvo za Kranjsko“. Najprej je vlada pravila zavrnila „radi poznatih tendenc vložnikov“. Rekurz na notranje ministristvo je imel uspeh, da se je naročilo deželni vladi v Ljubljani, pravila odobriti. V Ljubljani so dovolili en shod društva, v Zagorju pa so vse shode prepovedali. Funkcionarji društva, ki so vplačila članarine potrjevali itd., so bili po žandarjih odgnani v občinski zapor, potem peljani na kolodvor, tam zastraženi, dokler se niso uvagonirali. Proti temu se je rekuriralo. 14 dni potem so zopet prepovedali shod, češ, prvič so sklicatelji bedasti ljudje (dumme Kerle), in drugič nimajo nič denarja, in zato ne morejo ljudem pomagati. Na prepovedi je bilo končno zapisano: za slučaj, da pridejo funkcionarji društva v Zagorje, naj se jih uradno pozove na odgovor. To je seveda prekršitev vseh mogočih zakonov. Okrajni glavar, ki je odgovoren zato, se zove Grill. Na rekurz zoper to prepoved, je odgovoril deželni predsednik, da je ta rekurz „brezpredmeten“, ker je tisti dan, ko je imel biti shod, že minul. In 14 dni potem so na novo priglasi shod zopet prepovedali, četudi po izreku deželnega predsednika ni proti shodu nobenega postavnega zadržka. — Kljub temu pa gre na Kranjskem le naprej!“

O razmerah na Koroškem je referiral Eich iz Beljaka. Tudi tukaj niso hoteli dovoliti ustanovitve raznih strokovnih podružnic. Zlasti v Velikovcu so bile velike šikane.

Na tem zboru je bila v komisijo za sestavo kandidatne liste za strankino vodstvo izvoljena za Kranjsko mesto Reslja sodružica Viktorija Kofler, ki se je na tem zboru zelo potegovala, da se deluje za organizacijo žen: „Nočemo ženske organizacije ločene od mož, ali me moremo za organizacijo žena delovati le potom lastnega društva in potom lastnega tiska. Težko je žene pridobiti, da pristopijo v moško društvo; v naše žensko pa vstopajo.“ Predložila je celo zboru, da se ustanovi „Arbeiterinnen Zeitung“, ker to je edino prav in le tako se more delovati uspešno agitatorično. Z žensko priložno listu „Arbeiterzeitung“ je to težje. Njen predlog je bil tudi sprejet.

Resel pa je pri točki „Tisk“ poročal med drugim: „Pri nas na Štajerskem trpimo zlasti pod tem, da zelo mnogo delavcev nemško ne zna, nemški delavci pa

prečesto ne znajo ne pisati ne brati. So drugi iz Kranjske so me pooblastili, naj se ustanovi za nje v sporazumu z Gradcem slovenski list. Tudi naj se izda slovenski letak. V Ljubljani in Trstu je povsem nemogoče izdajati socijalističen list, ker je državni pravdnik pregoreč ali premalo pameten.“ Zbor je tudi odobril Reslov predlog: „strankin zbor se strinja, da začno izdajati sodrugi na Kranjskem ali sami ali v sporazumu z graškimi sodrugi ob pripravnem času in pripravnem mestu slovenski delavski list.“

Ta strankin zbor so telegrafično pozdravili sodrugi iz Ljubljane, iz Zagreba. Med delegati je eno slovensko ime: Slivnikar iz Badena.

Četrti strankin zbor avstrijske socialne demokracije se je vršil od 25. do 31. marca 1894. Udeležila sta se ga tudi Slovenca: Anton Grabljovic iz Ljubljane in Ludvig Zadnik iz Trsta. V poročilu o strankini organizaciji in agitaciji beremo o naših krajih: Iz Štajerske: ta je razdeljena na 9 agitacijskih okrajev. Deveti tvori: Maribor, Celje, Trbovlje. Najbolj razširjeno je „Splošno delavsko izobraževalno in pravovarstveno društvo“, ki deluje po celem Štajerju in ima 10 podružnic in 30 vplačilnic, skupno 2258 članov. Poleg dveh strankinih nemških listov „Arbeiterwille“ (štirinajstdnevnik z 2500 naklade) in „Beobachter“ (2300 naklade), izhaja še od novembra 1893 slovenski strankini list „Delavec“, ki še potrebuje

pomoči od sodrugov. — Med rudarji je stranka dobro zasidrana; rudarji trboveljskega in velenjskega revirja so člani štajerskega delavskega izobraževalnega, pravovarstvenega in podpornega društva. Koroška je razdeljena tudi na devet agitacijskih okrajev. Med temi je čisto slovenski prevajalski, ki obsega Guštanj, Leše in Homec. Po vsem Koroškem se raztezajo tri društva (strokovna in izobraževalna) in eno politično, 10 pa je lokalnih. V Prevaljah se noben shod ni dovolil, najbrže vsled vpliva alpinsko-montanske družbe.

Na Kranjskem še ni izvršena organizacija, ki jo je sklenil strankin zbor leta 1892. Deluje pa se na tem. Pravovarstveno društvo, ki se razširja po vsej Kranjski, šteje 1100 članov. Politično društvo pa ima 46 članov. Poleg tega obstoji železničarsko bralno in izobraževalno društvo, ki ima 150 članov in ki se bo izpremenilo v podružnico strokovne zveze prometnih uslužbencev. Vseh v naša društva včlanjenih oseb je 1296. Slovenski strankini list „Delavec“ se tiska v 1000 izvodih, ali velik del se razdaja zastonj, ker bi delavci list radi brali, ali so tako slabo plačani, da jim je škoda denarja za list. Stroški lista znašajo doslej 333 fl 89 kr., dohodki pa 338 fl 46 kr. Številka 1. marca je bila radi dveh člankov konfiscirana, ki sta oba že bila izšla tiskana, seveda nekonfiscirana, eden v dunajski „Volkstribüne“, drugi pa v „Volkszeitung“.

(Dalje prih.)

LISTEK.

Zadružni koledar za l. 1927 je v tisku. Z druge, prigrasite število izvodov, da bo naklada čim večja. Cena za komad od 6—8 Din.

Vestnik „Zadružne založbe r. z. z o. z. v Ljubljani“ je izšel. Zanimajte se zanj in naročajte ga.

Stjepan Batt. Star 55 let, je umrl 7. septembra t. l. v Zagrebu sodrug Stjepan Batt. Bil je eden izmed onih delavcev, ki delujejo tiho v organizacijah in se ne silijo v ospredje. Batt je bil med pionirji socijalističnega gibanja v Hrvaški in Slavoniji. Od rane mladosti do smrti je ostal zvest svojemu prepričanju. Po poklicu mizar je zlasti veliko deloval v Zvezi lesnih delavcev Jugoslavije. Tri leta je bil tudi predsednik Splošne delavske zveze, nekaj časa pa tudi poslanec v jugoslovanskem parlamentu. Delavsko gibanje v Jugo-

slaviji, zlasti v Hrvatski in Slavoniji je z njegovo smrtjo izgubilo mnogo. Njegovemu spominu slava!

Dr. Božidar Adžija: Mednarodna Organizacija Rada. Zagreb 1926. Cena ? Din. Razprava dr. Adžije o Mednarodni organizaciji dela je ponatis predavanja, ki ga je imel pisatelj v Udruženju za pospeševanje ciljev Društva narodov. Na 44. straneh je tu obdelana zgodovina in razvoj Mednarodne organizacije dela ter socialne politike v drugih ter naši državi. Knjiga ima sledeče odstavke: Uvod. Kratek zgodovinski pregled mednarodne socialne politike. Mednarodna organizacija dela. Dosedanje delo te organizacije ter Mednarodna organizacija dela in naša država. Kot dodatek je pridejano knjižici še XIII. poglavje versajske mirovne pogodbe. Vsem, ki se zanimajo za socialno politično delo, bo knjižica kot priročen pregled dobro služila.

Izdaja Zadružna založba v Ljubljani. Odgovoren za njo in za uredništvo: Anton Kristan. — Tisk tiskarne J. Blasnika nasl. v Ljubljani. Za tiskarno odgovoren Mihael Rožanec.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. NOVEMBRA 1926

ŠTEV. 11.

UREDIL ANTON KRISTAN

M. K.:

GLASNIK REVOLUCIJE.

Nekaj potrebnih besedi ob 50-letnici smrti Ferdinanda Freiligratha.

Ferdinand Freiligrath je bil eden tistih pesnikov, ki ne soglašajo s starim puhlim rekom „Politična pesem — umazana pesem“; bil je nasprotno nazarja, da mora umetnik v dobi velikih borb biti predvsem borec. Le tako velja kot človek in le tako bo živela njegova umetnost.

Kako je postal demokrat, sodrug del. razredu in s tem revolucionarni pesnik, nam pripoveduje sam. Prejel je od pruskega kralja neko nagrado in zanjo se je moral osebno zahvaliti na dvorskem plesu v Koblencu. Ko je v preprostem fraku stopil v dvorano, ga je prezirljivo gledala vsa sijajna gospoda. Poznali so ga, a nihče ni hotel govoriti z njim. Ko pa je nadvojvoda dalj časa govoril z njim, so ga vsi pozdravljali in se mu laskali, da ga poznajo itd. „Tisti večer in tisto uro sem postal demokrat. In ta demokrat,“ pravi Freiligrath sam, „se je kmalu trdno, in neomajno priključil onim, ki so se na vso moč upirali reakciji.“ Postal je rebel, in ko je izšla njegova zbirka „Glaubenbekntnis“, je bila v 8000 izvodih razposlana, prodana in obenem — prepovedana! Minister Eichhorn pa je zapovedal, da Freiligratha zápro. Ta pa je poznal nemško gospodo in zato bival v Ostende, kjer ga oblast ni mogla doseči.

Tako je pričel svoje izgnansko življenje. Leta, ki jih je skrbipolna živel v Brüsslu, Ropperswylu in Londonu so bila leta plodonosnega ustvarjanja. V takem življenju človek naravnost hlasta po življenju in govori brezobzirno najvišje resnice. In izdal je l. 1846 v Švici zbirko revolucionarnih pesmi „Ča ira“. Tu stoji že z vso svojo krvjo z delavci proti nasilnikom, potonil je v množico in postal njen pre-

bogat član. Iz množice za množico je pel silne pesmi borbe in upanja. V vsaki pesmi se čutijo udarci, ki zabijajo žeblje v krsto despotizma in obenem tešejo zibel svobodi. A še ni dosegel viška svoje pesmi. Čuval je v sebi svoje strune za l. 1848. Veroval je v zmago revolucije. Že je nameraval iti v Ameriko, a revolucionarna vihra ga je vodila v Porenje, v Düsseldorf. Kmalu pa je spoznal, da je vsa akcija „že vnaprej skažena“. Takrat ni obupal, položil je v usta palih žrtev besede:

Gorje vam, varali smo se. Le štirje dnevi so minili, in strahopetno ste zgubili, kar smo si smelo

priporili!
Kar vam je dala naša smrt, zatrto vse, zgubljeno — o vse natanko čulo naše je uho tenko vglášeno.

Kaleče žito palo je, ko v marcu smo izkrvaveli, svobode marčno setev so nedozorelo vam poželi. Le tu pa tam se rdeči mak mrtvaški kosi je otel — o da tako bi srd, naš rdeči srd vam v srcih še živel!

In vendarle — saj še živi! O to tolaži nas, preveč vam že je dal, preveč odvzel vam čas. Preveč so vas teptali, preveč so vas suvali, trli, da bi minil vam srd — verujte nam, ki smo umrli. Srd še živi, živi in se zbudi, ker mora se zbuditi, svetovni revoluciji bo moral zmago priporiti.

Oborožite se! Borite se, da sužnji svet, ki mi ležimo v njem, bo suženjstva otet.

Pesem je vžigala. Zato je bila koj prepovedana in pesnik aretiran in zaprt. Pet tednov preiskovalnega zavora, nakar je bil Freiligrath postavljen pred porotno sodišče. Bil je oproščen. Postal je sotrudnik Marxovega vodilnega „Novega renskega časopisa“ in to ne le kot pesnik, marveč tudi kot publicist in politik. Pod silno iz dneva v dan rastočo reakcijo je pel svoje najkrepkejše pesmi in ko je dosegla reakcija svojo kulminacijo (najvišjo točko, višek) je Freiligrath zapel, kakor nikoli. Oblast je prepovedala „N. r. časopis“ in v poslednji številki 18. maja 1849 je napisal Freiligrath krepko pesem: „Slovo novemu

renskemu časopisu“, ki ga v svojem brzem prevodu objavljam. „Slovo“ je najlepši primer Freiligrathovih verzov. Jasna, smela misel v krepkih, udarjajočih verzih. Trdna vera je v njih, neupogljiva. Bil je glasnik revolucije, njen zvesti borec. Njegov glas je silen, ljudi zmagujoč. Dolgo

po njem je delavska poezija pogrešala njemu slične bojne fanfare.

Po nekaj letih prognanskega življenja v Londonu, se je vrnil brez vsega v domovino, kjer je 18. marca, na dan, katerega glasnik je bil, 1876. leta umrl.

Nam se je takrat rodil Cankar...

Ferdinand Freiligrath:

SLOVO „NOVEMU RENSKEMU ČASOPISU“.

Ubil me ni odkrit udar,
le izza hrbtù me lahko je umoril.
Zapadni najnižji barbar
najnižje prostaštvo je storil.
Iz zasede je padel smrtni udar,
iz temè je planilo bodalo —
tako sem nasilno umrlo, vendar
še kot truplo ponosno ostalo!

Na ustnih porog in uporni posmeh,
a v roki bleščeče bodalo,
tako sem poslavljalo se pri ljudeh
in v smrti „Upor!“ še kričalo.
O vem, da z veseljem so Prusi in car
soli natrosili na mojo gomilo —
a poslala je Pfalska pozdrav in Madžar:
troje salv mi pozdrav je nosilo.

In revež, v siromašne cunje odet,
prsti je natrosil na mojo glavo,
blagoslovil je truplo delavni prolet
s svojo trdo rokó in žuljavo.
Proletova žena, proletova hči
sta venec iz rož in majev povili,
in da mi pekoče rane hladi,
sta z vencem mi rane pokrili.

In zdaj mi zdravstvuj, ti borbenni svet,
zdravstvuj, krvaveča armada,
zdravstvuj mi, armada borečih se čet,
zdravstvuj od iztoka vse do zapada!
Zdravstvuj, zdravstvuj! — a ne za vsekdar!
Saj niso zatrli duha, le življenje!
O bratje, še planem vam v svet kot vihar,
ko čas me pozove v vstajenje.

Ko bo v plamenih poslednji naš boj
poslednjo krono razbil kakor steklo,
in ljudstvo poslednjo bo sodbo izreklo,
spet znova, armada, pojdem s teboj —
z besedo in mečem, ob Donavi, Reni, povsod!
In svoboda, od vseh opljuvana,
sramotno izdana, sramotno teptana,
bo vladala delavski rod!

Prevel K—čič.

Ferdinand Freiligrath:

SVOBODA! PRAVICA!

Posameznih porazov ni treba se bati,
le-ti pripravljajo k zmagam naróde,
jih vspodbujajo v borbi neustrašeno stati,
glasno zahteváje: Pravice! Svobode!

Presveti sta sestri združeni redno,
zvestó, z odpornim korakom vsaka se trudi!
Kjer pravica, tam svoboda je vedno,
in kjer je svoboda, pravica je tudi.

Prevel Čulkovski.

Radiovoj Rehar:

FARAON.

Kdo si, ki v noči govoriš
z molčečim govorom nocoj
in se v obraz trpeči moj
zlovešče spačeno režiš?

Si Tutanhamon faraon,
mogočni egipčanski kralj,
ki vračaš iz neskončnih dalj
v sedanjost se, temán fantom?

Poznam po blesku te oči,
vladarski gesti tvojih rok,
izdaja te prezir globok
do vseh nekronanih ljudi.

Razdrt že davno je Karnak,
le piramide pri Gizéh
o tvojih pričajo ljudeh;
minljivosti svareči znak.

Porušen je mogočni grad,
kjer bil si slavljen in čaščen,
kjer bil si v krogu lepih žen
najvišji cilj poltenih nad.

Razjedel davno že je čas
kar ljubil si, sovražil kdaj,
čemu še vračaš se tedaj
nezvani faraon med nas?

Ti se ne ganeš, ti molčiš
in le pomilovalen smeh
v demonskih ti igra očeh;
besedam mojim se smejiš!

Le smej se, kralj, v tem smehu skrit
globok in silen je prezir,
pred njim kopni moj prejšnji mir,
ugaša vere moje svit.

Razdrt že davno je Karnak,
le piramide pri Gizéh
o tvojih pričajo ljudeh;
minljivosti svareči znak.

In vendar tisočletij pet,
pet silnih, prošlo je zaman:
v verige suženjstva vkovan
človeški rod je in proklet.

Zamaknjen v kron in žezel čar,
v bogove lažne verujoč,
je danes, kot je bil nekoč,
tiranov svojih vdan čuvar.

Porušen je mogočni grad,
kjer bil si slavljen in čaščen,
kjer bil si v krogu lepih žen
najvišji cilj poltenih nad.

In vendar danes — ko takrat —
najvišji cilj, najvišja slast
je žen in mož — poltena strast
odeta v svilo in škrlat.

In licemerstvo in zavist
cvetita še, kot nikdar prej
časti se laž po zemlji vsej...
Zaman trpel je bedni Krist!

O, vse je kakor je biló:
še vedno tvoj živi Egipt
in je v samotni mračnih kript
strohnelo mu samo telo.

A duh njegov, ta duh živi,
živi in ž njim ti sam živiš,
zlovešče spačeno režiš
v obraz se bednih naših dni.

Čulkovski:

GRIŠKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Nadaljevanje.)

Revolucija se je med tem bližala svoji najvišji razvojni točki. Meščanske stranke, kakor tudi desničarski socialisti, so se vedno bolj bali naraščajočega vpliva boljševikov in nevarnosti, da bi se mogli polastiti oblasti. V septembru je zato buržuazija poskusila pohod na revolucionarni Petrograd in general Kornilov se je s svojimi pristaši pomikal od

zapadne fronte proti prestolici, da jo zasede, razžene Sovjet in uvede zopet oblast železne roke. V tem usodepolnem trenutku so pa vse socialistične struje spoznale veliko nevarnost, ki preti od reakcije in so skupno nastopile proti nji. Petrogradsko delavstvo in vsa petrogradska garnizija, ki je štela tiste dni 60.000 mož, in je imela veliko realno moč in velik

moralni vpliv, ker ona je bila, ki je omogočila marčno revolucijo. Od takrat jo niso poskusi kontrarevolucionarjev, da jo premeste iz Petrograda kam drugam ali na fronto, da tako oslabe revolucionarno oporo in vpliv glavnega mesta, premotili in je ostala kot čuvarica pri ognjišču revolucionarnega ognja. Ta garnizija se je v tem odločilnem trenutku dvignila na branik svobode. Pod pritiskom demokratičnega javnega mnenja je morala vlada izdati povelje za aretacijo Kornilova kot izdajalca revolucije.

A s tem še nevarnost ni bila odstranjena. Časniški zbor, gojenci vojaških institutov, dijaštvo, uradništvo, predvsem pa kozaštvo, je komaj čakalo prilike za udar. Javno so zahtevali razpusta vseh sovjetov. Na Donu je general Kaldin, h kateremu je pribežal s severa, preoblečen v priprostega vojaka, tudi ubegli general Kornilov, ustanovil svoje kozaško atamanstvo in je v svojem proglasu objavil, da se bo od tu boril proti zločincem in pogubiteljem „narodne“ Rusije.

Veleagrarci in industrijci s konservativnim meščanstvom so v „svetu revolucije“ (nasledniku dume), dosegli s pasivnostjo socijalistov sklep, da vlada razpusti in prepove sovjete. To je vzbudilo med masami velikansko ogorčenje. Vse revolucionarno vojaštvo, polk za polkom, velikanska večina delavskih mas in malega kmetstva, se je v tem trenutku postavila na stran boljševikov, ki so branili sovjete, kot največjo in edino pridobitev revolucije, v katero so imeli zaupanje. Da bi vlada presekala glavno korenino sovjetov v svoji neposredni bližini je izdala ukaz, da imajo vsi petrograjski polki, ki se že čez celo poletje nahajajo v garniziji, odriniti takoj na fronto. To je bilo seveda zopet olje v razburkani ogenj. Garnizija se ni pokorila.

V začetku novembra bi se imel vršiti v Petrogradu drugi „Vseruski Kongres Sovjetov“. Buržuazija je delala na vse kriplje, da bi ta kongres preprečila, a socijalisti-menjševiki, internacionalisti in desničarski socijalrevolucionarji so skušali kongres zavleči na nedoločen čas. Ker pa je centralni Sovjet razglasil, da se vrši kongres nepreklicno 7. novembra, kakor je sklenil prvi kongres, pod vsakim pogojem in so mase to odločnost pozdravile, so si desničarji premislili in sklenili udeležiti se kongresa. Skušali so samo

vplivati na izvolitev delegatov, da bi ne dobili boljševiki večine.

Kongres so potem desničarski govorniki skušali prepričati, da so boljševiške parole nesmisel, utopija in v danem trenutku nevarne za sam obstoj revolucije. Poskus prevzema oblasti, da bi bil zelo riskanten in bi lahko izigral vso revolucijo reakciji. Če bi po zahtevi boljševikov hoteli skleniti takojšen mir, bi imelo to za državo v kakršnem stanju se v tem trenutku nahaja, naravnost katastrofalne posledice, težka bremena in ponižanja. Prekinitve vseh stikov z antanto bi pa povzročilo blokado, čemur bi morala slediti nepopisna beda. Edino koalicijska vlada, sestavljena iz vseh strank (a brez boljševikov) in pa vzdržanje fronte proti Nemcem, dokler ne bo mogoče doseči častnega miru, bi po njihovem mnenju moglo rešiti Rusijo.

Kongres je molčal. Slišali so se tu in tam klici:

„Izdajalci!“

„Prodanci!“

„Podrepniki buržuazije!“

Nato je Ljening, ki je zopet javno nastopal, prečital pripravljeno proklamacijo na vse narode sveta:

„Rusija javlja vsemu svetu, da hoče skleniti mir z vsemi narodi in pozivlja delavski razred v vseh državah, da jo v tem oziru podpira in vpliva na svoje vlade!“

Ko bodo druge države prejele naš miroljuben poziv, pa se bodo še kljub temu hotele z nami nadalje vojevati, da nas popolnoma uničijo, bo to med njihovimi lastnimi državljani vzbudilo nevoljo, oči se jim bodo odprle, da bodo spoznali svojega pravega sovražnika in zatiralca in izbruhnili bo svetovna revolucija.

Mi odklanjamo vsak imperijalizem, hočemo — mir brez aneksij in odškodnin, na podlagi samoodločbe narodov —.

Viharno navdušenje in odobravanje vsega kongresa.

„V notranjosti pa bo naša prva naloga, razdelitev zemlje med vse, ki jo hočejo obdelovati. Zasebna lastnina se odpravi, vsa produkcijska sredstva so last skupnosti, last države.“

Prihajale so brzoglavke, ki so prinašale pozdrave vojske z vseh delov fronte in od krajevnih sovjetov iz vseh delov velike države in so izražale pripravljenost

stati neomajno na strani Sovjetske oblasti.

Medtem se je pa pripravljala vlada in buržuazija, da udari na kongres. Po mestu so se nepričakovano pojavile kosaške patrulje in oboroženi kadeti. Petrogradski mestni občinski svet je zasedal noč in dan in izdajal proteste in ukrepe proti boljševiški nevarnosti in iz „sveta revolucije“ se je organiziralo obširno akcijo za „spasenje Rusije“. Povsod se je govorilo, prepiralo in sklepalo kompromise, ki so se pa čez par ur zopet rušili, medtem ko so boljševiki šli nevzdržno naprej po svoji premišljeni, jasno načrtani poti. Vlada je imela svoj sedež v Zimskem dvorcu, Kongres Sovjetov je pa zasedal v Smolnem inštitutu, bivšem vzgojevališču za aristokratske hčere. Kontrarevolucionarji so imeli ves prometni aparat v rokah in so Smolni inštitut izločili iz telefonskega in telegrafskega omrežja, tako da ni mogel ne prejemati ne oddajati nikakih poročil. In še nekaj dni po prevzemu oblasti se je mogla sovjetska vlada za razširjanje svojih proklamacij posluževati edino le brezžične postaje, katere osobe je ž njo simpatiziralo. (Ko so zasedle po trdovratnem odporu rdeče čete telefonsko centralo, so začele napudrane telefonistkinje vihati nosove, so pobrale svoje klobučke in plaščke in so šle domov. Stopile so v štrajk, ker niso marale imeti posla z delavci, ki so tako neolikani in razširjajo tako neznošen smrad po znoju —. Od male peščice uslužbencev, ki so ostali na svojih mestih, so se morali delavci naučiti najpotrebnejših manipulacij, da je telefon za silo deloval.) Vendar je pa buržuazija podcenjevala organizirano in oboroženo moč Sovjetov. Ko so kozaki na povelje mestnega komandanta Polkovnikova začeli vdirati v tiskarne, kjer so se tiskali sovjeto naklonjeni listi in so njihove proklamacije, papirnat material in stavek zmetali na ulice, so se mahoma pojavili na ulicah oklopni avtomobili z rdečimi vojaki, katerim so sledile nepregledne kolone rdečih gardistov in vsa petrograjska garnizija. Še tekom noči je imel po nekaterih hudih spopadih, rdeči vojaški revolucionarski odbor vsa javna poslopja v svojih rokah. Proti jutru se je moral udati tudi Zimski dvorec, potem ko je bojna ladja „Aurora“ oddala nanj nekoliko streliv. Ministre so aretirali in poslali v Petropavlovsko trdnjavo, edino predsednik Kerjenski je ušel.

Tako je bil Kongres Sovjetov še tekom svojega zasedanja postavljen pred gotovo dejstvo, da je imel res vso oblast v svojih rokah.

Kerjenski je medtem skušal v Hatčini pridobiti armado s fronte, da jo pelje nad uporni Petrograd. A večina armade se ni več zanj brigala. Pač pa so se zbrali krog njega častniki, vojaški gojenci, meščanski del vojaštva in general Krasnov s kozaki. Vsekakor precejšnja sila, ki se je pomikala proti Petrogradu. Na Nevskem prospektu* se je elegantno občinstvo že na tihem veselilo, da bo skoraj rešeno boljševiške prevzetnosti. Tedaj je pa sovjetska vlada glavno poveljstvo rdečih čet poverila izvrstnemu strategu in častihlepnemu stotniku Muravjovu, ki je čez noč iz številnih vojaških oddelkov, ki so se brez vodstva potikali po okolici glavnega mesta, sestavil močno udarno silo in uvedel v njo s podporo rdečega revolucionarskega odbora strogo disciplino, kar je bilo tem lažje, ker se je vojaštvo samo rado pokoravalo, ko je videlo za kaj gre. Tako se je že v par dneh posrečilo rdečim polkom razbiti Kerjenskoga čete pri Carskem selu, in je bila s tem glavna neposredna nevarnost za Sovjete odstranjena. (Trajalo je sicer še cela tri leta, da se je popolnoma utrdila njihova oblast, vendar so v vsej tej dobi pokazali toliko žilavosti in tako politično spretnost, da se mora z njihovim obstojem tudi za prihodnost računati.)

*

Prehod k sovjetski oblasti po ostalih krajih države je bil izvršen brez velikih pretresljajev na podlagi duševnega preokreta krajevnih sovjeto. Samo v nekaterih večjih mestih, kakor v Kijevu in v Moskvi, kjer so trajali krvavi poulični boji celih osem dni, je bil prehod dokaj dramatičen.

Lebedev, ki je pripadal zmernejšim socialistom, se je moral neprenehoma boriti proti nezadovoljnim „hujškačem“ v lokalnem sovetu, katerih je bilo vedno več. Bal se je, da bi se zboljševiziranjem rudarjev ne razrušil rudniški produkcijski ustroj, čemur bi sledila brezposelnost in beda. Do sedaj so vodili posle še stari uradniki-strokovnjaki in je kolikor toliko kljub kaosu na gospodarskem polju še funkcioniralo. A nezadovoljneži so jim

* Najživahnejša ulica in glavno šetališče meščanstva v Petrogradu.

očitali, da izrabljajo svoja mesta in goljufajo delavce za zaslužek.

„Mogoče imajo prav, pa kaj naj storimo? Če jih poženemo, kdo jih naj nadomesti? Rudniška družba bi potem ne hotela odpravljati našega premoga, ne hotela bi nam pošiljati denarja za izplačila in nobenih materialov. Mi sami tega ne zmoremo, ne poznamo zvez uprave in nimamo še nobenih garancij in zaščite od vladne strani.“

Ko pa je padla provizorična vlada, je tudi Lebedev uvidel, da bo moral podleči. Sklicali so shod. Prišlo je tudi nekaj Prohorovcev delati „štimgungo“ in par vojakov je bilo navzočih, ki so hodili v zaledju iz kraja v kraj, da poročajo ljudstvu o položaju v vojski.

Lebedev otvarja:

„Sodrug! Svarim vas pred nepremišljenimi dejanji. Ne dajte se zapeljati od ljudi, ki bolehajo na kroničnem nezadovoljstvu. Vsak nepremišljen, v trenutni ekstazi izvršen korak bi izrabila buržuazija, da nas diskreditira in nas oropa zadnjih pridobitev revolucije!“

„Kaj čenčaš? Nismo vedeli, da si tak strahopetec!“

Njegovi tovariši so ga branili:

„Kako se drznete očitati strahopetnost možu, ki je vse svoje življenje posvetil ideji socializma, ki se je že boril za našo stvar, ko ste vi drugi še prižigali za carja sveče po cerkvah. Možu, ki je že leta 1905 stal v prednjih vrstah revolucije.“

„... In jo pomagal „zafurati“!“

„Danes je za dosego naših ciljev treba najti drugih poti kakor takrat, predvsem odločnosti!“

„In nikakih kompromisov!“

— „Vi bodeste z vašimi eksperimenti spravili domovino v propast!“

„Vi pa z vašim popuščanjem vladi!“

— „Grobokopi demokracije!“

„Izdajalci socializma!“

Konec prepiru je napravil vojak, ki se je zavihtel na tribuno.

„Nam je vseeno, menjševik ali boljševik, zahtevamo pa, da se domovina tudi nas spomni. Leta in leta že gnijemo po strelnih jarkih, neprenehoma poganjani v žrelo smrti; trpeli smo najhujše muke in pomanjkanja, medtem ko je gospoda po mestih prirejala razkošne pleske za „rdeči križ“. Sedaj pa mislimo, da je že dovolj. Vojaštvo hrepeni po miru, a meščanska vlada še noče o njem nič slišati.

Še eno zimo naj zmrzujemo v okopih, popolnoma nepripravljeni. Pozivlja nas, naj še nadalje izpostavljamo svojo kožo za interese buržuev in nas pusti gladovati, medtem ko mirno gleda, kako se gospoda valja v izobilju. Mi pa ne maramo več. Če hoče, da ostanemo še nadalje tam zunaj, potem naj nas preskrbi z vsem potrebnim, z obleko in živežem. Tega pa ne more, ne da bi bila prisiljena poseči tudi v žep bogatinov, katerim bi se pa s tem zamerila. Če pa tega ne more, naj pa sklene mir in nas pošlje domov, s čemur bi se nam najbolj ustreglo. Vojaštvo pojde za tisto stranko, ki mu bo obljubila in tudi dala mir, pa najsibodo to tudi toliko obsovaženi boljševiki!“

— Tako je!

— Takojšen mir!

— Živeli revolucionarna vojska!

Vojakov govor je pridobil poslušalce. Boljševiki so triumfirali.

„Dasi se ne strinjam z vsem, kar trdite,“ je povzel Lebedev, „vendar razumem razpoloženje slehrnega izmed vas in nikogar ne morem radi tega obsojati. Ker smatram v tem slučaju, da ne uživam več zaupanja večine sodrugov, prosim, da volite drugega predsednika, ki bo vam vsem po volji. Vsekdar se pa hočem pokoravati volji večine in služiti revoluciji!“

— „Tako je prav!“

Levičarji so tega komaj čakali, vendar so pa Lebedeva toliko cenili, da so ga pripravili do tega, da je ostal še nadalje član krajevnega sovjeta. Pač pa so takoj izključili popa.

Na novo sestavljen sovjet je poslal rudniškemu ravnatelju pismo:

„Če hočete še nadalje živeti med nami, si morate svoj kruh zaslužiti, kakor si ga moramo mi. Zato se vam ponudi službo čistilca stranišč po naselbini.* Pričakujemo odgovora.“

Odgovoril je:

„Odklanjam Vašo ponudbo, ali ne zato, ker bi tega dela ne zmožel, ali ne

* Po rudniških naselbinah sta se posluževali po dve in dve hiši skupnega stranišča, ki je stal kar sredi ulice. Bile so to nekake majhne lesene škatlje, kakor se vidijo pri nas po drevju, v katerih ptiči vale. V lesenih tleh je bila enostavna luknja. Izkopala se je v zemljo globoka jama in se je tako stranišče postavilo nad njo. Ko je bila jama polna, so izkopali drugo, na katero so predstavili stranišče, polno so pa zasuli. Bil je nastavljen poseben delavec, ki je hodil vsak dan z lopato in metlo ta stranišča čistiti.

znal opravljati, pač pa zato, ker to opravilo ni po mojem okusu in ga ne maram izvrševati.“

Čez dva dni je bila ravnateljeva vila izpraznjena. Upravo rudnika je prevzel na prošnjo delavcev inženir Selikin, katerega so rudarji radi njegove humanosti visoko cenili.

*

Sovjetom v rudniških revirjih je pa grozila neposredna nevarnost od donskih kozakov. Donecki rudniški revir je mejil ob jugovzhodnem delu na ozemlje, kamor se je umaknil general Kaledin s svojimi kontrarevolucionarnimi kozaki in drugimi, sovjetom sovražnimi elementi. V Rostovu, Taganrogu in Novočerkasku so bila glavna taborišča reakcije na jugu. (Po dolgotrajnih partizanskih bojih je bila za enkrat sicer premagana, general Kornilov je bil ubit, Kaledin si je pa v obupu sam pogнал kroglo v glavo, a v letu 1920 so se kontrarevolucijski poskusi od tukaj pod generalom Denikinom in Vranglom zopet ponovili. Vendar tudi to pot z neuspehom.)

Od tu so izvrševali kozaki neprestane nateke na revolucionarno delavstvo v revirjih. V večjih in manjših četah so si prizadevali polastiti se rudnikov in tako odrezati sovjetski vladi glavni življenjski živec, donecki premog. In ker je bila sovjetska vlada tiste dni zaposlena z borbo proti kontrarevoluciji na vseh koncih in krajih, ni mogla podpirati rudarjev kakor bi bilo treba in so bili oni v tem težkem položaju večinoma navezani na lastno moč.

Toda rudarji niso omahovali. Stali so trdno za svojimi sovjeti; še tako sladke obljube in grožnje kozakov jih niso premotile. Oborožili so se do zadnjega moža, ki je mogel nositi orožje. Vsak rudnik je imel nekaj strojnic, v večjih krajih so imeli tudi topove. Postavili so krog rudnikov svoje straže. Osem ur so delali, osem ur počivali in osem ur stražili.

Kadar se je bližala kaka nevarnost, če so kje na horizontu opazili kakega jezdeca, je začela rudniška sirena takoj tuliti alarm. Zgodilo se je včasih, da je sredi noči, ko se je vsa naselbina zibala v sladkem spanju, zbudilo prebivalstvo tako alarmno tuljenje, ki je pošastno odmevalo v nočni tišini s svojimi pretrganimi mol-notami, da je ljudem kri po žilah ledenela in so popolnoma izgubljali razsodnost. Bilo je to kot takrat ko prebudi utru-

jene vaščane iz sladkih sanj plat zvona vaške cerkve, ki zamolklo bije v nočno tišino, da v polspanju vsi zbegani planejo pokonci in zagledajo sobo vso razsvetljeno s krvavim žarom in vso okolico objeto v rdeč odsev. Ne vedoč kje gori, mislijo, da liže ognjeni plamen že lastne strehe nad njihovimi glavami in v svojem velikem strahu in zbeganosti začno zvijati posteljino in snemati svete podobe raz sten, na denar v predalu in na živino v hlevu pa pri tem pozabijo.

Strašna je bila ob takih prilikah neizvestnost nevarnosti. Ljudje so razburjeni in zbegani tekali sem in tja, moški so s puškami v rokah planili iz svojih koč in hiteli ven na periferijo, ne vedoč kam se naj postavijo in od katere strani grozi nevarnost. Otroci so kričali, ženske pa javkale in sklepale roke ter hitele ogledovati oknice in vrata, če se dobro zapirajo, ali pa so v svojem strahu pograbile odejo in obleko in se skrile z otroci kam za kak plot ali so pa zlezale v step in se skrile v sneg, da bi jih kozaki ne našli doma. Vse pa je dušila groza in plaho pričakovanje neizvestnega, ki je veliko in grozeče stegalo svoje kremplje po mirni naselbini.

Od periferije se je slišalo neenakomerno prasketanje pušk zbeganih stražarjev, ki so v vsaki senci videli sovražnika in v vsakem šumu nevarnost, ter so kar slepo streljali v črno noč.

Oglasile so se takoj tudi sirene sosednih rudnikov, nekatere z visokim preplašenim, druge z globokim, grozečim glasom, združevaje se v pretresljivo simfonijo strahu in groze, ki je po vsem okraju širila trepet.

Strah je vzbujal in preuveličeval fantazijo. Najneverjetnejše tatarske vesti so švigale od enega konca do drugega. Ženske so se vse iz sebe prekljkavale z enega praga do drugega:

„Kozaki!“

— „Kje? Kje?“

„Tu doli nekje!“

— „Moj bog!“

„Ne, tu gori so za šahtom!“

— „Jih je veliko?“

„Bog zna —!“

Izza ogla priteče fant:

„Dva naša sta ranjena!“

Od druge strani drugi:

„Pervuhin je ubit!“

„Kristus! Če vderejo sem —!“

Podobni vzkliki so švigali skozi temo in se zasajali v preplašena srca kakor otrovane puščice in napol goli, kakor so skočili iz postelj, so stali ljudje pred hišami in s strahom pričakovali prihodnjih trenutkov.

A sirene so tulile —.

Dostikrat se je izkazalo, da je bil alarm brezpredmeten, povzročen samo od vročične fantazije napetih možgan utrujenih stražnikov, dostikrat je bil pa tudi žalostna resnica. Kozaki so iznenadili pomanjkljivo zavarovano naselbino, napravili krvav pokolj, preiskali vse kote za orožjem in odvedli člane sovjeta kot talce. Kakor hitro so prišli, tako hitro so izginili izogibajoč se odkritega boja s skupno močjo delavstva. Hoteli so le z neprestanim vznemirjenjem omalodušiti in oslabiti rudarje in si pridobiti medtem časa, da organizirajo močno kontrarevolucionarno silo za odločilen udar.

Tisto zimo se je mnogo snega stopilo v vroči proletarski krvi. Ni čudno, če je proletarijat pozneje vračal milo za drago.

*

Bližali so se zopet božični prazniki. „Mir ljudem na zemlji!“ se bo pelo v cerkvah. Kaka ironija —! Že nekaj dni sem so vznemirjali prebivalstvo na Bogoduhovskem rudniku neprestani strelji, ki so se zdaj pa zdaj ponavljali in ni nihče vedel kje in od kod. Kar na lepem, in pri belem dnevu je zabrenčalo v zraku in krogla se je zasadila v leseno steno barake, ali je odčesnila trščico od lesenega plotu, ali pa se je zakadila v sneg. Neka ženska, ki je nesla možu na delo kosilo in vodila otroka seboj, je bila ranjena v trebuh, otrok pa ubit. Več delavcev je bilo ranjenih, ko so se vračali z dela.

Razburjenje je naraščalo. Odkod neki more to prihajati? Strelov ni bilo slišati. Preiskali so vse hiše, vso okolico. Nič. Imamo li izdajalca v svoji sredini? Neverjetno —.

Nekega večera pa priteče ves zasopljn mlad rudar k Vasilju:

„Imamo jih!“

— „Koga?“

„Kozake, ki streljajo!“

— „Kje?“

„Bil sem na Aleksjejevskem rudniku pri prijatelju na obisku. Vračal sem se čez grič mimo cerkve. Pa vidim, da se je v zvoniku zasvetlikalo. Stisnem se k plotu in poslušam. Razložil sem več moških gla-

sov in koj na to dva gluha strela. V tem trenutku stopi iz župnišča pop z neko posodo v roki, se oprezno ozira na vse strani, potem pa huščne proti cerkvi, odklene vrata v zvonik in izgine v njem.“

Takoj se je oborožila četa delavcev, ki so se oprezno odpravili z dveh strani proti cerkvi s petero čebulastimi kupolami, umetno izrezljanimi iz lesa, ki je tvorila župno središče okoliških rudnikov in je stala nedaleč na samem, na nizkem gričku. Obkrožili so cerkev in popovo hišo. Vasilj, tisti jetični študent, ki je bil pri vseh pustolovščinah najbolj podjeten, in še dva druga so pa na tihem šli z nape-timi samokresi v farovž.

Pop je strahu otrpnul. Njegova žena se je zaničljivo namrdnila sedeča v kotu zofe.

„Vzemi ključ od zvonika in pojdi z nami!“

— „Čemu?“

„Boš že videl!“

Pop je zopet dobil sape:

— „Kaj to pomeni? Sem mar vaš hlapec?“

„Molči in hajd!“

— „Kaj imate ob tej uri iskati v božji hiši?“

„Videti hočemo koga skrivaš v zvoniku.“

Prebledel je. Videl je, da je izdan.

„Ali to ti povem“, mu zabiči Vasilj, „če nas izdaš le z enim glasom te ustrelimo, ko psa! Ti boš šel pred nami po stopnicah!“

Pop je tipal po stopnicah v stolp, ostali štirje so se spodaj sezuli in šli za njim bosí, da bi ne bilo slišati šuma. Tik za popom je lezel študent držeč ga za katan z eno roko, z drugo pa samokres.

Popolnoma na vrhu so bila v tleh vratica, ki so se dvigala. Skozi špranjo je padal od tam ozek svetlobni pramen. Pop potrka. —

„Kdo je?“ vpraša moški glas od zgoraj.

Študent popa sune.

„Jaz. Nekaj sem vam še prinesel!“

Študent se pokrije zadaj s popovo dolgo suknjo, in ko stopi ta v prostor, skoči izza njegovega hrbta in ustrelí najbližjega kozaka. Bili so štirje v stolpu. Predno so se ostali trije zavedli, je bil že Vasilj s tovarišema na vrhu. Kozaki pograbijo puške. Eden pomeri v Vasilja, študent ga udari po roki. V tem trenutku pa sproži drugi in študent se je smrtno za-

det zgrudil. Zato je Vasilj temu pogнал krogľjo v glavo. Pri padcu je prevrnil majhen stol in razbil neke skodelice, ki so ležale na njem.

Medtem je tretji kozak odpahnil eno izmed lin in se oprijel strelovoda ter se spuščal po zunanji strani navzdol. Pa še predno je dosegel cerkveno streho, je spodaj počilo in njegove roke so spustile strelovod, zavalil se je na streho, se kotalil po nji in padel nazadnje na zemľjo, pred noge miličnikov.

Zadnjega kozaka so oni trije v zvoniku zvezali.

V zvoniku je bilo urejeno udobno bivališče. Line so bile skrbno zadelane, le majhne odprtine za opazovanje in streljanje, so bile samo zavešene. Na tleh je bilo ležišče iz pernic in odej. V enem kotu je stala koksova pečica, v drugem — strojnica. Na nizki mizici in po tleh je ležala umazana, deloma razbita posoda z ostanki jedil.

Ta četica kozakov se je s popovo pomočjo utaborila v zvoniku, da odtod nadzoruje gibanje rudarjev, jih stalno vzemirja, jih skuša omalodušiti in zlomiti njihov odpor. Za zvezo z njihovim glavnim stanom je skrbel pop.

Miličniki so hoteli popa linčati.

„Pretipljimo kosti tej svinji!“

— „Izpipljimo mu brado!“

„Pod plaščem božje besede uganjate kontrarevolucijo!“

— „Iz hiše božje ste napravili jamo razbojnikov!“

„Ali tako pojmujeate ljubezen do bližnjega?“

— „Boga so za nebesa ogoljufali in jih v svoje salone skrili!“

„Nam so pa pekel pustili!“

— „In s tako golaznijo naj bi mi v naših sovjetih skupaj sedeli?“

„Postreliti!“

Vasilj je komaj pomiril njihovo razjarjenost in rešil popa pogube.

„Ali veš, kaj bi napravili kozaki, če bi od nas koga takole zasačili? Ti si zaslužil isto! Še več! Zlorabljal si svoje svečenišтво! V prihodnjem takem slučaju bi te ne mogel več braniti!“

Od tedaj so postavili tudi k cerkvi stražo.

Posledica je bila, da je bila zanaprej ob praznikih prazna.

(Konec prih.)

Rad. Peterlin-Petruška:

NOVA POMLAD.

Miruj vendar misel otožna,
zakaj mi spet čelo mračiš?
Saj bliža že vesna se rožna:
Ej, brate spet krila dobiš!

Saj k radosti pisani, novi
še vodi katera nas pot,
še niso podrti mostovi
čez brezdno obupa in zmot.

Saj v prsih še polje nam sila
in močno doni še nam glas
in starost nam ni še ovila
krog čela srebra sivih las.

Rad. Peterlin-Petruška:

POSLEDNJI LIST . . .

Poslednji list pozne jeseni,
ki v vrhu je še trepetal
v pomladnji je vihuri ognjeni
s kostanja v omotici pal.

Topleje spet solnčece sije,
modreje kot prej je nebo;
in v duši se radost razlije,
pri srcu tako je sladko.

Opojni ves zrak je od juga
prinesel polnočni vihar:
v ljubezni spet išče drug druga,
po stezah za parom gre par.

Rad. Peterlin-Petruška:

NARODNA.

Oj ta kos, črni kos
ves dan, vso noč poje,
takô je pel, ko vesel
bil sem ljube svoje.

Zdaj ne vem, kam naj grem,
šel bi po navadi,
toda vem, da ne smem
k ljubici več mladi.

Ker njen mož, kruti mož
v sobo jo zapira;
vso noč tam, vem to sam
solze si otira.

Oj ta kos, črni kos
ves dan, vso noč poje,
ni mi moč v temno noč
skriti boli svoje.

Lovro Kuhar:

SEKTOR ŠT. 5.

(Dalje.)

Danes zjutraj sem ga zagledal!“ mi je rekel Samec, nepremično sedeč na dnu jarka. „Ta je še od onih.“ „Toda zakaj ga nisi vrgel ven iz jarka, ali poklical mene ali Unterbergerja.“ „Nisem si upal klicati in sem čakal noči.“

Svetoval sem mu, da greva, pa ga vrževa iz jarka v veliko jamo, ki jo je izkopala eksplodirajoča granata dva koraka od rova. Mož se je obotavljal, nazadnje pa se je skolebal pokonci in lotila sva se posla.

Samec se je obnašal pri tem zelo strahopetno, vsak šum in ropot mojih korakov po kamenju ga je vznemiril, da je zadrževal sapo in prisluškoval preko jarka in moral sem ga naganjati, da je pomagal prijeti z rokama mrliča pri nogah. Jaz sem ga prijel za rame in sem moral vzdigniti z vso močjo, da sem dvignil truplo iz vdrtine. Ko sva ločila mrliča od zemlje je zasmrdelo, kakor smrdi od mrličev, ki ležijo štiri do pet dni nepokopani. Od trebuha je nekaj čofotnilo na tla.

Položila sva ga na notranji rob jarka z obrazom navzgor. Nudil se nama je neprijeten prizor. Mrtvi vojak je bil zadet najbrž od precejšnjega kosa granate v trebuh in mu je projektil odprl trebuh na stežaj z veliko rano, iz katere so visela čreva in drugo ogrodje. Ker je ležal z rano na zemlji, je bilo še vse krvavo in je bil pogled še groznejši. Opazil sem, da je na tleh v rovu klopčič okrvavljenih črev, ki so padla preje iz rane, ko sva dvignila truplo. Obraz mrličev je bil ilovnat, prsten, oči zaprte in ustne zakriv-

ljene v bolesten izraz, pesti njegove so bile skrčene in v njih je bilo blato. Gotovo je v zadnjih zdihljajih grabil po blatu. Sicer pa truplo ni bilo zabuhlo. Hotela sva ga vreči v jamo nad rovom, tedaj pa sem se spomnil, da bi mogoče imel mož kaj v žepu, denar ali kaj in pogledati bi bilo treba tudi po legitimaciji.

Ukazal sem Samcu, naj poišče legitimacijo. Tovarišu je bilo gotovo grozno prijemati za obleko tik rane in stikati po mestu, kjer naj bi bila legitimacija, toda nahajal se je v takem duševnem stanju, da ga je bilo lahko sugerirati. Ubogal me je brez ugovora in kmalu našel tablico ter jo izročil meni, da sem jo odprl. Mrtvec je bil Mihael Kobara, Trenčin, Madžarska. Treba je bilo sedaj pisati domov, da je Kobara umrl. Velel sem Samcu, naj preišče še vojakove žepe, V njih ni bilo razen pol zavojčka razmočenega tobaka ničesar, niti ure, niti kaj drugega.

Brez besed sva vzdignila mrliča in sicer tako, da ga je Samec držal za levo nogo, jaz za desno roko, zagugala sva z njim dvakrat-trikrat sem in tja in truplo je zletelo na dno jame. Sedaj je bilo treba spraviti še čreva iz jarka in potem vsakakor nekoliko zagrebsti, da ne bo gnil pred najinimi očmi. Vzela sva vsak svojo lopatico, spravila najprej iz jarka vse ostanke in vse krvave sledove mrtvega trupla in zmetala vse to v jamo; nato sva začela zasipati grob ter nisva prej odnehala, da je bila jama izravnana. Delala sva vztrajno, brez besed in se pri tem razgrela, da nama je znoj kapal s čela. Ko sva bila gotova, sva se vsedla na rob jarka in se naslonila na ročaje lopat ka-

kor pogrebca, vendar ne morem reči, da sva imela ta trenotek kake turobne, pogrebne misli, temveč sva bila utrujena.

Sedaj, ko sva sedela tako tiho v jarku, sem se spomnil, da sem žejen in sem pravzaprav zaradi žeje prišel k tovarišu. Toda tudi Samec ni imel ničesar v zalogi. Mogoče bi imel Unterberger kaj, sem mislil v svoji pekoči žeji. Seveda mi je ta up takoj splaval po vodi, ko sem se zavedel, kaj pravzaprav mislim. Treba je bilo torej čakati noči, ki bo vendar kaj prinesla.

„Kaj pa bova z nahrbtnikom?“ je vprašal Samec po kratkem presledku.

Pokazal mi je poln nahrbtnik, ki je bil zatlačen v rupo jarkove stene blizu tam, kjer je preje ležala mrličeva glava. Pri površnem pogledu bi človek lahko zamenjal nahrbtnik s prsteno vrečico.

„Poglejva!“ sem odločil jaz in izvadil sem ogromen nahrbtnik iz rupe ter ga postavil na sredo med naju. Začela sva s preiskovanjem. Prešinilo naju je upanje, da najdeva kaj za mojo žejo.

„Paziva, da ne pride Unterberger od kod, ta bi si hotel vse prilastiti,“ je svaril Samec in prislušknil. Prislušknil sem tudi jaz. V najino pomirjenje sva natanko slišala iz bližnjega rova zateglo, enakomerno smrčanje — Unterberger je spal še vedno.

Previdno in lepo po vrsti sva praznila vsebino. Najdene predmete sva razlagala po zemlji. Stvari so bile popolnoma nepokvarjene, ker je bil nahrbtnik položen z nepremočljivim prtom. Bili sta notri dve garnituri finega oficirskega perila, par škatelj suharja, zavoje sveč, električna lampa, 6 komadov finih konzerv, škatlja težka pol kile, prazna šampamska steklenica in ogromna aluminijska čutura, v kateri je bilo le nekoliko črne kave, potem lepa „Frommer“ pištola in fin daljnogled, par zavojev tobaka, v papir zavita škatljica „Reitersalbe“ za uši in nekaj drugih cunj.

Ko sva tako temeljito izpraznila nahrbtnik sva si plen razdelila. Perila sva vzela vsak eno garnituro in sva se takoj na licu mesta preoblekla in zmetala najino umazano perilo v jarek, mažo za uši sva razdelila po najinih telesih. Ko sva bila s tem gotova, sva nadaljevala z delitvijo. Suhar in konzerve je vzel Samec. Jaz niti ene škatlje nisem maral, Samec je vzel tudi sveče, jaz pa sem si prisvojil pištolo, daljnogled, električno lampo, ki

je funkcionirala, ter čutaro z velikim trebuhom. Do teh stvari ni kazal Samec nikakega veselja. Šampanjsko steklenico sem zagnal z vso silo proti sovražnemu jarku v neki objestni razposajenosti in sem radovedno poslušal, kdaj bo padla na tla. S prijetnim, skopuškim občutkom sva spravila najdene stvari in v tem zanimanju nisva niti opazila, da se je solnce približalo obzorju za ped nizko.

Ukazal sem Samcu, ki je takoj pričel odpirati najdeno konzervo, da naj zbudi Unterbergerja in odšel na svoje mesto. Pričelo se je nočiti nenadoma hitro; najprej je postala ravan onstran reke nekako modra, Gorica je dobila mračno, tonečo sliko, reka Soča je izgubila svoj blesk in prej svetel pas v belem pasku je postal teman, dolina se je polnila z mrakom, dočim so vrhovi snežnikov v ozadju polkroga krvaveli v solnčnih žarkih.

S prihodom noči pa je izginjal dnevi frontni mir in počitek. Po rovih se je pričelo gibanje in sedaj je navajeno uho čulo natanko enak šum iz nasprotnega jarka; čuli so se koraki, žvenki lopat, brnenje zlitih pritajenih odmevov, ki ga je prekinil že kak pok iz puške. Večerna razvada streljanja se je naglo pričela in brez potrebe se je otvoril ogenj iz pušk na desno in levo. Daleč tam v Brdih nekje je zagorel krvavo prvi nocojšni strel iz topa; gledal sem, kam bo udarilo in po neverjetno dolgem odmoru je zabliskala eksplozija z votlo detonacijo nekje za Gorico. Z naše strani je prišel odgovor in tamkaj se je pričelo z obstreljevanjem kakih baterijskih postojank. Redko grmenje topov se je oglašalo tudi od drugih strani. Z mrzlim mirom sem ugotovil, da na našem sektorju ni topovskega ognja.

Noč je priklicala v jarek svoje življenje. Prišel je ordonanc z novico, da pripravljajo sovražniki nenadni napad nekje v obližju, zatem je prišel naš frajtar Almer z naročilom, da naj se založimo z municijo, ki se dobi pri njem. Ni pa še dobro odšel, je že prišla od nekd po jarku ekspedicija štirih mož z zabojem patronov in ga vrgla kraj mene v blato. Dva vojaka sta se utrujena vsedla na zaboj, dva pa sta se naslonila na puške in ne da bi kateri spregovoril besedico so počakali par trenutkov, se potem dvignili ter brez besed izginili skoraj ropotaje po jarku proti Samcu, odkoder se je čula le kletvica. Kmalu nato sta dva druga vojaka prinesla po jarku ročne granate in jih

takorekoč vrgla pred mene kakih deset komadov, da sem pridrževaje sapo čakal, kdaj bo cel kup eksplodiral ter me razcefral v zrak. Š histeričnim sunkom sta odšla vojaka dalje.

Mimo mene so se po jarku venomer premikale temne, prihuljene postave vojakov, ordonanc, nosačev. Stisnil sem se tesno v kot. Trije vojaki so prinesli po jarku težak, dolg tram, celo deblo; videl sem, da je oni, ki je držal bruno na sredi, mnogo manjši od ostalih dveh tovarišev, ki sta nosila les na vsakem koncu in da je šel prazen poleg. Kadar pa je naneslo, da je stopil na vzvišen prostor in sta se tovariša nahajala nižje od njega, je nosil sam celo težo. Na ovinku izza mene se je dolgi tram zagozdil v zemljo in s trdom so vlečili in dvigali vojaki les kvišku. Pri tem so butali z obrazi ob tram in robove jarka. Eden je zaklel hrvaški, drugi pa je šepnil strahopetno opozorilo. Za hip so obstali z ruvanjem in čul sem pogovor:

„Ali smo vojaki, ali dninarji. Namesto puške kramp. Na tako vojsko se jaz poongavim.“

„Meni je čisto vseeno, naj prej ali slej vzame vse skupaj vrag.“

„Gremo, nekdo prihaja!“

Dvignili so tram in sopihajoč odšli ž njim padaje po jarku sem in tja.

Za njimi je prišla kolona z municijo, potem oddelek s strojnimi puškami, nato je nekdo nesel mimo mene nekaka vrata za kako častniško kaverno ali kaj, in je izgledal kakor krošnjar. Nošenje tega predmeta skozi ozki jarek je bilo zelo mučno, ker ga ni mogel oprtati na hrbet in ako je položil vrata na ramo, mu je vleklo glavo čisto na stran. Videl sem iti častnika po jarku, oprtanega s precejšnim nahrbtnikom in za njim je šel kriv in majhen vojak z ogromnim tovorom na hrbtu, da se je komaj zril mimo mene. Vprašala sta me, kje je druga četa in ko jima nisem znal odgovoriti, sta godrnjaje odšla naprej. Kasneje enkrat se mi je zdelo, da sem ju videl romati po jarku nazaj v nasprotno smer. Kot je bil nočni promet po jarku precejšen, vendar je odmev tega neprestanega gibanja predmetov, kletvin in vzdihov zamrl v neprestanem pokanju pušk in piskanju raket, ki so se dvigale in padale z obeh strani. Pri razsvitu raket so se nosači preklinjevale pripogibali na dnu rova, čepeli nemo pod tovari in hiteli dalje, ko je bilo zopet temno. Najmanj so vznemirjale sovražne

krogle, ki so švigale preko jarka nad glavami; vse se je balo le, da se ne otvori topovski ogenj in zato je vsakemu narekoval instinkt, da naj se pred sovražnikom zakrije vsako življenje v jarku.

Pozneje je prišla vest, da pride večerja ob polnoči, juha, meso, kava, kruh in rum. Čutil sem glad, toda ob misli na jed se je v želodcu pojavil odporni občutek proti hrani, pač pa sem še hujše občutil pekočo žejo, ki je žgala grlo. Kolona s hrano je kmalu prišla po jarku navzgor. Po dva in dva vojaka sta nosila na drogu kotle z juho in kavo, kruh so nosili v vrečah na ramah. Počasi se je pomikala kolona mimo mene. Zdelo se mi je, da je moštvo pijano, ker so nosači padali v jarek, se spotikali levo in desno in komaj rinili dalje. Vsakokrat, kadar je šel vojak mimo, je zasmrdelo po rumu. Na koncu kolone, čisto ločeno od ostalih, sta se prigugala po rovu dva nosača s precej velikim sodom ruma na drogu. Bila sta pijana; kadar je padel prvi na kolena ali na tla, je potegnil tudi svojega zadnjega tovariša za seboj na tla; še bolj čudno je izgledalo, kadar je klecnil zadnji na kup, ker je vsled teže soda, padel prvi nosač vznak. Pri tem se je čulo pljuskanje tekočine iz soda. Ravno tik mene sta se zopet sesedla na tla, prvi nosač se je spodtaknil in potegnil zadnjega za seboj. Pri padcu je obvisel sod na nizkem notranjem robu jarka, na dnu se kotaleča vojaka sta preklinjala in ko sta pogledala mene v kotu, sta mi ponudila ruma.

Brez besedi sem se nagnil k sodu, odtaknil zamašek, zagrabil sod z obema rokama in začel hlastno črepati iz vehe. Čutil sem v grlu hladen, blagodejen curek. Pil bi bil menda do nezvesti, ko bi me ne bil potegnil eden nosačev za vrat nazaj, da sem komaj utegnil poriniti zamašek v veho.

„Ali boš vse požrl, živina!“

Kakor ukanjen sem stal v rovu in gledal vojaka, katerih obraza sta se pravkar razsvetila od nekje blizu padajoče rakete; videl sem dvojce umazanih, režečih se obrazov, s plavimi lisami po licu.

Tisti hip je pridirjal nazaj po jarku korporal z revolverjem v roki.

„Kaj delate, svinje pijane, ali se hočete utopiti v rumu? Tatovi! Marš!“ se je zadrl s pridušenim pijanim glasom in tiral nosača dalje. Čul sem Unterbergerja, ki jih je v mimohoji pozival, naj mu dovolijo požirek, potem psovko: „Pijanci!“

katero je rekel za odhajajočimi in nato je izginilo vse v splošnem nemiru jarka.

Nato se je začelo razdeljevanje večerje. Naš roj se je zbral pri frajtarju Almerju. Dobili smo najprej juho, ki je bila še na naše veliko začudenje topla, v juhi pa kos mesa. Juho sem popil v debelih požirkih, ko pa sem prijel z dvema prstoma v roko meso, sem se spomnil, da sem preje držal ž njima za mrliča. Kljub temu občutku v meni vendar ni prevladal stud in sem požrešno objedel meso vse okrog prstov ter zagnal stran le majhen košček, za katerega sem držal. Po juhi smo dobili črno kavo, ki pa ni bila nič vredna, tako da so jo nekateri zlili po tleh. Ruma je dobil vsak polno skledo; nekateri so nalili čutare, drugi pa so pili kar iz skled, čepeč okrog posode, iz katere se je delila pijača. Dobil je vsak še hleb kruha, kdor je hotel tudi dva in pest cigaret. Vsa razdelitev večerje se je izvršila skoraj brez besed. Potem smo odšli na naša mesta. Ko sem sedel v neki omotici na podstavku, je prišel vojak od čete, ki je ležala od mene navzdol po pobočju in vprašal, če želimo kruha. Odgovoril sem mu, da ga lahko dobi pri nas in vojak je izginil; toda čez par minut se je vrnil z hektolitersko vrečo kruha na rami, jo postavil pred mene v jarek in molče izginil. Nekaj časa sem gledal vrečo, potem sem jo prijel in jo odnesel dalje do Samca, ta pa jo je pustil ležati v jarku.

Po polnoči je gibanje po jarku mnogo ponehalo. Moštvo se je najedlo in napilo ter je zdaj počivalo, zaradi tega je ponehavalo tudi streljanje. Sovražnik je večerjal koj za nami. Po zraku je namreč zadišalo po močni, pravi kavi in ta prijetnoopojni duh je nas ščegetal v nosnice, da smo jih odpirali in široko vohali v zrak.

„Psi imajo dobro kavo!“ sem slišal govoriti Unterbergerja čisto glasno.

Minilo je mogoče toliko časa, da bi pokadil cigareto, ko me pokliče Unterberger izza ovinka. Grem tja. On sedi na robu jarka, Samec pa stoji poleg in ga motri nepremično.

„Greva po rum, sedaj bo pritislila megla in bo ugodno. Četrť ure sva sem in tja. Samec pa ta čas pazi.“

„Ali če naju zgrešijo?“ sem ugovarjal.

„Kdo? Sedaj je vse pijano, nikogar ne bo. In navsezadnje, če kdo vpraša slučajno, reci, da sva šla po municijo. —

Almer je polokal skoro celo skledo — in ima še v rezervi, namesto da bi vse razdelil, lopov! —“

Odločil sem se in odšla sva po jarku proti sosedni četi, Unterberger spredaj, jaz za njim. Šla sva mimo kake desetorice vojakov. Nihče naju ni ustavljal; v svitu raket sva videla temne postave, prihljene k zemlji, nekatere s hrbtom ob jarek, druge naslonjene k strelnim linam. Sem in tja je kak vojak spalil puško, da je kratko počilo ob uho. Nekateri so se ozirali v naju z brezbržnimi, otopelimi očmi, eden je zahteval ognja od Unterbergerjeve cigarete, drugi je vprašal, kam greva, a ni dobil odgovora. Skoraj od vseh teh blatnih, siromašnih postav je smrdelo po rumu.

Hodila sva precej hitro. Kadar je bila tema, sva stopala tipaje dalje, roke vedno nekoliko iztegnjene, kakor čutila, da sva pri padcu imela vedno oporo; kadar pa je bil jarek razsvetljen od raket, sva se požurila sklonjenih glav. Naenkrat je Unterberger zavil v prečni jarek in krenila sva na desno. Sedaj sem se spomnil, da smo prvo noč prišli po tej poti v postojanke; čudil sem se svojemu tovarišu, da si je pot tako dobro zapomnil. Ta jarek je bil skoraj docela podoben našemu v liniji, le strelnih lin ni bilo v njem ter ni bil zaseden. Hoja je bila enako mučna, ker so bila tla opolzka, skalnata in nenačaka. V par minutah sva prišla iz rova na skalnato z grmičevjem poraslo planoto, ki je bila obrnjena stran od fronte tako, da so krogle žvižgale visoko nad glavami. Sinoči se mi je pa zdelo, da smo hodili po tem rovu celo večnost.

Unterberger je imel izvanreden instinkt. Na planoti se je v temi, komaj tu in tam medlo odsevajoči od frontne luči takoj orientiral, kje je zakril pri dohodu sodček z rumom. Stopil je h grmičevju, podregal z nogami za kamenje in takoj odkril skriti zaklad. Počlenila sva za skrivališče, da bi naju ne videl kdo, ker je čez planoto vodil dohod k jarkom.

Sod je bil nedotaknjen in poln. Unterberger je odčepil, se sklonil k sodu in pil, nato sem pil še jaz. Bil je pravi dišeči rum, takozvani „oficirski rum“. Ležala sva ob sodu in se posvetovala, kam ga bova zakrila v jarku in komu ga bova dala piti. Samcu na vsak način, tudi Almerju sem in tja kakšno čutaro, toda vedeti ne sme za sod. Pijača nam lahko dobro služi, ker ne ve nihče, kako dolgo

ostanemo v prvi liniji, mogoče osem, mogoče štirinajst dni. Drugače moraš crkniti. Tako je modroval Unterberger in pil še parkrat, preden sva se dvignila, nataknila sod skozi kljuko na kol, ki sva ga pobrala na planoti in odrinila s tovorom proti fronti, Unterberger spredaj, jaz za njim. Nošnja čez 60 kg težkega soda na kolu po razritem, skalnatem in jamastem svetu v temni noči je bila dovolj naporna in neprijetna. Sod se je gugal na drogu, da je nama včasih vzel ravnotežje. Unterberger ni bil ravno najbolj razpoložen za nošnjo in je hotel venomer počivati, pri tem pa je pil, objemajoč sod. Pil sem tudi jaz. Vedno in vedno sem občutil pekočo žejo v grlu; ko sem odstavil usta od vehe, me je peklo kakor prej.

Ležec za široko grobljo, ki naju je čuvala pred sovražnikom, sva počivala, menda že tretjič. Unterberger, ki je ravno nehal piti, si je zapalil cigareto in se zvrnil znak. Okrog in okrog naju je bila noč, na nebu ni bilo nobene zvezde in žar raket je odkrival črne, viseče kose težkih oblakov, ki so prihajali od morja. Površina zemlje se je odražala od temnega obzorja kakor črna plast, brez najmanjše luči ali znaka kakega življenja, tu in tam se je zaiskrilo kje daleč, rdeč kup plamena se je vžgal v noči, nakar je sledila detonacija in nato eksplozija kje na drugi strani. Zemlja je odmevala in se potresovala v brnečem donenju hude kانونade, ki se je odigravala že nekje dalje. V daljavi je zapiskal vlak, silno daleč, ta čudni, nenadni znak nekega daljnega tujega človeškega življenja naju je zazelbel po mozgu, da sva se zdramila iz trenutnega razpoloženja. Unterberger je postal nemiren in zopet pil. Vedel sem, da ga nekaj grize.

„Najbolje bi bilo, da bi bil človek ujet!“ sem pričel govoriti, skušaje ga.

„Ko bi človek vedel, kako bo tam?“ je odvrnil s pomislekom.

„Nekateri se hvalijo — iz Italije. V Rusiji je baje slabše.“ Odgovoril mi ni ničesar.

„V tem oddelku se je pred par dnevi udal cel vod sovražniku. Ali si slišal? Baje so jih v avtomobilu odpeljali v ozadje. Rešeni so!“ sem govoril namenoma dalje.

„To so dezertarji!“ je rekel zaničevalno. „Toda ti bodo vsi obešeni po vojni — izdajalci. Pobegnem pa ne!“ je dejal krčevito čez čas.

„Ali je bolje poginiti v jarku?“

„Ali bežati k sovražniku! Ne! Niti poginiti ne maram, pa tudi ne bom. Spravil se bom rajši v ozadje. Vseeno bolje. Dobiti kje kako kapavico, ustreliti se v nogo — kakorkoli. Sicer bo pa enkrat te komedije konec?“

Umolknil sem, uvidevši, da ni mogoče govoriti z njim. On je sovražil vojno vsled neprijetnosti, ki so bile vezane ž njo, globokeje pa ni razmišljal. Pila sva in se napravila dalje.

Kmalu sva bila k dovodnemu jarku. Hoja s sodom je bila še težavnejša, kakor po planem. Sod je zadeval ob jarek in venomer sva padala z ene strani na drugo, poleg tega pa je postal moj tovariš zelo pijan. Noge so se mu opletale in vedno je klecal na kolena, parkrat je celo padel v jarek; takrat je zdrknil sod po drogu na njegov hrbet in teža je potegnila mene za njim, da smo se valjali vsi trije na kupu. Težko je bilo potem dvigniti sod in spraviti tovariša zopet na noge.

Dočim je bila pot po rum zelo kratka, je bila pot nazaj v jarek zelo dolga. Hodila sva najmanj pol ure po jarku, toda še vedno nisva prišla v ognjeni rov. Rov je bilo zelo težko razložiti, ker je pritiskala megla k zemlji in povečala temo. Parkrat sva počivala, otipavala predmete in skušala prodreti z očmi skozi temo do pravilne smeri, toda zaman, vhoda v ognjeni rov nisva mogla najti na noben način. Oblival naju je znoj od neprestanega letanja po jarkih, sem in tja, padanja, butanja z glavo v kamne in prerivanja skozi tesnobne prehode. Imela sva okrvavljene roke in boleča kolena. Začela sva si biti v skrbah, toda kljub največjemu naporu nisva mogla izslediti prave smeri. Zašla sva v pravi labirint jarkov in rogov, ki pa niso bili obljudeni, ampak prazni, mokri, ostudni, smrdeči po trohnobi in iz katerih ni bilo nobenega izhoda.

Hodila in iskala sva ga gotovo že celo uro in sva nazadnje obupana obstala v jarku, kjer je zevala iz stene odprtina razbitega skrivališča. Sod z rumom sva vrgla na zemljo in počenila izmučena poleg njega. Tovariš je bil obupan, njegova pijanost se je razblinjevala v skrb, kaj bo, če se izgubiva, ali pred dnem ne najdeva najinih postojank. Mene pa je cela zadeva bolj zabavala, kakor skrbela. Ako si zaideva predaleč, naju k večjemu lahko ujame sovražnik in bi se ta reč končno napravila brez komedij. Neumno bi bilo le, ako bi prišla v kako past in bi zraven

poginila. Neprijetno pri vsem tem je bilo le to, da sva vlačila celo težki sod ruma.

Posvetovala sva se, kaj naj narediva. Omenil sem, da se najbrže nahajava med našo in sovražno linijo v zapuščenih jarkih in sva nekako pomotoma pasirala našo linijo. Situacija na vsak način torej ni bila prijetna; ako do jutra ne najdeva izhoda nazaj potem morava čez dan ostati v jarku, ker podnevi nikakor ne bova mogla nazaj. Mogoče pa sva že pasirala tudi italijansko fronto in jo imava že za hrbtom. Tega Unterberger ni hotel verjeti, jaz pa sem mu nagajal in trdil, da ni drugače. Končno sem ga prepričal, da se morava vrniti nazaj po poti odkoder sva prišla. Naložila sva torej sod na rami in odrinila s tovorom nazaj po jarku. Hodila sva kljub opreznosti menda precej glasno, noge najine so bile težke, pijane in je le glava vsled neprijetnega položaja postala jasnejša, tovariš je med potom še grdo klel, kadar je zadel z nogami ob kako zapreko. Rov je bil teman in vlažen, poln megle, iz katere je že rosila jutranja vlaga. Nenadoma je stopil z nogo v globoko in padel na obraz. Pobirajoč se s tal je zaklel robato italijansko kletev. V

tem hipu se je tik pred nama pojavila temna postava, kakor bi se izluščila iz zemlje in čula sva laški klic:

„Kdo je?“

Videl sem skozi megleni mrak, kako se je tista postava bližala Unterbergerju z razprtimi rokami, Unterberger pa je kriknul, vrgel drog z sodom na tla in planil proti meni. Jaz pa, gnan istotako od neke čudne sile, sem spustil sod in se spustil v tek pred tovarišem po jarku.

Tekla sva brez sape, ne oziraje se na razne zapreke, brez cilja dalje po rovu pravzaprav ne vedoč kam tečeva. Bila sva tako tesno drug za drugim, da mi je Unterberger venomer skakal na pete.

Naenkrat začujem Samčev glas:

„Kaj pa je?“

Takrat sem se streznil, obstal in videl, da sem v našem strelskem rovu. Poleg mene je stal Unterberger ves prepaden. Nevede, brez iskanja sva pritekla na najina mesta.

Takrat je pričela postajati megla vedno bolj bela, gostejša in minevala je druga noč v sektorju števil. 5.

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

(Dalje.)

Obsojenih je bilo več, in sicer: v Kamniku 8 sodrugov, radi prestopka § 23 tiskovnega zakona, 4 so sedeli po 4 dni v preiskovalnem zaporu, najpreje so bili obsojeni: 1 na teden, drugi na 14 dni, dva na 8 dni, 4 oproščeni, vsled rekurza se je znižala kazen kamniških sodrugov: 1 na 3 dni, dvema na 2 dni, dvema na 24 ur. V Ljubljani je bilo 5 sodrugov obtoženih; obsojenih pa pri okrajni sodnji: 2 vsak na 3 tedne, 1 na 8 dni, 2 oproščena; pri deželni sodnji: 2 vsak na 8 dni, drugi oproščeni. V Zagorju so bili obsojeni 3: eden na 10 fl. globe, dva vsak po 5 fl.; vsled § 23 tiskovnega zakona. Vsled rekurza je bil prvi oproščen, druga dva obsojena kot v prvi inštanci.

Agitacijskega denarja se je od zadnjega strankinega zbora nabralo okoli 200 fl. Bloki so bili razdani šele v zadnjem času. Gibanju so postavljene najrazličnejše ovire. Na Gorenjskem ni dobiti nobenega

lokala; tam je precej delavcev. Gostilničarji se boje zameriti Kranjski industrijski družbi. V Belipeči (Waisenfels) so odvzeli delavcem zadnji lokal, kjer so še mogli imeti shode. Okrajno glavarstvo v Radovljici je delegiralo za shod kot svojega zastopnika g. rudniškega direktorja.

Vendar gre gibanje polagoma naprej, da bi se več napravilo, ni ljudi in sredstev.“ —

Glede Trsta: Tu je socijalistično gibanje razmeroma še mlado. L. 1889 se je ustanovila zveza „Confederazione Operaia“, ki so jo l. 1891 uradno razpustili. Italijansko pisana socijalistična lista „Avanti“ in „Il Proletario“ sta prenehala drug za drugim. Pri zadnjem so škodovala anarhistične tendence. L. 1891 so ustanovili nemški delavci „Deutsches Le-severein“, ki so ga oblasti po 1. maju 1892 razpustile. Načelnik je bil s. Pregant, ki so ga obsodili na 50 fl. globe.

Slovenski list z imenom „Delavski List“ je izhajal nekaj časa v Trstu, ali so ga uničile stalne konfiskacije in šikane. Urednika sodruga Zadnika so, ker je očital drž. pravdniku „neznosno postopanje“, obsodili na 4 tedne zapora.

V l. 1892 se je sklicalo več nemških shodov po § 2, potem pa italijanskih in slovenskih; šlo se je za tem, da se ustanovi zopet društvo. Glavno so delovali za tem od slovenske strani; italijanskih delavcev se je polastil anarhistični duh, češ, vsaka organizacija je brezpomembna. Nemci pa so stali ob strani. Ustanovitev „Splošnega delavskega izobraževalnega in pravovarstvenega društva“ je bila prepo-vedana; ministrstvo za notranje zadeve pa je prepoved razveljavilo; vršil se je ustanovni občni zbor 14. maja 1893, ki ga je c. kr. komisar razpustil, češ, da ga ne pripozna kot „društven shod“. Nazna- nil je proponente sodnji po § 19 zbor. zak., ali sodišče jih je oprostilo. Gibanje za splošno volilno pravico je bilo znatno. Vršili so se trije shodi. Radi pobiranja strankinega davka sta bila obsojena so- drug Zadnik na 6 dni, s. Poljšak na dva dni, na temelju gremijalnega patenta iz l. 1834. Obsto- ji s a m o s l o v e n s k a o k r a j n a o r g a n i z a c i j a .

Preganjanja so na dnevnem redu. S. Petrič je bil aretiran radi dopisnice, ki jo je prejel iz Reke radi neke organi- zacijske stvari.

Na tem zboru je blagajnik Popp re- feriral o financijelnem položaju stranke. Med drugim je konstatiral, da je gibanje na Kranjskem šele v početkih. Proti temu je takoj protestiral Grabljevic, češ, da je precej gibanja; ljudski shod, ki se je ne-

davno vršil, je posetilo do 1500 ljudi. Grabljevic je govoril še pri točki „Sploš- na volilna pravica in generalni štrajk“, o kateri je referiral Ellenbogen. Dejal je: „Smo za generalni štrajk, kadar se bo te- meljito pretehtalo, če je pripraven čas zato. Spojiti pa zahtevo po volilni pra- vici z generalnim štrajkom ne gre. Za osemurni delovnik je drugače nastopati kot za volilno pravico in ne sočasno. Če pa bi prišlo do tega, ne bo štrajk množic pri nas zavzel takšne dimenzije kot v bolj industrijskih deželah, vendar pa bo- mo storili po svoji moči, da izvršimo na- logo, ki jo bo strankin zbor naložil.“

Ludvik Zadnik je tudi večkrat govo- ril. Pri pravkar omenjeni točki se je v pogledu generalnega štrajka priključil Adlerjevi resoluciji, ki je šla za tem, da se za generalni štrajk počaka ugodnega trenutka. Glede Trsta izjavlja, da izgleda kakor da bi v Trstu ne bil nikdo za vo- lilno pravico, ali v resnici je drugače; želi dela v tem oziru. — Pri točki tisk je govoril Zadnik k predlogu Saska (Ins- bruck), ki je želel, da se ustanovi za ti- rolsko italijansko delavstvo italijanski list. Zadnik je bil proti temu, da se osnuje italijanski list, češ, ta bi moral izhajati na Dunaju, ker so v Trstu strašne zapre- ke: ni ljudi za delo, nejasnost je v glavah, strasten nacijonalizem vlada. Za organi- zacijo italijanskih delavcev manjkajo predpogoji. Naj se zato raje izdajo od časa do časa italijanski letaki ali brošu- rice. V Italiji je tega precej, vendar ita- lijanski sodrugi ne vrše nobene propa- gande. Strinja se s predlogom Reslja, da se za slovaške delavce osnuje časopis, ki so nam bližji kot Italijani. (Konec prih.)

LISTEK.

ODJEMALCEM IN NAROČNIKOM.

Mnogo jih je, ki prejemajo naš mesečnik, ali pozabijo, da je treba plačati naročnino. Zadrúžna založba mora plačati tisk in vse drugo v redu.

Opozorilo. Zadrúžna založba v Ljubljani je doslej izdala šest knjig in 13 brošur. Male bro- šure so se razprodale ob raznih prilikah, knjig pa se prav malo razpeča. Opozarjamo zavedne (to je tiste, ki se zavedajo, kolikšne važnosti je dobra knjiga za delavskega človeka), da se nad tem dejstvom zamislijo in gredo na delo...

„Pohvala“. Prejemamo, zlasti v zadnjem času precej pisem in dopisnic, kjer se razni čit- atelji našega mesečnika prav pohvalno izražajo o našem listu. Razume se, da je nam to všeč, ali vse bolj bi se nam vsak prijatelj našega me- sečnika prikupil, če bi nam nabral par naroč- nikov.

O *blagopokojnem županu dr. Lj. Periču* nam je bil svoj čas obljubljen od poznavatelja njegovega dela daljši spis. Kljub urgencam ga do danes nismo prejeli, kar moramo v svoje opravičilo sporočiti, ker smo pisali, da ta spis priobčimo. Ni tedaj naša krivda, če je ostalo le- pri „obljubi“.

POD LIPO

LEPOSLOVNI DRUŽINSKI MESEČNIK

LETO III.

LJUBLJANA, 15. DECEMBRA 1926

ŠTEV. 12.

UREDIL ANTON KRISTAN

Cv. K.:

ANASTASIUS GRÜN.

Ob 50 letnici njegove smrti.

Anastazija Grüna (r. 11. IV. 1806 — u. 12. IX. 1876.) poznajo pri nas le kot grofa Antona Auersperga-Turjaškega, ki je v kranjskem deželnem zboru izpregovoril znano krlitico o slovenskem knjižnem siromaštvu. Mož je imel na Križevniškem trgu tudi spominsko ploščo, ki je bila prečesto ob nacionalnih slavnostih pomazana in končno ob prevratu l. 1918 celo odstranjena. Ve se tudi, da je bil učenec velikega Francéta Prešerna, kojemu je spesnil v spomin lepo himno. Anastazij Grün pa je bil mnogo več. I kot politik i kot kulturn delavec. Poleg Nikolaja Lenaua (Niembsch v. Strehlenau) je bil Anastazij Grün edini, ki se je upal odkrito obsojati zloglasen Metternichov režim v Avstriji. V predmarčni dobi in po l. 1848 se ni upal niti Grillparzer ziniti ničesar zoper reakcijo. Avstrija je imela sploh malo „političnih pesnikov“. Od Walterja von der Vogelweide (v 12. stol.) do Lenaua in Grüna ni bilo nikogar, ki bi se upal v pesmih vojevati zoper vladajoče. Avstrijski absolutizem, metternichov zistem in katoliški klerikalizem, ki so označevali v Avstriji dobo po francoski revoluciji do let sedemdesetih, so sicer bili prav hvaležen objekt politične pesmi. Ali doba je dala samo Lenaua in Grüna, ki sta sicer oba pripadala visokemu plemstvu, kar jima je sicer mnogo koristilo. Bauernfeld pravi: „Ogra (Niembscha von Strehlenau) in grofa (Auersperga-Grüna) se ne more tako lahko prijeti.“ Nju je ščitilo troje: stan, poreklo in dostojanstvo.

Kranjski grof Anton Aleksander Auersperg-Turjaški je postal kot Anastazij Grün pesnik revolucionarne dobe l. 1848 in nekaj glasnik takratnega dvigajočega se upornišva. Liberalen po duhu in po poreklu: že njegovi predniki so stali v

časih pretireformacije na strani protestantov. Njih prapravnuk je svoje hrepenenje po svobodi, svoje proticerkveno mišljenje, da celo svoje demokratično prepričanje propovedoval s pristno gorečnostjo in pravo strastjo. Izpričal je to tudi s svojimi hrabrimi dejanji kot politik. Kot bivši terezijanec je mnogo potoval po Italiji, Angliji in Franciji ter se je tako naučil spoznavati in ceniti ljudi. S tem je razširil svoje obzorje in izvajal iz tega popolnoma neavstrijske konsekvence, kar ga je končno prisililo do popolnoma nearistokratske opozicije v kranjskem deželnem zboru.

V onih časih (l. 1831) je bil Anastazij Grün po svojih svobodoumnih „Izprehodih dunajskega pesnika“ (Spaziergänge eines Wiener Poeten), ki so vzbudili veliko pozornost, poznan kot političen pesnik. V teh izprehodih, ki nas danes ne morejo več tako vneto zainteresovati, kakor so to Metternichove podložnike, stavlja prvič ono usodno vprašanje v dunajskem tonu: „Darf ich so frei sein, frei zu sein?“ (Ali smem biti tako svoboden, da sem svoboden?) in prorokuje zmago svobode in končno uvedbo demokratične vlade. Med „Izprehodi“ se nahaja pesem „Cenzor“, ki z gorečo jezo obsoja Metternichovo najljubšo in najvažnejšo oblast:

Res, velik grešnik si! Človeška pravica ti dovoljuje še, da si prost, ali v notranjosti Tvoji Te morajo vznemirjati vešala in mučila. Na prsa se potrkaj skesano in na kolena padi.

Delaj pokoro! Na glavo pepela si natresi! In odidi in poboljšaj se!

„Izprehodom“ je l. 1836 sledila „Razsulo“ (Schutt) nazvana zbirka politično-filozofskih pesmi, katerih temeljna

misel je zaupanje na nastanek novega svobodnega in solnčnega sveta iz razsula starega, preživljenega. V tej zbirki se nahaja po pesnikovi navadi s slikami in refleksi preobložen venček pesmi „Šipa za okno“, ki z ostrim dovtipom biča klerikalizem. Tu si želita med povzdigovanjem kruh in vino proč iz duhovniških rok, da lahko izpolnita „na polju pri sestrah“ „prosta v vetru na mirnem obronku grička pri tovariših“ svoj naravni poklic, tu svetuje opat mlademu tovarišu: „Igralec z lutkami ne kaže nikdar rok.“

V „Nibelungih v fraku“ (Nibelungen im Frack, l. 1843), v pesnitvi, ki prikazuje lahek rokoko-svet dejanja v komičnem nasprotstvu s težko staro obliko nibelunške kitice, se pesnik na hudomušen način norčuje iz igralskega delovanja na dvorih dvanajstoric in si izbira ono zgodovinsko meklenburško visokost, ki ni poznala druge knežje naloge, kot najti velikana, ki bo mogel vzeti v roke bas in violino in palčka, ki bo mogel vzeti violino in bas. Dvakrat je lirik Grün skušal ustvariti epske pesnitve. Prvič v ciklusu romanc „Zadnji vitez“ (Der letzte Ritter) l. 1830, v poveličevanju Maximilijana I. in drugič l. 1850 v „Kahlenberškem popu“ (Pfafe von Kahlenberg). Ta ep, ki je močno prežet romantike in je pesnikovo najzrelejšo delo, je tudi njegovo življenjsko delo.

Anastazij Grün je tu namenoma preskočil cela stoletja in je združil dni navihanega popa Wieganda Kahlenberškega od Ameisa z onimi bojovitega kmečkega pesnika Nitharta von Reuentala. Vršil se dogodek za Babenberžanov na njih rezidencah na Leopoldsbergu, v Kahlenbergsdorfu, na Štajerskem in Koroškem. Je to prijazna domovinska pesnitev. Ali za pisanim svetom Otona Veselega se skriva vsa resnoba vsled takega izida revolucije l. 1848 razočaranega pesnika, skriva se tu njegovo politično prepričanje o nujnem propadu vseh absolutističnih zistemov in njegova vera v svobodnejši, demokratičnejši razvoj bodočnosti. Avstrijski aristokrat upa, da „bodo razpihane sledove svobode dohiteli njegovi vnuki“, on smatra jekleno kopelj narodov, vojno, kot zdravljenje, ki se ga lahko primerja z obglavljenjem človeka trpečega na zobobolu, on želi ohraniti večni ogenj v cerkvah le vsled sočuvstvovanja z brezutešnimi starimi ženicami in poje grenko

pesem knežjega ministra o „onem psu“, ki se prikazuje pred čredo ovac v podobi ovce. Ovce se branijo navadnega psa-ovčarja, hočejo „boljše pse“, zato se pes preobleče v ovco. In:

„čredo strigli so kakor so hoteli
saj ovce le za ovce so imeli“ —

pesem je drastično prikazovala, kako se z neumnim ljudstvom postopa, ki ne ve, da „se striže samo tiste, ki se pustijo“.

Lepih naukov, ki jih je Anastazij Grün dajal na različnih mestih v Kahlenberškem popu avstrijskemu vladarju, Franc Jožef I. seveda ni upošteval. Naučna ministrstva pa so celo Grünove tendence s predrzno potvornitvijo na glavo postavljale in jih kot patrijotične pesmi pridnega in dobrega grofiča uvrščala v šolske čitanke.

Prav stroge kritike seveda vse lirčne pesmi Grünove ne vzdržijo, nekaj jih pa je, ki se morajo šteti med boljše lirčne pesnitve, tako „Das welke Blatt“. Stalno vrednost imajo tudi njegove angleške balade o Bobin Hoodu ter zbirka slovenskih narodnih pesmi.

Pa naj se sodi o pesniku Grünu kakor že hoče (Grillparzer je jezivo dejal o njem: zna pač slikariti, slikati pa ne —), vendar je pomen njegovih političnih pesmi bil velik in vpliv prav znaten. Tudi njegov pogum je nevsakdanji. Bil je pesnik, ki se ni bal povedati svojih naprednih, revolucionarnih misli.

Kot politik grof Anton Auersperg pa vzdrži najstrožjo kritiko. Bil je znamenit demokratični davčni reformator. Kot član gosposke zbornice je dejansko prav marljivo sodeloval na ustvaritvi nove dobe in svobodnejše kulture. Bil je eden najbolj energičnih nasprotnikov konkordata, to se pravi: tiste nesrečne zveze med avstrijsko državo in rimsko cerkvijo, ki si je vzela vse pravice in dala državi le dolžnosti. Njegovi stanovski tovariši so se potegovali od hiše do hiše po Dunaju za konkordat, grof Auersperg pa je hrabro pobijal to sramoto Avstrije v gosposki zbornici in dosegel odpoved te nemoralne državne pogodbe. Geslo njegovo je bilo: „Zgodi naj se pravica!“

Bil je goreč demokrat, ki se ni bal v najhujši Metternichovi dobi zaklicati: „ljudstvo si mora tvoriti samo lastno usodo, če ne, je zrelo za smrt...“

Radivoj Rehar:

NA NAJINE LJUBEZNI . . .

Na najine ljubezni pota pala
bolest je mrka, sama sva ostala
brez solnca in brez cvetja prejšnjih dni.
Na pusta polja hladen dež rosi...

Tako končuje dvoje src iskanje,
ukanjenih za najsvetejše sanje,
tako jesen prihaja brez sadu...
Odidiva! — Kaj delava še tu?

Čulkovski:

GRISKA ONUČIN IN NJEGOVA ŽRTEV.

(Konec.)

Težko stališče je imela sovjetska oblast spočetka. Državni aparat ni hotel reagirati na odredbe izvoljenih ljudskih komisarjev. Uradništvo po ministrstvih in javnih uradih je uradne prostore zaklenilo, akte poskrilo in odšlo domov. S silo so morali delavci vdreti v urade in uradovati sami, kakor so vedeli in znali. Zaloge živil in kuriva so trgovci in špekulanti v Petrogradu poskrili ali uničili. Ob prevzemu oblasti so imeli sovjeti za dvamilijonsko prebivalstvo prestolice samo še za tri dni živeža, s katerim so prvi trenutek lahko računali. Vse banke, z državno banko vred, so svoje blagajne zaklenile in uradništvo je stopilo v protestni štrajk. Za sovjete ni bilo niti ficka, pač pa so razni špekulanti skrivaj smukali skozi zadnja vrata v banke.

Na eni strani Kerenski, Kaledin, Kornilov, menjševiki, desni socijalrevolucionarji, kadeti (demokrati), svet revolucije (duma), mesna občina, s celo vlečko sorodnih krogov, kakor, uradništvo, duhovništvo, industrija, trgovci, učiteljstvo, dijaštvo in prostitutke, na drugi strani pa delavci, vojaki, mornarji in nedogledno kmetско siromaštvo. To je bila prva socialna revolucija. Le brezprimerna, jasna odločnost ljudskih komisarjev podpirana od širokih mas izmučenega ljudstva je polagoma zlomila odpor buržuazije in uravnala življenje v novi tir.

Bilo pa je občutno pomanjkanje življenjskih potrebščin, zlasti kuriva. V Petrogradu so začeli podirati stare lesene periferne hiše za drva. Sovjeti so bili posebno v skrbeh, da bi Donski kozaki popolnoma ne odrezali rudnikov od srednje Rusije. Zato se je podal ljudski komisar za rudarstvo, Ostrovski, v Doneški revir na propagandno turnejo.

Hitel je od rudnika do rudnika, povsod navdušeno pozdravljan in je rotil rudarje naj vztrajajo pri dosedanji produkciji in v težki borbi s kozaki:

„Vi ste srce Rusije! Če izgubimo vas, propade revolucija!“

— „Pošljite nam pomoč rdeče vojske!“

„Dragi moji, kako radi, če bi nam bilo sedaj že mogoče. Čete, ki jih imamo na razpolago, komaj zadostujejo, da vzdržujemo fronto in odbijamo napade buržuazije in to so večinoma prostovoljci, pripravljeni se žrtvovati za revolucijo. Mi nikogar ne silimo v vojake, vsakemu je prosto dano, da ostane, ali da gre domov. Večina je zato odšla. Mnogi pa zopet prihajajo, da nam pomagajo. Nekaj čet vam že hiti na pomoč, v ostalem pa potrpite, da zamoremo na novo organizirati rdečo vojsko. Ljudska vlada se na vas zanaša!“

— „Glad nam grozi!“

„Tudi v tem oziru vam še ne moremo prav nič pomagati. V Petrogradu sami gladujemo. Ukrajina je žitorodna; dajte kmetom premoga, oni naj vam dajo žita!“

— „Pa če ne dajo zlepa?“

„Tedad rekvirirajte!“

— „Železniških vagonov nam manjka za odpravljanje premoga. Potrebovali bi jih vsak dan petdeset, pa jih še deset ne dobimo.“

„Vem. Potrpite, saj veste, da je štiriletna vojna povzročila v transportu cel kaos in propadanje, sedaj nam pa še kontrarevolucionarji plenijo in uničujejo vozni material.“

In rudarji so razumeli in vztrajali. Saj so sedaj delali in trpeli zase.

Organizirali so ekspedicije za kruhom. Naložili so vprege, kolikor so jih imeli na razpolago, s premogom, in se odpeljali v celih povorkah kakor kra-

marji na sejm, v oddaljene vasi ruskih kmetov in nemških kolonistov, kjer so ga menjavali za žito.

Posebno goreč pri tem poslu je bil Brjažkin, ki si je s svojo zgovornostjo in sigurnim nastopom znal pridobiti zaupanje tovarišev, da so mu nazadnje poverili vodstvo nad temi ekspedicijami in kupčijo. Nekajkrat je rešil svojo nalogo popolnoma zadovoljivo. Ščasoma se je pa vračal z vedno slabejšim uspehom. Prišel je vedno manj, in še to zelo slabo blago.

— „Kmetje ne dajo. Postajajo skopi.“

Rudarji so postajali nezaupni. Poslali so skrivaj za njim ogleduhe, ki so se za njegovim hrbtom prepričali, da so mu kmetje primerno zamenjavali premog s poštenim zrnjem. On ga je pa na povratku med potjo na tihem prodajal raznim kramarjem za drag denar, ki ga je spravljal v svoj žep.

Ogorčenje med rudarji je bilo nepopisno. Ženske so ga hotele kar raztrgati: „Radi tega podleža moramo stradati!“

— „Vrv! Obesimo ga!“

„Hijena!“

— „Sabotažnik!“

„Pa kako se je hvalil! Kako je imel namazan jezik!“

— „Najbolj je hujskal proti buržujem!“

„Pa bi rad sam bil buržuj!“

— „Pošljimo ga k vragu!“

Po prizadevanju treznejših so mu nazadnje naložili samo toliko batin, kolikor jih je mogel prenesti, in so ga pognali iz rudnika.

Kmalu za njim je izginila tudi Matrona.

Naleti kozakov so se zdaj tu zdaj tam stalno ponavljali. Posamezniku ni bilo varno oddaljiti se predaleč od naselbin v step. Grišku so zato prigovarjali, naj se preseli na rudnik:

„Če kozaki zavohajo tvojo zemljanko —!“

— „Bog ti bodi milostljiv, če zvedo, da si tudi ti rudar!“

„Nek kotiček se že najde tu v naselbini, kamor bi se začasno preselil z materjo.“

— „In snega ti ne bo treba vsak dan tako daleč gaziti.“

A Griška se je obotavljal. Tako se mu je priljubil njegov dom, katerega si je sam postavil in kjer se je čutil kakor ma-

lega vlastelina, da se ni mogel od njega ločiti.

„Bom videl. Mogoče po praznikih.“

*

Bil je sveti večer. Delo na rudniku je počivalo. Rudarji so hodili drug k drugemu v vas, da si voščijo vesele praznike. Ženske so razstiale po starem običaju v svojih barakah slame po tleh, da bo imel božiček, ko pride na svet, kje ležati. Pri kramljanju v zakurjenih kočah, v krogu svojih družin, so rudarji za kratek čas pozabili na trpljenje zadnjih tednov. Nocoj niso postavili straž. Saj so vendar tudi kozaki pravoslavne vere, zato so bili prepričani, da jih vsaj na sveti večer puste pri miru.

Griška je sedel z materjo v topli zemljanki. Pila sta čaj, ki sta si ga sladila s sirupom iz buč, ker sladkorja ni bilo dobiti in prigrizovala sta sveže piroge, ki so pa bili tokrat pečeni na olju, mesto na masti in iz črne moke mesto iz bele.

Pogovarjala sta se o sestri Dunji. Pred nekaj dnevi je pisala:

„Sosedov Akim me snubi. Kaj naj storim? Če je vama prav, meni bi bilo —. V vasi sedaj merijo graščinsko zemljo. Vsak dobi kolikor si upa obdelati; največ petindvajset desetin. Potem bi se dalo tu še znosno živeti. Najbolje bi bilo, če se do pomladi tudi vidva vrneta.“

Sklenila sta ji odpisati, naj zaprosi pri vaškem sovjetu tudi za njun delež; tisto njivo tam za potokom, ki jim je najbližja —.

In oba sta se veselila, da bodeta zopet dihala vase duh sveže zorane zemlje in poslušala pomladne pesmi škrjancev.

Nedoločen šum ju prebudi iz njunih sanj. Griška se ozre navzgor proti okencu. To je bilo popolnoma zameteno s snegom. Po šipi so polzele vodene srage in se svetlikale v luči svetilke.

Nekaj je zalomastilo nad streho, da sta se preplašena ozrla navzgor in ob enem sta slišala moški glas:

„Ej, tovariši, zemljanka! Tu notri je nekdo! Iz cevi se kadi!“

Slišalo se je konjsko hrzanje in več glasov.

„Za božjo voljo!“ plane mati pokonci.

— „Kozaki!“ dahne komaj slišno strahu otrpeli Griška.

„Hej! Kdo je tu notri? Odpri! Ali pa vderemo skozi streho v tvojo luknjo!“

— „Prokleta krtina! Saj nima nikjer vhoda!“

Začelo se je razbijanje po strehi. Mati se je vsa prepadena skrila v svojo kamro za pregrajo. Griška je hitei odpirati.

Skozi ozek vhod se je preril od zgoraj častnik, za njim pa pol ducata kozakov s kratkocevkami v rokah in so na mah napolnili mali prostor. Več pa jih je bilo slišati zunaj. Bila sta dva zelo mlada fanta, ostali pa hudogledi, brkati možje, katerim so od kocin pod nosom višele ledene sveče. Mahali so z rokami okrog sebe in cepetali z nogami, da si jih ogrejejo. Otresali so sneg s plaščev in s kosmatih kap, tako da se je na ilovnatih tleh napravila luža in blato. Z njimi je vdrla v topli prostor struja mrzlega zraka, ki se je tu spremenil v hlap.

„Kako daleč je od tu do Bogoduhovskega rudnika? Veš, kje je to?“ je vprašal častnik.

„Vem, Vaše blagorodje! Dobro uro hoda je še,“ se je malo zlagal Griška. Pa saj v takem vremenu bi itak ne prišel prej.

„Odpravi se takoj! Nam pokažeš pot!“

Griška je zaskrbelo. Vedel je, da rudarji nocoj ne stražijo. Njegove misli so začele intenzivno delovati. Kako jih opozoriti? Obuval je škornje in oblačil suknjo.

„No, ali bo skoraj?“

„Takoj, takoj, Vaše Visokorodje! Še kapo poiščem.“

Stopil je za pregrajo, kjer je mati vsa v strahu ždela na postelji. Vzel je kapo in se sklonil k materi in ji tiho šepnil na uho:

„Za kriščevo voljo, mati, pojdite takoj na Bogoduhovo k Vasilju in mu povejte, da jih hočejo kozaki napasti. Jaz jih medtem zadržim.“

In šli so ven v temno noč, kjer je stala neprodorna megla snežnih vrtincev. Ostra burja se je sunkoma zaganjala v valovito step in dvigala cele oblake drobnega, ostrega snega, da so bili vsi predmeti zaviti v gosto snežno meglo in ni bilo mogoče razločevati ničesar pred seboj. Vsi sledovi človeških stopinj so bili mahoma zabrisani. Po kotanjah in kotlinah se je človek pogrezal do pazduh v sneg, medtem ko je po nizkih vzboklinah in planotah bil sneg do golega pometen, da je kazala zemlja svojo temno, s suhim biljem poraščeno polt. Gorje popotniku, ki bi ga v takem vremenu gnala potreba, od-

praviti se na usodno pot čez samotno step. Za razdaljo ene same vrste bi potreboval celo uro naporne hoje in z njegovimi močmi bi bilo kmalu pri kraju. Utrujen bi se hotel odpočiti, da bi nikdar več ne vstal. Ali bi pa popolnoma izgubil orijentacijo, hodil bi v krogu po enem in istem mestu misleč, da je že bog ve kako daleč prišel. Le ljudje, ki so dobro poznali okoličico, dobro pomnili vsako jamico, vsako krtino, in ki so se spoznali v smeri vetra in njene izpremembe, bi si upali v takem na prosto. Griška je poznal vsak korak, ki je vodil od njegove zemljanke do rudnika, saj je moral to pot prehoditi vsak dan dvakrat, včasih še večkrat. Tudi njegova mati je poznala to pot že dobro, ker je morala pogosto v konzum in po drugih opravkih na rudnik, vendar jo je bilo strah, ko je pomislila, da mora v takem vremenu ven. Obstala je trenutek neodločno; pa se je spomnila, kaj ji je pripovedoval Griška o kozakih, kaj so že vse prizadjali delavcem in kaj še vse name ravajo. Samostojno o tem ni razmišljala, a verjela je svojemu sinu, in če jo je on za nekaj tako obupno prosil, potem je imelo to gotovo zanj važen pomen in radi tega tudi za njo. Tudi sama bi ne želela, da bi se rudarjem kaj hudega pripetilo, ko so bili vendar tako prijazni do Griše in do nje.

Oblekla je svoj kožuh, omotala glavo z debelo ruto, zaklenila je za seboj vrata in vtaknila ključ za podboje, da bi ga Griša našel, če se vrne pred njo, in je izginila v snežni vihri. O kozakih ni bilo več sledu.

Ko se je Griška v zemljanki pred očmi kozakov odpravljaj, je dozorel v njem sklep. Nepričakovano se je zavedel, da je odvisno v tem trenutku življenje njegovih tovarišev in razvoj njihove skupne usode od njega samega. In v velikih trenutkih deluje človeški duh veliko bolj intenzivno. Ko je v par hipih pretehtal položaj in si je bil na jasnem, kaj mu je storiti, je čutil veliko pomirjenje. Zanesel se je na mater.

Griška se je pogrezal v snežne zamete, se s trudom kobacal iz njih in vodil za seboj vod kozakov, ki so slabe volje preklinjali na svojih konjih.

„Najbrž jim tudi ni po volji,“ si je mislil Griška, „da morajo na sveti večer kolovratiti v tej burji okrog po stepi in vznemirjati ljudi. Mislim pa, da imajo tudi oni neka svoja prepričanja, za ka-

tera prenašajo svoje težave. Deloma jih sili k temu neka temna sila, proti kateri si ne znajo pomagati in ki skrbi, da se vzdrži razdalja in čim globočji prepad, ki jih loči od delavcev in ki čuva nad tem, da jih ne razsvetli spoznanje bratstva. Saj jih je menda večina med njimi ki si morajo v navadnem življenju tudi z nekim trudem služiti svoj kruh, kadar se pa bijejo, pa delajo to skoraj vedno le za druge. Rudarji gotovo ne sovražijo kozakov, pač pa tisto temno silo, ki jih od njih odtuja, jim mrači um in izrablja v svoje nečedne namene.“

Griška je koj od zemljanke zavil na levo proti jugu, da mu je ledena burja, ki je tulila od sibirske strani, rezala kakor z nožem po levi strani lica. Med zavijanjem vihre se ni slišalo drugega kakor hrzanje konj in potrkanje stremen. Tu in tam je kozak nevoljno zarobantil, kadar se mu je spodtaknil na zametu konj ali ko mu je veter zagnal celo perišče snega za ovratnik.

Hodili so že tričetrť ure, a o kakoli selbini še ni bilo sledu.

„Ej, ti tepec! Kam nas pa vodiš? Zdaj bi se pa že morala videti kaka luč — Gorje ti, če ne pridemo skoraj na cilj —!“

„Še malo potrpljenja, Vaše Visokorodje,“ se je zagovarjal Griška. „Nocoj je pot težavna in počasna.“

In skrivaj se je smehljaj pred se. Nič ni čutil po životu mraza, le v škornjih mu je postajalo mokro od snega, ki se mu je zajemal za golenice. A misli so mu bile zaposlene drugod.

Vzljubil je bil svet, v kateri ga je usoda zanesla, ljubil je svoje tovariše in se jim divil. Prav vsem, brez razlike. Saj so bili vsi enaki trpini, vsi enako pripravljene drug drugemu pomagati. O tem ni dvomil. In če so se često prepirali med seboj, je vendar bil prepričan, da samo radi tega, ker bi vsak rad čimprej našel sredstvo, da pomaga sebi in drugim. Dovolj dolgo je že živel med njimi, da je imel priliko spoznati njihovo nesebično požrtvovalnost, njihovo ginljivo prizadevanje lajšati drug drugemu težki stan. Med seboj so se opredeljevali v skupine z raznimi čudnimi imeni: v menjševike, boljševike, v neodvisne socialiste, socialrevolucionarje, v anarhiste, teroriste, sindikaliste, nihiliste, progresiste in bog zna v kaj še vse. Pomena vseh teh imen Griška ni nikdar doumeval in si tudi ni nikdar prizadeval doumeti. Zanj so bili

oni vsi skupaj le ena velika družina z istimi težavami in z enakimi hrepenenji po sreči. Vsak bi bil rad prišel čimprej in do čim uspešnejšega cilja svojih želj in pri tem so se njihova mnenja in prirojene temperamenti razhajali. Naj jih li zato obsoja? Naj bi bil li to povod, da bi ne veroval v njihovo iskrenost? Vsa njihova nasprotstva so se mu zdela kakor prepir tistih dveh bratov, ki sta se skupno podala na božjo pot k svetišču na visoki gori. Pa sta prišla do razpotja: na levo je vodila ozka bližnjica naravnost proti vrhu preko strmin in mimo prepadov, na desno pa zložna cesta v mnogih ovinkih. Starejši je hotel po udobni cesti, češ, za skakanje sem že preveč v letih in po cesti pridem tudi na vrh, čeprav dve uri pozneje, pa zato bolj sigurno in brez prevelikega napora. Mlajši je pa kar koprnel, da bi bil že skoraj na vrhu in je na vsak način hotel, da gresta po bližnjici, čeprav je nevarna in trudapolna, vendar bodeta toliko prej in toliko dalje uživala prekrasen razgled z vrha. Hudo sta se sprla, in nobeden ni hotel popustiti. Šla sta vsak po svoji poti. Ko pa sta se znašla na cilju, (čeprav je prišel mlajši ves znojen, opraskan in zasopljen, se je vendar že spočil, ko je dospel starejši umerjenih korakov in malo utrujen), sta v veliki sreči užitka pozabila na prejšnji prepir in si vesela podala roke in zadivljena strmela v megleno nižino, iz katere sta prišla, in se vzradoščena ozirala na vrhove, obzrjene s solncem. Zavedla sta se v tem trenutku, da vodijo do vsakega cilja različne poti. Če bi hodili skupaj, bi ga najbrže preje in lažje dosegli, ker bi lahko drug drugega podpirali in bolj gotova bi bila dosega, ker večja sila lahko večje napore premaga. Ali, glavno je stremljenje! Vzrok nasprotij je le preveliko in prenestrpno hotenje. Mogoče je prav, da je tako.

Žalostilo je Griška le, da se mu še ni nudila prilika, da bi tudi on prispeval k zgradbi bodočnosti. Kako rad bi tudi on doprinesel kako žrtev, izvršil veliko delo, a sam čuti, kako je neznaten, brezpomemben. Vse se vrši brez njega in nikjer se ne občuti vrzel, kjer bi on manjkal. Čutil pa je zadnje mesece, da dobiva njegovo življenje smisel. Prej je živel, ker je moral živeti, ker ga je narava postavila na svet, sedaj pa se je začelo porajati v njegovem pojmovanju nekaj svetlega, nekaj bolj vzvišenega. Življenje krog

njega se mu ni zdelo več tako brezciljno in obupno, ljudje se mu niso zdeli več tako hudobni in škodoželjni; občevati so začeli z njim kakor s sebi enakim in nihče ni več stresal nad njim svojih zlobnosti. Njih razpoloženje je postajalo veselejše, pristranejša, ker niso čutili nad seboj več tiste temne sile, ki je dušila v njih občutke dobrote in zavest človečanstva.

Hodili so že nad eno uro. Kozaki so postajali nestrpni in nezaupni.

„Kje je rudnik? Ni slišati niti pasjega lajanja, niti se vidi kje kaka luč! Če ne bomo v četrt ure tam, potem glej —.“

Griška je začelo skrbeti. Bo li došla mati pravočasno? Kaj pa če se je zbala burje in se vrnila? Ali pa če je med potjo omagala? To bi bilo strašno —. Vedel je, kaj ga čaka, a na to sedaj ni mislil. Skrbela ga je le mati in pa usoda tovarišev rudarjev. Nocoj so vsi brezskrbni. In brez straže. Kar zona ga je spreletela pri misli, da bi mogli sedajle priti kozaki v naselbino —.

Jezdec so se med seboj pogovarjali. Skozi zimske vetre so prihajali do ušes Griške posamezni stavki :

„Napravimo z njimi, kakor smo z onimi v Dimitrijevkii.“

„Ha, ha, bil je prizor za bogove! Kakor žabe!“

Griška se je spomnil pripovedovanj beguncev, ki so pribežali na Bogoduhovo pred kozaki iz Dimitrijevke. Mestece so napadli kozaki. Cel bataljon. tam so trije rudniki in več tovarn. Bilo je tam nekaj sto vojnih vjetnikov-Avstrijcev, razmeščenih v svojih barakah. Nekateri izmed njih so bili pri rdeči delavski straži. Kozaki so jih napadli iznenada, zvečer. Na hitro alarmirana delavska straža je bila premagana, predno se je mogla v večjem številu zbrati. Kozaki so jih podili po ulicah, stikali za njimi po hišah in neusmiljeno pobili vsakega, ki jim je prišel v roke. Par Avstrijcev je zbežalo pred njimi v svoje barake in se pomešalo med svoje tovariše. Kozaki so barake obkolili, polili s petrolejem in zažgali. Zgorelo je več sto vojnih vjetnikov, ki so se večinoma zadržali nevtralnno. Ruski delavci so se skrili v nek zapuščen in napol zasut šaht. Nekdo jih je izdal. Kozaki so skopali strugo od bližnjega potoka in napeljali njegovo vodo v šaht. Kdor se je hotel rešiti utopitve in je pokazal glavo iz šahta, mu jo je razklala kozaška sablja. Poginilo jih je v šahtu nad sto. (Šele spo-

mladi, ko se je smrad razkrajajočih trupel začel razširjati po okolici, so šaht zasuli.).

„Moj bog! Samo tega ne! Že misliti je človeka groza!“

Griška se je polaščal vedno večji nemir. Mati —? Tudi sam je izgubil orijentacijo. Ni več prav vedel, kje se nahajal. Kaj pa če zablodi in prepelje kozake baštja, kamor bi jih ne smel ali pa zaidejo na kak drug rudnik —. Napenjal je oči da bi pred seboj kaj razločil. Nič. Vse samo sivkasta belina krog in krog in oblaki snežnih praškov, ki so se kakor ledene igle zasajale v obraz in zbadale v oči, da jih ni bilo mogoče popolnoma odpreti. Po obrazu in hrbtu mu je curljal znoj od naporne hoje, a noge so mu grozile zmrzniti v premočenih škornjih.

—„Oh, da bi že bilo konec tej negotovosti! Mati —!“

V tem hipu se pa oglasi čisto blizu, morda komaj eno vrsto oddaljeno, dobro znano, zamolklo tuljenje bogoduhovske rudniške sirene. Angeljska godba iz odprtih nebes bi v tem trenutku ne mogla biti prijetnejša njegovemu posluhu, kakor to tuljenje, ki se je slišalo zdaj močnejše zdaj slabše, kakor ga je donasal in odnašal veter.

— „Vendar je dospela! To bodo tovariši gledali!“

In bil je vesel, neizrečeno vesel, da je pozabil, kje se nahaja.

— „Lebedev se bo čudil! In Vasilj, in Serjožkin, in Trjapkin in Pervuhin in vsi drugi, in žal jim bo, ker so me prezirali —. Mogoče bo celo Kravčinkovi Katjuši žal za „tepčem“ Griškom —? Oh, da, Katjuška —!“

Od blizu in daleč so se začele oglašati še sirene sosednih rudnikov in mnogoglasen, proseč in grozeč signal se je združeval s tuljenjem in zavijanjem burje in je z njo naraščal in umiral in zopet naraščal preko neizmernih snežnih planjav, da so se samotnemu popotniku strahotnega pričakovanja lasje ježili.

Kozaki so neodločeni obstali. Vedeli so, kaj pomeni ta alarm, a nocoj so ga najmanj pričakovali. In komu naj bi veljal, če ne njim. Saj se ni nameraval noben drug napad s kake druge strani. In kako so mogli zvedeti o njihovem bližanju?

Čuj! Ni li to strel iz puške? Da. Pravemu je sledil koj drugi in tretji in v nekaj trenutkih je prasketalo na levi in

desni. Ena izmed temnih postav na konju je zaklela:

„Hudič! Tukaj pa ni varno! Kos uhlja mi je že odneslo!“

In tiščal je kozak robec na uho.

Kozaki so bili zmedeni. Na napad v teh okolnostih ni bilo misliti. Bili so izpostavljeni na odprtem polju kroglijam rudarjev, ki so se lahko skrivali za plovci. Zopet ta blamaža —!

Častnik ves divji zakriči nad Griškom:

„Ha, pes garjev! To kašo si nam ti skuhal! Zapeljal si nas, da pridobiš časa!“

„Zakaj nismo tisto starko tam v luknji zvezali. Gotovo je takoj tekla na rudnik!“

„Ali veš, kaj s takimi izdajalskimi subjekti napravimo?“

— „Vem!“ odgovori nenavadno mirno Griška. In če bi bili mogli v tem trenutku razločiti njegov obraz, bi videli na njem smehljaj.

— „Vem, in sem na to pripravljen. Izdajalec pa nisem! Bil bi pa, če bi izročil svoje tovariše vaši maščevalnosti!“

„Kaj se bomo s to kanalo pričakali! Napravimo kar na kratko! Tu ni varno stati!“

„To pot se nam je zopet ponesrečilo, ampak ni še vseh dni konec.“

„Čemu smo se dali temu tepcu za nos voditi?“

„Tu imaš, pes, za tvoje usluge!“ In črna postava na konju je zamahnila nad človekom, ki je stal pred njo. Slišal se je udarec jekla ob kost —.

Zgrudil se je na kolena. Drugi jezdec je snel s pleč puško z bajonetom in ga je zasadil v teman klopčič na tleh. Za tem še drugi in tretji, v hipnem hlepenju duhati človeško kri.

Prinesejo s svojega pohoda vsaj nekaj: krvave bajonete.

In odjezdili so v nasprotno smer.

Od črne točke, ki je ostala v snegu, so prihajali le komaj slišni stoki. In če bi bil tedaj kedo priložil svoje uho k nji, bi bil slišal tihe, pretrgane besede:

— Mati. — Tovariši mili. — Rusija. — Svobodna. —

Iskali so Griška cele praznike po vsej okolici. Šele tretji dan ga je našel vodo-voz, ki je vozil za naselbino pitno vodo v sodu, od precej oddaljenega studenca v mali dolinici sredi stepe. Iz snega je mo-

lel škorenj. Hotel ga je pobrati, pa je odkril celega človeka, ki je ležal v dve gubi zviti, popolnoma trd, zmrzel. Obleko je imel vso razrezano. Pod njim je bil v snegu širok, rdeč madež.

Bilo je truplo Griške.

Takega pogreba še ljudje niso pomnili. Sešlo se je delavstvo od vseh okoliških rudnikov.

Niso zvonili. Tudi popa niso klicali. Njegova navzočnost bi se jim zdela skrumba spomina na mrtvega tovariša.

Nosili so krsto odkrito. (Pokrov so nosili posebej.) Truplo je bilo strašno razmesarjeno, le obraz je ostal nepoškodovan. Umili so ga in preoblekli, ter zavitega v rdečo zastavo položili v krsto. Iz rdeče barve je sijalo le belo, spokojno lice, čez katero je še sedaj bil skromen smehljaj, kakor sled vizije sreče, v zadnjem trenutku življenja.

Mati je tiho, sklenjenih rok stopala za krsto. Njeno gorje je bilo preveliko, da bi se moglo izliti v solzah. Samo eno jo je tolažilo. Čutila je, da je nje Griška izvršil veliko delo, njej sicer nepojmljivo, ki pa je vzbujalo v vseh navzočih hvalenost do njega in do nje, in da je zato ljudje ne bodo zapustili.

Lebedev se je nad grobom poslovil od Griška:

„Tovariši! Živel je med nami tih in neopažen, a kdo je med nami, ki bi se mogel z njim meriti? Dal je za stvar, ki nam je vsem najbolj sveta, vse, kar more človek žrtvovati. S tem nam je zapustil oporoko samoodrešenja v blagor trpečih bratov, kateri naj sledimo. Dokler se bodo rodili človeštvu taki ljudje, ne bo propadlo!“

Slava borcem za Svobodo! Slava Tvojemu Spominu, naš dragi Griška!“

In množica je enoglasno zapela ono pretresljivo „Žalostinko ruske revolucije“, polno špeci- jalne ruske boli, združene z neomejeno vero v svetlejšo bodočnost, pesem, ki se je mogla roditi v bolestni melanhoniji stepe, pod vplivom stoletnega strašnega robstva, pesem, ki je zrastle iz davne, črne preteklosti in se bo večno obnavljala z neizvestno usodo Rusije, in vedno znova elektrizirala njen stomiljonski narod s svojimi akordi. Tiho, proseče, dvigajoče, polna novih upov, in grozeče s svojo neuničljivo silo, je trepetala in ihtela ta pesem v prisluškujoči zimski dan:

Kot žrtve ste padli v ljubezni do nas
da srečo, svobodo bi vžival trpin!
Do smrti je služil pravici vaš glas,
pogumno ste zrl v gotovi pogin!
Pa kadar svoboda zasiže nam spet

in vaše se želje spolnijo,
tedaj se spominjal še pozni bo svet
junakov, ki v grobu trohnijo!
In rdeče zastave so se k zadnjemu
pozdravu nagnile nad odprti grob.

Rad. Peterlin-Petruška

PEPELNIČNA PESEM.

Da nikdar ne jenja ura srečna življenja,
se nam je zdelo v glavi prešerni,
nismo poznali nikoga, ne hudiča, ne Boga,
bili vsi smo Tomaži neverni.

Zdaj vse tiho je, mračno in v sobo temačno
več ne gleda skoz okno dan beli
in proč je vsa radost življenja in sladost,
vse vesele smo pesmi odpeli.

Zdaj bi zopet nam vera res marsikatera
prišla prav, o njih v knjigah se bere,
saj kakor menihi sedimo tu z vzdih
in pojemo v noč: Miserere.

Johann Wolfgang Goethe — Rad. Peterlin-Petruška:

DOBRAVSKA ROŽICA.

Videl fant je rožico,
rožico v dobavi,
mlado, jutranje — lepô,
videl rad bi bližje jo,
k nji se brž napravi.
Roža, roža, rožica,
rožica v dobavi.

Pravi fant: Utrgam te,
rožica v dobavi.
— Zbodem, spraskam, strgam te,
da boš večno pomnil me, —
to mu roža pravi.
Roža, roža, rožica,
rožica v dobavi.

In utrga fant — divjak
rožico v dobavi;
roža zbada tak in tak,
a zaman odpor je vsak, —
prav nič ne opravi.
Roža, roža, rožica,
rožica v dobavi.

Historicus:

„AMERIŠKI SLOVENCİ“.

V.

Na zborovanju v Chicagu, ki je trajalo od 6. do 9. aprila l. 1904, je bila ustanovljena Slovenska Narodna Podporna Jednota. Devet društev z 200 člani jo je ustanovilo, ker se niso strinjala z dotodaj obstoječimi slovenskimi centralnimi podpornimi organizacijami, ki so bile pravzaprav več ali manj — le cerkvene

bratovščine. Za nalogo so ji določili: podpiranje članov za slučaj bolezni in smrti. Po sklepih prve konvencije je SNPJ plačevala šest dolarjev bolniške podpore na teden za prvih šest mesecev, za drugih šest pa po 12 dolarjev na mesec, potem je pa iz centralne blagajne podpora prenehala. Posmrtnina pa je bila določena na

petsto dolarjev. Jednotino glasilo je postal tednik „Glas Svobode“, glasilo svobodomiselnih Slovencev.

Novoustanovljena Jednota je seve postala takoj predmet hudih napadov od strani starih, konservativnih jednot. In to je bilo dobro. V boju se čistijo nazori in porajajo nove misli. — Drugo konvencijo je že tvorilo 27 društev. Na tretji konvenciji v La Salle je Jednota ustanovila že svoj mesečnik in se temeljito reorganizirala. Bila pa je seve še v vseh početnih težkah. Ob času četrte konvencije l. 1909 je SNPJ štela 114 društev in skoro 4800 članov oz. članic. V januarju 1910 se je Jednotino „Glasilo“ spremenilo iz mesečnika v tednik in še v istem letu je po odstopu urednika Frank Keržeta bil izvoljen urednikom sodr. Jože Zavrtnik, ki ga je potem peta redna konvencija za to delo zopet izbrala. In ostal je glavni urednik do danes. Na tej konvenciji se je sklenilo podčrtati v Jednotini ustavi, da stoji na „s v o b o d o m i s e l n i p o d l a g i“. Uvela je pravo direktne zakonodaje, inicijativo in referendum. Za društveno glasilo pa se je določilo, da se ga mora urejevati v „naprednem duhu moderno politično in strokovno organiziranega delavstva“. Določilo se je tudi, da „stavkokaz ne more biti član Jednote“.

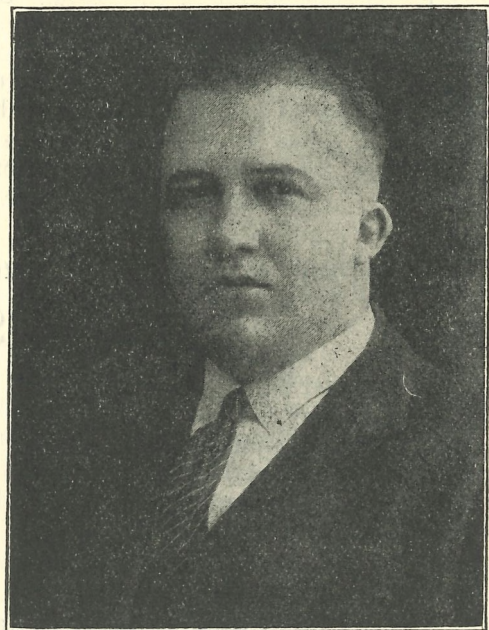
Sklepi so — naravno — bili zopet povod napadom konservativnega slov. časopisja v Ameriki in vseh onih, ki jim je bila SNPJ neprijetna. Ali vse zaman! Jednota je rasla in delovala neumorno: začelo se je celó razmotrivanje o združenju slovenskih podpornih organizacij v Ameriki, o razširitvi tednika v dnevnik, o ustanovitvi slovenskega zavetišča oz. sirotišnice itd.

Koncem l. 1913 je že bilo učlanjenih 11.214 članov in članic ter čistega premoženja 101.414 dolarjev. — V jan. 1914 se je tudi vršila že združitvena konferenca sledečih podpornih zvez: 1. SNPJ, 2. Slovenske svobodomiselne podporne Zveze, 3. Slov. del. podp. zveze sv. Barbare, 4. avstrijsko-slov. bolniško podpornega društva in 5. slovenske del. podp. in penzijske družbe.

Ob šesti redni konvenciji je štela Jednota že 230 društev in 152.025 dol. premoženja. Ta konvencija je tudi sklenila izpremembo tednika v dnevnik ter ustanovitev lasne tiskarne — 1. julija 1916 je izšlo Jednotino glasilo „Prosveta“ kot dnevnik, na kateri se je

do tega dne naročilo že 3000 članov. Jednota pa je štela takrat že nad 14.000 članov in je že postala najmočnejša slovenska podporna organizacija v Ameriki. Koncem junija l. 1917 je imela 16.484 članov. Iz njene sredine se je v tem času porodilo Jugoslovansko republikansko združenje.

Na sedmi redni konvenciji l. 1918 se je sklenilo, da se začne z izdajanjem mladinskega mesečnika v slovenščini in angleščini, da se osnuje fond za podpiranje

Mathew J. Turk

Tajnik Slovenske Narodne Podporne Jednote.

slovenskih dijakov, ki so člani SNPJ in ustanovitev Književne Matice. Na tej konvenciji je bil izvoljen predsednikom sedanji predsednik Vincenc Cankar. V l. 1919 je izdala SNPJ poziv na članstvo za zbiranje prostovoljnih prispevkov za mladino v Jugoslaviji. V istem letu je prevzel glavno tajništvo dosedanji glavni tajnik M. Turk, rojen ameriški Slovenec, ki je v službi Jednote od svojega 14 leta.

V sept. 1921 se je vršila tkzv. združitvena konvencija v Clewelandu, katere se je udeležilo 112 delegatov SNPJ, ki je že štela 20.917 članov in 8445 mladine, ter 40 delegatov Slovenske delavske podporne zveze, ki je imela takrat 6376 članov. Skupno premoženje je znašalo 1,188.914

dolarjev. — V glavni nadzorni odbor za predsednika je bil na tej konvenciji izvoljen sodr. Frank Zajc, ki se v ameriškem delavskem gibanju odlično udejstvuje kot urednik „Proletarca“ in socijalistični vodja.

Prva številka Mladinskega lista je izšla v juliju 1922 pod uredništvom Jakoba Zupančiča.

Koncem l. 1923 je imela SNPJ 50.169 članov in 503 aktivna društva; premoženja pa 1,684.834 dolarjev.

Po zadnji statistiki pa je (30. junija 1926): članov 56.000 v 604 društvih in društvenega premoženja 2,379.957 dolarjev (v našem denarju okrog 134 milijonov dinarjev).

*

Iz knjige „Ameriški Slovenci“ je seznaniti še vse več. Podali smo ta kratek izveček, da vidijo v stari domovini velik pomen in uspehe neumornega dela slo-

venskih delavcev v Zjedinjenih državah Amerike. Naši delavci, fantje in moške, ki so bili v domovini brezpravni, neupoštevani in skoro zaničevani kot „nevedna masa“, pokazali so v daljni Ameriki, na kakšnih načelih bi hoteli imeti svet urejen: na načelih bratstva, svobode in popolne demokracije. Ustanovili so SNPJ; v njej so po hudih in težkih bojih uveljavili: napredno-svobodomiselno stališče, stavkokaz ne more biti član (ker ni tovariš in sobrat), glavne voditelje se voli s splošnim glasovanjem, skrbeti je z vso močjo za izobrazbo (ustanovili so slovenski dnevnik, Mladinski list, književno Matico, tiskarno in svoj veliki Delavski Dom), podpirati je potrebne v domovini (nabiranje za siročad), ustanovitev zavetišč in sirotišč itd.

Knjiga „Ameriški Slovenci“ je res lepa knjiga, SNPJednota pa vse pohvale in priporočila vredna delavska organizacija!

A. K.:

O POČETKIH SOCIJALISTIČNEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM.

(Konec.)

Na tem zboru se je zopet Resel iz Gradca večkrat pečal z razmerami slov. delavcev. Pri točki o bratovskih skladnicah je govoril o razmerah v Trbovljah, kjer si ljudje ne morejo drugega privoščiti kot koruzo, fižol in krompir. V revirju Seegraben zaslužijo rudarji od 50 kr. do 1 fl. na šiht: veliko slabše je pa v Trbovljah in Zagorju. Pečal se je z odlokom okrajnega glavarja v Celju, ki je odobral postopanje revirnega urada, ki je mnenja, da odpuščeni rudarji ne morejo ničesar dobiti od bratovskih skladnic. Kritiziral je počenjanje trboveljskega direktorja Terpotica, ki zahteva, da se sklene le to v sejah bratovskih skladničnih odborov, kar on predlaga. — Resel je predlagal na tem zboru, da se prizna in podpira slovenski list „Delavec“, čegar potreba je bila že na zadnjem zboru priznana in strankino vodstvo ga bo, če bodo znali slovenski sodrugli list prav voditi, po možnosti podpiralo. Predlog je bil soglasno odobren.

„Delavec“ je takrat izhajal vsakih 14 dni enkrat; veljal je za četrto leta 35 kraj-

carjev; redakcija in administracija je bila v Merosodni ulici št. 1.

*

Na petem strankinem zboru v aprilu 1896 (v Pragi) poroča štajerska dež. organizacija o velikih uspehih; pri volitvah v nezgodno zavarovalnico so njeni kandidati zmagali. Glede slovenskega Štajerja ni nikakršnih posebnih zabeležk. Tudi korosko poročilo ne omenja nič slovenskih delavcev. Iz Kranjske je sledeče poročilo, ki obsega dobo od aprila 1894 do dec. 1895:

Obstoje delavske organizacije ki so prešinjene socijalističnega duha: 1. politično društvo „Bodočnost“ s 40 člani; 2. društvo tiskarjev na Kranjskem s 85 člani; 3. splošno delavsko pravovarstveno, izobraževalno in podporno društvo za Kranjsko s sedežem v Ljubljani in vplačilnicami v Zagorju, v Idriji, v Kočevju s 1200 člani; 4. strokovno društvo prometnih uslužbencev z dvema podružnicama: Ljubljana I. s 357 člani, Ljubljana II. s 125 člani; 5. strokovno društvo pekov s 40 člani; 6. strokovno društvo

železnih in metalskih delavcev za Kranjsko s 56 člani; 7. strokovno društvo mizarjev in tapetnikov s 120 člani; 8. vplačilnica strokovnega društva rudarjev in 9. strokovno društvo krojačev in krznarjev s 27. člani. Za ustanovitev so izvršena predдела za društvo tesarjev, porcelanarjev in opekarjev in Zvezo delavskih društev Kranjske.

Shodov se je vršilo:

46 društvenih, 18 po § 2, 7 javnih in 12 popotnih.

4 shodi društva se niso mogli vršiti: eden na velikonočni ponedeljek 1895 (radi znanega potresa), drugi trije so bili prepovedani.

Preganjanja so se vršila: 1 sodrug je dobil 3 tedne zavora radi tiskovnega delikta; dva radi shodov, eden 7 dni zavora, drugi 1 dan; oba obsojena v drugi instanci. Dva sledeča radi nabiranja za stavkujoče: 1 s 3 fl. in s 5 fl. globe.

Glede Trsta v poročilu ni nič o slovenskem gibanju. Obstoji že politično društvo „Lega sociale democratia“ s 40 člani in list „Il Lavoratore“ izhaja že dvakrat na mesec.

IX.

Pred tem strankinim zborom se je na Dunaju vršil prvi avstrijski kongres železniških uslužbencev. V gostilniških prostorih „Pri zlati hruški“ so zborovali 22., 23. in 24. marca l. 1896 delegati skoro vseh postaj Avstrije. Iz slovenskega ozemlja so prišli: iz Maribora Karel Fleischer, Ernest Vlasak, Janez Pugl in Janez Mayer; iz Celja Filip Ropas; iz Ljubljane Šteržina Jurij, Navratil Alojzij in Anton Kofler; iz Št. Petra na Krasu Franc Krenn, Anton Marin; iz Divače Ekar Mihael; iz Gradiške Karl Baumgartner; iz Trsta Franc Marn in Franc Lokar. Med drugimi je pozdravil ta kongres v imenu jugoslovanske sekcije avstrijske socijalne demokracije Jože Zavrtnik z jedrnatim nagovorom, v katerem je povdardil zasluge železničarjev za slovenski delavski list, ki bi ga drugače silni nasprotniki potlačili. „Tako pa stojimo trdno in upamo na porast.“

Dnevni red tega kongresa se je spolnil po predlogu slovenskega delegata Ropasa, ki je zahteval, da se razpravlja tudi o preskrbi za starost vseh nedefinitivnih žel. delavcev. Del. Ropas je v krajšem govoru utemeljil zahtevo, ki se je kot 18. točka uvrstila v dnevni red.

Delegati so najprej podali poročila o razmerah v svojem kraju. O delu v Trstu sta poročala del. Fr. Marn (ki še živi v pokoju v Ljubljani, star nad 70 let) in Lokar; gibanje se je začelo v maju 1894, ali težko je delo, ker je treba v treh jezikih zadoščati potrebam treh narodnosti (Nemcev, Slovencev in Italijanov), ali „uspehe imamo kljub šikanam in prestitutvam.“ Del. Šteržina je podal poročilo iz Ljubljane. Železniška organizacija se je ustanovila 27. avg. 1894 s 240 člani, ki so v enem letu narasli na 700. Govornik se je pritoževal proti nasilni agitaciji duhovništva zoper delavsko strokovno organizacijo, zlasti proti listu „Delavec“, proti kateremu se uporablja i prižnica i spovednica. Kako zločinska je ta agitacija proti prepotrebni delavski organizaciji, se vidi iz dejstva, da delajo delavci v skladišču še od 6. ure zjutraj do 9. ure zvečer, postajni prometni personal pa po 24 ur... O Mariboru so referirali Fleischer, Pugl in Mayer, ki so podali statistične podatke o slabih plačah: delavci na progi dobe, če delajo, po 70 do 80 krajcarjev na dan, če pa ne dobe dela, so zastoj prišli „na delo“. Ženske dobe na mesec od 3 do 4 fl. O delu na progi St. Peter-Reka je poročal Krenn, ki je tožil nad klerikalno agitacijo zoper „Delavca“. Duhovni so se vrgli na žene železničarjev in jih zlasti pri spovedi in tkzv. spraševanjih obdelujejo z vso avtoriteto, da naj pregovore može, da ne bodo člani organizacije in da ne bodo brali več „Delavca“. Uprava južne železnice seve daje nagrade za tako delo. Prosi, da se „Delavca“ po mogočnosti poveča. — Del. Ropas iz Celja je povdardjal, da se mora mlada železniška organizacija boriti proti slovenskim narodovcem, nemškimi nacionalcem in krščanskim socijalcem. Vendar je od 96 delavcev 85 organiziranih. Organizirali smo tudi društvo kovinarjev in „konzumno društvo delavcev“ (? op. ur.). Delavci v skladišču delajo po 24 ur z odmorom treh ur. Dobe po 90 krajc. na dan.

O razmerah na dalmatinskih železnicah in v Dalmaciji je podal pismeno obširen referat Albin Kral iz Šibenika, ki je bil izvoljen za delegata, pa mu železniška uprava ni dala dopusta. Tam je delovni čas od 12 do 15 ur, plača 1 fl. na dan; delavci na progi le 60 do 80 krajcarjev.

Ta kongres je za socijalistično gibanje v slovenskih krajih zato važen, ker je precejšnje število delegatov iz naših kra-

jev prišlo na Dunaj med socialiste, ki so porabili to priložnost, da jih navdušijo za intenzivnejše delo, in ker se je od strani delegatov povdarjala potreba slovenskega lista „Delavec“. Referent o tisku na tem kongresu je bil dr. Ellenberger, ki je med drugim dejal sledeče:

„Imamo tudi slovenski strokovni list, ki je pa doživel že veliko neprijetnosti, ker je na Kranjskem gibanje majhno, kajti med Slovenci je še veliko število analfabetov. V teh krajih je organizacija zelo težavna, ker delavci ne znajo ne pisati ne brati. Iz tega vzroka ni bilo dolgo časa mogoče ustanoviti politično-strokovnega lista. Razni poskusi so se izjalovili. Še-le odkar je politično gibanje med delavstvom dobilo vest, da je železniška organizacija začela izdajati „Delavca“, ki je urejevan kot politično in strokovno glasilo, je naraslo število odjemalcev in „Delavec“ je dosegel 2000 iztisov. Če imamo v vidu, da je na Kranjskem veliko ljudi, ki ne znajo ne čitati ne pisati, je to velik uspeh.“

K tej točki je govoril tudi sochr. J o ž e Z a v e r t n i k, ki je najprej govoril slovensko, nakar je nadaljeval nemško. Dejal je:

„Govoril sem slovensko, ker je med nami precejšno število Slovencev. Ne sme se nam očitati, da smo prodali svoj narod. Poglejmo na razvoj „Delavca“. List so ustanovili organizirani delavci. Januarja 1. 1895 je imel list 35 odjemalcev. Oglašali so se nekateri, češ, naj izhaja le slovenski strokovni list, skupina Trst je pa bila celo tako radikalna, da naj bo „Delavec“ res samo strokoven list. Tudi se je govorilo — saj veste, da smo še mlada organizacija — da železničarji ne pojdejo roko v roki z ostalimi industrijskimi delavci. Dejali so celo, da list ne skrbi za železničarje in da oni hočejo to, kar imajo drugi. Tolažili smo te ekstremiste in jim razložili, da ne moremo zahtevati mi, ki nas je le 1½ milijona, to kar imajo veliki narodi. Za sedaj ne more biti, da bi vsaka stroka imela svoj strokovni list v svojem materinskem jeziku. Železničarji so to uvideli in nastopili so agitatorično za list, tako da ima danes „Delavec“ med železničarji 1000 odjemalcev, med drugimi industrijskimi delavci pa 800. V naši slovenski domovini je velikanski pritisk od klerikalne in narodovske strani, in le vsi skupaj moremo s težavo odbijati silne njih napade. Če bi se

železničarji postavljali na separatno svoje stališče, slaba bi jim predla. Najprej bi padla ena organizacija in za njo bi šle druge. Nekateri hočejo, da se ime listu izpremeni. Če bi se to zgodilo, bi rekli nasprotniki, da se umikamo. Potrudili se bomo, da bo list prinesel več strokovnih člankov, da bo večji. Zaenkrat ni potreba, da se zato pomnoži uredniško osebje. List je ostal zvest svojim socialističnim temeljnim načelom. Tudi v bodoče moramo iti z ostalimi delavci roko v roki, če nečemo biti poraženi.“

Kongres je odobril, da se tudi za naprej izdaja „Delavec“ za železničarje. Na predlog slov. delegata Marna je odobreno, da se protokol kongresa izda tudi v češčini, poljščini in slovenščini.

Ta kongres je bil zanimiv tudi po govorih posl. E. Pernerstorferja, ki je plediral za narodnostno lojalnost in versko strpnost ter sodruginje N ö t s c h e r j e v e za enakopravnost žen.

X.

Po teh dveh kongresih se je socialistično gibanje v slovenskih krajih odločilo k važnemu dejanju.

V dneh 15. in 16. avgusta 1896 se je vršil ustanovni kongres „jugoslovanske socialno-demokratske stranke“.

„Slov. Narod“, št. 186 — 14. avgusta 1896, letnik XXIX. javlja med „Dnevniimi vestmi“:

„(Delavsko gibanje) v nedeljo bodeta v našem mestu dva shoda političnega pomena. Pri Hafnerju bode zborovalo katoliško delavsko društvo, pri Virantu bo pa shod socialnodemokratske stranke.“

„Slov. Narod“, št. 187 — 17. avgusta 1896, letnik XXIX pa prinaša med „Dnevniimi vestmi“ kot drugo sledeče poročilo:

„(Slovenski delavci) so minula dva praznika imeli v Ljubljani zborovanje, katoliški delavci in socialni demokratje. Katoliški delavci so imeli ljudski shod v Hafnerjevi pivovarni, kjer sta imela prvo besedo gg. dr. Žitnik in dr. Krek. Socialisti so zborovali pri Virantu, kjer so imeli v soboto in nedeljo svoj strankarski shod, v nedeljo dopoldne pa ljudski shod. Oba ljudska shoda sta bila le srednjedobro obiskana. Na shodu stranke so imeli glavno besedo Zavrtnik, Kristan in pa Hrvat Anžić (op. ur. Ancel). Bila so zastopana nekatera slovenska de-

lavska društva. Četudi je shod imel biti jugoslovanski socialistični shod, vendar ni bilo nikoga niti iz Gorice, niti iz Trsta, niti z Dalmacije, da o Bosni in Hercegovini, o Srbiji in Bolgariji niti ne govorimo. Shod se je izrekel za hainfeldski socialistični program, in da se bode stranka imenovala jugoslovanska socialno-demokratska stranka, kar pa Štajercem, kar jih je bilo na shodu, ni povse ugajalo. Shod se je postavil precej na slovansko stališče in celo sklenil, da protestuje proti temu, da bi socialisti bili protinarodni, temveč so le mejnarodni, a tudi ta resolucija ni bila po godu Štajercev. Ta resolucija pa le dokazuje, da so socialisti prišli do prepričanja, kakor malo časa pred njimi naši klerikalci, da narodnosti ni mogoče kar prezreti. Seveda trdne volje pa ne bode nikdo o njih narodnem prepričanju mogel imeti, ko se še vendar niso upali naravnost reči, da so narodni.“

„Slovenec“ št. 186, 14. VII. 1896, letnik XXIV. pa piše:

„(Shod delavskih stanov.) Za bližnja dva praznika sta v Ljubljani napovedana dva shoda in sicer shod zastopnikov krščansko-socialnih delavskih stanov in strankarski shod socialnih demokratov. — Živahno gibanje mej socialnimi demokrati je pač najresnejši opomin, kako treba vse sile napeti, da obvarujemo slovenski narod pred socialno-demokratsko povodnjo. Zato želimo, da se na shodu krščansko-socialnih delavskih stanov, kakor lani, tako tudi letos poživijo v srčnosti in vstrajnosti vrli krščansko-socialni bojevniki ter da z novimi močmi hite vsak na svoj dom, kjer naj širijo zanimanje za krščansko-socialno organizacijo delavskih stanov, ki je najboljša jez proti pogubni socialni demokraciji.“

Zanimive so te časopisne beležke. Klerikalci in narodni liberalci so opazili, da se je nekaj pomembnega zgodilo.

In res: začelo se je sistematično težavno delo: organizirati jugoslovanski proletarijat, seznanjati ga s socialističnimi načeli, vzgajati ga za sodruga organiziranih delavcev v ostalem svetu. Nastala je jugoslovanska socialno-demokratska stranka.

XI.

Slovstveni zgodovinar dr. Ivan Prijatelj piše o tej dobi takole (cit. delo str. 591—594):

„Ko je tako propadel slovenski liberalizem, se je začela na Slovenskem razvijati socialna demokracija bolj nego bi človek pričakoval pri narodu, ki nima živahne industrije. Ko je parlament odklonil Taaferjevo volilno reformo in so dunajski socialisti vprizarjali krvave demonstracije za splošno volilno pravico, se je vršil sredi oktobra 1893 tudi v Ljubljanski kazini delavski shod za to zahtevo delavstva. „Narod“ je ob tej priliki pisal, da se je Slovencem bolj bati klerikalne internacionale nego socialistične. Do tistega časa slovenski socialistični listi niso imeli sreče. „Zore“ je izšlo samo par pobeljenih števil, tržaškega „Delavskega lista“ devet. Dne 2. novembra 1893 je izšla v ljubljanski „Narodni tiskarni“ prva številka „Delavca“. Tri dni pozneje, 3. novembra se je v steklenem salonu kazine ustanovilo še sedaj obstoječe društvo „Bodočnost“. Ko pa je koncem avgusta 1894 v „Delavcu“ izšel članek „Država in cerkev“, so liberalci na prošnjo „Slovenca“ vrgli socialističen list na cesto. „Delavec“ je šel potem v Celje k Hribarju, ki ga je tudi odklonil, potem v Zagreb, kjer ga je pestil Khuen Hedervary, dokler se ni dne 25. decembra 1894 preselil na Dunaj. Leta 1897 se je po razpustu železniške organizacije, katere glasilo je bil, premaknil v Trst. Dne 20. sept. 1894 sta priredila Grablovič in Brozovič shod v Kamniku, ki so jima ga razbili dr. Krek, dr. Ušeničnik in uskok Jože Gostinčar. V Zagorju se enak napad ni posrečil, a v Idriji sta morala Kramaršič in Železnikar dne 1. septembra 1895. zborovati po § 2. zboroval. zakona. Dne 3. septembra 1895 so imeli socialisti shod zopet v ljubljanski kazini. Kot govornica je nastopila socialistinja Terezija Noetscherjeva. Ta shod sta zopet motila dr. Krek in dr. Brejc. „Narod“ je pri tej priliki pisal, da si njegova stranka, še ni utegnila izdelati socialno-politični program. Dobro voljo da je pokazala s tem, da se je na shodu zapupnih mož izrekla za gospodarska načela krščanskih socialistov. V kolikor se socialisti bore zoper nadvlado klerikalcev, pravi zdaj „Narod“, da simpatizira z njimi, sicer pa stoji na verskem stališču, medtem ko je socialistom vera privatna stvar. Dne 23. in 24. januarja 1896 je nastopala v Ljubljani zopet sodružica Noetscherjeva, ki se je pa bila v štirih mesecih naučila že malo slovenski. Prvi dan je predavala o razvoju človeške družbe v

darvinističnem duhu. Drugi dan že na javnem shodu društva „Bodočnost“ izvajala: Duhovniki pravijo: moli in delaj, mi pa: delaj in veseli se. Dr. Krek je proti njej branil delo duhovščine in rekel, da ga loči od socializma samo Bog: „Ali je Bog, potem so socialni demokrati največji reveži po smrti; ali pa ga ni, potem smo mi neumneži in goljufi.“ Noetscherjeva mu je nato odgovorila: „Wer ohne Gott nicht auskommen kann, möge sich mit seinem Gott abfinden.“ — Po tem shodu so se začela organizirati strokovna društva med slovenskim delavstvom. Med sotrudnike „Delavca“ je vstopilo več vseučilišnikov, kakor Ivan Gaier, Oražen, E. Kristan. S socialisti je simpatiziral tudi poznejši klerikalec, rano umrli Josip Jaklič.

Dne 31. maja so priredili socialisti javen shod v Novem mestu, ki sta ga razbila dr. Marinko in Ivan Kregar. Dr. Slanc je bil ogorčen: „Zdaj ko hočemo politično nevedni del naroda dramiti, zdaj se dogajajo take reči... Rimska ideja še ni nikdar zmagala proti kaki časovni ideji.“ Dne 28. in 29. junija 1896* je bil pri Virantu v Ljubljani I. zbor, na katerem se

je konstituirala sedanja „Jugoslovanska socialnodemokratska delavska stranka“. Ob tej priliki je prvič nastopil mladi Edvin Kristan kot voditelj. Dne 3. julija je govoril na javnem ljudskem shodu pri Virantu edini socialnodemokratski poslanec Pernerstorfer. Liberalci s Tavčarjem na čelu so zaščitili ta shod, da ga niso klerikalci razbili. „Slovenec“ je začel sistematično borbo zoper socializem in ironično pozivljaj „Narod“: Na delo po načelih krščanskega socializma, na katerega ste bobnali za časa shoda zaupnih mož.“ „Narod“ mu je odgovarjal: Socialistični listi so o svojem času zavzemali prijaznejše stališče glede celjske gimnazije, nego krščansko socialni. Krščanski socialisti so v narodnem oziru Slovincem bolj nasprotni, kakor socialni demokratje. Poleg „Delavca“ so začeli izdajati slovenski socialisti še list „Svoboda“, ki je z veseljem konstatiral, da sta v „Ljubljanskem Zvonu“ krenila Aškerc in Govekar na socialistično pot.“

* Op. ur. Tu se dr. Prijatelj moti. Ustavnorni zbor je bil kot je iz prejšnjih podatkov razvidno 15. in 16. avg. 1896.

LISTEK.

Eugena V. Debsa,

predsednika Socialistične stranke v Združ. drž. S. A. ni več. 20. okt. t. l. je umrl po dolgem smrtnem boju na posledicah bolezni, ki si jo je nakopal v ječi, ko je bil l. 1918 vsled protivojne agitacije obsojen na 10 let kot „špijon“. Pokojnik je bil rojen 5. nov. 1855 v Terre Haute (Indianapolis - U. S. A.), kot delavčev sin, in je bil začetkoma pristaš demokratske stranke. Kot delavec na strokovnem polju je postal predsednik žel. organizacije. V boju proti Pullmanovi žel. družbi je bil l. 1894 zaprt in v zaporu je postal socialist. Začel je učiti delavstvo, pomagal ustanoviti Socialistično stranko in postal zelo popularen. Kot predsedniški kandidat soc. stranke je nastopil od l. 1900 petkrat. Poslednjič je kandidiral kot jetnik v Atlanti l. 1920 ter dobil 918.000 glasov. Iz ječe je bil izpuščen strt na duhu in telesu ter oropan državljanskih pravic l. 1921 na splošen pritisk. Sicer je bil urednik Upton Sinclairjevega lista „Appeal of to Reason“ (Apel na razum). Od njegovih spisov je najbolj znano delo: „Unionism and Socialism; a Plea for Both“ (Strokovno gibanje in socializem: ena beseda za oboje). Bil je velik duh in ameriško kot mednarodno socialistično gibanje je z njegovo smrtjo veliko izgubil.

Robert Dißmann,

predsednik nemške kovinarske zveze in član kovinarske Internacionale, je umrl 1. nov. t. l., star šele 48 let, na krovu parnika „Kolumbus“, vračajoč se z Mexike, kamor je bil odpotoval na povabilu tamošnjega predsednika s. Callesa, da prouči razmere in pomaga ustanoviti

Laurenz Widholz.

Avstrijski sodrugi žalujejo zopet za enim svojih najboljših. 19. novembra ponoči je umrl star 65 let delavec na strokovnem in političnem polju s. Widholz. Rojen kot nezakonski sin kmečke dekle je kmalu pokusil sladkosti življenja in kot mizar je postal v l. 1889 soustanovitelj ter načelnik strokovnega društva mizarjev. Postal je vodja mizarjev. Že l. 1894, ko je bila mogočna mizarska stavka skoro strta in je bilo 200 borcev obsojenih na skupno 9125 dni ječe, je s svojim delom dosegel uspeh: delavna doba je bila znižana in plače so bile zvišane. Strokovna organizacija je začela rasti; v l. 1895—1905 ni bilo tedna brez stavke. Tudi izprtje v l. 1905 je bilo odbito. Organizacija mizarskih delavcev pa je naraščala in narasla do moči, ki jo je in jo še danes predstavlja v Avstriji. Delal je mnogo tudi na polju bolniškega zavarovanja. Začetkoma v bolniški blagajni mizarske zadrage, pozneje pa v dunajski Zvezi bolniških blagajn, katere načelnik je postal l. 1896. Pod njegovim vodstvom se je ta Zveza mogočno razvila. Imela je 35 zdravnikov, danes pa nad 700. Bil je od l. 1907 zastopnik Simeringa v avstrijskem drž. zboru.

Njegovo življenjsko delo je bilo dograditev in izpopolnitev socialnega zavarovanja. Umrl je po večmesečni bolezni.

Leonid Borisovič Krasin, znani strokovnjak sovjetske Rusije na polju zunanje politike in narodnega gospodarstva je umrl 24. nov. t. l. v Londonu. Krasin pripada k stari gardi boljševikov. Po poklicu tehnik, se je že kot mlad dijak pridružil socialni demokraciji in kot tak preživel mnogo let v ječah in emigraciji. Po revoluciji je prišel le polagoma v osredje in bil sovj. komisar za zunanjo trgovino ter predsednik trg. zastopstva Rusije v Londonu. Bil je prvi sovjetski poslanik v Parizu, zatem pa v Londonu. V ruski komunistični stranki je pripadal s Čičerinom in Rakowskim skupini „gospodarjev“, ki so delali za izvedbo „Nepa“ in za boljše stike z inozemstvom.

Nikola Pašić. 10. dec. t. l. je nagloma umrl vodja srbske radikalne stranke mnogoletni ministrski predsednik Nikola Pašić. Star precej nad 80 let je še bil v središču politične borbe prav pred svojo smrtjo. Pašić je vodil srbski narod mnogo let kot šef najjačje politične stranke, kot šef vlade. „Frankfurter Zeitung“ ga je nazvala „nekronani srbski kralj“, in ni se slabo izrazila. Dragiša Lapčević v svojem nekrologu („Politika“ br. 6693) trdi, da je bil pokojnik mož, ki je živel eno najbolj burnih življenj, oseba, ki je največja med velikimi med nami, državnik, ki je stal na čelu srbskih vlad v najbolj burnih časih... Izšel in vzrasel je v politični borbi in okrog njegove smrtne postelje je ta borba še v največjem razviku. — V mladih letih se je mnogo družil s socialisti in revolucionarji, zlasti takrat ko je živel v Cürihu. (Glej „Pod lipo“ l. II., str. 186).

Zofka Kvedr-ova. Starejši sodrugi v socialističnem gibanju so jo poznali. V majskih spisih in v prvih socialističnih listih so redno čitali njene prispevke. Živela je okrog l. 1900 v Trstu nekaj let

svoje lepe mladosti in takrat je bila v stalnem stiku z vodstvom takratnega delavskega gibanja. Življenje pa ji je kmalu dalo drugo smer. Odšla je v daljni svet, kjer je v eksistenčni borbi postala novinarka, pisateljica in feministka. Dolgo let je bila urednica „Domačega prijatelja“, ki ga je izdajala češka tovarna žitne kave. Mnogo mladih src se je v tisti lepi dobi obračalo k nji za prijateljsko besedo. Za slehernega je imela nekaj za vspodbudo in tolažbo. Kot pisateljica je napisala nekaj del trajne vrednosti, kot boriteljica za ženske pravice pa je bila med prvimi — kot človek in žena pa svetel pojav, ki ga je težko pozabiti.

Vladimir Vojtinski: Problemi svetske prirede (Nova svetska politika). Beograd 1926. — Centralno tajništvo delavskih zbornic v Belgradu je izdalo v dr. Topalovičevem prevodu delo poljskega socialno političnega delavca Vojtinskega o problemih svetovnega gospodarstva. Na 54. straneh brošure se nahaja sledeča vsebina: Svetovno gospodarstvo pred vojno. — Svetovno proizvodnje po vojni. — Razdelitev svetovnega proizvodnje. — Novi elementi v svetovnem gospodarstvu. — Kaj grozi Evropi? — Slabost Evrope in jakost Amerike. — Rešitev Evrope. Vsem tem člankom so dodane precejšnje tabele, ki nazorno pojasnjujejo v spisu nanizane številke. Delo bo služilo dobro vsem, ki se jih tiče.

„Kulturni pomen socializma.“ Napisal dr. Maks Adler. Poslovenil prof. Ivan Favaj. — Brošura, ki je obogatila našo socialistično literaturo. Dr. Max Adler je globok mislec, duhovit pisatelj, temeljit socialist. V svojem, vsakomur potrebnem delcu, razglablja meščanske ugovore proti socializmu in stališče proletarijata pred socializmom, razlaga socializem kot nosilca kulture, pripoveduje o razredni borbi itd. Naši delavci bi si imeli na izust naučiti zlasti zadnje poglavje „o socializmu kot prihajajoči novi dobi“. — Prof. Favaj je izvršil dobro delo. Podprite ga in naročajte to brošurico pri Ljudski tiskarni v Mariboru. Stane le 4 Din.

Končujemo tretje leto. — Pod lipo se je združil lep krog sotrudnikov in poslušalcev. Vsako leto se je večal. Zadnje čase pa je prišlo vse polno celo takih, ki jim pravijo „zastojkarji“. Hoteli bi sedeti v krogu Pod lipo, ali prispevka za vzdrževanje, gojenje in negovanje „Lipe“ nima jo kljub opominom in opozorilom...

Med delavstvom Slovenije pa se vrši vendar preobrat na bolje. Misija, ki si jo je krog Podliparjev nadel, se zdi dovršena. Delavski pokret mora, da gre po enotni, dogovorno začrtani poti. Vse ono, kar je dosedaj služilo namenu, da se pride na to pot, se ima podrediti skupni, enotni volji.

Podliparji se zavedajo svojih dolžnosti napram celotnemu gibanju.

„Zadružna založba“ je z ozirom na ugoden potek dela za enotno fronto slovenskega proletarijata predložila kulturni delavski zvezi „Svobodi“ tozadevne načrte, ker smatra, da je odslej njena dolžnost in naloga vse ono, kar je vršila grupa „Pod lipo“.

Z zadovoljstvom, ki je srcu in duši več kot ugodno, gledamo na delo zadnjih treh let. Od leta do leta se je kazal uspeh. Založba je storila svoje, opremila je z vsem okusom zunanost revije; uredništvo se je potrudilo in sotrudniki so dali najboljše — edino naročniki so bili od leta do leta slabši... Sprva jim je bil mesečnik preskromen, zadnje čase pa preimniten, „prenobel“.

Za IV. letnik so se oglasili novi sotrudniki. Tako je Bratko Kreft poslal več lepih črtic, I. Alfa lepo vest, A. Adamič je obljubil redno sotrudništvo in več drugih. Od dosedanjih sodlancev je poslal lepe črtice iz „Sektorja“ L. Kuhar, prav tako I. Vuk; Mile Klopčič je poslal več esejev in pesmij; prav tako Čulkovski, Rinva, Petruška, Rehar itd. Gradiva dovolj. — Ako bo izdajanje revije od tozadevnih instanc delavskega gibanja sklenjeno in bo tedaj izhajala še na dalje, potem je uredništvo v pogledu gradiva saj za prve mesece brez skrbi. —

„Zadružna založba“ kot izdajateljica.

Uredništvo.

Kdor še ni plačal naročnine za l. 1926 — naj to nemudoma stori. Če želi položnico, naj piše, da jo pošljemo, drugače naj pošlje po nakaznici.